

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Alpaslan ÖZTÜRKÇİ

DEMOKRAT PARTİ'DE PARTİ İÇİ MUHALEFET (1946-1950)

Tarih Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2019

**AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Alpaslan ÖZTÜRKÇİ

DEMOKRAT PARTİ'DE PARTİ İÇİ MUHALEFET (1946-1950)

Danışman

Dr.Öğr.Üyesi Aydın BEDEN

Tarih Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2019

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Alpaslan ÖZTÜRKÇİ'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr. Bünyamin KOCAOĞLU

Üye (Danışmanı) : Dr.Öğr.Üyesi Aydın BEDEN

Üye : Prof.Dr. M.Salih MERCAN

Üye : Doç.Dr. Güven DİNÇ

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Leyla DERVİŞ

Tez Başlığı: Demokrat Parti'de Parti İçi Muhalefet (1946-1950)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

Tez Savunma Tarihi : 03/04/2019

Mezuniyet Tarihi : 11/04 /2019

Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “*Demokrat Parti’de Parti İçi Muhalefet (1946-1950)*” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Alpaslan ÖZTÜRKÇİ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

PARTİ İÇİ MUHALEFET BAĞLAMINDA DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULUŞU VE DEMOKRAT PARTİ’DE PARTİ İÇİ MUHALEFETİN ARAÇLARI

1.1 Türkiye’de Çok Partili Rejime Geçiş Sağlayan Faktörler	18
1.1.1 Dış Dinamikler	18
1.2 İç Dinamikler	22
1.2.1 Siyasal-ideolojik Faktörler	22
1.2.2 Sosyo-Ekonomik Faktörler	24
1.3 CHP’de Parti İç Muhalefetin Tasfiye Süreci	29
1.3.1 Çiftçi Topraklandırma Kanunu ve CHP’de Parti İç Muhalefet	29
1.3.2 İnönü’nün 19 Mayıs Nutku	32
1.3.3 Dörtlü Takrir ve Parti İç Muhalefetin İhracı	34
1.3.4 Menderes ve Köprülünün İhracı	35
1.3.5 Koraltan’ın İhracı	37
1.3.6 Bayar’ın CHP’den Ayrılması ve Demokrat Parti’nin Kuruluşu	38
1.4 Parti İç Muhalefet Bağlamında Demokrat Parti Program ve Tüzüğü	41
1.4.1 Demokrat Parti Programı	41
1.4.2 Demokrat Parti Tüzüğü	46
1.5 Demokrat Parti’de Parti İç Muhalefetin Araçları	49
1.5.1 Muvazaa İddiaları	49
1.5.2 12 Temmuz Beyannamesi	58
1.5.3 Demokrat Parti Kurucularının Siyasal Kimlikleri	63

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'DE PARTİ İÇİ MUHALEFETİN ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ VE PARTİNİN PARÇALANMA SÜRECİ

2.1 21 Temmuz 1946 Seçimleri ve Partide İlk Muhalif Kıpırdanmalar	67
2.2 İnsan Hakları Derneği ve Parti İçi Muhalefet.....	72
2.3 Parti İçi Muhalefetin Oluşumunda Önemli Bir Aşama: Demokrat Parti I. Kongresi.....	75
2.4 Demokrat Parti'den İlk Kopuşlar	82
2.4.1 Mustafa Kentli'nin İstifası.....	83
2.4.2 Osman Bölükbaşı'nın İstifası	83
2.5 DP'nin Parçalanma Süreci.....	88
2.5.1 Kenan Öner'in İstifası	88
2.5.2 Maaş Zamları Meselesi	95
2.5.3 Genel İdare Kurulu ve Meclis Grubu Arasında Çatışma.....	99
2.5.3.1 Birinci İhraç Dalgası.....	101
2.5.3.2 İkinci İhraç Dalgası	104
2.6 Müstakil Demokratlar Grubu'nun Kuruluşu	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PARTİ İÇİ MUHALEFET BAĞLAMINDA DEMOKRAT PARTİ II. KONGRESİ VE MUHALEFETİN PARTİ DIŞINDA ÖRGÜTLENMESİ

3.1. Parti İçi Muhalefetin Kongreye Yaklaşımı.....	113
3.2 Kongrenin Atmosferi.....	115
3.3 Kongrede Parti içi Muhalefetin Yoğunlaştığı Ana Başlıklar.....	117
3.3.1 Genel İdare Kurulu Raporu	117
3.3.2 Parti İçi Muhalefetin Tasfiyesinin Komisyon Görüşmeleri	121
3.3.3 Genel Merkez ve Taşra Teşkilatları Arasında Çatışma	124
3.3.4 İktidarla İlişkiler	125
3.4 Büyük Kongredeki Parti İçi Muhalefetin İktidar-Muhalefet İlişkilerine Etkisi	129
3.5 Partiden İhraç Edilenlerin Dışarıda Siyasal Örgütlenmesi	132

3.5.1 Öz Demokratlar Partisi'nin Kurulması.....	132
3.5.2 Millet Partisi'nin Kuruluşu.....	133
3.6 Millet Partisi'nden Hapishaneye Parti İçi Muhalefet	139
3.7 Yeniden Parti İçi Muhalefet Merkezi Olarak İstanbul	143
SONUÇ	149
KAYNAKÇA	155
Ek 1- Parti İçi Muhalefetin Yayın Organı Kudret Gazetesi'nin II. Kongre'de Parti İçi Muhalefetin Tasfiyesini Onaylayan Komisyon Seçimlerine Tepkisini Gösteren 25 Haziran 1949 Tarihli Nüshası.	177
Ek 2- Parti içi Muhalefetin Muvazaa İddialarında Önemli Argümanlarından Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 3 Nisan 1948 Tarihli "Demokrat Parti" Makalesinin Yayınlandığı Tasvir Gazetesi	178
Ek 3- Celal Bayar'ın Demokrat Parti II. Kongresi'nde Okuduğu Genel İdare Kurulu Raporu'ndan Bir Bölüm.....	179
ÖZGEÇMİŞ.....	180

KISALTMALAR LİSTESİ

BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
HF	: Halk Fırkası
LDP	: Liberal Demokrat Parti
MDG	: Müstakil Demokratlar Grubu
MP	: Millet Partisi
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
SAP	: Sosyal Demokrat Parti İşçi Parti
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
vd.,	: ve diğerleri
yay.haz.	: Yayına Hazırlayan
yay. yön.	: Yayın Yönetmeni

ÖZET

Demokrat Parti iç ve dış dinamiklerin bir senkronizasyon halinde Türkiye’de çok partili hayata geçişi hazırladığı II. Dünya Savaşı sonrası konjonktürde kurulmuş bir siyasal partidir. CHP içinde ilk defa Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’nun Meclis’te görüşmeleri sırasında ekonomik kaygılarla ortaya çıkan parti içi muhalefet, dörtlü takrirle siyasi bir hüviyet kazanmış, Milli Şef İnönü’nün 19 Mayıs nutku ve 1 Kasım meclisi açış konuşmasındaki teşvik edici ve cesaretlendirici sözlerinden sonra parti dışında örgütlenerek Demokrat Parti’yi kurmuştur.

Parti 21 yıl süren tek parti iktidarı karşılığı temelinde geniş bir koalisyon olarak teşekkül etti. Bu kadar heterodoks siyasal yapıda parti içi muhalefetin ortaya çıkması kaçınılmazdı. Nitekim partinin kuruluşundan yaklaşık altı ay sonra yapılan 1946 genel seçimlerinde uygulanan despotik yöntemler gerekçesiyle parti içinde meclisten çekilmeyi savunan bir grup kuruculara eleştiriler yöneltmeye başladı. İnsan Hakları Derneği’nin kurulmasıyla ve Birinci Büyük Kongre ile parti içi muhalefet iyice belirginleşti.

Ocak 1948’e kadar dağınık hareket eden parti içi muhalefet İstanbul İl Başkanı Kenan Öner’in istifasıyla Genel İdare Kurulu ve Meclis Grubu’ndaki unsurlarıyla eşgüdüm halinde hareket etmeye başlayarak partiyi böldü. Parti Meclis Grubu ve Genel İdare Kurulu ortadan ikiye ayrıldı. Meclis’te Müstakil Demokratlar Grubu adıyla yeni bir grup doğdu. Haziran 1949’da Demokrat Parti, İkinci Büyük Kongresi’nin partiden ihraçları onaylamasından sonra parti içi muhalefet, Müstakil Demokrat Grubu’nun ve Öz Demokratlar Partisi’nin katılımıyla, Millet Partisi çatısı altında monolitik bir blok olarak örgütlenerek parti dışında muhalefetlerini sürdürdüler.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Parti İçi Muhalefet, Kurucular, Demokrasi, Muvazaa

SUMMARY

INTRA-PARTY OPPOSITION IN THE DEMOCRATIC PARTY (1946-1950)

Democratic Party is a political party established in the conjuncture after World War II when a synchronization of the internal and external dynamics prepared the transition to multi-party life in Turkey. For the first time inside the CHP, the party opposition, which emerged with economic concerns during the negotiations of the Law on Giving Land to Farmers in the assembly, gained political identity with the quadruple proposal and after National Chief Inonu's May 19th speech the incentive and encouraging words of him on National assembly opening speech, organized outside the party and established the Democratic Party.

The party formed as a broad coalition on the basis of opposition to 21-year-long one-party to power. In such a heterodox political structure, the emergence of internal opposition was inevitable. As a matter of fact, 'a group within party who advocated withdrawal from parliament' on the grounds of the despotic methods applied in the 1946 general elections held about six months after the establishment of the party, started to criticize founders. With the establishment of the Human Rights Association and the First Grand Congress, intra-party opposition became more evident.

In-house opposition, which had been scattered until January 1948, started to act in coordination with the members of the General Administrative Council and the parliamentary group in the process that started with the resignation of Istanbul Provincial President Kenan Öner and divided the party. The party's parliamentary group and the general administrative board were divided into two. A new group called 'Independent Democrats Group was born in the parliament. . The Democratic Party, after the Second Grand Congress approved the expulsions in June 1949, the internal opposition organized as a monolithic block under the umbrella of the Nation Party, with the participation of the independent democratic group and the party of self-democrats continued their opposition to the Democratic Party in a new political party.

Keywords: Democratic Party, Intra-Party Opposition, Founders, Democracy, Collusion

ÖNSÖZ

Siyasal Partiler çoğulcu-demokratik sistemlerin vazgeçilmez araçlarıdır. Bu sistemlerde iktidara gelmek isteyen her parti çoğunluğu sağlayabilmek amacıyla toplumun farklı ideolojiden, sınıftan ya da inanç grubundan oluşan kesimlerine açılmak ve bünyelerinde bu kesimlere yer açmak zorundadır. 7 Ocak 1946 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi muhalefeti temsil eden milletvekillerinin ihracıyla kurulan Demokrat Parti, tam olarak böyle farklı kesimlerin bir araya geldiği heteredoks bir siyasal örgütlenmeydi. Tek Parti karşıtlığı ortak paydasında bir araya gelen geniş bir siyasal yelpazeye sahip böyle bir yapıda farklı çıkar gruplarının parti içi iktidar mücadelesi kaçınılmazdı. Nitekim 21 Temmuz 1946 seçimlerinde uygulanan anti-demokratik usulleri gerekçe gösteren İstanbul İl Başkanı Kenan Öner ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın başını çektiği bir hizip partinin meclisten çekilmesi gerektiğini iddia etmeye başladılar. Öner'in 1948 yılı başında partiden istifasına kadar bireysel yada klik düzeyinde kalan parti içi muhalefet, bu tarihten sonra organize hareket etmeye başlayarak partiyi bölünme sürecine götürdü. Bu çalışmayla iki temel nokta tespit edilmeye çalışılmaktadır; Birincisi, Demokrat Parti'nin muhalefet yıllarında (1946-1950) parti içi muhalefetin, ortaya çıkışı, gelişimi, partinin parçalanma sürecini ortaya koymaktır. İkincisi; Demokrat Parti'deki parti içi iktidar mücadelesinin Türkiye'de çoğulcu demokratik sistemin kurulmasına yansımalarını irdelemektir.

Çalışmanın araştırma safhasında konuyla ilgili Başbakanlık Cumhuriyet Arşivlerinde ki belgelerin bir bölümünün gazete haberlerinden oluştuğu ve tarihsiz oldukları görülmüştür. Bu belgeleri arşiv belgesi olmayan gazete haberlerinden ayırmak amacıyla, arşiv belgelerinin künyesinden sonra virgül konarak devamında gazete ismi haber başlığı ile verilmiş ve tarih gazetenin tarihi olarak gösterilmiştir. Milli Kütüphane ve Beyazıd Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı'ndan elde edilen gazete haberleri ise tez yönergesine uygun biçimde gazete haberi şeklinde verilmiştir.

Tezin planlanmasından bitimine kadar her aşamada yanımda olan güler yüzünü, zarafetini hiç eksik etmeyen, bilgi ve tecrübesiyle kendisinden öğrendiklerimin meslek hayatım boyunca her zaman katkısını göreceğimi bildiğim, öğrencisi olmanın ayrıcalığını yaşadığım danışmanım Dr.Öğr.Üyesi Aydın BEDEN'e teşekkür ederim. Derin entelektüel birikimiyle her soruma sabırla cevap veren ve günün her saatinde benim için ulaşılabilir olan değerli bilim insanı Prof.Dr. Bünyamin KOCAOĞLU'na şükranlarımı sunarım. Akademik hayatımın ilk gününden itibaren yanımda olan kıymetli hocam Prof. Dr. M. Salih MERCAN hocama yardımları için teşekkür ederim. Yine yardımlarını esirgemeyen Doç.Dr. Güven

DİNÇ hocam ile Tez İzleme Toplantılarında beni yalnız bırakmayan Dr.Öğr.Üyesi Leyla DERVİŞ hocama teşekkürü bir borç bilirim. Diğer taraftan tezin imla ve yazım kuralları açısından değerlendirmesini yapan Dr. Öğr.Üyesi Metin EREN'e, öğretmen arkadaşım Hasan BORAZAN'a ve klavye başında yardımlarını eksik etmeyen öğrencilerim Esma ve Ümit'e yardımları için müteşekkirim. Değerli eşim Eylem ÖZTÜRKÇİ'ye ise sabrı ve fedakârlığı için sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarak minnettarlığımı bildirmek isterim. Son olarak, çalışmamda her türlü kolaylığı sağlayan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Milli Kütüphane, Beyazıd Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı, İSAM ve Suna Kıraç Kütüphanesi çalışanlarına çok teşekkürlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

Parti kavramı ilkçağ cumhuriyetlerinde hizipler, Rönesans dönemi İtalya'sında bir komutana yakın ordu birimleri, anayasal monarşilerde mülkiyet esasına dayalı seçimleri hazırlayan komiteler için kullanılmaktaydı.¹ Genel oy ilkesinin yaygınlaşmaya başladığı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapısal değişikliklere uğrayarak siyasal parti kavramsallaştırmasına dönüşen parti, toplumsal sınıfları ve geniş halk kitlelerini içine alan daha programlı ve heterodoks örgütler için kullanılmaya başlanmıştır. Tarihsel süreç içindeki bu değişime karşın iktidarı ele geçirme ya da ondan pay alma hedefi partilerin doğasında değişmeyen unsur olarak varlığını sürdürmüştür.

Bugünkü çoğulcu demokratik sistemlerde her merkez parti biraz “Hepsini Yakala (Catc Hall)”² partisine dönüşerek iktidara gelmeye çalışmaktadır. Kuşkusuz bu da parti içinde farklı ideolojilerin, sınıfların ve çeşitli menfaat gruplarının ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Söz konusu kompleks yapıda, parti içi iktidarı ele geçirmek ya da onu etkilemek amacıyla harekete geçen grupların parti içi çatışmalara yol açması kaçınılmazdır. İşte ister şahsiyat kavgalarından kaynaklı hizip, ister ideolojik bir ayrılığı işaret eden kanat şeklinde olsun bu hareketlerin tamamı parti içi muhalefet olarak tanımlanabilir. Hizip ve kanatlara liderlik eden gruplar da nüfuzlarını sürdürmek için sıkı bir kişisel dayanışma içinde olan “Camarillalar” , nüfuzlu bir lider etrafında toplanan “Klanlar”, genellikle genç kuşaklar arasında yönetimi eskilerden devralma için kurulan ve aralarında nisbi eşitlik ve yatay bir ilişki bulunan ”lider takımları” şeklinde ayrılabilir.³

Demokrat Parti’de parti içi muhalefetin anlaşılmasına zemin oluşturması açısından iki noktanın altı çizilmelidir; Bunların ilki parti içi muhalefet kavramının; siyasal kültür, demokrasi, siyasal parti, parti sistemi, seçim usulü, parti içi demokrasi ve parti disiplinin kavramlarıyla sembiyotik (ortak-yaşamsal) ilişkisinin tespit edilmesi gereğidir. İkincisi, Türkiye’de Demokrat Partinin kurulduğu 1946 yılına kadarki parti içi muhalefetin tarihsel arka planının ana hatlarıyla ortaya konması zorunluluğudur.

Bu bağlamda siyasal kültür, toplumun belli simgeler üzerinden oluşturduğu ortak hafızasıdır. Bir ülkenin siyasal kültürü dini, tarihi, ekonomisi ve âdetleri tarafından belirlenir.⁴ Siyasal kültürle parti içi muhalefet arasındaki bağ bir ülkenin yerleşik normlarında muhalif

¹ Duverger, 1974: 15; Alçora, 2015: 27.

² Heywood, 2013: 322; Tosun ve Tosun, 2010: 10.

³ Duverger, 1974: 211.

⁴ Roskin vd., 2013: 143.

ötekine yaklaşımla ilintilidir. Bu bağlamda, öncelikle her ülkenin siyasal kültürünün kendine özgü istisnailikler taşıdığı tespiti yapılarak ABD, Batı Avrupa ve Türkiye örneklerini incelemek yerinde olacaktır. Bütün 19.yy boyunca, başkanlık sistemi gelinceye kadar, ABD’de hükümet sadece eyaletler arasında ki sorunları gidermekle görevliydi.⁵ Bu durum sonraki yıllarda ABD’nin siyasal sistemine aşırı ademi merkeziyetçilik olarak yansımıştır. Merkezle çevre arasında oldukça gevşek bağlar merkezi iktidarla muhalif ötekini oluşturan yerel iktidarların bir arada yaşamasının zeminini hazırlamıştır.

Batı Avrupa siyasal kültürü çatışma-uzlaşma sonucunda geliştiği için muhalefete dolayısıyla çoğulculuğa daha açık hale gelmiştir. Merkezi devlet çevreyle her karşılaşmasında onu biraz daha içine çekerek uzlaşabilmiştir. Önce feodal soylularla uzlaşmış, daha sonra burjuva, son olarak da endüstri emeğiyle uzlaşmıştır.⁶ Bu tarihsel arka plan zamanla kompromiyi (uzlaşma) ve muhalif ötekinin kendi varlığıyla kabullenmeyi siyasal kültürün bir parçası haline getirmiştir.

Türkiye’nin siyasal kültürünü anlamlandırabilmek için “ataerkil” ve “otorite” kavramlarının anahtar olarak alınması iki açıdan aydınlatıcı olacaktır: Birincisi bu kavramlar Osmanlı Devleti’nin siyasasını ve Cumhuriyet’e geçişte siyasal kültürün ne derece dönüşüme uğradığını ya da devamlılık gösterdiğini tarihsel süreç içinde görmemize yardımcı olur. İkincisi, bu iki kavram Türkiye’nin demokrasi serüvenini ve bunun parti içi muhalefete etkilerini tespit etme noktasında belirleyici role sahiptir.

Osmanlı devlet yönetiminin ataerkil boyutunun altında yatan felsefeyi İslam’ın alem idraki oluşturur. Buna göre, alemde varlıklar arasında bir çeşitlilik ve eşitsizlik söz konusudur. Bu da hiyerarşi ve dengeyi kaçınılmaz kılar. İşte yönetim “ezeli ve ebedi bir doğru sistem”⁷ tahayyülü doğrultusunda bu düzeni kurar ve devam ettirir.

Otorite kavramıyla Türk siyasal kültürü arasındaki bağlantı ise Sünni İslam ilahiyatçıları ve hukukçularının geliştirdiği siyasi gerçekliğe teslim olmayı öğütleyen “var olan haklıdır ve anarşiyi önlemek için gücü üstün çıkana itaat edilmelidir”⁸ ilkesinden kaynaklanır. Buna göre iktidarı de facto eline geçiren ya da elinde tutan meşrudur.

Tanzimat dönemine kadar uzun yıllar otoriterlik ve ataerkillik sacayakları üzerinde yükselen Osmanlı yönetim sistemi bu tarihten sonra kameralizm⁹ uygulamalarıyla beraber çatırdamaya başladı. Cemaatler sivilleşmeye başlarken dini liderliklerin etkisi azaldı ve

⁵ Luttwak, 1996: 52.

⁶ Mardin, 2013a: 37.

⁷ Mahcupyan, 2015: 26; Nişancı, 2002: 130.

⁸ Lewis, 2017:290.

⁹ “Aydın Despotizmi” olarak tanımlanan Kameralizm, milli devletlerin kurulması ve milli bütünlüğün sağlanması, Feodalizm’dan kalan ayrıcalıkların yok edilmesi esaslarına dayanır. Mardin, 2013b: 12.

Müslim gayr-i Müslim ayrımı giderek daha silikleşmeye başladı. Bütün bunlara merkezileşme politikaları da eklenince yereldeki denge bozuldu. Bu dengesizliğe çözüm arayışının sonucu ilan edilen Meşrutiyet ile her inanç gurubundan insanın bir araya geldiği siyasal partiler çoğulcu bir siyasal iklim oluştu.¹⁰ Bu durum ataerkil öğeleri törpülese de Cumhuriyet’e kadar ataerkil ve otoriter öğeler varlığını sürdürdü.

Cumhuriyet modernleşmesi ataerkil kültürden kurtulmayı bir ideal olarak benimserken otoriterliği pozitivism ve jakobenizm gibi iki ideoloji ile ikame etti. Pozitivism her şeyi açıklamanın tek ve doğru yolu olarak sunuldu ve rölativizm yok sayıldı. Bunun Cumhuriyet’in yönetim felsefesine yansması muhalefete tahammülsüzlük şeklinde oldu. Jakobenizm, “Halk için halka rağmen” gibi süslü sloganlarına karşın dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de azınlığın çoğunluğa tahakkümünün aracı olarak kullanıldı. Osmanlı bürokrasisi nasıl ülkeyi patrimonial bir anlayışla padişahın mülkü sayarak çevreyi merkezden uzak tutmuşsa, Cumhuriyet bürokrasisi de halkın kendisini yönetecek olgunluğa erişmediği¹¹ streotipiyle çevreyi merkezden uzak tuttu. Demokrat Parti’nin kurulduğu 1946 yılında bile ondan istenen “taşra kasabalarına gidilmemesi böylece ulusal birliğin sabote edilmesinin” önüne geçilmesidir.¹² Sonuç olarak ataerkil anlayışın yıkılmasında sonuna kadar batıcı olan ve batının bütün siyasi ve hukuki üst kurumlarını zaman zaman zora başvurarak uygulayan Cumhuriyet elitleri mesele çoğulculuk olunca halkın vatandaşlık bilincinin gelişmediği, geleneksel öğelerin etkisi altında olduğu gerekçeleriyle demokrasiyi ötelemişlerdir.

Üç farklı siyasal kültür havzasının karşılaştırılmasından sonra şu çıkarsama yapılabilir. ABD siyasal kültürünün yerelci karakteri, batı Avrupa siyasal kültürünün yüzyıllarca devam eden sınıfsal çatışma-uzlaşma süreçleri muhalif ötekiyle ortak yaşam için uygun bir kültürel altyapı oluştururken, Türk siyasal kültüründeki otoriter ve ataerkil kodlar muhalif ötekine tahammül noktasında uygun olmayan bir bagaj anlamı taşır.

Demokrasi ve parti içi muhalefet arasındaki pozitif-korelasyon bu kavramın günümüzdeki kutsallığından ve doğasından kaynaklanır. Demokrasi halkın genel, eşit ve gizli oyla yöneticilerini çoğulcu koşullarda belirli bir süreliğine dürüst ve serbest seçimlerle belirlediği, muhalefete iktidara gelebilmesi için kanuna uygun teşkilatlanma imkânları

¹⁰ Tunaya, 2011: 483; Çavdar, 2013: 121; Sencer, 1974: 45-55.

¹¹ İlginç bir noktada bu politikanın revaçta olduğu 1930’ların başında Suriye ve Irak’ın Milletler Cemiyeti’ndeki bağımsızlık görüşmelerinde, Tefik Rüşti Aras’ın Fransız temsilciye; “bir milletin siyasi gelişimi açısından en iyi yolun yönetimin bizzat kendisine bırakmakla mümkün olduğu” şeklinde telkinlerde bulunuyor olmasıdır.(BCA, 030.10/224.510.12, 6.10.1936).

¹² Mardin, 2013a: 62.

sağlayan rejim olarak tanımlanır.¹³ Demokrasi günümüzün en büyüğü kavramıdır. Carl Schmitt de bu yönünü öne çıkararak demokrasiyi “1789 Fransız ihtilalinden beri hiçbir bendin karşı koyamadığı bir sele” benzetir. Gerçekten İtalyan faşizmini bir kenara bırakırsak bütün ideolojiler ve sistemler demokrasiye az çok bir değer yüklemişlerdir.¹⁴ Herhalde en büyük değeri yükleyen düşünürde 1989 yazında The National Interest dergisine yazdığı ve sosyal bilimciler arasında geniş tartışmalara sebep olan “Tarihin Sonu Mu ?”makalesiyle François Fukayama’dır. Makalede liberal-demokrasinin “insanlığın ideolojik evriminin son noktasını” ve “nihai hükümet şekli” temsil ettiği savunuluyordu.¹⁵ Fukayama’nın tezinin fazlasıyla tartışmalı yönlerinin olması bir yana, makalede bizi ilgilendiren asıl kısım batı liberal demokrasinin “ideolojik evrimine” uzun sınıfsal mücadeleler sonunda ulaştığı olgusunun işleniyor olmasıdır. Çünkü parti içi muhalefetle demokrasi arasındaki ortak yaşamsal alanı oluşturan çatışma ve uzlaşma süreçleri bu mücadeleler sonunda mükemmelleşmiştir. Bu noktada öncelikle şu tespit yapılabilir; Demokrasi var olduğu sürece kurallarının önceden belli olduğu çatışma rejimi olmuştur. Tespiti nesnel olarak doğrulamak için demokrasinin gelişim tarihine bakmak yeterli olacaktır: Demokrasi, Antikite de aristos (soylu) ve demos (orta halli şehirliler) arasında yoğun çatışmalara sebep olan bir “azınlık rejimi”di.¹⁶ 10. yüzyıldan itibaren bu çatışma, Avrupa’nın yönetici sınıfı soylularla (Zegedan), gelişen ticaretle güçlenen burjuvazinin ortaya çıkmasıyla kaldığı yerden devam etmiştir. Söz konusu mücadele burjuvanın sorunlarına eşitlik ve özgürlük ilkeleri temelinde çözüm bulmak için liberalizmin doğmasına yol açtı. Eşitlik yasalar karşısında soyluların sahip olduğu hukuki ayrıcalıkları kaldırmak, özgürlük ise burjuvazinin istediği sistemi kurabilmesi için gerekliydi.¹⁷ Yüzyıllar boyunca devam eden bu çatışma sonunda burjuvazi 1789 Fransız İhtilali ile iktidarı tam olarak ele geçirebilmek amacıyla genel oy ilkesini halka yaydı ve geniş halk yığınlarına liderlik ederek bunu başardı.

1830 Sanayi Devrimi ise burjuvazinin karşısında örgütlü güç olarak işçi sınıfını ortaya çıkardı. Burjuvazinin parası karşısında işçi sınıfının stratejik değeri sayı ve örgüt gücüydü. Bu mücadele günümüzde kitle partileri şeklinde örgütlenen işçi sınıfı ve kadro partileri şeklinde oluşan burjuvazi arasında devam etmektedir.¹⁸

¹³ Aron, 1976: 61; Düverger, 1962: 96; Fukayama, 2015: 11; <http://www.serbestiyet.com/yazarlar/atilla-yayla/demokrasi-oz-mu-usul-mu-823749>, (erişim tarihi: 10.04.20018).

¹⁴ Schmitt, 2014: 47.

¹⁵ Fukayama, 1989: 2.

¹⁶ Antik Yunanda halkın geniş bir kesimini oluşturan Laikos’un(kul köle kadınlar) oy hakkı, Klerikos’un(rahipler), Yorgos’un(köylüler) ise iktidara gelme şansları bulunmamaktaydı(Güvenç, 1995: 111).

¹⁷ Duclos, 1987: 17.

¹⁸ Demokratikleşmenin batıdaki serüveninin yakın dönemdeki örneklerini şöyle sıralayabiliriz: Kadınlar herhangi bir kısıtlamayla karşılaşmaksızın oy kullanma hakkını İngiltere’de 1928, İsviçre’de 1971’de elde

Demokrasinin özünün vazgeçilmez bir parçasını oluşturan çatışma kültürü kaçınılmaz olarak tarihsel süreç içinde ötekinin varlığını kabul etme ve onunla uzlaşma kültürünü de getirmiştir. Kuşkusuz bu yaklaşım rölativizme kapı aralamıştır. Çünkü doğruya ulaşmanın farklı farklı yolları olabileceğinin kabul edilmesi muhalefet unsurunun demokrasinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmesine felsefesi bir temel oluşturmuştur. Bu ise ifade özgürlüğü, siyasi katılımın kısıtlanmaması, özgür ve adil seçimler, yöneticilerin halkın taleplerine karşı duyarlı ve sorumlu davranmaları gibi demokratik ilkelerin iktidar-muhalefet ilişkilerinde olduğu kadar siyasi partilerin iç işleyişlerinde de geçerli olmasıyla yakından ilgilidir.

Türkiye’de ise demokrasinin ortaya çıkışı ve gelişimi sınıfsal bir mücadeleye dayanmaz. Türkiye’ye demokrasi sosyo-ekonomik grupları temsil eden siyasi seçkinler tarafından değil, kendilerini devletin ve milletin çıkarlarını uzun vadede en iyi bildiklerine ve koruyabileceklerine inanan devlet seçkinleri tarafından getirildi. Bürokratik vesayetın zayıfladığı dönemlerde siyasi seçkinlerin özel çıkarların temsilcisi olarak ortaya çıkması iktidar mücadelesini bir elit oyunu şekline büründürdü. Bürokrasi zayıf dönemlerinde iktidarını tahkim edebilmek amacıyla siyasi seçkinlerle arasındaki mücadeleyi rejim tartışması olarak sununca bu yaklaşım hem demokrasiyi devletle toplum arasında bir soruna dönüştürdü hem de siyasi seçkinlerin liderlerini kolayca kahramanlar haline getirdi.¹⁹ Bu durumun Türkiye’de parti içi muhalefet açısından en önemli sonucu siyasi liderlerin otoriterleşmesi ve partilerindeki muhalif unsurları kolayca tasfiye etmeleri oldu. Dolayısıyla batıda sınıf çatışmasının kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkan demokrasi parti içi muhalefet için uygun bir zemin oluştururken, Türkiye’de elit çatışmasıyla şekillenen demokrasi parti içi muhalefet açısından sınırlayıcı olmuştur.

Siyasal parti kavramı parti içi muhalefetle arasında yakın ilişki bulunan diğer bir kavramdır. Siyasal partiler bir program çerçevesinde; iktidarı ele geçirmeye veya paylaşmaya çalışan istikrarlı bir örgüte sahip siyasi teşekküller olarak tanımlanabilir.²⁰ Tanımda öne çıkan iktidarı ele geçirme ve örgüt vurguları siyasi partilerin doğasıyla parti içi muhalefet arasında paradoksal ve doğrusal olmak üzere iki yönlü bir ilişkiyi işaret eder. Siyasal partiler bir yandan iktidardan pay almak amacıyla kamuoyunda azınlık halinde bulunan çeşitli grupların ve fikirlerin bir araya gelerek oluşturdukları koalisyonlardır. Bu da oldukça farklı kanatların

edebilmişlerdir. ABD’de ise 1960’ların başında Afro-Amerikalılar güney eyaletlerinde oy kullanma hakkı elde ettiler (Heywood, 2013: 103).

¹⁹ Heper, 2011:113; <http://www.serbestiyet.com/yazarlar/mehmet-ucum/turkiye-bicimi-tartismasi-664222>, (erişim Tarihi: 31.10.2017).

²⁰ Özbudun, 1979: 2; Heywood, 2013: 324; Roskın vd., 2013: 225-226; Kili, 2006: 146; İnan, 2014: 34.

ve hiziplerin partilerin içinde yer almasına ve çıkar çatışmalarına dolayısıyla parti içi muhalefete geniş imkânlar tanır. Diğer yandan siyasal partiler örgütlü yapılardır. Farklı fikirleri törpüleyerek ortak bir ideoloji oluşturmaya çalışırlar. Bünyelerinde az ya da çok hiyerarşi hatta oligarşi barındırırlar.²¹ Günümüzde temsili demokrasinin birçok ülkedeki uygulamalarında bir aday milletvekili seçilmeden önce partisi tarafından seçilmektedir. Bir bakıma seçmen partinin seçtiği adayı tasdik etmektedir. Bağımsız aday ve ön seçim bu noktada oligarşiyi aşmak için geçerli yöntemler olarak görülebilir. Bağımsız adayların partili adaylarla rekabeti Düverger'in benzetmesiyle kartel ve tröstlerle münferit teşebbüsler arasındaki rekabet gibidir.²² Ayrıca aşırı yerelci ABD seçim sistemi dışında adayların ön seçimle belirlendiği sistemlerde de ön seçime giren adaylar yine küçük bir klik tarafından belirlenmektedir. Bu bağlamda partili bir milletvekili tekrar seçilebilmek amacıyla partinin genel ilkelerine ideolojisine ve parti merkez yönetiminin hilafına politikalar geliştiremeyecek, bu da parti içi muhalefeti kısırlaştıracak, şahsiyat kavgalarına ve hizipçiliğe mahkum edecektir.

Herhangi bir siyasal sistemin niteliğini belirleme bağlamında olduğu kadar partilerin iç işleyişlerine etkisiyle kritik öneme sahip parti sistemi kavramı da parti içi muhalefetle yakından ilişkilidir. Parti sistemleri siyasal partilerin sayısına göre tek partili ve çoğulcu demokratik sistemler olarak ayrılırlar. Raymond Aron, Montesquieu'nun "ilke" kavramını "bir rejimde iktidarın gereklerine cevap veren kurumsal teşkilata uyan duygu" anlamında ele alarak bu iki sistem arasındaki farkı tek partili rejimler açısından "korku ve inanç", çoğulcu rejimler bakımından ise kanunlara "saygı ve kompromi" şeklinde belirler.²³ İki rejimin doğalarından kaynaklanan bu farklılık rejimlerin parti içi muhalefetle ilişkileri noktasında da belirleyicidir. Şöyle ki tek parti rejimleri geleceğe dönük oldukları için bu sistemlerde gerçekleşecek "yüce ideal" adına doktrine uymak zorunludur. Rejim farklı bir ideolojiye doğası gereği müsaade etmez.²⁴ Katı bir hiyerarşi ve merkezdeki oligarşi tarafından belirlenen teşkilat yöneticileri işleri yürütür. Merkez kendisi tarafından atanan yöneticilerce seçilir. Görüldüğü gibi parti içi muhalefet tek partili rejimlerin doğasına aykırıdır ve "yüce ideale" tehdit potansiyeli taşır. Parti içi muhalefetin tek varoluş imkanı ideolojinin yörüngesinden ayrılmadan sistem içi ferahlatıcı fikirler sunmaktan ibarettir. Zaten muhalefet bir seçenek olarak ortaya çıkmaya başlayınca çoğunlukla merkez tarafından yok edilir.

²¹ Duverger, 1962: 122.

²² Duverger, 1962: 98-99.

²³ Aron, 1976: 70-72.

²⁴ Sakal, 2009: 136.

Çoğulcu rejimler açısından ise parti içi muhalefet yapısal bir sorun değildir. Çünkü ütopya söz konusu olmadığı için amaç sadece iktidara gelmek ve onun nimetlerinden faydalanmaktır. Bunun için yapılması gereken sadece kanunlara ve kompromiye uymaktır. Kompromi ise en azından teorik düzeyde partiler arası ilişkilerde olduğu gibi parti içinde de demokrasi ilkelerine uygunluk gerektirir. Dolayısıyla çoğulcu rejimler muhalif unsurlara değişen yoğunlukta olanaklar sunarlar. Bu imkânların niteliğini ise çoğulcu rejimin karakteri (kendi içindeki parti sistemi) belirler.

Bir partinin uzun süre seçimleri domine ettiği “Hakim Parti Sistemi”²⁵ etimolojisinin çağrıştırdığı bütün otoriterliğe rağmen bünyesinde parti içi muhalefet için geniş imkanlar taşır. Çünkü bu sistemde hakim partiden ayrılarak iktidara gelmek hemen hemen imkânsızdır.²⁶ Dolayısıyla çatışma, hakim parti içindeki hizipler arasında gerçekleşir. Buna güzel bir örnek Japon LDP(Liberal Demokrat Parti)’sinde 1970-1980’ler arasında Tanaka ve Fkuda hizipleri arasında ikisinin de siyaset sahnesinden çekilmesiyle sonuçlanan gelişmelerdir.²⁷ Hakim parti sistemindeki parti içi muhalefet açısından en önemli sorun nitelikseldir. Çünkü siyasal ayrılıklar ideolojik ya da ilkesel olmaktan çok kişisel farklılıklar düzeyinde kalır.

İki partili sistemlerde çok partinin bulunması imkan dahilinde olmasına rağmen sadece iki büyük partinin iktidar şansı mevcuttur. ABD ve İngiltere bu sistemin ana örneklerini teşkil eder. ABD aşırı yerelci sistemiyle parti içi muhalefete uygun koşullar sunmaktadır. Çünkü adaylar burada parti merkezinden çok delegelerin adaydır. İngiltere aşırı merkeziyetçi çoğunluk sistemi dolayısıyla katı bir parti disiplini uygular ve adaylar yerelden önce merkezin adaydırlar. Dolayısıyla parti içinde muhalefet imkanları oldukça sınırlıdır.

Çok partili sistemler ise ikiden fazla partinin iktidar şansına sahip olduğu ve çoğunlukla seçimlerde tek partinin iktidarı yakalama şansının zayıf olduğu sistemlerdir. Hükümeti dengeleme noktasında büyük avantajlara sahip olmakla beraber bu parti sistemi istikrarsız koalisyonlar sebebiyle eleştirilmektedir. Günümüzde İtalya ve İsrail uzun süren koalisyonların anlaşmazlıklarına örnek teşkil ederler. Bu konuda 1852 yılından 1946’ya kadar 104, 2005’e kadar ise 305 siyasal parti ya da siyasal parti hüviyetine benzer cemiyetin faaliyet gösterdiği Türkiye de siyasal tarihinde kırılgan koalisyonlara örnek teşkil eden

²⁵ Hakim Parti Sistemi’nin dünyada bir çok örneğine rastlamak mümkündür. Hindistan’ın bağımsızlığı sonrasında 1947 yılında kurulan Kongre Partisi, 1989’a kadar sadece üç yıl muhalefette kalmıştır. Yine Japonya’da Liberal Demokrat Parti 1993’teki düşüşüne kadar 38 yıl iktidarda kalmıştır. Avrupa’da ise hâkim parti sistemine örnek olarak İsveç’te 1951-1993 yılları arasında iki yıl hariç iktidarda kalan Sosyal Demokrat İşçi Parti’yi(SAP) ve İtalya da 1992-1994 yılları arasındaki çöküşüne kadar 2. Dünya savaşıdan sonra İtalya’ya 52 yıl yöneten Hristiyan Demokrat Partidir. (Heywood, 2013: 337).

²⁶ Sarıbay, 1997: 26.

²⁷ Heywood, 2013: 338.

ülkelerdendir.²⁸ Kuşkusuz çok partili sistemlerde partilerin yapısı ve ideolojisi hakim parti ve ikili parti sistemlerine göre oldukça kırılıgandır. Parti içinde ki hizipler ya da kanatlar parlamento gruplarından ayrılarak kolaylıkla yeni bir parti kurabilmekte ve iktidara gelebilmekte ya da ortak olabilmektedirler. Bu da kuşkusuz parti içi muhalefete büyük fırsatlar sunar. TpCF'den başlayıp en son yakın dönemde Milliyetçi Hareket Partisi içinden İYİ Parti'nin çıkmasına kadar devam eden uzun bir parti içi muhalefet kronolojisiyle Türkiye bu duruma güzel bir örneklik teşkil eder.

Çoğulcu demokratik sistemler söz konusu olunca vurgulamamız gereken bir nokta, partilerin siyasal partiler tipolojisindeki yerinin de parti içi muhalefet noktasında belirleyici olduğudur. Örneğin; kitle partileri kadro partilerine göre daha disiplinli partilerdir. Çünkü kitle partilerini ortaya çıkaran siyasal gerçeklik, plütokratik (iktidarın zengin sınıfında olduğu hükümet) iktidardır. Kadro partilerinin parasal üstünlüğü karşısında bu partilerin dayanacağı güç sayıyı iyi organize olmuş bir hiyerarşiyle yönetebilme yetenekleridir.²⁹ Dolayısıyla kitle partilerinde parti içi muhalefetin imkânlarının kadro partilerine göre daha sınırlı olması siyasetin doğası gereğidir.

Parti içi muhalefetle arasında yakın bağlantı bulunan bir kavramda seçim usulüdür. Seçimlerde blok liste, tercihli oy, daraltılmış bölge sistemi gibi sistemlerden hangisinin uygulanacağı parti içi muhalefetin niteliğini belirleyen bir unsurdur. Parti içi muhalefet için en uygun şartları oluşturacak sistemler; tek isim sistemi (tercihli oy) ve nisbi temsile dayalı dar bölge sistemidir. Çünkü bu sistemde aday öncelikle yerelin adaydır ve gerektiğinde merkezle çatışmaya girmekten kaçınmaz. Herhangi bir ideoloji, program ya da tüzükle daha az kayıtlıdır. Bu sistemlerin bir özelliği de sistemi “paraşütçülük usulü”³⁰ denen bazı milletvekillerinin seçilmeden önce seçim bölgelerine hiç ayak basmaması sadece sahip oldukları şan ve şöhretten dolayı aday gösterilmeleri yöntemini ortadan kaldırmalarıdır. Blok liste yönteminde ise bunun aksine parti en önemli unsurdur. Parti merkezinde bir lider ya da kolejyal bir grup tarafından belirlenen adaylar her seçim bölgesinde seçime girer. Bu da doğal olarak parti içi muhalefetin imkânlarını kısıtlar.

Parti içi muhalefetle en yakın illiyet bağına sahip parti içi demokrasi ve parti içi disiplin kavramlarını irdelediğimizde yine siyasal partilerin doğası karşımıza çıkmaktadır. Siyasi partilerin hem örgütsel yapıya sahip olma hem de çoğulcu demokratik rejimlerde en azından teoride demokratik ilkelere bağlı olma gereklilikleri, parti içi demokrasi ve parti

²⁸ AK Parti Parti İçı Demokrasi Hakem Kurulu Raporu, 2005: 41; Ağaoğlu, 1972: 9.

²⁹ Duverger, 1974: 29-33.

³⁰ Duverger, 1962:111-113.

disiplini kavramlarının bir arada bulunmasını zorunlu kılar. Parti içi muhalefetin imkânlarının sınırlı ya da demokratik standartlara uygunluğu tamda bu iki kavram arasındaki dilemmadan(ikilem) kaynaklanır.

Parti içi demokrasi en sade şekliyle demokratik ilke ve kuralların parti içinde hakim olmasıdır. Buda parti içinde oligarşinin azaltılmasını, parti genel başkanından başlayarak en alt kademeye kadar yöneticilerin demokratik usullere uygun seçimlerle³¹ ve sınırlı süreler için iş başına gelmesini, yönetim kademelerinin bütün üyelere açık olmasını, tabandan yukarıya denetime de imkan tanınmasını gerektirir. Öte yandan demokratik prensipler parti disiplinini sağlama noktasında güçlüklerle, iktidar mücadelesinde büyük zaafllara sebebiyet verir. İşte tam bu noktada elit teorisyenlerinden Robert Michels'in ne kadar demokratik olursa olsun her organizasyonun küçük bir azınlık tarafından yönetilmek zorunda olduğunu öngören "Oligarşinin Tunç Kanunu" teorisiyle karşılaşılır.³² Siyasetin değişmeyen bu yasasından dolayı her parti az çok otokrasiye kaçmak zorunda kalır. Buda parti disiplini kavramını karşımıza çıkarır. Parti disiplini bir siyasal partinin doktrini, programı ve tüzüğü çerçevesinde aldığı kararlara üyelerinin uymasını sağlama noktasında³³ uyarıdan partiden çıkarmaya kadar sahip olduğu bütün araç ve yöntemleri ifade eder. Sert bir oy sistemi, kontrol altına alınmış hizipler anlamına gelen katı bir parti disiplini karşısında parti içi muhalefetin performansının Duverger'in deyimiyle "platonik"³⁴ olmaktan öteye geçmeyeceği ise açıktır.

Dünyada parti içi demokrasinin yada parti disiplininin ön plana çıktığı farklı örnekler mevcuttur. ABD gibi merkeziyetçiliğin zayıf olduğu ülkelerde parti disiplini oldukça zayıftır. Adaylar seçimlerde kampanyalarını çoğunlukla kendileri organize ederler ve partilerine çok daha az aidiyet duyarlar.³⁵ Bunun sonucunda milletvekilleri için mahalli öncelikler her zaman ulusal önceliklerin önünde yer alır. Bu da yoğun bir parti içi muhalefet demektir. ABD kongresinde Cumhuriyetçilerle beraber oy kullanan Demokratlar ya da Demokratlarla aynı yönde oy kullanan Cumhuriyetçi milletvekillerinin yer alabilmesinin altında yatan saik budur.

Almanya, İngiltere ve Türkiye gibi merkeziyetçiliğin güçlü olduğu parti geleneğine sahip ülkeler partilere insicam, disiplin, ideolojik tutarlılık imkânı sağlarlar. Bu ülkelerde "vekalet doktrini" esas olduğu için bir adayın kişisel becerileri ve niteliğinden çok parti ideolojisi ve programı hakimdir.³⁶ Adaylar bir kere seçildikten sonra artık partinin kararlarına göre oy kullanırlar. Çünkü artık onlar seçmenden önce partinin milletvekilleridirler. Bu

³¹ Tuncay, 2000: 52; Gökçe, 2013: 77.

³² Roskın vd., 2013: 127.

³³ Yanık, 2002: 61; Mutlu, 2008: 51.

³⁴ Duverger, 1962: 144.

³⁵ Roskın vd., 2013: 27; 225-229; Duverger, 1962: 167-168.

³⁶ Heywood, 2013: 296.

şekilde parti disiplininin fazlasıyla ön plana çıktığı merkeziyetçi siyasal kültüre sahip ülkelerde tahmin edileceği gibi parti içi muhalefet daha sınırlı düzeyde kalacaktır.

Bu kavramsal çerçevenin ardından II. Meşrutiyet'ten Demokrat Parti'nin kuruluşuna kadar Türkiye'nin partiiçi muhalefet tarihine de bir göz atılması gerekir. Siyasal partiler ilk kez endüstrileşmeyle beraber refahın yükselmesi ve kolektif yaşayış düzeyinin zorlamalarıyla demokratik ideolojinin yaygınlaşması ve parlamentonun yetkilerinin genişletilmesi sonucunda batının zengin uluslarında görülmüştür.³⁷ Siyasi partilerin ilk örnekleri olarak 1800 yılında ABD'deki İngiliz valilerini destekleyen Troylar ve 1830'lar İngiltere'sindeki Troylar (muhafazakârlar) ve Whigler (liberaller) kabul edilmektedir.³⁸ Siyasal partiler ülkemizde de yaklaşık batıdan 100 yıl sonra 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren ortaya çıkmışlardır. II. Meşrutiyet'in başındaki özgürlükçü atmosferde o dönem popüler bütün siyasi akımları temsil eden, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Ahrar Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihadı Muhammediye Fırkası, İttihat Terakki Fırkası gibi birçok siyasal partinin faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bunlar içinde kuşkusuz en önemlisi 1908 yılından yıkılıncaya kadar Osmanlı Devlet yönetiminde hatta Cumhuriyet'in kuruluşu ve niteliği üzerinde etkisi olan İttihat Terakki Fırkasıdır. 1889 yılında kurulduktan sonra Balkan komitacılığı tarzında hücre yapılanmasıyla ve Merkezi Umumisinin kolejyal yönetiminde gizli bir örgüt şeklinde yapılanan cemiyet³⁹, kendini 1913 yılında siyasi parti olarak ilan etse de⁴⁰ uzun süredir zaten siyasi parti hüviyetindeydi.

İttihat Terakki Fırkası Abdülhamid'in "mutlakîyet" rejimine son verme ortak paydasında azınlıklardan İslamcılara kadar bütün muhalefeti bünyesinde barındırmaktaydı. Böyle bir heteredoks siyasal yapıda parti içi muhalefet kaçınılmazdı. Nitekim İttihat Terakki, tarihe "eli sopalı seçimler" olarak geçen 1912 seçimlerine⁴¹ kadar liberal, sol ve muhafazakâr kaynaklı üç örgütlü parti içi muhalefet girişimiyle karşılaşmıştır. Liberal muhalefet ilk olarak cemiyetin 1902 Paris Kongresi'nde ortaya çıktı. Sınıfsal kökenleri vardı ve sosyolojinin entelektüel zeminini oluşturduğu ideojik bir yaklaşıma sahipti. Grubun liderliğini yapan Prens Sabahattin ve çevresi, Ahmet Rıza Grubunun Comte'un ilerlemeci fikirlerinden etkilenecek savundukları katı pozitivist-merkeziyetçilik fikrine karşı çıkıyorlardı. Le Play ve Demolins'in düşünsel etkisiyle adem-i merkeziyetçiliği ve şahsi teşebbüsü savunuyorlardı.⁴² İki grup arasındaki sınıfsal fark ise; liberallerin sosyo-ekonomik olarak daha üst sınıflardan gelmeleri

³⁷ Duverger, 1974: 98; Kapani, 2001: 161.

³⁸ Özbudun, 1979: 30; İnan, 2014: 22; Heywood, 2013: 321; Oral, 1975: 27.

³⁹ Tunaya, 2011: 299.

⁴⁰ Berkes, 2013:404; Tunaya, 2011: 255.

⁴¹ Akşin, 2013: 38.

⁴² Mardin, 2014: 210-211; Sencer, 1974: 26-29.

merkeziyetçilerin ise daha alt ve orta sınıfları temsil etmeleri idi⁴³. Liberal tandanslı parti içi muhalefetin çıkışı 1906 yılında bir uzlaşmayla sonuçlansa da II. Meşrutiyetin ilanından sonra tekrar harekete geçmiş ve Ahrar Fırkasının kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Muhafazakâr kökenli parti içi muhalefet İttihat Terakki için çok daha tehlikeli olmuştur. Liderliğini Miralay Sadık Bey ile Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi'nin yaptığı “Hizb-i Cedit (Yeni Oluşum) Hareketi”, 1911 yılının Mart-Nisan aylarında Meclisi Mebusan'da 160 kişilik parti grubundan 110 milletvekilinin katılımıyla İttihat ve Terakki Fırkasını bölünme noktasına getirmiştir.⁴⁴ İttihat Terakki'nin cemiyet-fırka dualist yapısına Merkezi Umumi kararlarına, özellikle batıcı ve İslamcı politikalarına karşı çıkan grup kendilerini muhafazakâr olarak tanımlıyor ve partinin sağ kanadını temsil ediyorlardı. Bu taleplerini bir araya getirerek Mevadd-ı Aşere(on madde) dedikleri bir bildiri yayınladılar. İttihat Terakki merkez yönetimi partiyi dağılmaktan kurtarmak için bakanların meclis tarafından 2/3 çoğunlukla seçilmesini öngören 3. Madde dışındaki bu maddelerin tamamını kabul etmek zorunda kaldı. Buna rağmen Hizb-i Cedit, İttihat Terakki'ye karşı bütün muhaliflerin katılımıyla oluşan Hürriyet ve İtilaf Fırkasını oluşturan en önemli unsurlarından biri olmuştur.⁴⁵

Parti içi muhalefetin sol ucunu ise “Hizb-i Terakki” oluşturur. Hizb-i Cedit grubuna bir tepki olarak kurulduğu anlaşılan bu grup İttihat ve Terakki programının hemen hemen aynısı olan bir program yayınlamakla yetinmiş ve ciddi bir etkinliği söz konusu olmamıştır.⁴⁶

Cumhuriyet döneminde Türkiye'yi yıllarca tek parti olarak yönetmiş Cumhuriyet Halk Partisinde (CHP), parti içi muhalefeti anlayabilmek için onun çekirdeğini oluşturan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ndeki, TBMM kurulduktan sonra ise Müdafaa-i Hukuk grubu içindeki muhalefeti ortaya koymak gerekir.

M. Kemal'in kongrelere Milli Mücadele'ye katılımın demokratik araçları olarak bakması⁴⁷, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin federatif yapıda örgütlenmesi⁴⁸ ve Milli Mücadele'nin yönetici kadrosunun hazırlık dönemindeki görece zayıflığı muhalefete çeşitli olanaklar sağlamıştır. Sivas Kongresi'ne 120 kişinin katılması gerekirken 38 kişinin gelmesi ve cemiyetlerin yer yer merkezden bağımsız kongreler toplaması⁴⁹, kurtuluş mücadelesinin başarıya ulaşacağına duyulan inancın zayıflığının ve olumsuz coğrafi şartların bir sonucu

⁴³ Ahmad, 2009: 47.

⁴⁴ Bayar, 1997: 56.

⁴⁵ Yiğit, 2014: 117; Tunaya, 2011: 274.

⁴⁶ Tunaya, 2011: 274-275.

⁴⁷ Çavdar, 2013: 181.

⁴⁸ Tunçay, 2012: 21.

⁴⁹ Akşin, 2013: 82; Tunçay, 2012: 25.

olduğu gibi yerel muhalefetin de varlığının verileri olarak kabul edilebilir. Ancak meclisin açılması ve milli mücadelenin başarıya evrilmesi ile bölgesel kurtuluşçuların gücü zayıflayacaktır.

TBMM'nin milli egemenlik ilkesine dayanması dışarıya karşı “milli bağımsızlığı” ifade ettiği gibi içerde “demokratik egemenlik” anlamına geliyordu.⁵⁰ Meclisin yapısı gerçekten milli egemenlik ilkesi doğrultusunda demokratik çoğulculuğu yansıtır nitelikteydi. Meşrutiyet döneminden beri var olan bütün politik yapıların temsil edilmesiyle oldukça renkli bir görünüm arz ediyordu. Radikal solculardan aşırı tutuculara, saltanat yanlılarından liberal demokratlara, milliyetçilere kadar her türlü ideolojik eğilimi Meclis'te görmek mümkündür. Bu yapı Meclis içi muhalefete çeşitli imkânlar sunsa da Halk Zümresi, Tesanüt Grubu İstiklal Grubu, Islahat Grubu, İttihatçı Grup gibi çeşitli grupların oluşturulması, ulusal bağımsızlık savaşı verilen konjonktürde karar alma süreçlerini oldukça olumsuz etkilemişti. Ölüm kalım savaşının verildiği bir iklimde bu siyasal sorun ivedilikle çözülmeliydi. Mustafa Kemal'in 1920 sonları ile 1921 yılı başlarında bunu yapacak gücü henüz yoktu. Bu yüzden Meclis içinde ittifaklar yapmak siyasi bir zorunluluktur. Mustafa Kemal toprak ağaları, küçük ticaret burjuvazisi ve ulemanın temsil ettiği pre-kapitalist ilişkilerin merkezinde yer alan ve eski düzenin devam etmesini düşünen grupla⁵¹ ittifak yapma yoluna giderek Meclisteki sol grupları ortadan kaldırmayı düşündü. İttifakın ideolojik alt yapısı zaten hazırды. Ulusal birliği sağlamak amacıyla kurtuluş ideolojisi eşrafın siyasal güç elde etme arzusu da dikkate alınarak milliyetçilik ve eşrafın ideolojisi olan hilafet-saltanat sacayakları üzerine oturtulmuştu. Böylece Meclis'te Milli Mücadele'nin yöneticisi olan sivil-asker bürokratlarla⁵² bu mücadelenin yereldeki temsilcileri “yıkıcı” olarak değerlendirdikleri sol gruba karşı iş birliğine gitmiş oluyordu. Bu bağlamda Halk İştirakiyun, Yeşil Ordu ve Gizli Komünist Partisi gibi sol gruplar Ankara İstiklal Mahkemesinin kararıyla tasfiye edilmiş ve I. Gruba giden yol açılmıştır. Bu tasfiyeden sonra Mustafa Kemal Paşa 10 Mayıs 1921'de Müdafaa-i Hukuk grubunu kurmuştur. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasında asıl gayenin Meclis içinde disiplinin sağlanması alınacak kararlara ivedilik kazandırma amacı vurgulanmıştır. Ancak yasaklanan sol gruplardan Mustafa Kemal'e yakın olanların da desteği ile I. Grubu, oluşturan milletvekili sayısını 133'e çıkartarak Meclis'te çoğunluğu oluşturmuş ve asıl hedefine ulaşmıştır. Bu noktada dikkat çekici bir husus I. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda grup içi muhalefeti önlemek amacıyla grupta alınan çoğunluk kararlarının Meclis'te bütün grup

⁵⁰ Tanör, 2006:116.

⁵¹ Oran, 1988: 54.

⁵² Sencer, 1974: 85.

tarafından desteklenmesi zorunluluğunun getirilmesi ve grubu kontrol etmek amacıyla “Selameti Umumiye Komitesinin” kurulması tedbirlerinin alınmış olmasıdır.⁵³ Anlaşılan mevcut şartlarda M. Kemal’in grup içi muhalefete hiç tahammülü yoktur. Bu tavır CHP kurulduktan sonra parti içi muhalefete karşı da tutarlı bir şekilde devam edecektir.

1921 yılının bahar aylarında Mustafa Kemal’in TBMM Başkanı olması sebebiyle icra vekilleri heyeti üyelerinin kendisinin aday gösterdiği milletvekilleri arasından, Meclis tarafından seçilmesi dolayısıyla çevresinde ciddi bir güç yoğunlaşması olduğu söylenebilir. Bu yetkilere cephelerdeki kötü gidiş sonrasında Meclis’in bütün yetkilerini Mustafa Kemal’e veren 5 Ağustos 1921 tarihli “Başkumandanlık Yasası” eklenince o dönem örgütsüzde olsa muhalefet harekete geçti. Anayasanın 7.maddesine dayanarak güçler ayrılığı ilkesi çerçevesinde Meclis’in Heyet-i Vekile Reisini seçmesini öngören ve Meclis başkanını “sorumsuz cumhurbaşkanı” olarak konumlandıran bir yasa teklifi sunuldu. Ancak Meclis’te büyük tartışmalara sebep olan öneri, sonunda I. Grubun oylarıyla reddedildi. Ancak meclis egemenliği, Başkumandanlık Yasası, İstiklal Mahkemeleri, temel hak ve özgürlükler konusundaki meclis içi muhalefet örgütsüz olarak II. Grubun kurulduğu 1922 Temmuzuna kadar sürdü.⁵⁴

II. Grubun kurulmasıyla daha organize bir şekilde hareket eden muhalefet içerisinde ittihatçılar, hükümette yer alma talebi karşılanmayanlar, muhalefeti kendilerine alışkanlık haline getirenler, Mustafa Kemal ve hükümet üyelerinden memnun olmayanlar yer almaktaydı.⁵⁵ Grup üyeleri meclisin üstünlüğü ve milli irade kavramlarıyla aslında Mustafa Kemal’in yasama karşısında yürütmeyi güçlendirerek kendi kişisel otoritesine dayalı bir yönetim kurmasına karşıydılar. Bu muhalefetlerinde de oldukça başarılı olmuşlardır. Öteden beri savundukları Meclis’in ilk günlerinde uygulanan doğrudan vekil seçimini 8 Temmuz 1922 tarihinde Meclis’e kabul ettirmişler, Heyet-i Vekile Başkanı’nın da doğrudan Meclis tarafından seçilmesini sağlayarak kuvvetler ayrılığı noktasında önemli bir adım atmışlardır. 20 Temmuz 1922’de Başkumandanlık Yasası’nın Başkumandana önemli yetkiler veren 2.maddesinin yürürlükten kaldırılmasını, 12 Şubat 1923’de “Hürriyet-i Şahsiye Kanunu’nun” kabul edilmesini sağlamışlardır. II.Grub’un sözü edilen başarıları, I. Grubun Meclis’te önemli oranda kan kaybettiğini gösterir. Lozan sonrası taviz tartışmalarının yoğun olarak yapıldığı böyle bir konjonktürde Meclis I. Başkan Vekilliği için yapılan seçimi II. grubun adayı

⁵³ Güneş, 1997: 178; I. Grup içinde kurulan bu gizli örgüte muhalifler tarafından bu isim verilmiştir. (Demirel, 2012: 63).

⁵⁴ Demirel, 2012: 33-34.

⁵⁵ Güneş, 1997:184.

Hüseyin Avni Ulaş'ın, I. Grubun adayı Refik Saydam önünde 35 oy farkla kazanması⁵⁶ Mustafa Kemal için bardağı taşıran son damla oldu. Buna bağlı olarak insiyatifi Lozan'ı kabul etmeyeceğini düşündüğü, II. Gruba kaptırmamak amacıyla 16 Nisan 1923 tarihinde Meclis'ten seçimlerin yenilenmesi kararını çıkardı.⁵⁷

II. Grubun katılmadığı 1923 seçimleri sonunda Mustafa Kemal'in ifadesiyle "Kız gibi bir meclis"⁵⁸ oluşturulduğu düşünülse de Meclis'in performansı beklenenden çok farklı olacaktır. Bu arada seçimlerden önce Gazi'nin Yeni Gün, Hakimiyet-i Milliye ve Öğüt gazetelerine halkçılık ilkelerine dayalı bir fırka kuracağına dair verdiği 6 Aralık 1922 tarihli demeçle başlayan Halk Fırkasının(HF) kurulma süreci⁵⁹ 11 Eylül 1923'te tamamlanmıştır. Partinin kuruluşunda I. Grubun Halk Fırkasına dönüşümünde fırkacılığın Milli Mücadele boyunca ötelenmesinin ve partinin ismindeki halk tabirinin o gün sahip olduğu sol muhtevanın yarattığı muhalefetle karşılaşmıştır. Mustafa Kemal fırkacılığın sınıf temelli toplumlar için zararlı olabileceğini, Türkiye gibi sınıfların bulunmadığı toplumlar için bir risk taşımadığını, kuracağı firkada bütün milletin temsil edileceği açıklamalarıyla fırkacılık eleştirilerini aşmıştır. O günlerde işçi ve köylü gibi ezilen sınıflar için kullanılan sol bir muhtevaya sahip halk kavramını da benzer şekilde bütün millet için kullanarak bu yöndeki eleştirileri karşılamıştır.⁶⁰

1923 seçimleriyle birkaç bağımsız aday dışında İttihatçı ve II. Gruba ait muhaliflerin tamamı tasfiye edilmişti. Daha sonra bağımsız adaylarından Gümüşhane Mebusu Zeki Bey'in dışında kalanlarının HF' sına geçtiği düşünülürse⁶¹ yeni Meclis Grubu aynı zamanda HF Parti Grubu anlamına da geliyordu. Bu yapı içinde parti içi muhalefet, beklenen bir olgu olmasa da meclis, şaşırtıcı muhalefet performansına 1924 yılı ortalarında I. ve II. meclis Başkan Vekillikleri seçimiyle başlayacaktır. Seçimlerde genel merkezin adayları Ali Çetinkaya ve Ragıp Bey yerine Fevzi Bey ve Safa Bey seçilmişlerdir.⁶²

II. Meclis kendi yetkileri söz konusu olduğunda da amansız bir muhalefet odağı olabilmekteydi. Özellikle 1924 Anayasası görüşmelerinde Meclis'te yapılan tartışmalarda bu örneklerle sıkça rastlanmaktadır. Görüşmelerde Meclisi tatil sırasında gerekli görürse ya da üyelerin beşte biri isterse toplantıya çağırma sadece cumhurbaşkanına tanınan bir yetki olarak

⁵⁶ Ertunç, 2013: 44.

⁵⁷ Çavdar, 2013: 268; Lewis, 2000: 260.

⁵⁸ Ertunç, 2013: 43.

⁵⁹ HF'sının kuruluş tarihi olarak bugünde 9 Eylül 1923 tarihini alması tamamen bu tarihin Sivas Kongresi'nin toplanma tarihi olması dolayısıyla taşıdığı sembolik önemden kaynaklanmaktadır. Partinin içişleri bakanlığına kuruluş dilekçesinin verilmesi ise daha geç bir tarih olan 23 Ekim 1923'tür. (Kurtcepe ve Beden, 2015: 268; Akyol, 2012: 229).

⁶⁰ Tunçay, 2012: 40-41.

⁶¹ Çavdar, 2013: 278; Tunçay, 2012: 49.

⁶² Tunçay, 2012: 75.

önerilmesine karşılık, bu hak meclis başkanına da verilmiştir. Genel seçimleri hükümetin görüşünü alma ve gerekçe göstermek şartıyla yenileme hakkının cumhurbaşkanına verilmesi reddedilmiştir, Anayasa ve bütçe kanunları cumhurbaşkanının meclise geri gönderebileceği yasalar olmaktan çıkartılmıştır. Mustafa Kemal'in Meclis Başkanı iken Milli Mücadele sırasında elde ettiği başkumandanlık yetkisi TBMM'nin manevi kişiliğine verilmiş, sadece Cumhurbaşkanı tarafından sembolik olarak temsil edilmesi kabul edilmiştir.⁶³

II. Meclis döneminde parti içi muhalefet bağlamında yaşanan önemli olaylardan biride HF içindeki muhalefetin dışarı da örgütlenerek yeni bir parti kurmasıdır. Mustafa Kemal ile beraber “ilk beşler” olarak adlandırılan Milli mücadelenin lider kadrosu Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele inkılapların tepeden inmece bir yöntemle halka kabul ettirilmesine karşıydılar. Modernleşme konusunda daha evrimsel ve demokratik bir yol izlenmesini istiyorlardı. Bu amaçla M. Kemal'in kişisel yetkilerini sınırlamak ve denetlemek amacıyla yasamanın yürütme üzerindeki denetimini arttırılmasını talep ediyorlardı.

Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların ordu müfettişlikleri görevlerinden ayrılarak Meclis'e dönmeleri, hemen arkasından da Esat Efendinin Bayındırlık ve İmar Bakanı Refet Bey hakkında yolsuzluk olaylarının araştırılması konusunda verdiği önerge kapsamında yapılan tartışmalar, parti içi muhalefetin Meclis'te gittikçe güçlendiğinin göstergeleridir. Muhaliflerin özellikle asker kökenli olmaları⁶⁴ Mustafa Kemal'i oldukça endişelendirmiştir. Mustafa Kemal ordu ile “inkılapçı yöntemi” tasvip etmeyen parti içi muhalefet arasındaki bağı kesmek amacıyla süratle harekete geçerek ordu mensuplarının aynı zamanda milletvekili olamayacağını öngören bir yasaı Meclis'ten çıkarttı. Bunun üzerine muhalefet parti dışında örgütlenerek 17 Kasım 1924 tarihinde Batı Avrupa liberal partilerine benzer bir programa sahip siyasi ve ekonomik anlamda liberal Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını (TpCF) kurdular.⁶⁵ Partiye HF'den 29 milletvekili katıldı. Partinin kurulmasından hemen sonra İsmet Paşa hükümetinin güvensizlik oyuyla devrilmesi muhalefetin gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Mustafa Kemal bu girişime ustaca bir taktikle liberal Fethi Bey başbakanlığında kurulan ılımlı hükümetle cevap verdi. Bununla hem HF'den kopuşların önüne geçti hem de TpCF milletvekillerinin de oylarıyla hükümetin güvenoyu almasını sağlayarak, HF'sını çok zor durumda bırakabilecek hükümet krizini engelledi. Başbakanlık'tan ayrılan İsmet Paşa'nın Cumhuriyet Halk Fırkası(CHF)Umumi Reis Vekilliği'ni koruması, Fethi Bey kabinesinden istifa eden Recep Peker'in partinin Kâtibi Umumiliğine (Genel Sekreter) getirilmesi

⁶³ Koçak, 2013, 115-116; Tunçay, 2012: 93-94.

⁶⁴ Mehmet Turhan'ın verdiği rakamlara göre TPCF'nin bürokrat oranı %76, bunların içinde askerlerin oranı ise %44'tür. Aynı oranlar CHF'de sırasıyla %52 ve %18'dir.(Turhan, 2000: 141).

⁶⁵ Findley, 2012: 250; Zürcher, 2013: 250; Kurtcephe ve Beden, 2015: 270.

hükümetin Mustafa Kemal'in gözünde geçici olduğunun göstergeleridir.⁶⁶ Ortaya çıkan ilk fırsatta Fethi Bey hükümeti 13 Şubat 1925 yılında başlayan Şeyh Said İsyanının bastırılmasında yetersiz kaldığı gerekçesiyle CHF'nın radikal kanadının oylarıyla düşürülerek yerine yeniden İsmet Paşa Hükümeti kuruldu. Yeni hükümet, TpCF'yi 3 Haziran 1925'te Takrir-i Sükûn kanunun verdiği yetkiye dayanarak kapattı.

1930 yılına gelindiğinde iç ve dış faktörlerin zorlamasıyla güdümlü bir muhalefet partisi denemesi gerçekleştirildi. Ekim 1929'da New York Esham ve Tahvilat Borsası'nın çöküşünün Türkiye ekonomisine olumsuz yansımalarının önüne geçmek⁶⁷, hükümetin halkta derin bir hoşnutsuzluğa yol açan yolsuzluklarını önlemek ve İsmet İnönü çevresinde TpCF'nin kapatılmasından sonra alternatifsizliğin getirdiği güç yoğunlaşmasını dağıtmak için Mustafa Kemal Serbest Cumhuriyet Fırkasını(SCF) kurma yoluna gitti.

Parti kurulurken Gazi'nin gerekçelerinden biri "Hizip yapmayalım doğrudan doğruya parti yapalımdır".⁶⁸ Buradan hareketle parti içi rahatsızlıkların yine parti içinde örgütlü muhalefete dönüşmesi endişesine yol açtığı yorumu yapılabilir. Çünkü TpCF deneyiminin de açıkça gösterdiği gibi muhalefet, parti içinde çok daha tehlikeli olabilmektedir. Başka bir ifadeyle muhalefetle cepheden mücadele etmek her zaman daha kolaydır. SCF kendine yüklenen büyük anlamlara rağmen uzun ömürlü olmamış güdümlülük sınırlarını aşarak iktidar seçeneği olmaya başlayınca kapatılmıştır. Bundan sonra tek parti olarak varlığını devam ettiren CHP, İttihat Terakki yönetimine benzer şekilde siyasal denetimi artırarak parti devlet bütünleşmesine gidecek politikalara yöneldi.⁶⁹

CHP'nin SCF deneyiminden yaklaşık dokuz yıl sonra bu defa güdümlü muhalefeti kendi içinde denemeye karar verdiği görülmektedir. Bu amaçla 29 Mayıs 1939'da toplanan CHP 5. Kurultayında parti müfettişleri ve kurultay tarafından seçilen 21 Milletvekili CHP Genel Başkanı'nın başkanlığında Müstakil Grub'u kurmuştur. 8 Haziran 1943'teki 6. Kurultayda da bu sayı 35'e çıkarıldı. Müstakil Grubun ne kadar güdümlü bir yapılanma olduğu Müstakil Grup Başkan Vekili İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan imzasıyla Başvekâlete gönderilen yazıdan anlaşılmaktadır. Söz konusu yazıda 1944 bütçesinin nasıl tetkik edilmesi gerektiği sorulmakta üstelik bütçe hakkında grupça seçilen bir komite tarafından hazırlanan raporun Müstakil Grup'ta tartışılmadan başbakan ve maliye bakanına sunulup onay istenmektedir.⁷⁰ Müstakil Grup Ali Fuat Başgil'in ifadesiyle "kendine herkesi

⁶⁶ Tunçay, 2012:144.

⁶⁷ Lewis, 2000: 280.

⁶⁸ Okyar, 1980: 400.

⁶⁹ <http://www.kocaelitarihsempozyumu.com/bildiriler2/136.pdf> (erişim tarihi: 28.12.2018)

⁷⁰ BCA, 030.10/5.26.16.-1-4. (07.02.1944).

göldürmekten başka bir işe yaramamıştır.”⁷¹ Demokrat Partinin kurulmasının ardından Müstakil Grubun varlığına 10 Mayıs 1946 tarihli CHP Kurultayı’nda son verilmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında çalışmanın Birinci bölümünde; CHP’den parti içi muhalefet sonucu ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Demokrat Parti’nin kuruluş süreci ile Demokrat Parti program ve tüzüğü parti içi muhalefet bağlamında irdelenmiştir. Parti içinde muvazaa iddiaları, kurucuların siyasal kimlikleri ve 12 Temmuz Beyannamesi’nin nasıl parti içi muhalefet aracına dönüştürüldüğü ve kurucuların buna karşın geliştirdikleri stratejiler bu bölümde incelenen diğer konulardır.

İkinci Bölümde; 1946 Genel Seçimlerinde uygulanan despotik usullerle yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan parti içi muhalefetin oluşum evresi ve 12 Temmuz Beyannamesinden sonra partiden ilk kopuşlar ele alınacaktır. Bu bölümde Ocak 1948 tarihinde İstanbul İl Başkanı Kenan Öner’in istifasıyla beraber Genel İdare Kurulu ve Meclis Grubu’ndaki unsurların da katılımıyla partiyi bölünmeye götüren muhalefetin organize performansı da ele alınmaktadır.

Üçüncü Bölümde; parti içi muhalefetin ihraçlarının onaylandığı II. Kongredeki tartışmalar ve kongrede parti içi muhalefetin baskılarıyla kabul edilen “Milli And’ın” iktidar-muhalefet ilişkilerine etkileri incelenen bazı konulardır. Yine bu bölümde parti içi muhalefetin parti dışında Müstakil Demokratlar Grubu(MDG) ve Öz Demokratlar Grubu’nun katılımıyla ortak bir cephe halinde nasıl Millet Partisinde bir araya geldiği de irdelenecektir.

⁷¹ Başgil, 2011: 41.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARTİ İÇİ MUHALEFET BAĞLAMINDA DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞU VE DEMOKRAT PARTİDE PARTİ İÇİ MUHALEFETİN ARAÇLARI

1.1 Türkiye’de Çok Partili Rejime Geçişi Sağlayan Faktörler

1.1.1 Dış Dinamikler

Hungtington, devletlerin demokratikleşme süreçleriyle uluslararası konjonktör arasında korelasyon kurarak tarihte demokratikleşmenin üç dalga halinde gerçekleştiğini ifade eder. Buna göre; birinci dalga 1820’de başlamış ve 1926’da dünyadaki demokratik ülke sayısı 29 olmuştur. 1922 yılında İtalya’da Mussolini iktidarıyla karşı dalga başlamış ve 1942’de bu sayı 12’ye düşmüştür. İkinci dalga ise II. Dünya Savaşı’nın ardından başlamış ve 1962’de demokratik ülke sayısı yeniden 36’ya yükselmiştir. Karşı dalgayla demokratik ülke sayısı 1970’lerde tekrar 30’a düşmüştür.⁷² 1974’te Portekiz diktatörü Marcello Caetano’nun devrilmesiyle başlayan üçüncü dalgada ise 1990’a kadar yaklaşık 30 ülke otoriterizmden demokrasiye geçmiştir.⁷³ Türkiye’nin demokrasiye geçişi Hungtington’un tasnifine uygun şekilde II. Dünya Savaşı sonrasındaki ikinci dalgada gerçekleşen bir olgudur. Gerçekten de çok az ülkenin demokrasiye geçişinde uluslararası konjonktür Türkiye’nin geçişi kadar belirleyici olmuştur.

Eylül 1939’da Almanya’nın Polonya saldırısıyla başlayan II. Dünya Savaşı⁷⁴ Almanya’nın Mayıs 1945’te, Japonya’nın Ağustos 1945’te Müttefiklere teslim olmasıyla sona erdi.⁷⁵ Savaş sonunda İngiltere’nin sahip olduğu askeri ve siyasi kapasitesini büyük oranda kaybetmesi Pax-Britanica’nın (İngiliz Barışı) sonu anlamına geliyordu. Yeni konjonktürde ABD ve SSCB uluslararası dengeleri domine eden başat aktörler olarak ortaya çıktı.⁷⁶ Artık Doğu Asya’dan Avrupa’ya kadar devasa bir coğrafya bu iki büyük gücün nüfuz çatışmalarına sahne olacaktı. Kuşkusuz bu mücadelenin en yoğun yaşandığı yerlerden biri Akdeniz’e ve Orta Doğu’ya hakim jeopolitiği sebebiyle uluslararası güç dengelerini etkileme kapasitesine sahip “Türk Boğazlarıdır”. Savaş galipleri SSCB, ABD ve İngiltere savaş boyunca olduğu gibi savaş sonunda da farklı çıkar tasarımlarıyla bir kez daha Türkiye sahnesindedirler ve Türkiye savaş sonunda emperyalist çelişkilerin çatışma noktasıdır. Türkiye’nin çok partili

⁷² Hungtington, 1991: 12.

⁷³ Hungtington, 1993: 1-2.

⁷⁴ “Almanya-Polonya Harbi Dün Başladı”, *Vakit*, 01.09.1939; “Avrupa’da Harp Başladı”, *İkdam*, 02.09.1939.

⁷⁵ “Bütün Cephelerde Toplar Sustu, Her Tarafta Ateş Kesildi”, *Akşam*, 15.08.1945.

⁷⁶ Fukayama, 2015: 326; Bozdoğan, 2017: 21.

hayata geçişini de kapsayan söz konusu çelişkilerin yaşandığı 1945-1946yılları Türk dış politikası açısından tarihinin en zor dönemlerinden biri olacaktır.

Savaş galiplerinden SSCB, donanmaları kendisinden dramatik şekilde güçlü batılı müttefiklerin Karadeniz'e geçişini engellemek, Orta Doğu ve Akdeniz'de müttefikler karşısında üstünlük elde edebilmek amacıyla boğazlarda hakimiyet kurmak istiyordu.⁷⁷ İngiltere açısından ise savaş sonunda Almanya ve İtalya'nın yenilmesiyle yakın tehdit artık SSCB'dir. Bu sebeple bütünüyle kendi yerine geçecek kadar güçlü olmayan bir ABD'nin SSCB'ye karşı sahaya inmesini istemekte, Orta Doğu ve Akdeniz'de bu ülkenin hegemon güç olarak öne çıkmasının önüne geçmeye çalışmaktadır.⁷⁸ ABD ise 1945-1946 yılları boyunca 2 Kasım 1945 tarihli notasının da açıkça gösterdiği gibi boğazların ticaret gemilerine açık olması ve Montreux'ta yapılacak değişikliklerle ilgili bir konferansa katılmayı istemek dışında hiçbir şeyi net olarak savunmamakta⁷⁹ ve İngiltere'nin yerini alma konusunda oldukça isteksiz davranmaktaydı.

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası dengeler kuşkusuz SSCB'ye geleneksel boğazlara hakim olma stratejisini devreye sokması için büyük fırsatlar sunmaktaydı. Savaş galibi olarak büyük psikolojik üstünlüğe sahipti, İngiltere eski gücünden uzaktı ve Türkiye ABD açısından uluslararası denklemde rahatlıkla pazarlık meselesi yapılabilecek nitelikteydi. Bu atmosferin farkında olan Stalin Türkiye'nin II. Dünya savaşındaki savaş dışı(non-beligrent) durumunun Almanya lehine olduğu tezini işleyerek Montreux'ta değişiklik taleplerini Tahran ve Yalta konferanslarında⁸⁰ müttefiklerine çoktan bildirmişti. 19 Mart 1945'te SSCB Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e bu talepleri iletecek, Haziran 1946 notasıyla da yazılı olarak Türkiye'ye bildirilecektir. Buna göre SSCB Türkiye'yle imzaladığı 17 Aralık 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın süresinin dolduğunu ve yenilenmeyeceğini bildiriyor.⁸¹ Montreux'un Türkiye'yle SSCB arasında yapılacak ikili bir antlaşmayla yeniden düzenlenerek kendisine boğazlarda üst verilmesini ve Türkiye'nin kuzey doğu vilayetleri Kars ve Ardahan'ın kendisine terkini istiyordu.⁸² Bunun anlamı çok açıktı; Türkiye İnönü'nün deyimiyle II. Dünya savaşının “çok

⁷⁷ BCA, 030.01/101.624.4. -3. (09.07.1946); “Türkiye Sulh Amili”, *The Spectator*, 03.06.1938; Ayın Tarihi, Temmuz-1938, no:55, 133; Maity, 1954: 150.

⁷⁸ BCA, 030.01/10.623.12.-2. (29.5.1946); BCA, 030.01/102.637.9,2, 11.10.1952, “İngiltere Orta Doğu'da Yerini Başkasına Kaptırmak İstemiyor”, *Paris Presse*, 30.09.952; “Boğazlara dair İngiliz Görüşü”, *Son Posta*, 25.11.1945.

⁷⁹ “Truman'ın Demeci Bir Çok Meselelere Yeni Bir Aydınlik Serpiyor”, *Akşam*, 11.08.1945; “Boğazlar hakkında Amerikan teklifi”, *Son Posta*, 09.11.1945.

⁸⁰ Macfie, 1987:75.

⁸¹ Macfie, 1987: 75; Maity, 1954:147; Koçak, 2010: 546-547; Toker, 1970: 151.

⁸² “Boğazlar Rejiminde Yapılacak Tadilat”, *Cumhuriyet*, 12.08.1946.

zikkazklı karışık ve çetin güçlüklerinden”⁸³ sıyrılarak savaşı dışı kalmıştı ancak savaşı boyunca yaşadığı en büyük tehdit olan SSCB işgali⁸⁴ tehdidiyle karşı karşıyaydı. Yani bütün dünya için biten savaşı, Türkiye için devam etmekteydi.⁸⁵

Türkiye açısından milli bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelik olarak yüzleşmek zorunda kaldığı SSCB tehdidi tek sorun değildi. Bundan daha büyük açmaz savaşı hemen sonrasında SSCB’yi dengeleyecek tek güç olan ABD’nin bu ülkeyi cesaretlendiren ikircikli politikalarıdır. Roosevelt’in Yalta da “Rusya bakımından batıda sıcak denizlere rahatça çıkmayı istemesi tamamen mantıktır”⁸⁶ benzeri söylemleri, Postdam konferansında Stalin’in Türkiye’den toprak taleplerine karşılık Truman’ın bu konunun iki devlet arasında çözülmesi gerektiği şeklindeki yaklaşımı bu politikanın sarıh göstergeleridir.⁸⁷ SSCB’nin 7 Ağustos ve 24 Eylül notalarıyla Türkiye üzerindeki baskısını artırması sözün edilen ABD politikasının yansımalarıdır. Buna rağmen Türkiye açısından ABD’yi SSCB’ye karşı sahaya çekmekten başka bir çıkar yol gözükmemektedir.

Türk dış politikası açısından tarihinin en kritik dönemlerinden birini teşkil eden ve yukarıda sözünü ettiğimiz konjonktür aynı zamanda çok partili hayata geçilen yıllardır. Nitekim SSCB tehdidi ve ABD’nin ikircikli politikaları Türkiye’de çok partili hayata geçiş için elverişli koşulları sağlayacaktır. Çünkü İnönü, çok partili sisteme geçişi Batı Blokuna yaklaşmanın araçlarından biri olarak kurgulayacaktır.

Bu bağlamda İnönü’nün 1 Kasım 1945 TBMM’yi açış konuşmasındaki şu sözleri oldukça dikkat çekicidir;

Harb ilânımız tesirsiz ve müttefik zaferi kesin mahiyet aldıktan sonra yapılmış olduğu söylenmektedir. Harb ilânımızın tesiri hakkında bir iddiamız yoktur. Bizim iddiamız, harb ilân etmezden önce senelerce süren kâbus devrinde güttüğümüz hareket hattının müttefiklerimizin zaferine yardım ettiği merkezindedir ve bundan ibarettir...Sovyetlerle aramızdaki Dostluk Antlaşmasının feshi üzerine, yeni esaslarda ve ciddi olarak iyileştirilmiş bir andlaşma yapmak için bütün gayretlerimizi saffettik. Türk topraklarından hiç kimseye verecek bir borcumuz yoktur şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz... Amerika’nın Birleşmiş Milletler Anayasasının prensiplerini samimi olarak her millet için takip edeceğine inanıyoruz...Bir temel olarak Cumhuriyetin bir halk idaresi olarak kuruluşu, yani demokratik karakteri esas tutulmuştur. Diktatörlük, prensip olarak, hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham,

⁸³ “İnönü” Atatürk ve Devrimleri Anlattı”, *Ulus*, 23.11.1963.

⁸⁴ Türkiye Barbarossa Harekâtı öncesinde Polonya sendromu denen aynı anda Almanya ve Rusya işgali tehlikesini yaşamıştır. Cemil Koçak’ın yerinde deyişiyle Türkiye bir Alman işgalinden çok bu işgalden Rusya tarafından kurtarılmaktan korkmuştur. (Koçak, 2010: 547).

⁸⁵ Koçak, 2010: 507.

⁸⁶ Yel, 2009: 165.

⁸⁷ Maity, 1954: 147; Howard, 1947: 69; “Boğazlar hakkında Amerikan teklifi”, *Son Posta*, 09.11.1945; “Truman’ın Güzel Nutku”, *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1945.

edilmiştir. Çok partili rejimin Cumhuriyetin hiç bir döneminde en azından söylem düzeyinde yadsınmamıştır.⁸⁸

Bu sözlerle öncelikle SSCB iddialarının merkezinde yer alan Türkiye'nin II. Dünya Savaşı politikasına yönelik eleştirilere cevap verilmekte ve Türkiye'nin savaş dışı politikasının Müttefiklerin lehine olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda SSCB ile dostça komşuluk ilişkiler vurgusu ve Montreux'ta uluslararası konferanslarla bazı düzenlemeler yapılabileceği öne çıkarılarak uzlaşa aranmaktadır. Ancak aksi durumda da SSCB'nin düşmanca niyetleri karşısında Türkiye'nin tek başına da kalsa silahla karşılık vereceği açıkça ortaya konmaktadır. İnönü'nün stratejisi "havuç sopa politikasıyla" SSCB'yi oyalayarak ABD'yi yanına çekmeye çalışmaktır.

Bu konuşmanın müttefikler açısından öne çıkan tarafını ise ideolojik tercih boyutu oluşturmaktadır. Zira II. Dünya Savaşı aynı zamanda bir ideoloji savaşıydı, savaş sonunda faşizm ve nasyonal-sosyalizme galip gelen iki ideoloji komünizm ve demokrasi öne çıkmaktaydı. Türkiye'de ise halen otoriter tek parti yönetimi iktidardaydı. İnönü konuşmasında, SSCB tehdidiyle Türkiye'nin demokrasiye geçme niyetini birbiriyle ilişkilendirmiş ve batılı müttefiklere politik sistemini batılı normlara göre düzenleyeceği mesajını vermiştir. Bu nokta da, isabetli bir öngörüyle savaş sonunda Sovyet tehdidiyle yüzleşeceğini öngören İnönü'nün Batı ittifak sistemi içinde yer alabileceği çerçeveyi hazırlamış olduğu tespiti yapılabilir. Şöyle ki; Türkiye Almanya'ya savaş ilan eden devletlerin imzaladığı 1 Ocak 1942 Atlantik Bildirisi'nde ön görülen ilkelerin kabulü anlamına gelen BM demecini imzalamış, Müttefiklerin 2 Ağustos tarihli notasının akabinde Almanya'ya krom satışını durdurmuş ve sonrasında diplomatik ilişkilerini kesmiş⁸⁹, Sanfransisko konferansına katılmak amacıyla İnönü'nün ifadesiyle "tamamen müttefiklerin istekleri doğrultusunda" 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.⁹⁰ Bu girişimlere ek olarak uluslararası platformlarda Türkiye'nin demokrasiye geçeceği vurgusu tekrarlanmıştır. Hasan Saka Sanfransisko konferansı sırasında Reuters ajansına verdiği demeçte şunları ifade etmekteydi: "Cumhuriyet rejimi, siyasi bir müesese olmak sıfatıyla modern demokrasilerin çok üzerinde, azimle gelişmektedir. Anayasamızın en ileri demokrat anayasalarla mukayese edilebilir ve başkalarını çok geride bırakır."⁹¹ Bu bağlamda yine heyette bulunan eski dış işleri bakanı Feridun Cemal Erkin konferans öncesinde İnönü'yle görüşmesini şöyle anlatmaktadır:

⁸⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi(TBMMZC), Devre(D).7, Birleşim(B).3, Cilt(C).20, s.7-9, 01.11.1945; "Cumhur Başkanımızın Dünkü Mühim ve Tarihi Nutku", *Son Posta*,2.11.1945.

⁸⁹ Howard, 1947: 68.

⁹⁰ TBMMZC, D. 7, O.1, , C.III, s.131, 23.02.1945 ;"Türkiye Birleşmiş Milletler Beyannamesine Katıldı", *Akşam*, 25.02.1945.

⁹¹ Vatandaş, 2015: 348

Cumhurbaşkanımıza vedaya gittim. O günlerde Türkiye adına gitmekte olduğumuz San Francisco Konferansı dolayısıyla İnönü bana şu kayda değer sözleri söyledi:“Amerikalılar çok partili demokrasiyi ne zaman kuracağımızı sizlere sorabilirler. Böyle bir soruya şöyle cevap verirsiniz: Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Atatürk büyük reformcu olmuştur. İnönü’nün rolü reformları perçinleştirmek ve Atatürk’ün de arzu ettiği gerçek demokrasi kurmak olacaktır. İnönü şimdiye kadar bu çığıra girmeyi istiyordu. Harbin ortaya çıktığı çeşitli tehlike ve sorunlar buna imkan vermedi. Savaş bitince bu amacı gerçekleştirmek cumhurbaşkanının en aziz arzusudur.”⁹²

İnönü’nün stratejisi çok geçmeden sonuç vermeye başlayacaktır. Bu bağlamda Amerika’da ölen Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün’ün cenazesinin Missouri savaş gemisiyle 5 Nisan 1946’da İstanbul’a getirilmesi⁹³ kuşkusuz SSCB’ ye açık bir mesajdı. Daha sonra 9 Ekim 1946 ABD Moskova Büyükelçisi W. Bedell Smith’in SSCB’ye ilettiği notada; boğazlar konusunda ABD ve İngiltere’nin katılmadığı hiç bir konferansın yapılamayacağı, boğazlara yapılacak bir saldırıda BMGK’nın harekete geçeceği⁹⁴ ifadeleri açıkça Türkiye’nin yanında ABD’nin sahaya indiğini göstermektedir.⁹⁵ ABD 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktriniyle SSCB karşıtı politikalarını perçinleyecek, Batı Blok’unun Marshall Planı ve Kuzey Atlantik Paktı (NATO) ile komünist tehdit karşısında birleşmesine liderlik edecektir.

Sonuç olarak II. Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında Türkiye’nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik SSCB’nin düşmanca politikalarıyla karşı karşıya kalması, siyasal sistemini batı demokratik sistemine uyumlu hale getirme zorunluluğunu doğurmuştur. Bu da Türkiye’de çok partili hayata geçişte uygun koşulları sağlayan unsurlardan biri olmuştur.

1.2İç Dinamikler

1.2.1Siyasal-ideolojik Faktörler

III. Selim, II. Mahmut, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri boyunca devam eden batılılaşma hareketleri ve yaşadığı tarih kesitinin evrensel fikirleri Atatürk’e yapacağı inkılaplarla ilgili entelektüel bir zemin sağlamıştır. Ancak Cumhuriyetle birlikte laiklik

⁹² “İnönü Demokrasi ve Dış İlişkiler”, *Milliyet*, 14.01.1974.

⁹³ “Missouri Zırhlısı geldi”, *Ulus*, 06.04.1946.

⁹⁴ *Aydın Tarihi*, (Ağustos 1946), No.153, s.74-75; Luca, 1977: 519;“Amerikan Görüşü”, *Ulus*, 12.10.1946.

⁹⁵ ABD’nin sahaya inişiyle SSCB geri adım atmak zorunda kalacaktır Öte yandan Türkiye Sovyetlerin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelik tehditkar politikalarının şokundan uzun süre kurtulamayacak, 1953 yılında Stalin’in ölümünden sonra SSCB boğazlarda hak iddialarından ve toprak taleplerinden vazgeçse de Türkiye aynı varoluşsal tehditle tekrar baş başa kalmama adına özellikle DP iktidarıyla beraber dünya barışının ancak kolektif tedbirle sağlanabileceğine inanacaktır. Dolayısıyla kendi güvenliğini NATO’nun güvenliğiyle bir tutacaktır. Bu da kuşkusuz Türkiye’yi batıya daha çok yaklaştıracaktır. (BCA, 030.01/103.645.5.-2. (29.06.1953);BCA,030.01/103.645.5.-4. (29.06.1953); BCA, 490.01/204.809.2.-12. (08.08.1950).

ideolojisinin sağladığı meşruiyet⁹⁶, geçmişten radikal kopuşu da getirmiştir. Osmanlı elitlerinin cevabını aradığı “bu devlet nasıl kurtulur” sorusu, Atatürk’ün ve diğer Cumhuriyet elitlerinin zihin dünyasında “bu devlet muasır medeniyet seviyesine nasıl ulaşır” şekline dönüşmüştür.⁹⁷Söz konusu dönüşüm, devleti yaşatma adına batıyla zorunlu bir ilişkiden ideolojik bir yönelime yani “bâtıcılığa” evirilmeyi işaret ediyordu. Atatürk’ün batıya bakışını belirleyen temel saik medeniyet kavramına holostik (bütünsel) yaklaşımıdır. Ona göre kültür ve medeniyet birdir ve aynı şeydir; dünyada karşı cinsle ilişkilerden hijyene, siyasal sistemden giyim kuşama kadar pozitif bilimlerin rehberliğinde tek bir medeniyet vardır.⁹⁸ Bu yaklaşım Mustafa Kemal’in içinde yer aldığı son dönem Osmanlı asker-sivil elitleri için varoluşsal bir meseledir. Fransız İhtilali’nin bireysel ve liberal fikirlerinin etkisindeki her şeyi devleti yöneten jakobenlerin iyi bildiğini düşünen⁹⁹ bu reformistlere göre Osmanlı toplumu siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda batının kurumlarını ve davranış kalıplarını bir an önce kabul ve pratize etmelidir. Aksi taktirde yok olmaktan kurtulamayacaktır. M. Kemal’in 25 Ağustos 1925 tarihinde yaptığı konuşma bu düşüncelerinin en açık tezahürlerinden biridir: “...Uygurlık öyle bir ateştir ki ona kayıtsız kalanları yakar, mahveder. İçinde bulunduğumuz uygar ailede bize yaraşan yeri bulacağız ve onu koruyarak sürdüreceğiz.”¹⁰⁰Kuşkusuz bu medeniyet de muasır medeniyet olarak sürekli vurguladığı batı medeniyetidir.¹⁰¹Bu medeniyetin vazgeçilmez değerlerinden biri liberal demokrasidir.20.yy’ın en büyük aydınlanmacı liderlerinden biri olan Atatürk’ün bunun farkında olmadığı düşünülemez.Batı medeniyetinin temel değerlerinden olan demokrasi yerine daha çok hâkimiyet-i millîye ve halkçılık kavramlarını kullansa da kastettiği amacın ve öykündüğü sistemin demokratik çok partili rejim olduğu¹⁰², ifadelerinden ve bazı uygulamalarından net olarak anlaşılmaktadır. Örneğin; Fransız Le Petit Parisien gazetesi muhabirine verdiği demeçte: “Bizim şekli hükümetimiz tam bir demokrat hükümetidir ve lisanımızda bu hükümet “halk hükümeti” olarak anılır”¹⁰³ demektedir. Yine: “Ben Cumhuriyeti tesis ettim. Fakat bu gün idare şekli Cumhuriyet midir, diktatörlük müdür şahsi hükümet midir belli değil.”¹⁰⁴ Sözlerinde TpCF ve

⁹⁶ Kocaoğlu, 2007: 1297.

⁹⁷ Köker, 2013: 35-38.

⁹⁸ Mango, 2008: 23-26; M. Kemal 30 Ağustos 1928 yılında Kastamonu CHF binasında bu bağlamda şunları söylemiştir: “...yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı Türkiye Cumhuriyeti halkını tümüyle çağdaş ve tüm anlam ve biçimiyle uygar bir sosyal bir topluluk biçimine dönüşmektir.” (Ateş, 1994:122).

⁹⁹ Mardin,2015: 152; Kuru, 2011: 212.

¹⁰⁰ Ateş, 1994:122.

¹⁰¹ Lewis, 2000: 290; Aybars, 2003: 257.

¹⁰² “Seçim Ahlakı”, *Cumhuriyet*,11.07.1948.

¹⁰³ Mango, 2008: 29.

¹⁰⁴ Vatandaş, 2015: 186.

SCF deneyimlerine rağmen çok partili bir sistem kuramamış olmasının rahatsızlığı görülmektedir.

Atatürk döneminde geleneksel toplumu çağdaşlaştırma adına demokrasiye öncelenen olgu her zaman modernleşme olmasına rağmen demokratik rejimin yüceltilerek diktatörlüğün kötülenmesi Türkiye’de çok partili hayata geçişte ideolojik bir kolaylık sağlamıştır. Bunun yanında Atatürk yönetiminde milli egemenliğin sürekli olarak vurgulanması, parlamentolu rejime bağlılık, askeri otoritenin sivil iktidara hiyerarşik bağımlılığı, ordunun meclisin ordusu olduğu vurgusu¹⁰⁵, kadınların siyasal ve kamusal hayata katılımının önündeki engellerin kaldırılması, birinci ve ikinci seçmen ve vekil olabilmek için vergi verme şartının kaldırılması, en önemlisi de 1924 Anayasasının özünü özgürlükçü yaklaşımın oluşturması, Cumhuriyet rejiminin demokrasiyi en azından bir öz olarak bünyesinde taşımasını sağlamıştır.

Atatürk’ün ölümünden sonra cumhurbaşkanı olan İnönü’de diğer Cumhuriyet elitleri gibi ondan fazlasıyla etkilenmişti ve aynı medeniyet perspektifiyle ve ideolojik yaklaşımla Türkiye’nin halkın hazır olduğu zamanda çok partili hayata geçmesi tezini savunuyordu. Ancak burada şu analogiyle İnönü’nün farklılığını ortaya koymak gerekir: Troçki, Stalin’in yakın çevresindeki müritleri için “epigon”(sadece lideri izleyen değil aynı zamanda onun belirleyici özelliğini öne çıkaran) kavramını kullanır.¹⁰⁶ İnönü’nün Atatürk’ün epigonu gibi davranmayarak onun TPCF ve SCF partilerini kapatan değil, çok partili hayata geçmek isteyen yönünü öne çıkaran yaklaşımı Türkiye’de çok partili hayatın kurulması açısından şanstır. İnönü’nün şu sözleri bu yaklaşımı doğrulamaktadır: “Onun iki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün(çok partili hayat) muvaffak olmaması bir talihsizliktir.”¹⁰⁷ Biz Ortaçağ hayatından yirminci asır hayatına geçmeye karar vermiş asırların hasreti bir idealin temsilcisi uygulayıcısı takipçisi ve savunucusu bir partiyiz.”¹⁰⁸ Bu sözler Atatürk’ün çevresinde otoriterizm meraklısı birçok epigonun aksine zamanın ruhunu doğru okuyan bir perspektifin izlerini taşımaktadır. İnönü’nün bu yaklaşımı Türkiye’de demokratik hayatın kurulmasında ve kurumlaşmasında temel parametrelerden biri olacaktır.

1.2.2 Sosyo-Ekonomik Faktörler

Uluslararası konjonktür ve Atatürk’ün batı medeniyetine entelektüel ve ideolojik yaklaşımının çok partili hayata geçiş için sağladığı zemin ve motivasyon elbette ki

¹⁰⁵ Tanör, 2015: 338; Yetkin, 1997: 92; Akın, 2001: 414.

¹⁰⁶ Belge, 2011: 38.

¹⁰⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), D.7, B.3, C.20, s.7-9, 01.11. 1945,s.7

¹⁰⁸ “Güçlükleri yeneceğiz”,*Ulus*, 08.09.1963; İnönü 12 Ekim 1945’te görüştüğü Amerikalı senatör Claude Peper’e mecliste kendini muhalefet lideri olarak göreceği günü idealinin gerçekleşmiş olacağını vurgulamıştır. Heper, 2008: 127.

yadsınamaz. Ancak bütün bunlarla beraber Türkiye’de çok partili hayata geçişi sağlayan en önemli dinamik, II. Dünya Savaşı’nın halkın dayanma sınırlarını oldukça zorlayan sosyo-ekonomik şartları ve orta-üst sınıfları oluşturan bürokrasi-eşraf-ticaret burjuvazi ittifakında yol açtığı kırılmalardır.

II. Dünya Savaşı yıllarında Refik Saydam Hükümeti daha devletçi ve içe kapanık, Şükrü Saraçoğlu hükümeti daha piyasacı bir ekonomik politika uygulamasalar da temel amaçları ordunun ihtiyaçlarının karşılanması, yarı yarıya düşen üretim ve azalan ithalat koşullarında darlıkların ve enflasyonist baskıların halkın tahammül sınırlarında tutulması, büyük şehirlerin ısınma ve iâşe ihtiyaçlarının karşılanması olmuştur. Türkiye’nin İnönü’nün ifadesiyle savaş öncesinde bütçesinin yüzde kırkını, savaş sırasında da yüzde altmışını milli savunmaya¹⁰⁹ ayırdığı koşullarda bu oldukça zor olacaktır.

Savaş dönemi hükümetleri yukarda belirtilen ekonomik hedeflere ulaşabilmek için oldukça sert vergi politikalarına yöneldi. Tabii bu politikaları uygulayabilmek için oldukça sert kanunlar gerekliydi. Bu amaçla çıkarılan Toprak Mahsulleri Kanunu, Varlık Vergisi, Millî Koruma Kanunu ve yol vergisi uygulamaları bürokrasi dışındaki toplumun geniş kesimleri tarafından büyük hoşnutsuzlukla karşılandı.¹¹⁰ Bu politikalara bir de savaş koşullarında iyice artan yolsuzluk ve rüşvet olayları ve “parti patronajıyla”¹¹¹ kleptokrasiye¹¹² dönüşen, hükümet-parti- memur görünümlü CHP halkı kendinden soğutmuştur.¹¹³ Geniş halk kitleleri kendilerini bu yönetimden kurtaracak bir liderliğin peşinden gitmeye tam olarak hazırdır.

Savaş’ın orta-üst sınıfların geleneksel koalisyonunda neden olduğu çelişki, geniş halk kitlelerine liderlik edecek eşraf ve ticaret burjuvazisini harekete geçirecektir. Bu noktada öncelikle bürokrasi-eşraf-burjuvazi ilişkisinin tarihsel arka planına kısaca göz atmak bu sınıflar arasındaki ilişkinin niteliğinin anlaşılması noktasında aydınlatıcı olacaktır. Osmanlı Devletinin patrimoniyal ve bütün gücü tek merkezde toplayan yapısı batıdan farklı olarak siyasal gücün paylaşılmasını, ara tabakaların ve burjuvazinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Ulus devlet kurmanın yolunun milli burjuvazi oluşturmaktan geçtiğini gören milliyetçi elitler İttihat Terakki döneminde uygulanan milli iktisat politikasını, Cumhuriyet döneminde daha sivil bir görüntü altında devam ettirmişlerdir. Bu şekilde bürokrasiye bağımlı olarak varlığını

¹⁰⁹ İnönü, 2003: 146.

¹¹⁰ Bezci, 2010: 37.

¹¹¹ Siyasal partilerin taraftarlarının desteğini sürekli kılmak adına onlara çeşitli yardımlar sağlamasıdır. (Sarıbay, 1997: 29).

¹¹² Kayırılan bir zümrenin, sınıfın ya da bir ailenin aşırı zenginleşmesi. Hırsızlar rejimi. Roskinvd., 2013: 138.

¹¹³ Sakal, 2009: 138; Ahmad, 2011: 235.

uzun süre idame eden burjuvazi, bir tür “Modus Vivendi (Geçici Anlaşma)” şeklinde tanımlanabilecek durumu II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar sürdürmüştür.

Eşraf ise II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar burjuvaziye göre daha güçlü fakat yine bürokrasiye bağımlı bir sınıf olarak varlığını sürdürmüştür. Milli Mücadele döneminden itibaren eşrafın köylü üzerindeki gücünü gören M. Kemal Paşa savaşta büyük oranda eşrafa dayanmış, savaş sonrasında da yapacağı devrimler sırasında eşrafın desteğini alabilmek için siyasal konulardaki inkılapçılığının aksine sosyo-ekonomik konularda ittifakı bozmamak adına oldukça muhafazakâr davranmıştır. Bunun sonucunda devletin idari teşkilatında memurlar ne kadar etkili olmuşsa, CHF’nin yerel teşkilatlarında ve merkezle çevre arasındaki bağın sağlanmasında da eşraf o kadar etkili olmuştur. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da uygulanan korporatist politikalarla eşraf aracı kılınarak köylüye ulaşılmaya çalışılmıştır.¹¹⁴ Karşılıklı sembiyotik (ortak yaşamsal) ilişki bürokrasi ve eşrafın çıkarlarına hizmet ettiği II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar devam edecektir. Koalisyonu bozmamak adına toprak reformu dahi yapılmayacak buda Mete Tunçay’ın yerinde tespitiyle: “Türk devriminin tam bir burjuva devrimi olmasını engellemiştir.”¹¹⁵

Yukarda açıklandığı üzere özellikle burjuvazi ve bürokrasi ilişkisinde göze çarpan ilk özellik, bürokrasinin hiyerarşik üstünlüğüdür. Türkiye’de sınıflar arasındaki bu hiyerarşi kapitalist ülkelerdeki sınıfsal ilişkiye zıtlık arz etmektedir. Batının uzun liberal demokrasiyi kurma sürecinde burjuvanın demokratik-devrimci rolünün yanında bürokrasinin rolü yardımcılıktır. Bunun tersine Türkiye’de bürokrasi, siyasal iktidarın ana aktörü olmuştur.¹¹⁶ Sınıfsal üstünlüğünü yitirmek istemeyen bürokrasi, burjuvazinin kendinden bağımsız bir toplumsal sınıf haline gelmesine müsaade etmemiş, vesayeti altında tutmuştur. İktidar her zaman bürokrasinin tercihlerine göre şekillenmiş, karar ve icra organları bürokrasinin tekelinde kalmıştır.

II. Dünya Savaşı bu tabloyu dramatik şekilde değiştirecektir. Çünkü savaş koşullarında palazlanan, batı liberal-kapitalizminin kendisine sunduğu büyük ufuklar ve Gayr-i Müslim burjuvazinin önemli oranda tasfiye edilmesiyle ciddi bir güç merkezi haline gelen yerli burjuvazi, artık bürokrasiye meydan okuyacak kadar kendini güçlü hissetmektedir. Bürokrasiyle arasındaki asimetric güç ilişkisini kendi lehine çevirmek için harekete geçmeye hazırdır. Elini çabuk tutması gereken başka bir gerçeklikte Gayri Müslim burjuvazinin Varlık Vergisi Kanunu’yla uğradığı akıbetidir.

¹¹⁴ Heper, 2011: 176.

¹¹⁵ Tunçay, 2012: 216.

¹¹⁶ Cem, 2014: 263; Roskın vd., 2013: 210.

Savaş yıllarında eşrafla-bürokrasi ittifakının sona ermesinde Toprak Mahsülleri Vergisi kritik öneme sahiptir. Verginin konulma gerekçesi II. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu külfetleri karşılamaktır. Verginin istisnai olduğu¹¹⁷ gibi meşrulaştırıcı ifadelerle yer verilse de tarımla uğraşan dar gelirli kesimle beraber eşrafa da büyük bir ekonomik yük getirecek ve bu durum da aşara benzetilecektir. Bütün bunların üstüne birde eşrafın en büyük ortağı konumundaki büyük toprak sahiplerini tehdit eden Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gündeme gelince eşraf bürokrasiye karşı ticaret burjuvazisiyle ittifakta zorlanmayacaktır. Böylece varlığını güven içinde devam ettirebilmek amacıyla batı kapitalizmiyle eklemlenmek isteyen şehirde yaşayan ticaret burjuvazisiyle, büyük maddi kayıplara uğramış kırı temsil eden eşraf bürokrasiye karşı bir araya geliyordu. Marksist terminolojiyle söylersek bu sınıfsal çelişki yeni bir siyasal yapılanmayı kaçınılmaz kılmaktaydı. Kuşkusuz burjuvazi ve eşrafın çıkarları açısından en uygun sistem çok partili parlamenter demokratik sistemdi. İktidarı ele geçirmenin ya da paylaşmanın aracı, toplumun ezici çoğunluğunu oluşturan ve savaş koşullarının siyasal ve ekonomik zorluklarını iliklerine kadar yaşayan köylünün genel oy ilkesine göre oy kullanacağı tek dereceli adil seçimlerdir.

Yukarda ortaya konulan tablo çok partili hayata geçiş için iç ve dış dinamiklerin oldukça elverişli şartlar taşıdığını göstermektedir. Ancak tek parti yönetiminin verdiği korkuyla kimsenin pek harekete geçmeye niyeti yoktu. Bunun için güçlü bir “özel irade” gerekiyordu.¹¹⁸ Bu irade Türkiye’de yaşayan en güçlü kişiden tek partinin Genel Başkanı Milli Şef İnönü’den gelecektir.

Burada sorulması gereken soru İnönü İspanyada Franco’nun Portekiz’de Salazar’ın yaptığını yapıp iktidarını sürdürmek istese, bunu kolaylıkla yapabilecek iken¹¹⁹ neden çok partili hayata yeşil ışık yakmış, kendini tartışmaya açmış, iktidarı kaybetme riskini almıştır? Bu soruya verilecek cevabın iki boyutu bulunmaktadır: Birincisi; CHP seçimi kesinlikle kazanacağını düşünmektedir. Öyle ki genel seçimlerde DP’ye kontenjan garantisi bile önerilmiştir.¹²⁰ Savaş sonunda Milli Şef kendisini ve partisini oldukça güçlü görmekte ve ülkeyi savaşa sokmamanın siyasal meyvelerini toplamayı düşünmektedir. İnönü’nün CHP’nin 43. kuruluş yıl dönümüyle ilgili yaptığı konuşmadaki şu ifadeler bu tezi doğrulamaktadır; “1945’de tekrar demokratik rejimi tamamlamaya başladık. Hakikat şudur ki memleket ikinci

¹¹⁷ TBMMZC, D.7, C.3, B.1, s.1-3, 15.05.1943.

¹¹⁸ Celal Bayar’ın şu ifadeleri çok partili rejimin devamının İnönü’nün özel iradesine ne kadar bağlı olduğunu gösterir. “İki jandarma eri gönderebilirler ve partiyi kapatabilirlerdi ve memlekette hiçbir şey olmazdı. Fakat ben İsmet İnönü’nün bunu arzulamadığından emindim”(Toker,1998: 91; Heper, 2008: 126) ; Bu bağlamda göz ardı edilemeyecek bir husus da, 1946 Mart’ında kurulan “Sosyal Demokrat Parti’nin sadece 20 gün sonra kapatılmasıdır.(Tuna, 2005: 79)

¹¹⁹ “Demokrasiyi Getiren Parti”, *Sabah*, 24.08.2014.

¹²⁰ Özbudun, 2011: 127.

cihan harbinde selametle çıkmış bir halde, Cumhuriyet Halk Partisi kudret ve itibarının zirvesinde ve vatandaş gözünde hiç bir ithama maruz olmayan bir yakınlıktaydı¹²¹.

İkincisi; İnönü'nün düşüncesi iktidarını riske atmadan çok partili hayata geçmektir. Böylece iç politikaya dönük tek parti döneminin siyasal baskılarından ve ekonomik zorluklarından fazlasıyla nasibini almış, içinde şiddet potansiyeli taşıyan muhaliflerini hukuki bir zeminde ve ideolojik olarak kendine oldukça yakın kadrolar eliyle kontrol edecekti. Bu bağlamda İnönü'nün muhalefetin Celal Bayar liderliğinde yapılmasını teşvik ettiği, Bayar'a yeni bir parti kurmasıyla ilgili haberler gönderdiği bilinmektedir.¹²² kontrollü muhalefet tezi olarak tanımlanabilecek bu yaklaşımı dört olgusal gerçek doğrulamaktadır;

1-İktidar çevrelerinin DP kurulduktan hemen sonra gösterdiği toleransın hatta gayretkeşliğin parti teşkilatlanmaya, kamuoyundan teveccüh görmeye ve siyasal bir seçenek olarak ortaya çıkmasıyla tamamen değişmesi ve sertleşmesidir.

2-1946-1950 yılları arasında yapılan çok partinin girdiği bütün seçimlerde özellikle 1946 despotik seçimlerinde uygulanan anti-demokratik yöntemlerdir.

3-İnönü'nün SCF deneyiminde olduğu gibi çok partili rejimden her zaman vazgeçme seçeneğini elinde tutması Nihat Erim'in, muhalefetin işi anarşiye kadar götürebileceği uyarılarına karşılık İnönü'nün; "Buna imkân vermem. Ben ihtilalci ve Kuvayı Milliyeci İsmet'im bu devleti yoktan bu hale getirdik üç beş çapulcuya maskara ettirmeyeceğiz. Yaptığımız bir tecrübedir. Muvaffak olursak ne ala. Olmazsa vazgeçer birkaç sene daha eski usulde gideriz. Sonra yeniden tecrübe ederiz."¹²³ demesi bunu bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

4- İnönü parti içinde muhalefet istememektedir. Çünkü İnönü kendi ifadesiyle "hükümetin tutarlılığının sabah kalktığı anda parti içi muhalefetle karşılaşmayacağından emin olmasıyla" yakından ilişkili olduğuna inanıyordu¹²⁴.

Çok partili hayata geçişte İnönü'nün rolü küçümsenemez. Buna karşılık Şükrü Hanioglu'nun deyimiyle CHP'yi "demokrasiyi getiren parti" imajıyla kavramsallaştırmak da "parlak tarih yaratma" girişimidir.¹²⁵ Çünkü ayrıntıları ortaya konulduğu gibi iç ve dış dinamikler İnönü'yü bunu yapmaya zorlamıştır. Zaten İnönü'de tek partinin kendi iradesiyle açık bir rejime dönüşmediği taktirde yaptığı bütün reformların boşa gideceği ve yıkılacağı¹²⁶ düşüncesini açıkça ifade etmiştir. Burada Türkiye'nin büyük talihi yeni iç politik konjonktürü

¹²¹ "Siyasi Hayatımızın 43 Yılı ve C.H.P", *Ulus*, 09.09.1963.

¹²² Toker, 1998: 40.

¹²³ Toker, 1998:91

¹²⁴ Heper, 2011: 177.

¹²⁵ "Demokrasiyi Getiren Parti", *Sabah*, 24.08.2014.

¹²⁶ Heper, 2008: 125.

doğru okuyan İnönü'nün ekonomik olarak güçlenen sınıflara iktidara gelebilmeleri için gerekli siyasal araçları sunmanın, rejimin devamlılığı açısından kaçınılmaz olduğunu görmesidir.

1.3 CHP'de Parti İçi Muhalefetin Tasfiye Süreci

1.3.1 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve CHP'de Parti İçi Muhalefet

Topraksız köylüyü topraklandırma İttihat Terakki Partisi'nin 1908 tarihli I. Kongresinde ilan ettiği ve ilk programında yer verdiği bir olgudur.¹²⁷ Benzer şekilde topraksız Türk köylüsünü toprak sahibi yapmak amacıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Atatürk'ün 1936 yılı Meclisi açış nutkunda “her Türk çiftçi ailesinin geçineceği ve çalışacağı toprağı sahip olması behemehâl lazımdır...toprak kanununun bir neticeye varmasını kamutayın yüksek himmetinden beklerim.”¹²⁸ sözleri bu konudaki isteğin açık göstergesidir. Fakat eşrafla koalisyonu bozmamak adına sürekli ertelenen, köylüyü topraklandırma programı uygulanamamıştır. Bu da tek parti döneminde Cumhuriyetin köylü politikalarının köylünün sistem içindeki yerini yapısal değişikliklere uğratmaktan çok ulusal kimlik simgelerinin köylüye benimsetilmesine yönelik¹²⁹ ideolojik çerçevenin dışına çıkamaması sonucunu doğurmuştur.

Atatürk'ün ölümünden sonra konu tekrar gündeme gelmiş, fakat II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine 1945 yılına kadar ertelenmiştir. Savaşın hemen sonrasında gündeme gelmesinin CHP açısından hayati önemi, büyük toprak sahipleriyle köylü arasındaki bağı koparacak olmasıdır.¹³⁰ Çünkü bozulan eşraf-bürokrasi koalisyonunda köylüyü kazanan geniş halk kitlesini de kazanmış olacaktı.

Resmi adı “Topraksız Köylüye Toprak Dağıtılmasına ve Çiftçi Ocaklarının Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı”¹³¹ olan bu kanunun meclise sunulan şeklinde güttüğü amaçlar şöyle açıklanmıştır:

Arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak isteyenleri, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak. Kendilerine arazi verilenlerle yeter arazisi bulunup istihsal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara

¹²⁷ Tunaya, 2011: 285.

¹²⁸ “Toprak Kanunu Hakkında İki Büyük Şefin Sözleri”, *Akşam*, 18.06.1945.

¹²⁹ Mardin, 2013a: 63.

¹³⁰ Küçükömer, 2013: 117.

¹³¹ TBMMTD, D.7, T.2, C.18, B.72, s.231, 11.6.1945.

kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermek. Yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamaktır.¹³²

Kanun 17 Ocak 1945 tarihinde TBMM'ye sunulmuş tasarı şeklinde komisyonda 5 ay görüşülmüştür. Milli Şef İsmet İnönü'nün 1 Mayıs 1945 tarihindeki konuşmasında “topraksız köylüye işleyeceği toprağa kendi malı olarak temin etmek, bugün başarmak üzere olduğumuz bir teşebbüstür.”¹³³ sözlerinden sonra kanun teklifi 14 Mayıs 1945’de TBMM gündemine gelmiştir.¹³⁴ Asıl kıyamet de bundan sonra kopmuş aynı zamanda bir eşraf partisi olan CHP içindeki başını çıkarları büyük zarar gören toprak ağalarının temsilcilerinin çektiği parti içi muhalefet harekete geçmiştir. Kuşaklar boyu devam eden servetin kendilerine büyük saygınlık ve siyasi ağırlık kazandırdığının¹³⁵ bilincinde olan bu kimseler ilk fırsatta servetlerini korumak için örgütleneceklerdir.

Tasarının Meclis'teki görüşmelerinde sert eleştiriler olmuştur. İçel Milletvekili Refik Koraltan şöyle konuşmuştur;

Arkadaşlar kim ne derse desin bu kanun alinin malını veliye vermektir. Bir vatandaş babasından ve ecdadından kalan bir mülkünü şahsi emekleriyle de arttırdıktan sonra büyük bir gayet ve fedakârlıkla ve yıllar boyunca işlemiş, ilerlemiş ve böylece çocuklarına ve yuvasına faydalı olmuş, günün birinde bu adamın mülkünün bir kısmını elinden alıyorsunuz.¹³⁶

Bu konuşma iktidarın burjuva ideolojisinin kırmızı elmasına dokunuyor olmasının serzenişiyle yüklüdür. Komisyonun raportörü Adnan Menderes de yaptığı konuşmada yapılanın mülkiyetin bünyesiyle ilgili olmadığını, meselenin toprak rejimiyle ilgili olduğunun altını çizerek¹³⁷ şunları ifade etmiştir;

¹³² TBMMTD, D.7, T.2, C.18, B.72, s.213, 11.6.1945

¹³³ Akşam, “Toprak Kanunu Hakkında İki Büyük Şefin Sözleri”, 18.06.1945

¹³⁴ Çiftçiye topraklandırma kanunundaki meşhur 17.madde ;Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi o bölgede 39. madde gereğince dağıtma esas tutulan miktarını kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla, yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulamasında 15. ve 16. madde hüküm uygulanamaz. İşçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığını Tarım Bakanlığı belli eder. (TBMMTD, D.7, T.2, C.18, B.72, s.222, 11.6.1945; Toker, 1998: 62) İlgili 39. madde şöyledir: “Hiç arazisi olmayanlara, bölgelere ve tarım çeşitlerine göre bir çiftçi ailesinin geçinmesine ve aile fertlerinin iş kuvvetlerinin değerlendirilmesine yetecek genişlik, kuvvet ve çeşitte olmak üzere küçük arazi haddi içinde arazi verilir. Toprağı yetmeyenlerin arazileri yukardaki fıkra hükümleri dairesinde yeter miktara çıkarılır. Yerilecek arazinin imkân nispetinde bir yerde ve toplu olması gözetilir.”(TBMMTD, D.7, T.2, C.18, B.72, s.225, 11.6.1945).

¹³⁵ Kışlalı, 1991: 16.

¹³⁶ TBMMTD, D.7, T.2, C.17, B.54, s. 70, 14.6.1945.

¹³⁷ BCA, 030.01/11.64.3, 2, 17.05.1945.

Türkiye'nin yüz ölçüsü yetmiş milyon hektarı aşan bir genişlikte olmasına mukabil nüfusu henüz 20 milyonu bulmamıştır. Ekilen topraklar Türkiye yüz ölçüsünün % 15'e varmamaktadır. Denilebilir ki, hiç masrafsız veya az masrafla Türkiye'de ekilen topraklar bir misli daha genişleyebilir. Toprak sıkıntısının sebepleri arasında nüfus dağılımının topraklarımızın işlenmesi bakımından elverişsizlikler göstermesi de varittir. Bazı bölgelerimizde nüfus kesafeti toprağın barındırma haddini aşacak hale gelmiş olmasına karşı bazı bölgelerimiz de çok geniş ve münbit topraklar insansız ve çiftçisiz boş yatmaktadır. 500 dönümden yukarı arazi mülklerinin yüz ölçüsü toplamı 20 milyon dönümü biraz aşmakta olmasına mukabil işleyen toprakların % 75'inin 500 dönümden küçük işletmeler halinde ve kendi sahipleri tarafından işleniyor olması ferah verici bir gerçektir.¹³⁸

Menderes'in ortaya koyduğu nesnel verilere rağmen TBMM Abdulhalik Renda başkanlığında 11 Haziran 1945 tarihinde yaptığı toplantıda, toplantıya katılan 345 milletvekilinin oyuyla Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kabul etmiştir.¹³⁹ Tarım Bakanı Ş. Reşit Hatipoğlu yaptığı konuşmada tasarının kabul edilmesini şu coşkulu sözlerle karşılamıştır:

Muhterem arkadaşlar şimdi kabul buyurduğunuz Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Büyük Millet Meclisinin şimdiye kadar çıkarmış olduğu mühim inkılâp kanunlarından biridir diyebilirim. Bu kanun memleketimizin, Cumhuriyetin kuruluşundan beri sürüp gelen mühim bir dâvasını halledecek olan bir kanundur.¹⁴⁰

Aynı gün Behçet Kemal Çağlar ve arkadaşlarının verdiği önergeyle her sene 11 Haziranı takip edecek pazar gününün "Toprak Bayramı" olarak kutlanmasını kararlaştırılmıştır.¹⁴¹

Mecliste yapılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu oylamasında 6 boş oy kullanılmıştır. Meclisin üye sayısının 455 olduğu dikkate alındığında 104 milletvekilinin oylamaya katılmadığı görülmektedir.¹⁴² Buradan hareketle aynı zamanda bir eşraf partisi olan CHP içinden kanuna ciddi bir pasif muhalefet olduğunu söylenebilir.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun kabul edilmesi toprak ağalarına artık en yaşamsal çıkarlarını bile bürokrasi karşısında koruyamadıklarını göstermiştir.¹⁴³ Bu da İttihat

¹³⁸ TBMMTD, D.7, T.2, C.17, B.54, s.112, 16.6.1945.

¹³⁹ TBMMTD, D.7, T.2, C.18, B.72, s.232, 11.6.1945.

¹⁴⁰ TBMMTD, D.7, T.2, C.18, B.72, s.230, 11.6.1945

¹⁴¹ "Toprak Kanunu Dün Meclisten Çıktı", *Akşam*, 12.06.1945 ; " Meclisin kararları", *Cumhuriyet*, 12.06.1947; 1945 Yılı'nın Toprak Bayramı 11 Haziranı takip eden pazar gününe denk gelen 17 Haziran tarihinde İstanbul'da Şişli Halk Evinde toplantı yapılarak ve Taksim Abidesine çelenkler konularak kutlanmıştır. (" Toprak Bayramı Yurdun Her Yerinde Kutlanıyor", *Akşam*, 17.06.1945).

¹⁴² TBMMTD, D.7, T.2, C.18, B.72, s.232, 11.6.1945; "Toprak Kanunu Meclisten Çıktı", *Cumhuriyet*, 12.06.1947.

¹⁴³ Eroğul, 2013: 5.

Terakki döneminden beri süreklilik arz eden bürokrasi-eşraf ittifakının sonu demektir. Nitekim CHP’de parti içinde sosyo-ekonomik gerekçelerle başlayan muhalefet, Mayıs 1945 bütçe görüşmelerinde daha da hızlanacak ve dörtlü takrirle siyasal bir hüviyete bürünecektir.

1.3.2 İnönü’nün 19 Mayıs Nutku

Demokrat Parti’nin kuruluş sürecinde en önemli parametrelerden biri Cumhurbaşkanı İnönü’nün 19 Mayıs nutkudur. İnönü’nün nutkunda geçen “Harp zamanlarının zorlukları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş yer bulacaktır”¹⁴⁴sözleri en kritik kısmıdır. Parti içinde ve dışında hareketlenmelere sebep olan asıl noktadır.

19 Mayıs nutkuna parti dışından gelen en önemli tepki Milli Kalkınma Partisi(MKP) adıyla yeni bir siyasal partinin kurulmuş olmasıdır. Partinin esas prensipleri olarak “doğruluk, ahlak, fedakârlık ve feragat” öne çıkmaktaydı.¹⁴⁵ Kurucuları arasında Cevat Rifat Atılhan ve I.Meclis’te II. Grubun önde gelen isimlerinden Hüseyin Avni Ulaş da yer almaktaydı. 1945 yılının temmuz ayında kuruluş başvurusu yapılan partinin faaliyete geçmesine İçişleri Bakanlığı tarafından ancak Eylül ayında izin verilmiştir.¹⁴⁶ Nisbi temsili, iki meclisli sistemi ve cumhurbaşkanını halkın seçmesini savunan partinin, “İslam Birliği Şark Federasyonu”, “Teknik ve Ahlak Üniversitesi” gibi ilginç fikirleri de vardı.¹⁴⁷ Ancak Türk siyasal tarihinde çok partili hayata geçişte CHP karşısında ilk siyasal parti olmasının verdiği sembolik önem dışında pek bir ağırlığa sahip olamamıştır. İsmet İnönü’nün MKP kurulduktan sonra 1 Kasım 1945 Meclisi açış konuşmasında “Bizim tek eksiklerimiz hükümet partisinin karşısında ikinci bir partinin olmamasıdır”¹⁴⁸ şeklindeki sözleri partinin niteliği ve siyasi çevrelerde ne kadar ciddiye alındığını göstermektedir.¹⁴⁹

Parti içinde ise İnönü’nün 19 Mayıs konuşmasına ilk tepkiler Mayıs 1945 bütçe görüşmelerinde hükümete yapılan eleştiriler ve dörtlü takrirle geldi. Zira 14 Mayıs Çiftçi

¹⁴⁴ “Cumhurbaşkanının Güzel Nutku”, *Akşam*, 20.05.1945; Aydemir, 2014: 126; Kaştan, 2006: 74.

¹⁴⁵ “Milli Kalkınma Partisinin Açılış Töreni Yapıldı.”, *Son Posta*, 20.10.1945.

¹⁴⁶ “Milli Kalkınma Partisi Faaliyete Geçiyor”, *Vatan*, 08.09.194; Demirel, 2013: 312.

¹⁴⁷ Kaştan, 2006: 75; Uslu, 2012: 191; Yücel, 2001: 41; Kirman, 2006:82.

¹⁴⁸ TBMMTD, D.7, B.3, C.20, s.7-9, s.7, 01.11. 1945; “Cumhurbaşkanımızın Dünkü Mühim ve Tarihi Nutku”, *Son Posta*, 02.11.1945; Sencer, 1974: 194.

¹⁴⁹ Ancak MKP’nin kurulması iktidar partisinin taşra teşkilatlarında çeşitli hareketlenmelere ve CHP’den istifa etmeden yeni partiye geçişlere sebep olmuştur. Örneğin; CHP Genel Sekreterliği tarafından 207ve 208 sayılı 15.05.1946 tarihli yazıyla İzmir Buca Aşağı Mahalle ocağına 363 numarayla kayıtlı Niyazi Aktaş, Adapazarı Kurtuluş Mahallesi ocağına kayıtlı Nazmi Günhan ile Niğde’de partiden istifa etmeden MKP’nin müteşebbis heyetini oluşturan Süreyye Geçil, Mürsel Gülüm ve Osman Ünsal’ın partiden ihracı bu duruma örnektir. MKP’nin kuruluşunun üzerinden çok geçmeden 1945 yılının Ekim ayında Son Posta Gazetesi’nden Ekrem Uşaklıgil partinin unutulduğunu yazabiliyordu. “Çeşitli Partilere Rağmen Yine Tek Parti”, (*Son Posta*, 19.10.1945).

Topraklandırma Kanunuyla başlayan CHP de parti içi muhalefet, Mayıs ayında yapılan 7 aylık bütçe görüşmelerinde iyice su yüzüne çıktı.¹⁵⁰ Mecliste görülmedik şekilde hükümete sert eleştiriler yapıldı. Hikmet Bayur, Emin Sazak, Adnan Menderes ve Feridun Fikri Düşünselin karaborsacılık, hırsızlık, Toprak Mahsülleri Ofisi(TMO) uygulamaları, vergi adaletsizliği, hayat pahalılığı ve para politikaları hakkında yaptığı eleştirileri bu bağlamda değerlendirilebilir.¹⁵¹

F.Fikri Düşünsel, yaptığı konuşmada bütçe komisyonunun verdiği raporlara dayanarak, 1943'te 590'a çıkmış olan hayat kalitesi endeksinin 1944'te 458'e indiğini belirtmiştir.¹⁵²

Hikmet Bayur ise konuşmasında savaş dışı kalmayı başarılı olarak kabul etmekle birlikte ihtikâr, vurgunculuk ve hırsızlıkla özdeşleşen ekonomi politikalarını becerisizlik olarak değerlendirmiştir.¹⁵³

Adnan Menderes de bütçede 66 milyonluk açık olması, devlet borçlarının yıldan yıla artması, vergi gelirlerinin düşmesi ve hayat pahalılığı gibi konularda hükümeti eleştirmiştir.¹⁵⁴

Yapılan bütçe oylamasında 373 milletvekilinden ilk etapta Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Emin Sazak hayır oyu vermişlerdir. Başbakan Saraçoğlu'nun tekrar oylama istemesi üzerine bu defa hayırcılara Hikmet Bayur ve Recep Peker'in de katılmasıyla sayı 7 olmuştur.¹⁵⁵ Burada dikkat çekici ilk nokta CHP içinde parti içi muhalefetin blok olarak hareket etmeye başlamasıdır. Partiden ayrılarak DP'yi kuracak olan Bayar, Köprülü, Koraltan ve Menderes her iki oylamada da hayır oyu vermişlerdir. Şaşırtıcı olan ise Peker'in oyuydu. Daha sonra ret oyunun gerekçesini açıklarken hükümette değişiklik yapılması gerektiği gibi çeşitli tali sebepler ileri sürse de asıl sebep kendisinin başbakanlık için daha iyi bir alternatif olduğu mesajını vermektir. Hikmet Bayur'un muhalif tavırları zaten bilinmektedir. Eskişehirli büyük bir toprak ağası olan Emin Sazak ise muhtemelen Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'ndan ürkmüştür.

Meclisteki sert muhalif konuşmalar ve 7 hayır oyu karşısında partide ve hükümette kısmi değişikliğe gidilmiştir. Ticaret Bakanı Celal Sait Siren yerini daha ılımlı fikirlere sahip Raif Karadeniz'e bırakırken, Genel Sekreter Menduh Şevket Esandal'ın yerine vekâleten Nafi

¹⁵⁰ Bütçe görüşmeleri Tek Parti döneminde CHP parti içi muhalefetinin sesini biraz kısıktı olsa çıkarabildiği nadir platformlardan biridir.

¹⁵¹ Meclis Dün Bütçe Görüşmelerine Başladı", *Akşam*, 22.05.1945.

¹⁵² TBMMTD, D.7, C. 17, T. 2, B.58, O.1, s.205, 21.05.1945.

¹⁵³ TBMMTD, D.7, C. 17, T. 2, B.58, O.1, s.218, 21.05.1945.

¹⁵⁴ TBMMTD, D.7, C. 17, T. 2, B.58, O.1, s.226-230, 21.05.1945.

¹⁵⁵ Goloğlu, 2013: 27-28.

Atıf Kansu getirildi¹⁵⁶ Bu durum CHP'nin partiyi ve ülkeyi yönetme teamüllerine açıkça aykırıydı. Şimdiye kadar yapılan eleştiriler hükümete ya da parti yönetimine değişiklik şeklinde yansımamıştı. Anlaşılan hafiften de olsa esmeye başlayan liberalleşme rüzgârları tek partiyi de etkilemeye başlamıştı. Parti içindeki liberalleşme göstergesi başka bir gelişmede Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından 7 Haziran tarihinde yayımlanan tebliğde belirtildiği üzere, açık bulunan İstanbul, Kocaeli, Sivas, Burdur, Zonguldak, Çorum milletvekillikleri için 17 Haziran tarihinde seçim yapılacağının daha önemlisi de seçimlerde CHP genel merkezinin aday göstermeyeceğinin açıklanmasıdır.¹⁵⁷ CHP içindeki liberalleşme rüzgarları bununla da sınırlı kalmayacak asıl büyük dalga dörtlü taktikle gelecektir.

1.3.3 Dörtlü Taktik ve Parti İçi Muhalefetin İhracı

TBMM'de Çiftçi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri devam ederken 7 Haziran 1945 tarihinde, CHP Meclis Grup Başkanlığına İzmir Milletvekili Celal Bayar, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes tarafından Dörtlü Taktik olarak bilinen ve Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde en önemli aşamayı teşkil eden önerge verilmiştir. Önergede demokrasinin Türkiye Cumhuriyeti'nin ve CHP'nin en önemli umdesi olduğu, 1925 sonrasında ise siyasi hürriyetlerin bazı kısıtlamalara uğramasına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin anayasanın demokratik ruhuna daima sadık kaldığı belirtilerek partiden şu üç talepte bulunulmaktaydı:

1-Meclisin denetim görevini anayasanın ruhuna uygun bir şekilde yapması.

2-Anayasada ön görüldüğü şekilde vatandaşların siyasi hak ve hürriyetlerini kullanmasının önündeki engellerin kaldırılması.

3- Parti çalışmalarının bu esaslara göre yeniden düzenlenmesi.¹⁵⁸

Dörtlü taktik parti grubunda beklendiği gibi sert eleştirilerle karşılandı ve taktik veren “dörtler” dışındaki üyelerin oylarıyla reddedildi. Başbakan ve Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu kürsüye gelerek; “Tavsiye ederim arkadaşlar taktiklerini geri alsınlar.” sözleriyle partide birliği sağlamak için son bir hamlede bulundu. Buna karşılık Bayar; “Biz verdiğimiz taktik geri alacak insanlar değiliz”¹⁵⁹ sözleriyle taktikte ısrarlarını ortaya koymuştur.

¹⁵⁶ Sunay, 2010: 171; Demirel, 2013: 309; Toker,1998: 63.

¹⁵⁷ Toker,1998: 64.

¹⁵⁸ BCA, 30.01/53.315.-4. (07.06.1945); BCA, 030.01/40.241.16.-4-5. (29.05.1949); “Parti Grubunda Mühim Bir Toplantı”, *Cumhuriyet*, 12.06.1947;Koraltan, 2013: 87-89; Akandere, 2012: 674; Uslu, 2012: 171-174.

¹⁵⁹ Uslu, 2012, 178.

Böylece DP'nin kurucusu olacak dörtlerle CHP'nin ipleri tamamen kopma noktasına geliyordu.

Takriri görüşmek üzere 11 Haziran 1945 tarihinde Genel Başkan İsmet İnönü başkanlığında toplanan CHP Genel İdare Kurulu, aynı zamanda rejimin niteliğini de tartışıyordu. Toplantıda CHP içinde üç farklı temayül ortaya çıktı. İlki, dörtlerin parti içinde hizip teşkil ettikleri, bu sebeple baskı ve zorla susturulmaları gerektiğini savunan geleneksel görüş; ikincisi, Başbakan Saraçoğlu'nun dillendirdiği CHP'nin zaten rejimi liberalleştirme yolunda olduğu takrir sahiplerine önergeyi geri aldırılarak meselenin kapatılıp ve parti içinde birlik ve beraberliğin korunması gerektiği fikri; üçüncüsü ise, İsmet İnönü'nün savunduğu dörtlü takrir sahiplerinin görüşlerini parti dışında savunmaları yani ikinci bir parti kurmaları gerektiği fikridir. İnönü şöyle demektedir; “Bunu parti içinde yapmasınlar, çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler.”¹⁶⁰ Sonuçta hadise çoğunlukla mukadder olduğu gibi değişmez genel başkanın takdiri doğrultusunda şekillenecek, dörtlü takrir reddedilerek sahipleri partiden ihraç edilmeye başlanacaktır.

Akşam gazetesinde Necmettin Sadak bundan sonra olacakları şu sözlerle haber vermektedir;

Görünüş şekli ne olursa olsun, tek parti rejimi yetmez olmuştur tek partili rejime mecliste ve kendi içindeki çekişmelerden sonra hala yaşıyor bile denemez. En az bir muhalefet partisi “bil kuvve” doğmuştur. Bunun doğuş zarureti bütçe görüşmeleri dolayısıyla parti hükümetine yapılan şiddetli hücumlarda ve parti grubuna verilen önergelerde seziliyor, doğumdaki anormal gecikmede bu acı tenkitleri yapanların güvenoyu vermeleri ve hala hiç kimsenin partiden ayrılmamasından anlaşılmaktadır. Bu durum ergeç düzelecek, ciddi tenkit ciddi murakabe vazifesini millet meclisinde hem zaruretlerin, hem kanaatlerin doğurmak üzere olduğu bir parti, ilk tekamül bu olacaktır.¹⁶¹

1.3.4 Menderes ve Köprülünün İhracı

Dörtlü Takrir 'den sonra CHP'de bir yandan çeşitli toplantılar yapılırken diğer yandan da iktidara yakın yayın organlarında ve Meclis'te takrir sahipleri sert bir şekilde tahkir ediliyorlardı. Takrir sahipleri de Köprülü'nün ifadesiyle “partinin sorumluluğu altında çıkan

¹⁶⁰ Toker,1998: 66-67.

¹⁶¹ “Toprak Bayramını Kutlarken: Hürriyet Demokrasi Ve Parti Düşünceleri” , *Akşam*, 18.06.1945.

Ulus'ta yayınlanan adice ve baştanbaşa yalanlarla dolu"¹⁶² hücumlara karşı kendilerini savunmak için yine basın yayın yoluna başvuracaklardır.

Adnan Menderes ve Fuat Köprülü liberalleşmenin ön planda olduğu siyasal düşüncelerini kendilerine ideolojik açıdan daha yakın buldukları Vatan gazetesinde yazdıkları makalelerle dile getirmeye başladılar. Bu yazılarda işlenen ana tema Dörtlü Takrirdeki iddiaları tekrarlamak ve başta Falih Rıfkı'nın yazıları olmak üzere CHP yanlısı basında çıkan kendileriyle ilgili ağır ithamlara ve iddialara cevap vermekten ibaretti.

Köprülü'nün Eylül başında yazdığı "Yalancının Mumu" başlıklı makalesi Falih Rıfkı'yı hedef almaktaydı. Köprülü makalede Falih Rıfkı'nın basın camiasına girmesine kendisinin vesile olduğunu, şimdide kendisi hakkında asılsız yazılar yazmakla vefasızlık ettiğini söylüyordu.¹⁶³ Falih Rıfkı'nın eleştirilmesinin sembolik bir anlamı vardı. Doğrudan Milli Şef'e ve CHP üst yönetimine söylenemeyenler aynı zamanda milletvekili ve İnönü'nün yakın arkadaşı Falih Rıfkı üzerinden karşı tarafa aktarılmaktaydı.

Vatan gazetesinde yayınlanan bu yazılar CHP içindeki muhalefetin kamuoyunca bilinmesinde oldukça etkili olmuştur. CHP yönetimi açısından ise bu yayınlar bardağı taşıran son damla olmuş ve Menderes ve Köprülü için disiplin süreçleri başlatılmıştır.

CHP Genel Sekreterliği 1/2670 sayı numarasıyla parti il idare kurullarına (ilçe, bucak ve ocak idare kurulları sayısınca) ve parti bölge müfettişlerine bilgi olarak yolladığı genelgede; Aydın milletvekili Adnan Menderes ve Kars milletvekili Fuat Köprülü'nün parti adayı olarak halkın oyuna sunulmuş ve partili milletvekili seçilmiş oldukları halde parti aleyhinde menfaatlerine bağlı inhisarcı bir zümrenin vasilik idaresi olarak gösteren vatan gazetesinde yayınlamaları tüzük hükümlerine bağlılık yönünden derin bir ayrılık kesp ettiği için savunmalarının alındığını bildirmekteydi.¹⁶⁴

Genelgede dikkat çeken birinci nokta, Menderes-Köprülü ikilisine partinin aday göstermesi sayesinde milletvekili oldukları ve davranışlarının parti disiplinine aykırı olduğunun hatırlatılmasıdır. İkinci nokta, Vatan gazetesi vurgusudur. Menderes-Köprülü ikilisinin gazetenin liberal çizgisiyle de tutarlı bir perspektiften iktidar partisine yönelttikleri ortalama bir demokratik ülkede oldukça makul karşılanabilecek eleştiriler, sorgulanmaya alışmamış tek parti tarafından oldukça sert karşılanmıştır.

Adnan Menderes, savunmasında, yaptığı eylemi parti program ve tüzüğüne aykırı bulmadığını, aksine bunun memleket ve partinin yüksek menfaatlerine uygun olduğunu

¹⁶² Akandere, 2012: 682.

¹⁶³ Köprülü, "Yalancının Mumu", *Vatan*, 06.09.1945.

¹⁶⁴ BCA, 490.01/5.27.17. (22.09.1945).

belirtmiştir. Fuat Köprülü de demokratik bir ruhla parti idaresinin ıslahını amaç tutan fikir ve kanaatlerini ilk önce parti grubunda, daha sonra Meclis'te ve nihayet kamuoyunda izah ve müdafaa ettiğini açıklamıştır. Vatan Gazetesinin müdafaa ettiği demokratik prensipleri, partinin ana prensiplerinden ayrı görmediği için bu gazetede fikirlerini yaymakta mahzur bulmadığı da Köprülü'nün savunmasında yer alan başka bir husustur.¹⁶⁵

CHP Parti Divanı, 21 Eylül 1945 tarihinde¹⁶⁶ yaptığı toplantının ardından CHP milletvekillerinin grup toplantılarında görüşlerini açıklayıp oy vermede serbest, ancak müzakereler sonunda çoğunluğun kararına uymak zorunda olduklarını belirtmiştir. Bu iki milletvekilinin ise memlekette demokrasi olmadığı iddiasını dillerine dolayıp partiye karşı güveni sarsmaya çalışan bir gazeteyle fikir ve içtihat birliği yapıp bir taraftan parti içinde ayrılık cereyanları yaratmak, diğer taraftan da siyasi bir cephe halinde partiyi yıkmaya çalışmak gerekçesiyle, partiden tard(ihraç) edilmeleri kararının oy birliğiyle verildiğini açıklamıştır.¹⁶⁷

1.3.5 Koraltan'ın İhracı

Menderes ve Köprülü'nün ihracından sonra 2 Ekim 1945'te Dörtlü Takrir sahiplerinden Refik Koraltan'ın Vatan gazetesindeki; “kendisi ve üç arkadaşının milli hâkimiyet ve parti prensiplerini güçlendirmeye çalıştıklarını, prensiplerden ayrılanların ihraç kararı verenler olduğu” beyanatı yayımlandı.¹⁶⁸ 1 Kasım 1945'te Meclis çalışmalarının başlamasından sonra CHP Genel Sekreteri Nafi Atıf Kansu, 5 Kasım 1945 tarihli bir tezkereyle Koraltan'dan Menderes ve Köprülü'nün partiden çıkarılmasıyla ilgili verdiği demecin amacını sordu. 27 Kasım tarihinde Koraltan, grupta yaptığı konuşmada, bu tezkereye de cevap niteliği taşıyacak şekilde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün ihraç kararını parti grubunun vermediğini, bu durumun tüzük hükümlerine aykırı olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁹ Koraltan CHP yönetimine karşı asıl meydan okumayı “Vatan gazetesinin yayınlarına gelince, bunları gidilmesi gereken yolu gösterir diye karşılıyorum”¹⁷⁰ sözleriyle ortaya koymuştur. Bunun üzerine bazı milletvekilleri Koraltan'ı parti tüzüğüne ve parti divanı kararlarına aykırı davrandığı gerekçeleriyle suçlamışlardır. Sonunda Koraltan'ın partiden ihracına yönelik önerge CHP Meclis Grubuna getirilmiş ve muhtemelen kendisinin verdiği 1 ret oyuna karşı

¹⁶⁵ BCA, 490.01/5.27.17. (22.09.1945); Giray, 1999: 27.

¹⁶⁶ “Halk Partisi Divanı Bugün Toplanıyor”, *Vatan*, 21.09.1945.

¹⁶⁷ BCA, 490.01/5.27.17. (22.09.1945); “Adnan Menderes ve Fuad Köprülü Halk Partisi'nden Çıkarıldılar”, *Vatan*, 22.09.1945.

¹⁶⁸ Yalman, 1970: 36; Dokuyan, 2014:157.

¹⁶⁹ Şahingiray, 1999: 33.

¹⁷⁰ Yalman, 1970: 36-37.

280 oyla kabul edilerek CHP ile bağı kesilmiştir.¹⁷¹ Koraltan'ın Menderes ve Köprülüye uygulanmasını istediği hukuki prosedürün kendisine uygulanarak Meclis Grubu kararıyla partiden çıkarılmış olması dikkat çekicidir.

1.3.6 Bayar'ın CHP'den Ayrılması ve Demokrat Partinin Kuruluşu

1945 yılının Kasım ayına gelindiğinde Dörtlü Tahrir sahiplerinden Menderes, Köprülü ve Koraltan CHP'den ihraç edilmişti. Ancak Bayar halen CHP üyesiydi. Tabii ki Bayar'ın parti içinde ve kamuoyundaki özgül ağırlığı ihraç edilenlerle kıyaslanamaz. Bayar partinin kuruluşunda yer almış, iktisat bakanlığı, başbakanlık ve parti başkan vekilliği yapmış hem parti tarihi hem de Cumhuriyet tarihi bakımından önemli bir figürdür. Menderes, Köprülü ve Koraltan ise parti içinde etkileri her zaman sınırlı olmuş, ne partinin üst kademelerinde ne de hükümette görev alabilmişlerdir. Parti Başkanlık Divanı'nın belirlediği ve ikinci seçmenler tarafından bir seçimden çok onaylama diyebileceğimiz yöntemle Meclis'e gelmiş yüzlerce milletvekilinden üçüdürler.¹⁷² Bu sebeple ilk üç kişiye uygulanan, hoyrat olarak tanımlanabilecek ihraç metotları Bayar'a uygulanmamıştır. Zaten Bayar da bu süreçte partiye karşı temkinli kişiliğinin etkisiyle, yeni partinin kuruluşunun henüz netleşmediği bir konjonktür de reaktif davranışlardan kaçınmıştır.

Bayar'ı harekete geçiren ve DP'nin kuruluşunda etkili olan aktüel dinamik Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Kasım 1945'teki Meclisi açış konuşmasının şu pasajlarıdır:

Bizim tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında muvaffak olması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabi işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır. Memleketin iç hayatında bu tedbirleri aldığımızdan sonra yeni seçim için tabi olarak bir buçuk sene kadar geçecektir. Bu zaman milletin yeni seçime bir hazırlık devresi olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoğunlukla vereceği oylarla gelecek iktidar tayin edilecektir. O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa bunun Meclis içinde mi dışında mı ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmeye arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip seklinde çalışmalarından fazla bunların kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur.¹⁷³

¹⁷¹ Ahmad, 2010: 30; Yalman, 1970: 36.

¹⁷² Bu konuda şu örnek oldukça çarpıcıdır. Refik Koraltan Bursa Valisi iken ölen Mersinli Cemal Paşanın yerine İçel'den milletvekili adayı gösterilmiş ve seçilmiştir. Bütün bunlardan Koraltan'ın seçildikten sonra haberi olmuştur. (Koraltan, 2013: 80).

¹⁷³ TBMMTD, D.7, B.3, C.20, s.7-9, 01.11. 1945; Toker, 1998: 76.

Konuşmasında İnönü CHP içindeki muhalif kanada açıkça dışarda partilerini kurup siyaset yapmalarını, yapılacak seçimlere yeni partileriyle katılabileceklerini salık veriyordu. 1947 yılında yapılacak seçimlerin tek dereceli ve demokratik olacağı mesajı da oldukça açıktı. Geçmişte çok partili sisteme geçiş denemelerinin talihsizlik olarak değerlendirilmesi parti içi muhalefetin ayrı bir siyasal parti olarak örgütlenmesini cesaretlendirmek için verilen ayrı bir mesajdı.

İsmet İnönü tarafından daha önce Celal Bayar'a parti kurma teklifi yapıldığı bilinmektedir. Ancak her defasında bu öneriyi reddeden Bayar, CHP içinde de genel başkan vekilliğini kabul etmemiştir. Bu tekliflere soğuk bakan Bayar'ın parti içinde hiyerarşik olarak daha alt bir görev olan Müstakil Grup Başkanlığı'nı talep etmesi parti merkez yönetimine karşı parti içinde muhalefet etme yolları aradığı anlamına gelir. İç ve dış konjonktürün zorlamalarıyla 1945 sonlarında Milli Şef'in çok partili hayata bakışında niteliksel bir değişiklik olduğunu gören Bayar, bu defa Milli Şef'in cesaretlendirmesiyle harekete geçecektir.

Bayar, TBMM Başkanlığı'na oğlu Turgut Bayar'ın düğünü esnasında yazdığı “İzmir milletvekilliğinden istifa ettiğimi arz eder, saygılarımı sunarım”¹⁷⁴ şeklindeki tek satırlık mektupla milletvekilliğinden ayrılmıştır. Bayar'ın istifası basında çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Tartışmaların fitilini ateşleyen Zekeriya Sertel'in Tan'da yayınlanan “Atatürk'ün Varisi” başlıklı makalesidir. Sertel yazısında, Bayar'ın istifasıyla aslında hükümetin iç ve dış politikasını protesto ettiğini, Atatürk'ün hakiki takipçisi olarak hükümetin Atatürk'ün çizdiği yoldan ayrıldığını düşündüğünü, istifanın Atatürk'ün hakiki varisleriyle onun yolundan ayrılanlar arasında bir veraset savaşına dönüşme ihtimalinden söz ediyordu.¹⁷⁵ Sertel'in yorumlarına karşılık Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Atatürk'ün tek varisinin millet olduğunu¹⁷⁶, Köprülü ise Vatan'da artık siyasette yeni rolüne uygun fakat ılımlı bir yaklaşımla, ortada bir miras ya da mirasçılık davası olmadığını Atatürk'ün mirasının müstakil Türk devleti, mirasçısınınsa Türk Milleti olduğunu bunun herhangi bir ferde, zümreye ya da siyasi partiye mal edilemeyeceğini vurgulamıştır.¹⁷⁷ Nadir Nadi de Bayar'ın istifasından Sertel'in kendi politik amaçları doğrultusunda yararlanmaya çalıştığını belirtmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ TBMMTD, B:2, O:1, 5.11.1945, s.14; “C. Bayar'ın Milletvekilliğinden İstifası Haberi Doğru Çıktı”, *Vatan*, 29.09.1945; Uslu, 2012: 193; Giray, 1999: 18.

¹⁷⁵ “Atatürk'ün Varisi”, *Tan*, 01.10.1945.

¹⁷⁶ “Atatürk'ün Varisi Yoktur. Onun Tek Varisi Türk Milletidir.”, *Akşam*, 02.10.1945.

¹⁷⁷ “Miras Davası”, *Vatan*, 02.10.1945.

¹⁷⁸ “Çirkin Bir Oyun”, *Cumhuriyet*, 02.10.1945.

Sonunda Bayar, 2 Aralık 1945 tarihinde istifa mektubunu bizzat kendisi CHP Genel Merkezi'ne giderek genel sekretere teslim edip CHP üyeliğinden de istifa etmiştir. Metin Toker, Bayar'ın kendisine milletvekilliği ile CHP'den istifası arasındaki yaklaşık bir aylık farkı şöyle açıkladığını ifade etmiştir; "CHP'den ayrılmak benim için son derece zordu. Bu kendi evimden ayrılmak gibi bir şeydi. Onu ancak bütün kararlarımızı verdikten sonra yapabildim."¹⁷⁹ Bayar'ın milletvekilliğinden ayrılırken posta yolunu, CHP'den ayrılırken bizzat parti merkezine giderek dilekçesini teslim etmesi milletvekilliğinden ve partiden ayrılmaya niteliksel bağlamda farklı anlamlar yüklediğinin açık göstergesidir. Bayar'ın partiden istifasıyla parti içi muhalefetin partiden çıkarılma süreci Menderes ve Köprülü'nün partiden çıkarıldıkları 21 Eylül'den, Bayar'ın CHP'den istifa ettiği 2 Aralık tarihine kadarki yaklaşık 70 günlük süreçte gerçekleşmiş oldu.

Demokrat Parti'nin kurulması için artık her şey hazırды. Zaten 1945 yılının Aralık ayından itibaren basında yeni partinin kurulacağı, isminin ise Kemalist Parti, Demokrat Parti, Demokrat Çiftçi Partisi, Milli Demokrat Partisi olacağı programının dahi hazır olduğu artık yazılıp çizilmeye başlanmıştı.¹⁸⁰ İlginç bir nokta ise iktidar yanlısı basın partinin kuruluş sürecinde gösterdiği gayretkeşliktir. Örneğin; Demokrat Parti'nin Celal Bayar'ın yönetiminde kurulacağının açıklanmasından sonra Ulus Gazetesinde Falih Rıfkı şunları ifade etmekteydi: "Celal Bayar bizim partimizden fazileti dürüstlüğü ve ülkücülüğüyle şöhret kazanmıştır. Karşımızda bu vasıfta bir liderin muhalefet partisini kurmasından memnun olmamak imkânı var mıdır"¹⁸¹ İktidar basınının bu tutumu Demokrat Parti'nin kurulduğu 7 Ocak 1946 tarihinden iktidarın bütün ısrarlarına rağmen girmeyi reddettiği 26 Mayıs 1946 belediye seçimlerine kadar devam edecektir. Bu sürede Ulus Gazetesi'nde Demokrat Parti aleyhine hemen hemen hiçbir eleştirel haber yayımlanmayacaktır.

Basındaki yeni partinin kurulacağı iddialarının doğruluğu çok geçmeden anlaşılabilecektir. Bayar'ın İnönü'ye yeni partinin programında dış politika, laiklik, köy enstitüleri, ilkokul seferberliği, Meclisin saygınlığının korunması ve Atatürk ismine karşı düşmanca politika izlenmeyeceği konularında iktidara sorun çıkaracak bir husus olmadığı garantisini verdikten sonra partinin kurulmasına izin verilecektir.¹⁸² Sonuçta Refik Koraltan partinin kuruluş dilekçesini 7 Ocak 1946'da saat 16:30'da İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a vermiştir. Hükümet aynı gün, mesai saati bitmeden saat 17'de Demokrat Parti'nin kurulmasına

¹⁷⁹ Toker, 1998: 74.

¹⁸⁰ "Celal Bayar'ın Partisi Yeni Bir Zihniyetin İfadesiyle Ortaya Çıkmaya Hazırlanıyor", *Son Posta*, 25.12.1945; "Demokrat partisinin programı hazırlandı", *Son Posta*, 23.12.1945

¹⁸¹ "Yeni Bir Muhalefet Partisi", *Ulus*, 03.12.1945

¹⁸² Heper, 2011: 179; Toker, 1998: 81.

müsaade edildiğini kamuoyuna açıklamıştır.¹⁸³ Partinin ilk genel merkezi, partiye kuruculardan sonra beşinci kişi olarak yazılan Cemal Tunca'nın Ankara Sümer Sokaktaki evi, ilk Umumi Kâtibi de Basri Aktaş olmuştur.¹⁸⁴ Daha sonra Refik Şevket İnce ve Kemal Tengirşenk de partinin Genel İdare Kuruluna kabul edilmişlerdir.¹⁸⁵

Bayar, kuruluşundan sonra partisinin şu özelliklerinin altını çiziyordu:

- 1-Parti anayasaya bağlıdır.
- 2- Parti muvazaa ya da husumet partisi değildir.
- 3-Parti irticaya ve yabancı ideolojilere kapalıdır.¹⁸⁶

Bu açıklamalarda, rejimin kırmızıçizgileri irticai faaliyetler ve komünist ideolojiyle parti arasına kalın bir duvar örülmekte, iktidar partisinin tek parti uygulamalarından dolayı muhalefetin düşmanca yaklaşımlarına uğramayacağı konusunda garanti edilmekteydi. Parti içinde muvazaa iddialarının kaçınılmaz olarak karşısına çıkacağını gören Bayar'ın buna set çekme çabası da dikkat çekmektedir.

Partinin kurulduğu gün, gazetecilerle kurucular arasındaki konuşmada bir gazetecinin partinin muhafazakâr, liberal, sosyalist, komünist partilerden hangisine daha yakın olduğu şeklindeki sorusuna Bayar; “demokrasi partisine” şeklinde cevap vermiştir. Aynı gazetecinin, “Siz Halk Partisine nazaran sağ mısınız yoksa sol mu?” şeklindeki sorusu karşısında Menderes araya girerek “iki parmak daha soldayız bazı hallerde iki parmak sağda” sözleriyle cevap vermiştir.¹⁸⁷ Köprülü de “programımız okununca bu tahlilin manası daha iyi anlaşılacaktır” diyerek Menderes'i desteklemiştir.¹⁸⁸ Demokrat Parti programına bakıldığında iki parmağın sağda ya da solda olmasının fazla önemli olmadığı anlaşılacaktır.

1.4 Parti İçi Muhalefet Bağlamında Demokrat Parti Program ve Tüzüğü

1.4.1 Demokrat Parti Programı

Cumhuriyet döneminin önemli muhalif siyasal partilerinden SCF'nin 11 ve TpCF'nin 58 maddelik programlarıyla karşılaştırıldığında¹⁸⁹, DP programı 85 maddeyle

¹⁸³ “Demokrat partisi Dün Resmen Teessüs Etti”, *Cumhuriyet*, 08.01.1946

¹⁸⁴ “Demokrat Partisi”, *Cumhuriyet*, 09.01.1946; Yalman, 1970: 51; Sunay: 2010: 172.

¹⁸⁵ DP Tüzüğü'nün geçici 43. maddesi kuruculara Genel İdare Kurulu üyelerini 15'e kadar çıkarma yetkisi veriyordu. (“Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.)

¹⁸⁶ “Yeni Parti Etrafında”, *Ulus*, 08.01.1946.

¹⁸⁷ Menderes'in bu sözlerle kast ettiği demokratikleşmeyi ülkü edinen liberal sol söylemdir. Zira Kemalist entelektüel çevrelerde sağın irtica ve gericilikle özdeşleştirildiğinin bilinci söz konusudur. Bora, 2012: 13.

¹⁸⁸ Şahingiray, 1999: 42; Dokuyan, 2014: 161.

¹⁸⁹ Yetkin, 1997: 259-260.

oldukça uzun sayılabilecek bir programdı.¹⁹⁰Dönemin toplumsal havasına¹⁹¹ ve siyasal konjonktürüne uygun olarak hazırlanmıştır. Program genel ilkeler, adalet işleri, milli eğitim işleri, sanayi işleri, ticaret işleri, tarım işleri, maliye işleri, bayındırlık ve ulaştırma işleri, orman işleri, sağlık işleri gibi başlıklarda ele alınan bölümlere ayrılmaktadır.

Programla ilgili öncelikle şu tespit yapılabilir; Birçok araştırmacının işaret ettiği Demokrat Parti'nin ideolojisinin liberalizm olduğu görüşü siyaset biliminin objektif kriterleri açısından gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Programda yer yer liberal atıflar yapıldığı doğrudur. Örneğin; 4. maddede belli başlı insan haklarının tamamı ön görülmekte, 7.maddede toplumu oluşturan bütün sınıflar için dernek kurma özgürlüğü, savunulmaktadır. Yine Türk toplumunun aile ve mülkiyet esaslarına dayandığı(md.5),devletçiliğin baş görevi olarak özel kuruluşların desteklenmesi(md.17) programda öngörülmektedir.¹⁹²Ancak şu üç sebeple program bir liberal program olarak tanımlanamaz.

1- DP özel sektörün önündeki engellerin kaldırılmasından yanadır, ancak hiçbir zaman “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” tarzı bir politikadan yana olmamıştır.

2- DP'nin aşkın devlet yaklaşımı liberalizmle çelişmektedir. DP, CHP'nin paternalist devlet anlayışına karşı bir muhalefet geliştirmemiş, muhalefetini devlet mekanizmasını kötüye kullanan şahıslara yöneltmiştir.¹⁹³

3- Liberalizmin vazgeçilmez unsuru olan kuvvetler ayrılığıyla ilgili herhangi bir vaat programda yer almaz. DP'nin bütün amacı anayasanın korunarak iktidarın murakabesini sağlamaktadır.

Programda öne çıkan asıl iki olgu, demokrasi ve pragmatizmdir. Öncelikle DP'nin amacı olarak demokrasiyi gerçekleştirme ülküsünü değerlendirelim: Buna göre programın ilk dört maddesinin arka arkaya demokrasiye atıf yapmasının yanında partinin temel ilkelerini içeren ilk 24 maddenin 11'i(1,2,3,4,7,8,9,10,11,19,21.md) demokrasiyle doğrudan ilgilidir. Demokrasiyi “milli menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun prensip” olarak gören¹⁹⁴ DP kurucuları, kendi siyasal varlıklarının yaşamsal bağının demokrasiyle yakın ilişkisinin farkındaydılar.¹⁹⁵ 21 yıllık tek parti yönetiminin kendilerine açtığı dar yolu genişletmenin ve nihayet iktidara sahip olmanın sihrinin bu tek kavramda gizli olduğunu çok iyi biliyorlardı.

¹⁹⁰ Demokrat Parti Programı, 1946: 1-24; “Demokrat parti programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946.

¹⁹¹ Tahtakılıç, 1989: 116.

¹⁹² Demokrat Parti Programı, 1946: 1-5; “Demokrat parti programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946.

¹⁹³ Demirel, 2005: 511.

¹⁹⁴ Demokrat Parti Programı, 1946: 1-6; “Demokrat parti programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946.

¹⁹⁵ Özçelik, 2010: 171.

Bunun yolu da iktidara yönelik uzlaşmacı politikalar geliştirmekten geçmekteydi. Nadir Nadi'nin deyiimiyle “bir kontrol partisi” görüntüsü vermekte, ilerde iktidara geçecekse de sosyal yapıda bir sarsıntıya sebebiyet vermeyeceğine¹⁹⁶ iktidar partisini inandırması gerekmektedir.

Programa bakıldığında muhalif partilerin akıbetlerini de çok iyi bilen DP kurucularının demokrasi vurgusuyla beraber hukuk içinde kalmaya ve iktidar partisini ürkütmemeye azami dikkat gösterdikleri kolayca görülür. Bu bağlamda DP programda; “memleketimizin istiklalini ve toprak bütünlüğünü bozmayı veya yurt dışındaki siyasi teşekküllere bağlı siyasi cemiyet ve partilerin kanun dışı sayılmasını isteriz”(md.12)ifadeleriyle sol akımlarla parti arasındaki mesafe belirginleştiriliyordu. Yine laikliği “devletin dinle hiçbir ilgisinin bulunmaması ve dinin kanunların tanzimiyle uygulamasında hiçbir etkisinin olmaması”(md.14)¹⁹⁷ şeklinde tanımlayarak tek parti yönetiminin diğer umacısı (öcü)olan “irtica” ile arasına mesafe koymaktadır. Bunun yanında programda Kemalizm kavramı hiç geçmemekle beraber altı ilkeye yer veriliyordu. Bu ilkelerin 1937 yılında anayasaya girmesinden sonra yasal bir zorunluluk olmasının yanında Demokrat Parti kurucularının bu ilkelere gerçek bağlılığının da programa alınmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tamda bu noktada Demokrat Parti Kurucuları açısından büyük bir handikap ortaya çıkmaktadır. Partinin oturduğu taban oldukça heterodoks bir kitledir ve bu geniş kitlenin tek ortak noktası Cumhuriyet Halk Partisi karşıtlığıdır. Programda DP kurucularının bu çıkmazı pragmatizmle aşmaya çalıştıkları görülmektedir. Burada uygulanan yöntem de altı okun yeniden yorumlanarak CHP'nin jakoben anlayışının dışına çıkılmasıdır.

Cumhuriyetçilik, programın ikinci maddesinde demokrasiyle bütünleştiriliyor, demokrasi için en uygun rejim olarak görülüyordu. 8, 9 ve 10. maddelerde bu durum daha da netleştirilmektedir. Nitekim devlet mevzuatında insan haklarına aykırı hükümlerin bulunmaması gerektiği, milli iradenin tam olarak tecellisi için seçimlerin serbest oy esasına göre ve tek dereceli olarak yapılması gerektiği, partilerin eşit şartlarda yarışmasının şart olduğu esasları vurgulanıyordu. İktidarın dikkatini çekmek amacıyla seçimlerin serbestliğine aykırı hareketlerin “milli hâkimiyete” karşı işlenmiş suç¹⁹⁸ addedilerek parti kitlesinin beklentileri karşılanmaya çalışılmıştır.

¹⁹⁶ “Yeni Partinin Karakteri”, *Cumhuriyet*, 09.01.1947.

¹⁹⁷ Demokrat Parti Programı, 1946: 3-4; “Demokrat parti programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946.

¹⁹⁸ Demokrat Parti Programı, 1946: 2-3; “Demokrat parti programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946

Halkçılık hiçbir şahsa veya zümreye imtiyaz tanımamak, kanunlarda ve memleket idaresinde halkın menfaatini korumak manasında yorumlanmaktaydı (md16). Bu maddeyi idareyi halkın üstünde bir varlık değil, sadece kamu hizmetlerini görmek için kurulan bir cihaz olarak tanımlayan 19. maddeyle¹⁹⁹ beraber düşünüldüğünde devlet yönetimi ve halka bakış noktasında CHP'nin jakoben yaklaşımında çok uzakta demokratik bir bakış açısının olduğu görülür.

İnkılapçılık değişen şartlara uyum sağlama dinamizmi olarak tanımlanmakta, geleneklerin zararlı olanlarının kökünden kazınması gerektiği vurgusu yer almaktaydı(md.15).²⁰⁰ Zararlı gelenekler çıkarımı, faydalı geleneklerin varlığını kabul etmek anlamına da geliyordu. Bu da holostik batılılaşma ideolojisine sahip tek partinin yorumundan esaslı bir sapmaydı. Bu ayrımın partiye gönül veren koalisyonun beklentileriyle uyumlu olduğu açıktır.

Yukarda belirtilen laiklik görüşünün yanına programda din özgürlüğünün diğer insan haklarından biri olarak zikredilmesi DP'nin devlet ideolojisiyle halkın büyük çoğunluğunun dini hassasiyetleri arasındaki uçurumu politik anlamda iyi realize ettiğini gösteren başka bir örnektir.

Milliyetçilik; 1924 Anayasasında yer alan milliyetçilik anlayışı çerçevesinde²⁰¹, “ortak tarih ve ülkü temelinde her türlü ayrımcılığı reddeden bütün vatandaşları din ve ırk ayrımı gözetmeksizin Türk sayan” pozitif milliyetçilik anlayışıyla yorumlanmıştır(md.13).²⁰² Burada da milliyetçilik alabildiğine geniş tanımlanarak herkesin bu tanım içinde kendini bulması sağlanmaya çalışılmıştır.

Devletçilik yorumunda ise partiyi oluşturan sınıflar koalisyonunun önemli sacayaklarından biri olan burjuvazi göz önüne alınmış ve devlete ona yardımcılık rolü verilerek bu sınıfın kaygı duyduğu devlet tehdidinin önüne geçileceği vaat edilmiştir.

Programda Cumhuriyet'in demokrasiyle özdeşleştirilmesi ve3. Maddedeki, “Türk milletinin siyasal olgunluğa sahip olduğu” vurgusu, Bayar'ın “batılılaşma artık devletten millete doğru değil, milletten devlete doğru olmalıdır.”²⁰³ ifadeleriyle birlikte

¹⁹⁹ Demokrat Parti Programı, 1946: 3-6; “Demokrat Parti Programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946

²⁰⁰ Demokrat Parti Programı, 1946: 4; “Demokrat parti programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946.

²⁰¹Anayasa'da hak ve hürriyetlerin öznesi olarak "Türkler" gösterilmiş olup, 88. maddede Türk "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur" şeklinde tanımlanmıştır. Yani Türklük, ne dini, ne de ırki bir anlam ifade etmeyip, coğrafi ve siyasi(Türkiye ahalisi ve Vatandaşlık bağı) bir içeriğe sahiptir.

²⁰² Demokrat Parti Programı, 1946: 1; “Demokrat Parti Programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946.

²⁰³ Sarıbay, 1997: 44.

yorumlandığında programın en kritik noktasını tespit edilir. Bu da meşruiyetin kaynağına yöneliktir. Jakoben bir anlayışla “milletin henüz yeterli olgunluğa ulaşmadığı” tezini ileri sürerek meşruiyet kaynağını devletten millete doğru katı bir hiyerarşi olarak yorumlayan CHP anlayışının tamamen dışına çıkıldığı görülür. Program bir bütün halinde düşünüldüğünde devletin aşkın vasfı korunmakla beraber meşruiyeti millettten devlete doğru kurgulayan bir anlayış getirdiği görülür. Bu temel paradigma farklılığı altı oka getirilen tevillerle birlikte düşünüldüğünde Demokrat Parti’nin muhalefet yıllarındaki ideolojisi “Demokratik Pragmatizm olarak tanımlanabilir. Demokrasi yeni partiye iktidar karşısında ve kendi tabanında meşruiyet sağlarken, pragmatizmde rejime karşı onu koruyan kalkan görevi görecektir.

Partinin demokratik pragmatizm ideolojisinin demokrasi boyutu aslında parti içi muhalefete uygun bir zemin hazırlamıştır denilebilir. Öncelikle demokrasiyi varlık gayesi olarak gören ve programında demokrasi prensibini defalarca vurgulayan bir partinin kendi içinde bu ilkelere aykırı politikalar geliştirmesinin büyük bir siyasi tutarlılık kaosuna sebep olacağı bilinmelidir. Nitekim muhalefet yılları boyunca parti içi iktidarın her oligarşik hamlesi karşısında, parti programının demokratik ruhu parti içi muhalefet tarafından öne çıkarılarak sert şekilde eleştirilecektir. Bu kutsal kavram etrafında yapılan her eleştiri parti içinde fazlasıyla taraftar bulacaktır.

Parti ideolojisinin pragmatist boyutu parti içi muhalefete iki açıdan mümbit bir hareket alanı sunmaktaydı. Birincisi; parti yönetiminin; parti kapatmanın çok kolay olduğu bir siyasal kültürde iktidarın kaygılarını giderecek politikalar geliştirmesi bir zorunluluktur. Ancak parti içi muhalefet için böyle bir koşut söz konusu olmadığı gibi parti yönetiminin iktidarla uzlaşmacı politikaları cepheden savaşı öne çıkaran parti içi muhalefetin sert eleştirileriyle karşılaşacaktır.

Pragmatizmin parti içi muhalefete olanak sağlayan ikinci yönü ise kurucuların parti içinde birliği sağlama adına oldukça hoşgörülü politikalar geliştirmeleridir. Bu yüzden ilerde ayrıntılı bir şekilde görüleceği gibi özellikle parti içi muhalefetin amacının parti içi iktidarı ele geçirmek olduğunun anlaşıldığı 1948 yılının başlarına kadar kurucular çok toleranslı davranacaktır. Bu konuda çarpıcı bir örnek parti müfettişi Osman Bölükbaşı’nın partiden istifasının birkaç defa kabul edilmemesi, 1947 Ocak ayında başlayan istifa sürecinin ancak Eylül ayında tamamlanmasıdır.

Programın diğer bölümlerine de kısaca göz atıldığında ise ikinci bölümünde Adalet işleriyle ilgili olarak Adalet birliğine(md.25), ilk mahkemelerle Yargıtay arasında yeni bir yargı organı tesisine(md.27), sanıklarla suçluların farklı cezaevlerinde tutulmaları (md.30) ve

çocuk suçlularla ilgili insan hakları doğrultusunda bazı önemli düzenlemeler yapılması talep edilmekteydi (md.31).²⁰⁴

Milli eğitim işleri kısmında ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu savunulmakta, milli kültürün önemine değinilmekte²⁰⁵ve en önemlisi de üniversite özerkliği savunulmaktaydı. Sanayii İşleri ve Ticaret İşleri bölümlerinde partinin ekonomik anlayışı olan liberalizm ayrıntılı olarak açıklanmış ve devletçilik uygulamalarına sahip Türkiye’de özel teşebbüsün güçlendirilmesinin çeşitli yollarına değinilmiştir. Bu bağlamda özel teşebbüs ve sermayenin girişimlerinin esas olduğu, verimlilik amacıyla bazı devlet kuruluşlarının özel sermayeye devri hatta devletin özel sermayenin karlı görmediği ya da devletin gücünün yetmediği alanlarda yatırım yapması vurgulanmaktadır (md.42, 44,47).²⁰⁶

Tarım İşleri bölümü programda en çok yer ayrılan ve en ayrıntılı olarak ele alınan bölümlerden biridir (md.54-65).²⁰⁷ Anlaşılan yeni parti 1946’lar Türkiye’sinde nüfusun %80’ini oluşturan ve tek parti döneminde aşar vergisinin kaldırılması dışında hiçbir olumlu icraat yapılmayan köylüden geçtiğini kavramakta gecikmemiştir. Programda 54.Maddede belirtilen “zirai kalkınmanın memleket kalkınmasının temeli olacağında şüphe yoktur devlet gayretlerinin topraktan bol, iyi ve ucuz mahsul almak hedefinde toplanmasını zaruri görmekteyiz” ifadeleriyle, bu durum ortaya konmaktadır. Programın bundan sonraki kısmında; üretimin, zirai donanım imkânlarının artırılması, kredi imkânlarının genişletilmesi, kooperatifçiliğin teşvik edilmesi, hayvancılığın geliştirilmesi gibi tarım sektörüne yönelik çeşitli planlamalardan söz ediliyordu. Programın Mali İşler bölümünde vergi adaletinin sağlanmasından, vergilerde indirimle gidilmesinden denk bütçe sağlanmasından, üretim ve milli gelirin artırılması gibi gerekçelerle iç ve dış borçlanmaya gidilebileceği esaslarından söz edilmektedir.²⁰⁸

1.4.2 Demokrat Parti Tüzüğü

Demokrat Parti Tüzüğü 48 maddeden oluşmaktadır. Giriş’te yer alan “İsim ve Maksud” bölümünde, partinin kuruluşunun hukuki dayanağı olan cemiyetler kanununa atıf yapılmakta

²⁰⁴ Demokrat Parti Programı, 1946: 9-10; “Demokrat Parti Programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946

²⁰⁵Şeyhanlıoğlu, 2011:161.

²⁰⁶ Demokrat Parti Programı, 1946: 13-15; “Demokrat Parti Programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946.

²⁰⁷ Demokrat Parti Programı, 1946: 16-19; “Demokrat parti programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946.

²⁰⁸ “Demokrat parti programı”, *Son Posta*, 08.01.1946; “Demokrat Parti Programı(1946)”, *Vatan*, 09.01.1946.

ve partinin amacı da programda yer alan yazılı esasları kanunun verdiği haklar ve tüzük hükümlerince gerçekleştirmek olarak açıklanmaktadır.²⁰⁹

Tüzüğün üye olma şartlarını belirleyen 3.maddesinde, üzerinden 25 yıl geçmesine rağmen Milli Mücadeleye aykırı davrananların partiye üye kabul edilmeyeceğinin belirtildiği görülmektedir. Bu yaklaşım; DP'nin sistem içinde meşruiyet arayışı olarak değerlendirilebilir. Aynı maddede yer alan “Türk milletinin birlik ve istiklalini parçalamayı esas tutan bir ideolojiye saplanmamış” olmalı ifadesiyle de DP yöneticilerinin programıyla beraber tüzükleriyle de sistemin umacısı olan sol akımlarla aralarına kesin bir çizgi çektikleri, böylece bir kez daha partinin meşruiyetinin tartışılmasının önüne baştan geçmeye çalıştıkları söylenebilir.²¹⁰

Tüzüğün parti teşkilatı bölümüne bakıldığında; büyük kongrenin en yüksek karar organı olduğu görülür. Kongre olağan olarak iki yılda bir toplanacak, ancak Genel İdare Kurulu gerekli gördüğünde kongreyi toplantıya çağırabilecekti. Genel İdare Kurulu üyeleri ile genel başkan kongrenin tabii üyesiydiler. İlginç bir şekilde milletvekilleri, kongre üyesi olarak kabul edilmemişlerdi. Büyük Kongre'ye delege olabilmek için il kongreleri tarafından seçilmek gerekiyordu.²¹¹Partinin en yüksek yönetim organı olan Büyük Kongre; genel başkanı, Genel İdare Kurulu'nu, Merkez Haysiyet Divanı'nı seçme hakkına ve partiyle ilgili her konuyu ele alma hakkına sahipti. Partinin programı ve tüzüğü ancak Büyük Kongre'de delegenin 2/3'ün oyuyla değiştirilebilirdi.²¹²

Parti merkez teşkilatı Genel Başkan, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanından oluşmaktadır. Tüzüğe göre; Genel Başkan, Genel İdare Kurulu başkanı ve parti adına konuşmaya yetkili olmasına rağmen hiçbir atama yetkisine sahip değildi.²¹³Yıllarca tek parti yönetimiyle hemhal olmuş ve partinin genel başkanının değişmez olduğu bir ülkede bu yaklaşımın oldukça ileri bir demokratik hamle olduğu söylenebilir.

Genel İdare Kurulu büyük kongreden sonra partinin en yetkili organdır. Parti programı, tüzüğü ve kongre kararlarına göre partiyi yönetir. Lüzum görülen yerlerde teşkilatlar oluşturur, teşkilatları teftiş ettirir, parti prensiplerini yaymak için yayın ve telkin araçlarından yararlanır, parti tüzüğünü gerektiğinde yorumlar.²¹⁴

²⁰⁹ “Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.

²¹⁰“Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.

²¹¹ Büyük kongreye delege seçiminde şu usul takip edilmekteydi: Öncelikle bir parti ocağınakayıt olunur daha sonra ilçe seçim kurullarına seçilir. Oradan da il genel kurulu tarafından delege olarak seçilirdi.

²¹² “Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.

²¹³ “Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.

²¹⁴ “Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.

Merkez Haysiyet Divanı Büyük Kongrece seçilen dokuz üyeden oluşur, iki yıl görev yaparlar ve üyeleri Genel İdare Kurulu'na üye olamazlar. Parti prensiplerine aykırı hareket edenlere “dikkat çekme” ve “çıkarma” gibi disiplin tedbirlerini uygular. İl Haysiyet Divanlarının verdiği kararlara itirazların son karar merciidir. Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı üyeleriyle ilgili kararları verme yetkisi de bu organa aitti.²¹⁵

Tüzüğe göre, DP'nin taşra teşkilatlanmasına baktığımızda il haysiyet divanları, köy-mahalle-bucak-ilçe-il kongreleri ve aynı yapıların İl İdare Kurullarıyla karşılaşılmaktadır. İl Haysiyet Divanı İl Kongrelerince seçilen beş üyeden oluşur, divana üye olanlar merkez teşkilatında olduğu gibi idare kurullarında bulunamazlardı. Görev süreleri bir yıldır.²¹⁶ Belirtilmesi gereken diğer bir husus ise DP'nin diğer siyasal partilerden farklı olarak genel başkan yardımcılığı ve genel sekreterlik gibi makamlara parti tüzüğünde yer vermemesidir.

Duverger'e göre siyasi parti örgütlenmeleri çeşitli şekillerde gerçekleşebilmekte ve teşkilat yapıları da farklılık arz edebilmektedir. Şöyle ki Duverger, komünist partilerin örgütlenme biçimi olarak “hücre”; faşist partilerin örgütlenme biçimi olarak “milis”; nüfuzlu kişilerin oluşturduğu kadro partilerinin örgütlenme modeli olarak “komiteler”; sosyalist partilerin örgütlenme tarzı olarak ta “ocak” olmak üzere başlıca dört siyasal parti örgütlenme modelinden söz etmektedir.²¹⁷ Ayrıca Düverger, parlamento dışında doğan siyasal partiler parlamento içinde doğanlara göre daha çok merkezîyetçi olduğunu söylemektedir. Çünkü birinci tiptekilerin parti hücrelerini bağlayan örgütleri zaten mevcuttur. İkinci tipte, parlamento grubunun bunu yeni baştan yaratması gerekir.²¹⁸

Bu çerçevede Demokrat Parti Tüzüğü'nün parti içi muhalefet bağlamında değerlendirilmesi gerekirse öncelikle tüzüğün parti içi muhalefeti kısıtlayıcı ve olanak sağlayıcı çeşitli hükümleri bünyesinde taşıdığı söylenmelidir. Zira örgütlenme modeli komünist, faşist örgütlenme modelinden daha esnek olmakla beraber kendi içinde yine de katı bir hiyerarşi barındıran kitle partilerinin örgütlenme tarzı olan “ocak” şeklindedir. Demokrat Parti tüzüğünde özellikle 13.madde parti merkez yönetimine bu hiyerarşiyi sağlama noktasında geniş yetki tanır. Bu maddede Genel İdare Kuruluna parti program ve tüzüğünü yorumlama, bunların uygulamasıyla ilgili talimatnameler yayınlama ve parti teşkilatlarını teftiş ettirme yetkisi verilmesi kritik noktalardır.²¹⁹ Görüldüğü üzere 13. madde parti yönetimine, partilerin

²¹⁵ “Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.

²¹⁶ “Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.

²¹⁷ Duverger, 1974: 52-79.

²¹⁸ Duverger, 1974: 29.

²¹⁹ “Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.

anayasaları olarak kabul edebileceğimiz program ve tüzüğü diledikleri gibi yorumlayarak hukuk dışına çıkma imkânı tanıyordu. Demokrat Parti yöneticileri de zaman zaman bu yola başvuracaklardır.

Örgütlenme modelinin aksine Demokrat Parti'nin parlamento içinden doğan bir siyasal parti olması parti içi muhalefete geniş imkânlar sunmaktaydı. Parti halkta taban bulmak amacıyla teşkilatlarında siyasal katılımın kapılarını ardına kadar açmıştı. Tüzüğün 7. ve 24. Maddeleri bu noktada kritik öneme sahiptir;

24. maddede:

bucak kongresine, köy [ve] mahalle ocağına kayıtlı bulunan üyenin 50'ye kadar kısmı için ve bundan yukarı üyenin 50 ve fazlası için birer, ilçe kongresine, bucakta kayıtlı bulunan üyenin 500 kadar olanı için iki ve bundan yukarı üyenin 500 ve fazlası için birer, il kongresine, ilçelerde kayıtlı bulunan üyenin 1000'e kadar kısmı için iki ve bundan yukarı üyenin fazlası için ikişer delege seçilir.

7. maddede ise; “Büyük kongre, parti başkanı ve genel idare kurulu üyeleri ile kongrelerinden seçilecek üçer ve üye sayısı 2000'i geçen illerden her fazla 2000 üye için ayrıca yine kongrelerce seçilecek birer üyeden teşekkül eder” hükümleri yer almaktaydı.²²⁰

Delegelerin bu şekilde aşağıdan yukarıya doğru belirlenme yöntemi, DP tüzüğünü Türk demokrasi tarihinde müstesna bir yere oturtmaktadır. Çünkü bu çoğulcu yöntem, demokrasinin niteliğini belirleme noktasında en önemli unsur olan siyasal katılımın önünü açmıştır. Aynı zamanda taşra teşkilatına geniş yetkiler tanıyarak tabanın taleplerinin parti politikalarına yansımaları da sağlamıştır. Bu sayede taşra delegeleri özellikle partinin büyük kongrelerini demokratik platformlara çevirecekler ve iktidara karşı parti politikalarının belirlenmesinde etkili olacaklardır. Kuruculara karşı parti içinde sert muhalefet yaparak onları iktidar karşısında daha dirayetli politikalar geliştirmeye zorlayacaklardır.

1.5 Demokrat Parti'de Parti İçi Muhalefetin Araçları

1.5.1 Muvazaa iddiaları

Muvazaa, Demokrat Parti kurucularının başta cumhurbaşkanı İnönü olmak üzere iktidar partisiyle anlaştıkları, iktidarın belirlediği çerçevede danışıklı bir muhalefet yapacakları, İnönü ve CHP'nin iktidarının devam edeceği, parti içinde buna muhalif radikal unsurların tasfiye edileceği tezlerini içerir. Demokrat Parti'nin muhalefet yılları boyunca parti içi muhalefetin önde gelen isimleri; İstanbul İl Başkanı ve eski Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kenen Öner, Milli Mücadele kahramanı, Atatürk döneminin değişmez Genelkurmay başkanı

²²⁰ “Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.

ve bağımsız aday olarak Demokrat Parti listelerinden İstanbul'da en fazla oyu alarak seçilen Mareşal Fevzi Çakmak, partinin kuruluşuyla birlikte ordudan istifa ederek Afyonkarahisar'dan milletvekili seçilen General Sadık Aldoğan, İçişleri Bakanlığında çeşitli idari görevlerde bulunduktan sonra 1946 seçimlerinde Kütahya'dan milletvekili ve I. Demokrat Parti Büyük Kongresinde Genel İdare Kuruluna seçilen hukukçu Ahmet Tahtakılıç, partinin Orta Anadolu ve Karadeniz teşkilatlanmasında büyük katkısı olmasına rağmen partiden milletvekili seçilemeyen Osman Bölükbaşı²²¹ gibi isimler tarafından en çok kullanılan argümandır.

Nurettin Ardiçoğlu'nun 28 Ağustos 1948 tarihinde Kudret gazetesindeki makalesinde yer alan şu pasaj parti içi muhalefetin ortak görüşünü yansıtmaktadır;

Memlekette başlamış olan demokrasi inkılabı soysuzlaştırılmış ve halk kitlelerini üç seneden beri yaptığı büyük mücadele akim bırakılmıştır. Bunun sebebi, muhalefetin başında bulunan bir kliğin iktidara ram olması ve yine aynı klik muhalefetin bünyesinde tahakküm ve Makyavelizm yoluna sapmasıdır. Bunu her fırsat buldukça tekrarlamalıyız çünkü ancak çok tekrarlanan şeyler halkın hafızasında yer eder. Bizim de vazifemiz bundan evvel de işaret ettiğimiz gibi halkın kendi verdiği davanın nasıl çıkmaza sokulduğu hakkında tenvir etmektir.²²²

Muvazaa iddialarının kamuoyunda inandırıcılığını artıran iki etken söz konusuydu. Birincisi; muvazaanın 1930 yılında yaşanan SCF deneyimiyle cumhuriyetin yakın dönem siyasal tarihinde nesnel bir karşılığının olmasıdır. Köprülü durumu şöyle tespit etmektedir;

Demokrat Parti'nin karşılaştığı maddi ve manevi türlü türlü zorluklardan biride halk arasında bu partiyi bir muvazaa partisi şeklinde göstermek isteyen propagandaların mevcudiyeti olmuştur hükümetin sırf bir gösteriş olmak için demokrat partinin kurulmasına izin verdiği bu partinin bir müddet sonra ortadan kaldırılacağı, bunu intisap eden vatandaşların başına türlü belalar getirileceği ortalıkta dönüp dolaşıyor zihinlerde şüpheler yaratıyordu. Bu propagandanın az çok muvaffak olmasının sebebi şu idi: Meşhur serbest (Cumhuriyet) Fırkası macerasında şahsi zarar görmüş bir takım insanlar birkaç ay zarfında hazin bir iflas ile neticelenen bu hareketin hatırasını hala saklamakta idiler ve onun tesriyle demokrat partiye karşı da şüpheli davranıyorlardı.²²³

²²¹ Ağaoğlu, 2011b: 49, 147; Baban, 2009: 87, 462.

²²² "Muvazaayı Doğuran Amil Nedir", *Kudret*, 28.08.1948.

²²³ "Demokrat Partiyi Yıkmaya İmkân Yoktur", *Kudret*, 09.02.1948; Bu konuda A. Emin Yalmanda benzer şeyler söylemektedir: "Karşılarındaki engel, yalnız iktidarın düşmanca hareket etmesinden ibaret değildi. Halkın 1930'da büyük bir sevgi ile sarıldığı Serbest Cumhuriyet Fırkasının yarı yolda ortadan kaybolmasına ve emir altındaki bir muvazaa partisi gibi hareket eder yolda görünmesine ait hatıralar, tereddütler yatıyordu"(Yalman, 1970: 67).

Gerçekten de Köprülü'nün bir şayia olarak belirttiği DP'ye katılanların başına SCF örneğinde olduğu gibi fenalıklar geleceği, DP'nin kurulmasının muhalifleri belirleme amacı taşıdığı yaygın kanaatti.²²⁴ Ancak SCF örneğinden farklı olarak DP iktidar için bir seçenek olarak ortaya çıktıktan sonra iktidarın partiyi kapatma gücü bulunmasına rağmen iç ve dış konjonktür böyle bir karar için uygun görünmüyordu. Demokrat Parti'nin varlığını devam ettirdiği her gün, bu anlamda toplumdaki muvazaa algısının yıkılmasına yönelik avantajlar sağladı. Buna birde iktidarın Demokrat Partililere yoğunluğu iç politikadaki tansiyona bağlı olarak değişen baskı ve tazyik uygulaması²²⁵ muvazaa iddialarını iyice zayıflatmıştır. Bu konuda 1946-1950 yılları arasında milletvekili dahi seçilmemiş olan Sıtkı Yırcalı'nın Yassıada tutanaklarına göre 23 defa hukuki takibata maruz kalması, baskının boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.²²⁶

Muvazaa iddialarına isnat teşkil eden ikinci husus, DP'nin kuruluş sürecinde hükümetten gördüğü açık destektir. Bayar'ın şu sözleri durumu net olarak özetlemektedir; “Partimizin kuruluşunda iktidar partisinin geniş bir müsamahası ve hatta teşviki ile karşılaşmış olduğumuzu itiraf etmek lazımdır. İki parti adeta uzun zaman birbirinin hasretini çekiyormuş gibi idiler O kadar ki iktidar partisinin gösterdiği bu ruh haleti bir muvazaa karşısında bulundurduğu kanaatine yer yer yol açtı.”²²⁷ Bayar'ın açıklamasının sebebi iktidarın herkesçe görülen cesaretlendirici yaklaşımlarıydı. Bu bağlamda Demokrat Parti'nin kuruluşundan sonra aynı zamanda milletvekili olan kuruculara mecliste hemen çalışabilecekleri uygun koşullar iktidar tarafından sağlanmıştır.²²⁸ Demokrat Parti'ye ilk birkaç ay içinde iktidar çevrelerinden hemen hemen hiç olumsuz eleştiri gelmemiştir. MKP'nin kuruluş başvurusunun Temmuz ayında yapılmasına rağmen partinin kurulmasına ancak Eylül ayında müsaade edildiği halde Demokrat Parti'nin içişleri bakanlığına başvurusundan yarım saat sonra kurulmasına izin verilmiştir.

Yukarda açıklanan SCF örneği ve Demokrat Parti'nin kuruluş sürecindeki iktidarın tavrının muvazaa iddialarına bir çerçeve oluşturduğu açıktır. Ancak parti içi muhalefet, birçok spesifik argüman üretmekten de geri durmamıştır. Bu iddiaların en ciddi olanları Köprülü'nün Nihat Erim'e parti sırlarını aktardığı iddiası, Hamdullah Suphi'nin 3 Nisan 1948 tarihinde

²²⁴ Cerrahoğlu, 1996:13.

²²⁵ Örneğin; 21 Temmuz Seçimleri öncesinde “gizlidir” ibaresiyle CHP İzmir milletvekili ve Manisa Müfettişi Dr. Hulki Cura tarafından Genel Sekreter N. Atıf Kansu'ya gönderilen yazıda seçim günü yaklaştıkça DP'nin faaliyetlerinin yoğunlaştığı, DP Ocak teşkilatlarından bazılarının üyelerinin tamamını istifaya muvafık olduklarını ancak tasfiye edilen bu ocaklarının yerine hemen yenilerinin kurulduğunu haber veriliyordu. (BCA,490.100/443.1832.1. (08.08.1946).

²²⁶ BCA, 010.09/39.116.1.-68.(02.08.1961).

²²⁷ Mete, 1947: 37; Öner, 1948: 22.

²²⁸ “Demokrat Parti İşe Başlamadan”, *Ulus*,18.01.1946.

Tasvir’de yayımlanan, kurucularla İnönü’nün anlaştığı CHP’nin iktidarda kalacağı sözünün verildiği iddialarına sebep olan “Demokrat Parti” isimli makalesi ve 12 Temmuz Beyannamesi’nin ardından İnönü’nün doğu gezisine Demokrat Parti milletvekili Nuri Özsan’ın yer alması idi.

DP’nin muhalefet yılları boyunca yoğunluğu zaman zaman değişse de parti içi muhalefetin en büyük aracı olan muvazaa isnadının hedefi, kurucuları parti kurulları ve seçmen gözünde zayıflatarak partiyi ele geçirmektir. Bir başka deyişle partiyi ele geçirmek isteyen parti içi muhalefet, muvazaa iddialarıyla siyasal olarak amaçlarını meşrulaştırmaya çalışmışlardır.. Kuruculardan ilk saldırdıkları kişi de en zayıf halka olarak gördükleri Köprülü’dür. Çünkü herkesi küçümseyen, laubali ve küfürbaz yapısıyla parti içinde en sevilmeyen kurucudur. Köprülü, Genel İdare Kurulu’nda Yusuf Kemal’in, İstanbul İl Başkanı Kenan Öner’in ve Meclis Grubunun tamamına yakınının nefretini kazanmakta hiç zorlanmamıştır. Köprülüye muvazaa bağlamında en somut eleştiri, çeşitli zamanlarda yaptığı konuşmalarla ve yazdığı yazılarda CHP ve İnönü’ye karşı sert sözler sarf ettiği için Sadık Aldoğan’ın 18 Aralık 1947 tarihli Genel İdare Kurulunda sorgulanması ile ilgilidir.²²⁹ Çünkü Köprülü sorgu esnasındaki görüşmeleri Nihat Erim’e aktarmakla itham ediliyordu. Buna göre Köprülü, Erim’le telefonda yaptığı iki saatlik görüşmede “Sadık Aldoğan’ın hesabını görüyoruz Yusuf Kemal vesairenin de hesabını göreceğiz”²³⁰ sözlerini sarf etmiştir. Nitekim Genel İdare Kurulundaki görüşmelerin sonraki gün aynen iktidarın yayın organı Ulus’ta yayımlanması bütün şimşekleri Köprülü’nün üzerine çekmiştir. Bu iddialara oldukça sert reaksiyon gösteren Köprülü, şiddetle reddetmiştir. Kendisinin hafifmeşrep biri olmadığını, Erim ile görüşmesinin ertesi gün Maarif Encümen’inde komünist hocalar meselesi ile ilgili olduğunu Erim’in telefonda kendisine; “arkadaşlar buraya gelmenizi rica ediyor. Birde mebusların hocalık yapma meselesi vardır. Bunları görüşmek konusunda mutabık mısınız, dedi. Bende iyi güzel dedim” şeklinde olduğunu ifade etmiştir.²³¹ Adnan Menderes de bu konuşma esnasında onun yanında bulunduğunu hatta kendisinin de Nihat Erim’in yanındaki Said Odyak’la konuştuğunu belirtmiştir. İddialara söz konusu haberlerin gazetenin yorumları olduğunu ve aynı haberlerin Vatan gazetesinde de yer aldığını savunmuştur.²³² Ancak parti içinde hemen hemen herkes bu haberin Köprülü tarafından Erim’e iletildiğinden emindir. Kenan Öner, Enis Akeygen’in Yusuf Kemal’den naklen kendisine bu bilgileri Erim’e

²²⁹ Saçlıoğlu, 1990: 25.

²³⁰ “Demokrat Parti Genel İdare Kurulunun 10.02.1948 Tarihli Toplantı Zabıtları”, Ağaoğlu, 2013:530.

²³¹ “Demokrat Parti Genel İdare Kurulu’nun 14.02.1947 Tarihli Toplantı Zabıtları”, Ağaoğlu, 2013: 540-541.

²³² “Demokrat Parti Genel İdare Kurulu’nun 14.02.1947 Tarihli Toplantı Zabıtları”, Ağaoğlu, 2013: 540.

aktaranın Köprülü olduğunu belirttiğini ifade eder.²³³ Samet Ağaoğlu da bilginin Köprülü tarafından verildiğinden Celal Bayar'ın da emin olduğunu ve kendisine “Köprülü’yü kırmadan Erim’e fazla açılmamasını söylemelidir. Erim işinde Köprülü’yü savunmak zordur.” dediğini ifade etmektedir.²³⁴

Demokrat Parti kurulduktan sonra iki parti arasındaki gerilimleri azaltmak için zaman zaman iki tarafa da yakın isimler tansiyonu düşürmek için devreye girmektedirler. Hamdullah Suphi Tanrıöver bunlardan biridir. Bu durum kamuoyu tarafından da yakından bilinmekteydi. Kurucularla H. Suphi'nin beraber görüldüğü her platform uzlaşma arayışı olarak değerlendirilmekteydi. Örneğin; 1946 Ağustosunda Hamdullah Suphi'nin Ankara Palas'ın bahçesinde DP kurucularıyla görüşmesi Cumhuriyet gazetesinde iki partiyi uzlaştırmaya çalıştığı haberlerinin çıkmasına yetmişti.²³⁵ Parti içi muhalefet açısından ise bu ve benzeri fotoğrafların anlamı muvazaa yapıldığı şeklindedir. Bu algının üzerine birde Hamdullah Suphi'nin 1947 yılının yaz aylarında kurucularla iktidar-muhalefet ilişkileri üzerine gerçekleştirdiği anlaşılan görüşmeyi 3 Nisan 1948 tarihli Tasvir Gazetesi'nde yazıya dökmesi, kolayca parti içi muhalefet tarafından muvazaaya kanıt gösterilerek araçsallaştırıldı. Şimdi bu makalenin ilgili kısımlarına bakalım;

Bundan sekiz ay evvel Celal Bayar'ın evindeyiz. Yanımda Köprülü ve Adnan Menderes var. Haber verdim, bugünkü ziyaretimden maksat dört mesele hakkında sarıh fikirlerini almaktır. Birinci sualim: birikmiş infialler var tatmin edilmek istenen kinler var istememekte birleşenlerin geniş yığınları var muhalefetin bir köşede isyan uyandırması ihtimali size ne düşündürür?

-İhtilal çıkarılır sevki idaresi kimin eline geçer bilinmez ihtilal yola çıktıktan sonra ne istikamet alır nereye kadar gider kestirilemez böyle bir ateşe biz memleketin hangi hakları menfaatları müesseseleri kurban gider bilemeyiz. İhtilal yolu bizim için Memduh'tur. O yolu tamamen reddetmişizdir.

-İkinci sualim: kanunen derpiş edilmiş vakitten evvel başlayacak bir intihap düşünüyor musunuz?

-Umumi intihap daima umumi bir buhrandır. İç ve Dış buhranların hepimizi düşündürecek kadar ağır olduğu bir devirde vaktinden evvel yeni bir intihaba gitmeyi istemeyiz.

-CHP'nin Sarsılmasını devrilmesini istiyor musunuz?

-Bunu istemek kendi felaketimize çalışmaktır. CHP'sini tek parti kalmakla itham ettik, Şimdi biz onun yıkılmasıyla tek parti olarak kalacaksa mücadeleimizin meşru bir istinat noktası olduğunu

²³³ Ağaoğlu, 2013:116; GİK üyesi Ahmet Tahtakılıç'ta görüşmelerin ertesi günü DP sekreteri Basri Aktaş'ın kendisine Köprülü'nün GİK toplantısının olduğu gün Nihat Erimle görüştüğünü aralarında “iyi güzel” ifadelerinin geçtiğini söylemediğini ifade etmiştir. (“Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'nun 14.02.1947 Tarihli Toplantı Zabıtları”, Ağaoğlu, 2013: 540).

²³⁴ Ağaoğlu, 2013:103-122.

²³⁵ “İki Partiyi Uzlaştırma Teşebbüsü Şayiaları”, *Cumhuriyet*, 07.08.1946.

iddia edebilir miyiz? CHP'den bir tek şey istiyoruz Cumhuriyeti ilan ettiren sebeplere sadık kalsın bu esaslara göre memleketi idare etsin ve bizim üzerimizden baskıyı kaldırarak murakabe vazifesi görmemize imkân bıraksın.

-Dördüncü soru: Devlet Siyasetinde bir tebeddül(değişim) zihninizde bir yer tutuyor mu?

-Hayır şimdiki devlet reisi tarihi kıymetleri ve vazifeleriyle bir hakem mevkiinde görmek isteriz. Mazisi buna müsaittir. Böyle bir vazife için lazım olan şartların onda, başkalarından daha fazla mevcut olduğuna kaniyiz. Anayasanın derpiş ettiği usuller haricinde devlet siyasetinde bir tebeddüle taraftar değiliz.²³⁶

Makalede öne çıkan ilk nokta Demokrat Parti yöneticilerinin hukuk içinde kalarak siyasal ilişkileri götürmek istemeleridir. Bu bağlamda CHP'ye karşı herhangi bir düşmanlık duymadıkları, isyanı teşvik etmeyecekleri, sadece üzerlerindeki baskının kaldırılarak hükümeti denetleme görevini yerine getirmelerinin şartlarının sağlanmasını istemektedirler. İkinci nokta ise devlet başkanının değiştirilmesi yönünde anayasadaki usuller dışında bir yöntemi onaylamadıkları ve İnönü'nün bu görevi yapacak faziletlerle sahip olduğu ve hakemlik yapması gerektiği vurgusudur. Ancak kıyameti koparan hususun İnönü'nün faziletlerinin övülmesi ve hakemliğe davet edilmesi olmuştur. Demokrat Partili yöneticilerin bu tavrının sebebi pragmatik sebeplerle açıklanabilir. Çünkü konjonktür Demokrat Parti'nin halen varlığını devam ettirebilmek için İnönü'yle siyasal senkronizasyon yakalamak zorunda olduğu bir kesiti işaret etmektedir. Dolayısıyla parti içi muhalefetin iddialarının aksine bu makaledeki ifadeler, muvazaa ile ilgili değildir. Zaten H. Suphi Tanrıöver de kendisinin Cumhurbaşkanı lehine DP kurucularından teminat aldığı iddialarının “iğrenç, adi bir iftira” olduğunu belirtmiştir.²³⁷

12 Temmuz Beyannamesinden sonra İsmet İnönü'nün doğu gezisine DP'li bir milletvekilini davet etmesi başka bir tartışma ortamı doğurmuştur. Nuri Özsan'ın parti adına davete katılması parti içi muhalefeti tekrar harekete geçirecektir. Bu noktada parti içi muhalefetin iddialarını baştan boşa çıkaran şu tespit yapılabilir; Nuri Özsan'ın geziye katılması kararı Genel İdare Kurulunun 10 Eylül 1947 tarihli toplantısında oy birliğiyle alınmıştır.²³⁸ Bu kurulun üyelerinden birçoğu sonradan Özsan'a “muvazaa emir eri”²³⁹ lakabı

²³⁶ “Demokrat Parti”, *Tasvir*, 03.04.1948.

²³⁷ “Muvazaa İddiasına Dair”, *Ulus*, 04.09.1948; “Hikmet Bayur, “Hamdullah S. Tanrıövere Cevap Veriyor”, *Kudret*, 26.08.1948.

²³⁸ BCA, 490.100/204.808.2, “Celal Bayar'ın Mühim Nutku”, *Tasvir*, 21.06.1949; Ağaoğlu, 2013:103-122; “Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Kararı”, 10.09.1947, Ağaoğlu, 2013: 458; “Demokrat Parti İle Ne Alakanız Var”, *Zafer*, 22.06.1949.

²³⁹ “Hatipler Adalet Bakanına Şiddetle Hücum Ettiler”, *Zafer*, 22.06.1949.

takarak durumu araçsallaştıracak parti içi muhalefet mensuplarıdır. Bu yüzden Bayar, bu kişileri bedbahtlıkla suçlayacaktır.²⁴⁰

Nuri Özsan da Demokrat Parti 2. Büyük Kongresinde kendini şu sözlerle savunmuştur;

Sizleri tenvir etmek açık alınla kongreye hesap vermek için söz almış bulunuyorum bir gün sizleri temsil eden büyük kongrenin bütün salâhiyetlerini devir almış olan genel idare kurulu beni davet etti. Yurt içinde seyahate çıkacak devlet başkanına refakat vazifesini bana verildiğini tebliğ ettiler. İtiraf edeyim ki bu vazifeyi ilk işitince irkildim. Vazifemin ehemmiyetine müdriktim bir beceriksizliğin bir falsonun mazimin şerefini yiyeceğini biliyordum fakat kalpler, hürriyet ve demokrasiyle çarpan bu milli sağduyu bir nefer olarak katılmış. Partiye sadık bir üye idim. Buna tevdi edilen bu vazifeyi reddetmek elimden gelmezdi. Şerefim pahasına dahi olsa da, sizi anlayışınıza güvenerek bu vazifeyi aldım. Bana tevdi edilen bu vazife bilahare içimizden ayrılan bazı kimseler tarafından bir muvazaa uşaklığı şeklinde tarif ediliyor. Uşaklığa tenezzül edecek bir şahıs değilim. Fakat partimin ve milletimin emrinde her zaman uşak olmaya hazırım bununla şeref ve gurur duyarım.

Bu muvazaa denilen şey tamamen iftiradır. Eğer böyle şey olsa idi herkesten evvel benim hissetmem ve duymam tabii idi, ilk isyan edecek arkadaş ben olacaktım! Gayrimeşru harekete vasıta yapmak isteyen kim olursa olsun, evvela karşısına ben dikilirdim. Genel Kurul ehemmiyetle bana bu vazifeyi verdi. Partiyi küçük düşürme şerefini koru dediler. Böyle bir direktif veren kimseler muvazaa yapan kimseler olabilir mi? bütün bunlar sizin içinize, vesvese ve tereddüdün kızgın demirle dağlamak için kurulmuş bir tuzaktır. Bu sesler hepimizin takdir edersiniz ki mezar kazıcıların kazma kürek sesidir. Kongrenin sözü beyhude gayretin mezarıcı demekten başka bir şey olmayacaktı.²⁴¹

Nuri Özsan, parti içi muhalefetin kendisi üzerinden yapmaya çalıştığı muvazaa iddialarını; “bütün bunlar sizin içinize, vesvese ve tereddüdün kızgın demirle dağlamak için kurulmuş bir tuzaktır” sözleriyle bunun partiyi parçalamaktan başka bir gaye taşımadığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Konuşmada öne çıkan diğer vurgu yukarıda Celal Bayar’ın sözlerinde gördüğümüz gibi iddiada bulunanların bir kısmının bu geziye katılmayı destelemiş olmalarıdır.

Celal Bayar’ın muvazaa iddialarını ortadan kaldırmak amacıyla iktidara karşı uyguladığı strateji, aynı zamanda parti içi muhalefeti de önlemeye yönelik bir hamledir. Bayar, parti grubunu bir yandan sert bir şekilde iktidarın karşısına dikerken kendisi de çıktığı yurt gezilerinde iktidarı sert bir şekilde eleştiriyordu. Böylece bir yandan parti grubunda iktidara karşı birliktelik görüntüsü altında parti içi muhalefet engelleniyor diğer yandan da yurt genelinde yaptığı mitingler ve kapalı alan toplantılarıyla iktidara çatıyordu. Bayar, 24 Mart 1948 tarihinde Erzincan’da yaptığı açıklamada:

²⁴⁰ BCA, 490.100/204.808.2, “Celal Bayar’ın Mühim Nutku”, *Tasvir*, 21.06.1949.

²⁴¹ “Demokrat Parti Kongresinde İkinci Gün”, *Tan*, 22.06.1949.

Diyorlar ki ben DP başkanı Celal Bayar devlet reisi İnönü'ye gitmişim ve demişim ki DP ekseriyeti elde ettiği zaman biz sizi yine cumhurbaşkanı yapacağız. Arkadaşlar düşününüz bir kere ben karşınızdaki rakip Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel başkanına böyle bir vaatte bulunabilirim bize türlü maksatlarla hücum ve isnatlarda bulunanları bu kadar manasız ve mantıksız çağrılara başvurmadan başka çareleri kalmamıştır²⁴².

1948 yılının Ekim ayında Aydın'da yaptığı konuşmada ise Bayar, DP'yi esaslı muhalefet yapmadığı gerekçesiyle eleştirenlere meclis tutanaklarına bakmalarını salık vermiştir. Burada partisinin iktisadi, zirai, ticari konularda çok sarih eleştirileri ve önerileriyle karışılacaklarını belirtmektedir. Buna ek olarak, DP'nin iç ve dış zorlamaların baskısına rağmen yine de muhalefet görevini layığıyla yerine getirdiğini vurgulamıştır.²⁴³

İstanbul'da 7 Eylül 1948 tarihinde yaptığı konuşmada da “1950 yılına kadar böyle giderse millete mesuliyetler onlara ait olmak üzere mukaddes haklarını bizzat koruyun diyeceğiz. Neticesini onların düşünmesi gerekir” demektedir.²⁴⁴

Bayar Çeşme Mitinginde ve mecliste yaptığı benzer içerikli iki konuşmasında da muvazaa iddialarını bir kez daha reddederek Aşiret reislerinin birbirine küsmesi gibi bir mücadele yoluna sapmayacağız” demiştir.²⁴⁵ Bayar bu konuşmalarının yanında muvazaa iddialarını önlemek amacıyla, Eylül 1948'de 1950 genel seçimlerine gidilmeden önce Adalet ve İçişleri Bakanlığının DP'ye verilmesi suretiyle bir koalisyon kurulabileceği gibi ilginç bir fikir ortaya atmıştır²⁴⁶

Muvazaa iddiaları karşısında DP kurucularına oldukça geniş ve kullanışlı politik bir manevra alanı paradoksal bir şekilde CHP tarafından sunulmaktaydı. İktidar partisi bir yandan taşrada muhalefet partisine yoğun baskılar uygularken diğer yandan da DP'yi ihtilal yöntemleri uygulamakla halkı anarşiye sürüklemek²⁴⁷ yani kendisini devirmek amacıyla hukuk dışına çıkmakla suçlamaktaydı. Taşrada DP'lilerin gördüğü yoğun tazyik zaman zaman tedhişe varan haksızlıklar halkın gözü önünde olmakta, dolayısıyla muvazaa iddialarını ciddi şekilde zayıflatmaktaydı.

²⁴² “Demokrat Partisinde”, *Akşam*, 25.03.1948; “Celal Bayar Bugün Şehrimizden geçerek Erzincan'a Gidiyor”, *Ülke*, 23.03.1948.

²⁴³ “Bayar'ın Aydın Nutku”, *Kudret*, 13.10.1948.

²⁴⁴ BCA, 490.100/443.1832.1, “Celal Bayar'ın Dün İstanbul'da Yaptığı Mühim Konuşma”, *Yeni Asır*, 07.09.1948.

²⁴⁵ “Bayar Mecliste Muvazaa İsnadını Şiddetle Reddetti”, *Cumhuriyet*, 23.02.1949; Bayur, “Çeşme Söylevi” *Kudret*, 25.08.1948; “Demokrat Partinin Çeşme Mitingine Büyük Ehemmiyet Atfediliyor”, *Kudret*, 18.08.1948.

²⁴⁶ BCA, 490.100/443.1832.1, “Genel Başkan Umumi Seçimlere Nasıl Gidileceğini Anlatıyor”, *Demokrat İzmir*, 07.09.1948; “Celal Bayar'ın Dün İstanbul'da Yaptığı Mühim Konuşma”, *Yeni Asır*, 07.09.1948.

²⁴⁷ “İki Parti Arasında Geçinme”, *Ulus*, 28.05.1948.

Muvazaa iddiaları karşısında DP kurucularının belki de siyasi anlamdaki en rasyonel hamlesi 1946 Eylül’ünde yapılması gereken belediye seçimlerinin Mayıs’a çekilmesi üzerine başta İsmet İnönü olmak üzere CHP yöneticilerinden ve DP teşkilatları ile Kenan Öner gibi partinin önde gelen simalarından gelen baskılara rağmen seçime girmeyi reddetmesidir.²⁴⁸ DP’nin kuruluşundan belediye seçimlerine kadar muvazaa iddialarının kamuoyunda en yoğun bu dönemde²⁴⁹ iktidarın bütün baskılarına ve gözdağına rağmen DP’nin bağımsız davranarak seçimlere girmemesi, kendisine duyulan inancı artırırken muvazaa iddialarını zayıflatmış, DP’nin hızla teşkilatlanmasının yolunu açmıştır. Bu konuda teşkilatlanmanın taşraya göre daha kolay ve güvenli olduğu İstanbul’un rakamları bile çarpıcıdır. DP’nin kuruluşundan belediye seçimlerine kadar geçen yaklaşık dört ayda İstanbul’daki 16 ilçenin 6’sında 48 bucağın sadece bir kaçında teşkilatlanmaya gidilebilmişken, belediye seçimlerinden 21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerine kadarki yaklaşık iki aylık sürede parti bütün ilçelerde ve bucaklarda örgütlenmiştir.²⁵⁰ Öyle ki Nisan 1947 yılına gelindiğinde Menderes Alsancak kongresinde Partinin teşkilatlarını “yurt sathına yayılmış birer hürriyet mabedi” olarak tanımlayacaktır.²⁵¹ Ekim 1947’de Demokrat Parti’nin doğu vilayetlerinde bile teşkilatlandığını Malatya Valiliği’nin içişleri bakanlığına gönderdiği 6 Ekim 1947 tarih ve 1/1157 sayılı yazısından anlaşılmaktadır. Yazıya göre, Refik Koraltan’ın Malatya gezisinde partinin yerel yetkilerine il ve ilçelerinde parti teşkilatlarının kurulup kurulamadığını sormuş, aldığı cevap, ilçelerin hepsinde teşkilatlanmanın gerçekleştiği birçok köyde de ocak açıldığı şeklindedir.²⁵²

Demokrat Parti’nin bütün yurttaki teşkilatlanması halk nazarında muvazaa iddialarının boşa çıkarıldığı ve halkta taban bulduğu anlamına gelir. Ancak parti içi muhalefet başka siyasal partilerde örgütlendikten sonra dahi muvazaa iddialarından vazgeçmemiştir. Hatta Millet Partisi’nin kuruluş gerekçesini bizatihi muvazaaya bağlamışlardır. Bu konudaki iki örnek şöyledir; parti içi muhalefetin önde gelen isimlerinden Afyon milletvekili Sadık Aldoğan Kasım 1948 tarihinde Sinop’ta yaptığı konuşmada, DP’nin muvazaalı siyaset güttüğü için partiden ayrılıp MP’yi kurduklarını amaçlarının İsmet İnönü’yü devirmek olduğunu ifade etmiştir.²⁵³ Aynı toplantıda konuşan Sinop Milletvekili Suphi Batur da başlangıçta DP’ye gerçek manada muhalefeti temsil edeceğine inandığı için katıldığını ancak

²⁴⁸ “Demokrat parti İl Başkanı Belediye Seçimlerine İştirak Edilmesi Taraftarı Olduğunu Açıkladı”, *Cumhuriyet*, 01.05.1946.

²⁴⁹ Köprülü, “Demokrat Partiyi Yıkma İmkân Yoktur”, *Kudret*, 09.02.1948.

²⁵⁰ Öner, 1948: 35.

²⁵¹ BCA, 030.01/12.79.8. -1. (21.04.1947).

²⁵² BCA, 030.01/65.407.7. -1. (06.10.1947).

²⁵³ BCA, 030.01/66.410.4. -1. (04.11.1948).

zamanla iktidar partisine muhalif olmadığını anlayarak Millet Partisine geçtiğini belirtmiştir.²⁵⁴

1.5.2 12 Temmuz Beyannamesi

12 Temmuz Beyannamesi, bilindiği üzere Türk siyasal hayatının demokratikleşmesinde kritik öneme sahiptir. Öte yandan DP'nin parti içi muhalefet tarihinde de kuruculara karşı geliştirilen politikaların araçlarından biri olması sebebiyle ayrıca irdelenmesi gerekir. Nitekim Bayar; “Bizim parti hayatımızda en çok söz mevzu olan hadise 12 Temmuz beyannamesidir”²⁵⁵ ifadesiyle bu gerçeği sarıh bir şekilde ortaya koymaktadır.

İnönü'nün açık teşviki ve kurulma sürecinde gösterilen her türlü kolaylığa rağmen kendisi için biçilen kontrollü muhalefet işlevinin aksine hızla teşkilatlanan, halkta taban bulmaya ve iktidar seçeneği olarak beliren DP ile CHP arasındaki çatışma çok geçmeden su yüzüne çıkmaya başlamıştı. 12 Temmuz Beyannamesine kadar muhalefet ve iktidar arasındaki çatışmanın derinleşmesinde 21 Temmuz 1946 seçimleri, sıkıyönetimin uzatılması, DP I. Kongresi'nde kabul edilen Hürriyet Misak'ı dönüm noktalarıdır. Çatışmanın doruk noktası ise mecliste Recep Peker'in bütçe görüşmelerinde hükümeti eleştiren Adnan Menderes'in sözlerini “psikopat bir ruhun ifadeleri”²⁵⁶ olarak tanımlamasıyla patlak veren ve DP'lilerin Meclisi terk etmesiyle sonuçlanan olaydır.

En başından beri çok partili hayata geçişi kendi seçtiği zamanda ve kendi seçtiği kadrolarla planlayan Cumhurbaşkanı İnönü büyük bir krizle karşı karşıya olan çok partili hayatın devamı için her iki partiyi de birbirlerine karşı “manevi sorumluluk altına sokmak amacıyla” kendi deyimiyle “zaruri olarak “müdahale etmiştir.”²⁵⁷ Çok partili hayatın devamı açısından yapılması gereken ilk işin her iki parti içindeki aşırıları tasfiye etmekten geçtiğini isabetle tespit eden İnönü, önce her iki partide de aşırıları iyice radikalleştirerek bir beyanname yayımlamaya karar vermiştir. Bu amaçla Başbakan Recep Peker ve muhalefet lideri Celal Bayar'la bir dizi görüşme yapmıştır.²⁵⁸ Görüşmelerde Celal Bayar iktidar partisinin kontrolündeki idare mekanizmasından baskı gördüklerinden ve yapılan

²⁵⁴ BCA, 030.01/66.410.4. -2. (04.11.1948).

²⁵⁵ “Bayar Tenkitlere Mühim Bir Nutukla Cevap Verdi”, *Yeni Sabah*, 24.06.1949; Sarol, 1983: 88.

²⁵⁶ Goloğlu, 2013: 172.

²⁵⁷ TBMMTD, D.8,B.1, O.1, , s.8, 01.11.1949.

²⁵⁸ “Politikada Hareket ve Heyecanlı Bir Gün”, *Cumhuriyet*, 11.07.1947; “İnönü başbakanla tekrar görüştü” (*Cumhuriyet*, 11.07.1947). Görüşmelere İktidar partisi Recep Peker başkanlığında, Genel Başkan Vekili Hilmi Uran, Nihat Erimle katılırken DP adına genel başkan Bayar tek başına katılmaktadır. Bundan maksat CHP tarafına partisinin birlik içinde oldukları mesajını vermektir. DP'nin kuruluşundan 21 Temmuz Seçimlerine kadar Çankaya'da Bayar – İnönü arasında bir dizi görüşme olmuştu. Bu görüşmelerin muvazaa endişesiyle gizli tutulmasını Bayar istemiştir. Öyle ki DP Sekreteri Basri Aktaş'ın bile bu görüşmelerden haberi olmamıştır. Parti içi muhalefetin bu görüşmelerden haberi olmadığı için söz konusu edememişlerdir (Toker, 1998:100).

usulsüzlüklerden şikâyet etmiş, hükümet kanadının partisinin kanun dışı yollar ve ihtilal usulleri takip ettiği iddialarını reddetmiştir.²⁵⁹ Başbakan Recep Peker ise muhalefet liderinin baskı iddialarını reddederek amaçlarının ileri demokrasi olduğunu²⁶⁰, Türkiye’de halk aleyhine bir tazyik olmadığını²⁶¹, şikâyet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu, muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁶²

İnönü, iki parti liderinin aslında reddettikleri suçlamalar üzerinden bu büyük krizi hal yoluna sokmuştur. Yani iki hayırdan bir evet çıkarmayı başarmıştır. İki liderinde kabul etmediği ithamları garanti kabul ederek beyannamenin metninde yer alan “İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin iktidar partisi şartlarında çalışmasının temin edilmesi gerektiği” ve “kendisinin iki partiye eşit mesafede olduğu”²⁶³ ifadeleriyle her iki partiye, fakat özellikle de iktidar partisine büyük sorumluluklar yükleyen 12 Temmuz Beyannamesi’ni yayımlamıştır.²⁶⁴

Beyannamenin yayımlanması önce iktidar partisinde iktidar savaşlarına yol açtı. Başbakan Peker 12 Temmuz beyannamesinde İnönü’nün aşağı yukarı bütün taleplerini kabul etmesine, “memleketimizde demokrasi hayatını geliştirmek için her güçlüğe göğüs germeyi vazifemizin en şerefli kısmı sayıyoruz”²⁶⁵ şeklindeki açıklamalarına rağmen beyannamenin ruhu Başbakan Recep Peker’in totaliter anlayışıyla bağdaşmıyordu. Peker, Cumhurbaşkanının hukuki yetkisi olmadığı halde iktidar muhalefet ilişkilerine karışmaması gerektiğini muhalefetin muhatabının iktidar partisi ve hükümet olduğunu düşünmekteydi²⁶⁶. Tabii ki amacı cumhurbaşkanını aradan çıkararak eski usullerle muhalefetin icabına bakmaktı.

Cumhurbaşkanı ve başbakan arasındaki muhalefete karşı uygulanacak politika konusundaki ilkesel farklılıkların hesaplaşması Polis Salahiyetleri Kanunu’nun 18.maddesinde değişiklik yapılması, İstanbul’da Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılan basın kuruluşlarının tekrar açılması gibi aktüel konular üzerinden olacaktır. Yeni siyasi konjonktüre göre davranmayı kabul etmeyen Başbakan’ın bu konulara tek parti döneminin alışkanlıklarıyla devam etmeye çalışması üzerine tasfiyesi kaçınılmaz oldu. İnönü

²⁵⁹ “Hükümetle demokrat parti arasındaki ihtilaf”, *Cumhuriyet*, 01.07.1947.

²⁶⁰ “Peker Kabinesinin İleri Demokrasisi”, *Demokrat İzmir*, 16.06.1947.

²⁶¹ “Başbakanımız Dedi ki”, *Ulus*, 11.07.1947.

²⁶² “Recep Peker Celal Bayar’a Cevap Verdi”, *Demokrat İzmir*, 03.07.1947 ; “Başbakan C. Bayar’ın nutkuna cevap veriyor”, *Cumhuriyet*, 02.07.1947.

²⁶³ “İnönü Beyannamesi”, *Cumhuriyet*, 12.07.1947; ”İnönü’nün Demeci”, *Cumhuriyet*, 12.07.1947; Beyannamenin Amerikan yardım anlaşmasından bir gün sonra yayınlanması dikkat çekicidir. Demokratikleşmeyle dış politika arasındaki ilişkiyi hatırlatmaktadır. (*Cumhuriyet*, 12.07.1947; “Cumhurbaşkanı Millete Teminat Veriyor”, *Demokrat İzmir*, 12.07.1947).

²⁶⁴ “İnönü’nün Beyanata”, *Ulus*, 12.07.1947; “İnönü beyannamesi”, *Cumhuriyet*, 12.07.1947.

²⁶⁵ “Recep Peker’in Demeci”, *Ulus*, 29.08.1947.

²⁶⁶ Toker, 1998: 194.

mecliste Peker'e karşı "35'ler" olarak anılacak Nihat Erim liderliğindeki genç hizbi harekete geçirerek hükümete Ağustos ayında parti grubunda yapılan güven oylamasında 35 ret oyu verilmesini sağladı. Eylül ayında yapılan toplantıda ise benzer şekilde hükümete 47 güvensizlik oyu çıkmasına zemin hazırladı. Başbakan birinci oylamada 303 ikinci oylamada 194 olumlu oy almasına rağmen o dönem CHP grubunda alışık olunmayan şekilde muhalif oylarla ve sert eleştirilerle karşılaştı. Bütün bunlara kabinenin İnönü başkanlığında yapılan 8 Eylül tarihli toplantısından sonra iç işleri bakanı Münir Hüsrev Göle'nin "12 Temmuz Beyannamesindeki esasların tahakkukuna el birliğiyle çalışacağız" şeklindeki tebliği ile parti içindeki konumu iyice sarsılan Peker'in, CHP parti divanı tarafından parti Genel Başkan Vekilliği talebi de reddedilince²⁶⁷Başbakanlıktan istifa etmiştir.²⁶⁸Peker İnönü'ye karşı 1947 yılında son büyük karşı çıkışını CHP Büyük Kongresinde genel başkanlığa aday olarak yapacaktır. Ancak 595'e karşı 25 oy alarak kesin bir yenilgiye uğrayacaktır.²⁶⁹ Böylece CHP içinde radikallerle liberaller arasındaki çatışma İnönü'nün ağırlığını koymasıyla liberaller lehine sonuçlanmıştır. CHP içinde 35'ler Olay'ında görüldüğü gibi İnönü bazen açıktan hizipçilik yapma pahasına da olsa radikallerin tasfiyesini sağlamıştır.

İktidar partisindeki olumsuz havasına karşı 12 Temmuz beyannamesi muhalefet partisinde başlangıçta oldukça olumlu karşılandı. Demokrat Parti 22 Temmuz günü Ankara'da Genel İdare Kurulu üyeleri, 17 milletvekili ve her ilden delegelerden oluşan toplam 150 kişinin katılımıyla "istişari küçük kongreyi" toplayarak beyannameyi değerlendirmiştir. Görüşmeler sonunda beyannamenin kabul edilmesine karar verilmiştir.²⁷⁰ Celal Bayar'ın kongreyi toplamasının altında yatan strateji, 12 Temmuz Beyannamesini, partinin merkez teşkilatının yetkili kurulları, Genel idare Kurulu ve Meclis Grubu'nun yanında delegeler yoluyla taşra örgütlerine de onaylatmak, onlara mal etmektir. Yani beyannameyi parti içinde yetkili kurullar eliyle meşrulaştırarak, parti içi muhalefetin eleştirilerinin önüne geçmektir. Bu akılcı yaklaşım ilerde görüleceği gibi parti içi muhalefetin beyannameyi muvazaa iddialarının bir delili olarak sunarak araçsallaştırmasına karşılık, kurucuların elini oldukça rahatlatacaktır.

Koraltan'ın Diyarbakır'da 1948 Nisan'ında yaptığı konuşmada ifade ettiği gibi beyannamenin, özellikle idarenin parti üzerindeki etkisinin azalmasını sağlayarak DP'de başlangıçta yarattığı olumlu etki²⁷¹, 1947 sonbaharında partinin önemli figürlerinden Osman Bölükbaşı'nın beyannameyle muhaliflerin başlarının Bayar tarafından İnönü'ye sunulduğu

²⁶⁷ Nutku, 1979: 51; Toker, 1998:206; Ağaoğlu, 2013: 85.

²⁶⁸ Nutku, 1979: 62; Anadol, 2003: 60.

²⁶⁹ Özbudun, 2011: 119.

²⁷⁰ "DP Genel Merkezinde Toplantılar Başladı", *Cumhuriyet*, 28.07.1947; İnan, 2006: 323; Çaylak, 2007: 29; Cerrahoğlu, 1996: 31.

²⁷¹ BCA, 030.01/66.409.2.-1. (19.04.1948).

gerekçesiyle istifa etmesiyle²⁷² yavaş yavaş kaybolmaya başladı. 1948 yılı başlarından itibaren ise başlangıçtaki olumlu havadan artık eser kalmamıştır. Bunun sebebi, parti içinde iktidar mücadelesinin şiddetlenmesi ve özellikle Kenan Öner'in istifası sonrası parti içinde muhalefetin daha sistematik yapılmaya başlanmasıdır. Bu bağlamda kuruculara yüklenmek gayesiyle her aracı kullanmayı fırsat bilen muhalifler için 12 Temmuz Beyannamesi önemli enstrümanlardan biri olacaktır.

Parti içi muhalefetin yayın organlarından Kudret gazetesi beyannameyi şöyle değerlendirmektedir; “Kurucu denilen adamlar iktidar partisinden sırf kendi nefislerine zarar gelebileceğini düşünerek ve halkın demokrasi hareketindeki ciddiyetinden korkarak 12 Temmuz beyannamesini kabul etmişlerdir.”²⁷³ Bunun yanında parti içinden ve dışından da beyannameyle ilgili birçok muhalif görüş ortaya çıkmıştır. Hikmet Bayur’a göre “beyannameye kadar milletin malı olan Demokrat Parti, bu tarihten sonra gitgide kurucuların malı”²⁷⁴ olmuştur. Mareşal Fevzi Çakmak 12 Temmuz Beyannamesini “bir muvazaa vesikası”²⁷⁵ olarak görmekteydi. Sadık Aldoğan beyannameyi “İnönü Beyannamesi” olarak tanımlayarak “demokratları uyuttuğundan” yakınmaktaydı.²⁷⁶ Osman Nuri Köni ise Genel İdare Kurulu başkanlığına yazdığı mektupta; 12 Temmuz Beyannamesi’nin yayımlanmasının amacını, baskı ve şiddet yoluyla elde edilemeyenlerin “Demokrat Partiyi okşamakla elde edilme” girişimi olarak görmekte, Demokrat Parti Kongresi’nde alınan kararların uygulanmasını baltalamaya ve anti-demokratik kanunların devamının bu şekilde sağlanmaya çalışıldığını düşünmekteydi.²⁷⁷ Bu isimlerin tamamının sonradan parti içi muhalefetin lider kadrosunda yer alacak olması beyannamenin partide yarattığı etkiyi göstermesi açısından dikkat çekilmesi gereken bir noktadır.

Görüldüğü gibi parti içinde beyanname kuruculara saldırmanın aracı olarak sonuna kadar kullanılmıştır. Muhalefetin iddialarının temel tezi bu beyannameyle kurucuların İnönü’ye boyun eğdikleri Demokrat Partiye ihanet ettikleri yönündeydi. Bunlara göre bir halk hareketi olarak doğan parti, eski CHP’li kurucular tarafından İnönü’ye teslim edilmişti.

Kurucuların beyannameye bakışı, parti içi muhaliflerin tamamen aksi istikametindedir. Kurucular beyannameyi Hürriyet Misakı yolunda atılmış önemli bir adım ve devlet başkanı tarafından kendilerine iktidar partisiyle siyasal yarışta verilmiş bir “eşitlik vesikası” olarak görmektedirler. Köprülü şöyle demektedir:

²⁷² Bölükbaşı, 1949: 5.

²⁷³ “D. Parti Büyük Kongresi Açıldı”, *Kudret*, 21.05.1948.

²⁷⁴ “Demokrat Parti Kongresinin Uyandırdığı İntibalar”, *Kudret*, 26.05.1949.

²⁷⁵ Ağaoğlu, 2013: 12.

²⁷⁶ “İnönü Beyannamesi ve Demokratlar”, *Yeni Sabah*, 19.02.1948.

²⁷⁷ Ağaoğlu, 2013: 459-460.

Demokrat Partinin umumi seçimlerden sonra, Peker kabinesini baskı ve yıldırma siyasetine karşı ne büyük bir şiddetle mukabele ettiği malumdur. Hak ve hürriyetlerine kavuşmaya azmetmiş olan Türk milletinin iradesine dayanılarak yapılan bu çok çetin mücadelenin ilk muvaffakiyeti 12 Temmuz beyannamesinin neşridir.²⁷⁸

Yine Köprülü Kuvvet gazetesine yazdığı makalede de beyannamenin “memlekette hayat neşesi yaratacağını” dile getirmiştir.²⁷⁹ Celal Bayar’da beyannameyi reddetmekle bir kazanım elde etmelerinin mümkün olmadığını, aksine CHP’lilere muhalefetin eşit şartlarda yarışma, idare mekanizmasının tarafsızlığı gibi sunulan olumlu şartları reddettiğine dair propaganda malzemesi verileceğini²⁸⁰, 12 Temmuz Beyannamesini eleştirenlerin kavgayı çıkarmak isteyenler olduğunu, Hürriyet Misakı tahakkuk yoluna girdiğini vurgulamıştır.”²⁸¹ Adnan Menderes de İzmir’de yaptığı konuşmada DP’nin amacının demokrasiyi gerçekleştirmek olduğunu CHP ile mücadele gibi bir amacının bulunmadığını, “muvazaa ve tahakküm isnatlarını varlıklarının tek temeli yapmak isteyenlerin memlekette yaratmak peşinde koştukları demagoji havasını da gene bu sebeple tasfiye etmek azmindeyiz”²⁸² sözleriyle kurucular ve parti içi muhalif unsurların beyannameye yaklaşımındakilerin uçurumu ortaya koymuştur.

Her iki tarafın beyannameye yaklaşımları DP kitlelerini kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye yönelik politik bir amaç gütmektedir. DP tabanı ise gelişmeleri yakından takip etmektedir. 12 Temmuz Beyannamesi gerekçesiyle partiden kitlesel kopmaları önleme noktasında kuruculara şu hususlar büyük kolaylık sağlamıştır. Birincisi; parti içi muhalefetin önde gelen isimlerinin 12 Temmuz beyannamesini araçsallaştırarak retorik dozu yüksek bütün tahriklerine rağmen merkezdeki bu çatışmadan DP teşkilatlarının çok az etkilenmesidir. Hatta bazı taşra örgütlerinde beyannamenin Celal Bayar’ın tazyiki eseri olduğu hakkında şaşmaz bir kanaat bulunmasıydı.²⁸³ Partinin taşra teşkilatları beyannamenin kendi siyasi faaliyetlerinde sağladığı rahatlamayı yaşayarak görmekteydiler. Beyanname öncesi DP’ye girmenin, faal rol almanın ciddi bir macera ve tehlike²⁸⁴ olduğu yılları çok iyi hatırlamaktaydılar. Dolayısıyla muhalefetin siyasal gerçeklikten kopuk yaklaşımlarına iltifat etmeyerek, demokrasi ve hukuk içinde iktidarla mücadeleyi savunan kurucuların peşinden gitmeyi tercih ettiler.

²⁷⁸ “Demokrat Partiyi Yıkma İmkân Yoktur”, *Kudret*, 09.02.1948.

²⁷⁹ “Son Tebliğin Büyük Manası”, *Kuvvet*, 12 Temmuz 1947.

²⁸⁰ BCA, 490.100/204.808.2, “Celal Bayar’ın Mühim Nutku”, *Tasvir*, 21.06.1949.

²⁸¹ “İzmit DP Kongresi”, *Yeni Sabah*, 29.01.1948.

²⁸² BCA, 490.10/443.1832.1, “Türk Ordusunun İhmal Edildiği İddiasındayız”, *Demokrat İzmir*, 07.09.1948.

²⁸³ BCA, 490.10/165.658.1. -8. (21.07.1947).

²⁸⁴ BCA, 490.100/204.808.2, “Celal Bayar’ın Mühim Nutku”, *Tasvir*, 21.06.1949.

Bu konuda kuruculara parti içi muhalefet konusunda politik üstünlük sağlayan ikinci etken sonradan beyannamenin amansız düşmanı kesilenlerin ilk başlarda beyannameyi oldukça müsbet karşılamaları ve Genel İdare Kurulu'nda beyannamenin kabulünün lehine oy kullanmalarıdır.¹² Temmuz Beyannamesinin Genel İdare Kurulunda görüşülmesi sırasında Yusuf Kemal Tengirşenk'in olumsuz oyuna karşılık toplantıya katılan başkan Celal Bayar, diğer üyeler, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, R. Şevket İnçe, Samet Ağaoğlu, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, F. Lütfi Karaosmanoğlu, Cemal Tunca ve Hasan Dinçer'in olumlu oyları sonucunda beyannamenin sonuna "beyanatın neşrinden önce başbakanla muhalif parti lideri görmüşlerdir" ibaresinin düşülmesi kaydıyla kabul etmiştir.²⁸⁵ Görüldüğü gibi sonradan 12 Temmuz Beyannamesi gerekçesiyle parti içinde amansız muhalefet yapacak olan bazı simalar bu aşamada beyannameye olumlu yaklaşmışlardır. İlerde parti içi muhalefetin önde gelen simalarından olacak ve Müstakil Demokratlar Grubu'na liderlik edecek Ahmet Tahtakılıç ile Ahmet Oğuz'un GİK'te olumlu oy kullanmalarının, kuruculara politik bir üstünlük sağladığı açıktır.

Üçüncüsü; muhalif unsurların sahip olduğu araçları kullanmadaki irrasyonel yöntemleridir. Celal Bayar'ın parti içi muhalefete yönelttiği "Beyannameyi kaybetmekle ne kazanacaktık"²⁸⁶ sorusuna muhalefet unsurlar hiçbir zaman rasyonel bir cevap verememiştir. Sadece siyasal gerçeklikten kopuk üst perdeden demogoji dozu yüksek polemiklerle durumu geçiştirmişlerdir.

1.5.3 Demokrat Parti Kurucularının Siyasal Kimlikleri

Kurucuların tek parti döneminde iktidar partisinde gerek milletvekili, gerekse yönetici olarak görev yapmış olmaları parti içi muhalefetin muvazaa ve tek parti döneminin otoriteryan anlayışını Demokrat Parti'ye taşıdıkları gerekçeleriyle yoğun eleştirilerine yol açmıştır. Parti içi muhalefetin söz konusu iddialarını temellendirmelerine imkân sağlayacak kadar DP kurucuları tek partinin iktidar mekanizmasının yasama, yürütme ve yargı erklerinde görev almışlardı. Yani kurucular siyasal sosyalizasyonlarını CHP içinde tamamlamışlardı. Bayar'ın DP'nin kuruluşu dolayısıyla basına yaptığı açıklamasındaki şu sözleri gerçeği yalın bir şekilde ortaya koymaktadır:

²⁸⁵ "Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'nun 18 Sayılı Kararı", Ağaoğlu, 2013: 444.

²⁸⁶ BCA, 490.100/204.808.2, "Celal Bayar'ın Mühim Nutku", Tasvir, 21.06.1949; Sarol, 1983: 90; Ulus gazetesinden Sadi Irmak da beyannameyi Bayar'a yakın bir perspektiften şöyle değerlendirmektedir; "Beyannamede tavzilatlı anlaşma manası çıkarmak itiraf edelim ki beşer idrakini zorlayan bir vehim ve vesveseye düşmek veya her hakikati politika taktiğine kurban etmek icab eder." ("Muvazaa İddiasına Dair", *Ulus*, 04.09.1948).

Şeref ve mesuliyetleri ile mazi hepimizindir. Ne yapılmışsa iyi niyetle ve inkılabı kurmak ve korumak için yapılmış ve bence zamanın en mükemmel tedbirleri alınmıştır fakat yeni bir devir gelmiştir ve bu devrin işlerini devrin zihniyetiyle yürütmek zamanı gelmiştir. Mazinin mesuliyetleri varsa bizim hisselerimiz şunun bunun mesuliyetinden az değildir.²⁸⁷

Kurucuların kökenlerinin parti içi muhalefet tarafından araçsallaştırılmasına geçmeden önce kurucuların CHP'deki siyasal kariyerlerine bakılması konunun anlaşılması açısından açıklayıcı olacaktır. Celal Bayar, İttihat Terakki Cemiyeti'nin ve Fırkasının İzmir şubesinin sorumlu sekreterliği ile Meclis-i Mebusan üyeliği yapmıştır. Kuruluşundan 1960 askeri darbesine kadar her dönem(1. Döneminden 11. Dönemin sonuna kadar) TBMM üyesi olmuştur. 1920'de Manisa, 1923-1946 İzmir, 1950-1957 İstanbul'dan milletvekili seçilmişti. Şubat 1921'de ekonomiden sorumlu Bakan olmuştur. 6 Şubat 1922'den 2 Nisan 1922'ye kadar Dışişleri Bakanlığına vekâlet etti. Kasım 1922'den Ocak 1923'e kadar Lozan Konferansı'nda İktisadi Sorunlar Alt-Komitesi toplantılarına katıldı. 11 Eylül 1923 yılında HF' kuruluş toplantısında yönetim kuruluna seçildi. 16 Mart 1924'te II. İnönü hükümetinde Mübadele İmar ve İskan Bakanı oldu. 1924 yılında Atatürk tarafından Türkiye ticaret ve sanayiine kaynak sağlamak amacıyla İş Bankası'nı kurmak ve yönetmekle görevlendirilmesi, İnönü'yle rekabetinin başlangıcı oldu. 1929 ekonomik bunalımının az zararlarla atlatabilmesi amacıyla 1932 yılında ekonomi bakanlığına atanan Bayar 1937 Sonbaharında Atatürk ve İnönü'nün yollarının ayrılması üzerine başbakanlığa ve CHP Genel Başkan Vekilliği'ne getirilerek partide Atatürk'ten sonra en büyük makama oturdu. Daha sonra İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde yine İnönü'nün ısrarıyla üç ay başbakanlık yaptı.²⁸⁸

Adnan Menderes, siyasal kariyerine SCF Aydın il başkanı olarak başlamış partinin kendini feshetmesinin ardından birçok üst düzey SCF'li gibi normal demokrasilerde görülmeyecek bir biçimde bu partiyi kapatan CHP'ye katılmıştır. Atatürk'ün Aydın ziyareti sırasında onu ciddi şekilde etkilemiş ve hayatı boyunca Atatürk'ün kendisini keşfetmesiyle övünmüştür. 1931 seçimlerinde CHP Aydın Milletvekili olarak meclise girmiştir. 1935, 1939 ve 1943 genel seçimlerinde de benzer şekilde CHP Aydın milletvekili olarak görev almış ayrıca yıllarca parti müfettişliği yapmıştır.²⁸⁹ Muhalefet yıllarında güçlü hitabetiyle DP'nin sözcüsü olacak Menderes, 1945 yılına kadar yemin törenleri dışında Meclis'te 4 Aralık 1933'te gümrük memurlarının görevleri ile bu konudaki suiistimaller ile ilgili ve 29 Mayıs

²⁸⁷ Güler, 2015: 303.

²⁸⁸ Harris, 2008: 57; Uslu, 2012: 183; Sunay, 2010: 167; Bozdağ, 2005: 97-98; Akşit, 1982: 16-17.

²⁸⁹ Sayarı, 2008: 79; Sunay, 2010: 167; Aydemir, 2014: 90.

1939 tarihinde Ziraat Bakanlığı'nın bütçesi dolayısıyla toplamda 23 dakikalık iki konuşma yapmıştır.²⁹⁰

Fuat Köprülü, Osmanlı Devleti'nin ünlü vezirlerinden Köprülü'nün büyük torunudur. 1935, 1939, 1943 yıllarında CHP Kars milletvekili olarak görev yapmıştır. Dünyaca ünlü ordinaryüs profesör tarihçidir. Osmanlı tarihine “sosyal tarihçilik” yöntemiyle bakan ilk kişi olması ve Annales Okulu'nun da etkisiyle maddeci ve karşılaştırmalı tarih bakışı²⁹¹ Türk tarihçiliği açısından ufuk açıcı olmuştur. 23 yaşında İstanbul Üniversitesi'nde edebiyat profesörü 24 yaşında Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı oldu.²⁹² Ankara Halk Evi'nin yayımladığı ve Halk Evleri'nin yayın organı olan Ülkü dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı.

Refik Koraltan, TBMM'nin I. Dönemi'nde Konya milletvekili olarak görev yaptı. İstiklal mahkemesi üyesi olarak da görev yapan Koraltan, 8 Eylül 1921- 31 Temmuz 1922 tarihlerinde Yozgat İstiklal Mahkemesi Başkanlığına getirildi. II. Dönem 'de tekrar Konya'dan milletvekili seçildi. Bu dönemde de 8 Aralık 1923- 5 Şubat 1924 arası İstanbul İstiklal Mahkemesi üyeliğinde bulundu. II. ve IV. Dönemde de Konya Milletvekili olarak 1935 yılına kadar meclistedir. Artvin, Trabzon, Bursa valilikleri de yapan Koraltan, 1939 İçel Milletvekili olarak TBMM'nin 6.7.8. dönemlerinde görev yaptı.²⁹³ Celal Bayar nasıl bütün DP iktidarı boyunca Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan ise Refik Koraltan da TBMM Başkanıdır.

Parti içi muhaliflerin yukarda açıklanan kurucuların siyasal geçmişlerini DP'nin muhalefet yılları boyunca başlangıçta partiyi ele geçirmek, sonrasında ise partiyi parçalayarak Millet Partisi'ne götürmek amacıyla bol bol araçsallaştırdığı görülmektedir. Muğla Milletvekili Mithat Sakaroğlu partiden ihraç edildiği Şubat 1948 sonlarında Yeni Sabah gazetesine yazdığı mektupta; kurucuları kafalarını tek parti zihniyetinden kurtaramamakla, İstibdat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine ayrı ayrı sadakat yemini etmekle suçluyordu.²⁹⁴ Bölükbaşı da kurucuların siyasal geçmişlerini “Vatandaşlar D. parti lideri zemzemle yıkanıp gökten inmediler, bu şahıslar H. Partisi zamanında H. Partililerin saflarında tokmaklarının sapını tutuyorlardı”²⁹⁵ sözleriyle eleştiriyordu. Mustafa Kentli ise partiden yoğun ihraçların yaşandığı 1948 Mart ayından sonra şu açıklamayı yapmıştı;

²⁹⁰ Yücel, 2001: 46.

²⁹¹ Yeğen, 2012: 238; Sönmez, 2012: 259.

²⁹² Yücel, 2001: 45.

²⁹³ Koraltan, 2013: 31.

²⁹⁴ “Ahmet Kemal Silivri’den Sonra Bir DP Milletvekili Daha İtham Ediyor.”, *Yeni Sabah*, 26.02.1948.

²⁹⁵ BCA, 030.01/46.275.5.-3. (19.06.1955).

Liderler halkın kanuni yollardan CHP'yi devirme amacını anlayamadılar çünkü onlarda otoriter ve totaliter bir siyasi mektebin izlerini taşıyorlardı. Mühim olan halk değil halkın şuurlu kesiminin düşünceleriydi. Bu sebeple parti içi gayet sert taarruza geçtiler. Partili birçok kişiyi hayal kırıklığına uğrattılar çünkü demokrasi ve hürriyet prensiplerini ülkeye getirmek için yola çıkan kimselerden öncelikle bunu kendi partilerinde uygulamaları beklenirdi. Fakat bunu yapmaları aldıkları siyasi terbiye bakımından çok güçlü. DP liderleri hürriyet yerine kurucuların otoritesini ve sıkı disiplini esas aldılar.²⁹⁶

Kenan Öner de kuruculara yönelik eleştirilerini şöyle dile getirmektedir; “Memlekette demokrasiyi tesis etmek için uğraştıklarını söylediklerinin önce kendi partilerinde bunu yapmaları gerekir. DP’de örfi idare ilan edilmedikçe yapılanlara akılla izahı mümkün değildir.”²⁹⁷ Sadık Aldoğan’ın aynı konuda “Tenkit hürriyeti kaldırıldığı gün dört buçuk adamın fikri tahakkümü altında bir parti çöker” dediği görülmektedir.²⁹⁸

Kurucuların CHP içinde de olsa siyasal geçmişlerinin niteliği ve Demokrat Parti tabanının realist yaklaşımı paradoksal bir şekilde parti içi muhalefetin bu konudaki eleştirilerini boşa çıkarma noktasında oldukça işlevsel olacaktır. Kuruculara yakın isimlerden Samet Ağaoğlu kendisine bir zamanlar CHP’de milletvekili olma taleplerinden dolayı yapılan eleştirilere Eylül 1950’de verdiği cevapta şu anlamlı düşüncelere yer vermektedir; “DP içinde onu kuranlardan başlayarak sayıları yüzbinleri aşan vatandaşların eski halk partililer olduğu hiçbir zaman inkâr edilmediği gibi zaten başka türlü olmasına da imkân yoktur.”²⁹⁹ Neticede kurucularında diğer siyasetçiler gibi CHP’den başka bir yerde siyaset yapma şanslarının olmadığı halk tarafından yakından bilinmekteydi. Bayar dışındaki diğer isimler zaten tek parti döneminde hiçbir zaman çok öne çıkamadılar, parti yönetiminde asıl güç olan birinci halkanın hep dışında kaldılar. Bayar’ın ise iki özelliği, halkın muhalefet yıllarında peşinden gitmesine zemin hazırlamıştır. Birincisi, CHP içinde her zaman Atatürk’e yakın bir isim olması ve başarılarla dolu siyasi kariyerinin getirdiği devlet tecrübesidir. İkincisi, Atatürk’ün ölümünden sonra kısa sürede başbakanlıktan ayrılması ve CHP içinde sürekli bir muhalefet odağı olmasıdır. Bayar 1944 bütçesine TBMM’de hayır oyu veren tek milletvekilidir.³⁰⁰ Ayrıca İnönü tarafından CHP’nin Genel Başkan Vekilliği teklif edildiği halde daha silik bir hüviyet taşısa da içinde muhalefet potansiyeli taşıyan Müstakil Grup liderliğini istemiştir. Bu sebeple Bayar zaten kamuoyunun bir kesiminde hizipçilerin başı olarak görülmekteydi.

²⁹⁶ “DP’de Buhranın sebepleri “, *Yeni Sabah*, 01.04.1948.

²⁹⁷ “Kenan Öner’in Yeni Ve Mühim Beyanâtı, *Yeni Sabah* 20.02.1948.

²⁹⁸ “5 Milletvekili DP’den İhraç Edildi. *Yeni Sabah* 11.03.1948”; “D.P. Meclis Grubunda Seçim Dün Yapıldı”, *Kudret*, 12.02.1948.

²⁹⁹ BCA, 490.01/204.808.4.(10.09.1950).

³⁰⁰ TBMMTD, D.7, İ.1, C.10, 29.05.1944; Heper, 2008: 67.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'DE PARTİ İÇİ MUHALEFETİN ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ VE PARTİNİN PARÇALANMA SÜRECİ

2.1 21 Temmuz 1946 Seçimleri ve Partide İlk Muhalif Kıpırdanmalar

1946 genel seçimlerinin Türkiye'nin demokratikleşme tarihi açısından kritik noktası, çok partili hayata geçtikten altı ay sonra sistemde rejim bunalımı yaratmasıdır. Çünkü seçime karıştırılan hileler Meclis'in sorgulanmasına yol açmıştır. Demokrat Parti tarihi açısından değeri ise ilk defa parti içi muhalefeti harekete geçirmiş olmasıdır. Bu sebeple Demokrat Parti'nin parti içi muhalefet tarihi açısından da kritik bir aşamayı işaret eden 21 Temmuz 1946 seçimlerinin öncelikle nitelikleri bakımından ele almak gerekir.

21 Temmuz 1946 seçimlerinin işaret fişeğini Milli Şef İnönü'nün 10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan CHP büyük kurultayındaki konuşması ateşlemiştir.³⁰¹ Zira İnönü konuşmasında, seçimlerin öne alınmasını zorunlu kılan unsurları; dünyanın karanlık bir devreye girmiş olması, Millet Meclisi'nin meşruiyeti konusunda yapılan saygısızca tartışmaları ve partilerin seçimlere hazır olduklarını beyan etmeleri şeklinde sıralamıştır.³⁰² Ancak gerçek sebep henüz teşkilatlanmasını tamamlamamış Demokrat Parti'yi baskın seçimle yenmekti.

Demokrat Parti yönetimi İnönü'nün bu konuşmasına bir tamim yayınlayarak verdiği cevapta; Dünya ahvalinin geçen seneye göre daha kötü olduğu düşüncelerine katılmadıklarını ayrıca aynı konuşma içinde İnönü'nünde “memleketimizin emniyet ve selameti bakımından bugün çok daha iyi durumda bulunduğumuzu da vatandaşlarım fark etmiştir” ifadelerinin bulunduğunu, seçimlere hazır olma meselesinin ise gazetelerdeki yanlış anlaşılardan kaynaklandığını belirtmiştir.³⁰³

CHP'yi çok iyi tanıyan kurucular siyasal iktidarı bırakmama adına her türlü legal-illegal araca başvurulacağını yakinen biliyorlardı. Zaten çok partili hayata geçişle birlikte gayri meşru yollarla iktidarda kalma siyasal alışkanlığının değişmediğinin yeni bir tezahürü

³⁰¹ “Kurultay Bugün Açılıyor”, *Ulus*, 10.05.1946.

³⁰² “İnönü'nün Tarihi Söylevi”, *Ulus*, 11.05.1946; İnönü'nün Muhalefetin erken seçim istediği yorumlarına sebep olan olay Bayar'ın Tasvir Gazetesinden ZiyadEbuzziya'ya 3 Nisan 1946 yılında verdiği şu demektir: “Önümüzdeki sene yapılacak umumi milletvekilleri seçimine de iştirak edeceğiz. Ancak o zamana kadar tek dereceli seçimin sağlanmış bulunması şarttır.” Seçimler iki dereceli kaldığı müddetçe buna iştirake imkan yoktur. Tam bir demokrasiye uymayan her hareketten kaçındığımız için çift dereceli seçimlere de iştirakte mazuruz. Seçimler önümüzdeki seneden önce yapılacak olsa bile yukarıda işaret ettiğimiz şartlar yerine gelse bile derhal iştirak edecek vaziyetteyiz.” (Baban, 2009: 91).

³⁰³ “Demokrat Parti'nin Yayınladığı Tamim”, *Ulus*, 15.05.1946.

26 Mayıs 1946'da yapılan belediye seçimlerinde görülmüştü.³⁰⁴ Seçimlere katılan MKP yolsuzluk ve baskı gerekçeleriyle saat 11'de seçimlerden çekilmek zorunda kalmıştı.³⁰⁵

Demokrat Parti'nin itirazlarına rağmen genel seçimlerin 21 Temmuz 1946'da yapılma kararı, Meclis'in Haziran ayında tatile girmesinden önce 2 muhalif oya karşı 385 oyla alındı. Öte yandan seçimden önce meclis hem tek dereceli seçim sistemini kabul edip hem de basın kanunun anti-demokratik 50.maddesini kaldırarak iki demokratik hamle yaptı.³⁰⁶ İçişleri Bakanlığı'nın 2 Temmuz tarihli açıklamasında 1947 yılında yapılması gereken çok partili hayatın ilk genel seçimlerinin 21 Temmuz 1946 'ya alındığını ilan etmesiyle de seçimin tarihi kesinleşmiş oldu.³⁰⁷

Meclisin seçim kararından sonra Demokrat Parti içinde seçime girip girmeme konusu yoğun tartışmalara sebep oldu. Demokrat Parti'nin seçimlere gireceği 17 Haziran tarihinde netleşti.³⁰⁸ Parti seçime girme gerekçelerini kamuoyuna 10 Temmuz'da neşrettiği beyannamede yer alan "İktidarın ne olursa olsun muhalefet partisine yer vermeme kararındadır" bunun karşısında "seçimlere girmeme akla gelse de bunun milli menfaate uygun düşmediği" ifadeleriyle açıkladı.³⁰⁹

Seçimin hemen öncesinde Cumhurbaşkanı İnönü'nün yaptığı iki açıklama seçimlerin demokratik olacağı konusunda olumlu intiba yaratmıştır. İlk açıklamasında İnönü; "millî İradenin hakiki ve temiz bir surette meydana çıkması, hepimizin müşterek muvaffakiyetimiz, kanuni vazifemiz ve şahsi şerefimiz olacaktır"³¹⁰ sözlerine yer vermekteydi. İkinci açıklamasında ise memurların vatandaşın oyunun meydana çıkması için kanunları her partiye ve adaya uygulama noktasında cesur olmaları ve vatandaşın hür iradesinin ortaya çıkarılmasının vicdani borç³¹¹ olduğunu hatırlatmıştır. Ancak seçimden önce Celal Bayar'ın radyodan konuşmasına müsaade edilmemesi³¹², Aydın'da bir köyün DP'li başkanının, Adnan Menderes'in çiftlik kâhyası ve bir öğretmeninin öldürülmesi³¹³ seçimin hangi koşullarda yapılacağının habercisiydi. Herkeste derin kuşku uyandıran asıl unsur ise seçim kanuna göre seçimin açık oy, gizli tasnif yöntemiyle idarenin denetiminde yapılacak olması ve seçim

³⁰⁴ Turan, 2008: 80; "Yeni Belediye Meclisleri Dün Seçildi", *Ulus*, 27.05.1946.

³⁰⁵ Öner, 1948: 34; Turan, 2008: 80.

³⁰⁶ "Basın Hürriyetinin Münakaşaları", *Yeni Sabah*, 14.06.1946; "Tek Dereceli Seçim", *Yeni Sabah*, 11.06.1946.

³⁰⁷ "İç İşleri bakanlığı seçim tarihini Dün Kesin Olarak Açıkladı", *Ulus*, 03.07.1946.

³⁰⁸ "Demokrat Parti Seçimlere Giriyor", *Yeni Sabah*, 17.06.1946.

³⁰⁹ "Demokrat Partinin Dün Neşrettiği Beyanname", *Cumhuriyet*, 11.07.1946.

³¹⁰ İsmet İnönü'nün Dünkü Seçim Nutku", *Cumhuriyet*, 18.07.1946.

³¹¹ İnönü, 2003: 148.

³¹² BCA, 030.01/65.405.9. 07.04.1947; "Seçime Bir gün Kaldı", *Cumhuriyet*, 20.07.1946

³¹³ "Aydın'da Seçimden 48 Saat Önce Acı Bir Hadise", *Cumhuriyet*, 20.07.1946.

sonrasında tutanakların yakılmasına izin verilmesiydi. Sadık Aldoğan'ın deyimiyle bu kanun neticesinde 1946 seçimlerinin hakimi de idarecisi de yedi emini de CHP olacaktı.³¹⁴

Seçimin yapıldığı 21 Temmuz günü DP'nin muhalefet yılları boyunca iki partiye eşit mesafede duran ve Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi için ciddi gayret gösteren Cumhuriyet Gazetesi bu günün tarihsel önemini ifade eden “Türk Demokrasisi Bu gün İmtihan Veriyor” manşetiyle çıktı. Haberin devamında vatandaşlardan oylarını vicdanlarından ilham alarak atmaları ve güvendiklerini seçmeleri isteniyordu.³¹⁵ Ancak, Türk demokrasisi bu imtihanı kaybedecek seçimlerde, her türlü araca başvurularak seçmenlerin oylarını özgürce kullanmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Seçimler 1912'de İttihat Terakki'nin yoğun baskısı altında yapılan ve tarihe “eli sopalı seçimler” olarak geçen seçimleri hatırlatır nitelikteydi. Anlaşılan CHP İttihatçıların bir yöntemi olan “seçimlerde manevra çevirme” geleneğini devam ettirmektedir.³¹⁶ Bunu ilk görenlerden Mareşal Fevzi Çakmak yaptığı açıklamada “seçim kanuni bir seçim olmaktan çıkmıştır. Seçimin haremi ismetini dokunulmamasını bir vatandaş sıfatıyla isterim. Bunun kanuni yoldan hesabını sormak halka ve gençliğe düşer. Meclis meşru olmazsa kendini fesh edecektir.” demiştir.³¹⁷

21 Temmuz seçimlerinin bu koşullar altında yapılması seçimin “hileli seçim” olarak tarihe geçmesine yol açmıştır. Bu yüzden İsmet İnönü siyasal hayatı boyunca bu şaibeyi üzerinden kaldırmaya çalışacaktır. Bu bağlamda İnönü, 1956'da bir röportajda her yerde binlerce milli şefin türediğini ve kendisinin bunları kontrolünün mümkün olmadığını³¹⁸ söyleyecektir. Ancak seçimlerden önce partisine oy vermenin aynı zamanda kendisinin parti başkanlığı ile cumhurbaşkanlığının onaylanması anlamına geldiğini ifade eden de kendisidir.³¹⁹ Bu yaklaşım karşısında halen CHP'nin devlet anlamına geldiği bir siyasal konjonktürde binlerce milli şefin durumdan vazife çıkaracağını İnönü'nün bilmemesi mümkün değildir.

³¹⁴ Aldoğan, 1947: 47.

³¹⁵ “Türk Demokrasisi Bugün Sınav Veriyor”, *Cumhuriyet*, 21.07.1946; Seçim yasasına açık kullanılan oylar hemen hepsi CHP'li olan vali, kaymakam, ordu komutanı, emniyet müdürü gibi görevlilerin önünde yapılmaktaydı bu sebeple vicdan vurgusuna muhalefet yanlısı gazetelerde de sık sık rastlamak mümkündü (“Hemşeri Unutma ki Yavuz Bir Milletin Evladısın” *Yeni Sabah*, 21.07.1946.

³¹⁶ “Seçim Ahlakı”, *Cumhuriyet*, 11.07.1948; “Demokrat Parti Ve Seçimler”, *Yeni Gazete*, 20.07.1948.

³¹⁷ “Mareşal Fevzi Çakmak'ın Yeni Beyanatı”, *Yeni Sabah*, 23.07.1946

³¹⁸ Tahtakılıç, 1989: 108; Heper, 2008: 123.

³¹⁹ “CHP Genel Başkanı'nın Seçim Nutku”, *Yeni Sabah*, 18.07.1946; Şükrü Sökmensüer “Bu seçim mücadelesi değildir, İnönü'yü devirme mücadelesidir” ifadeleriyle gerçeği yalın bir şekilde ifade ediyordu. “Çok Şiddetli Seçim Nutukları”, *Yeni Sabah*, 04.07.1946.

1946 seçimlerinde 63 ilin tamamında alınan sonuçlara göre 397 CHP, 65DP ve 3 bağımsız milletvekili adayı meclise girdi.³²⁰ Millet Meclisi 5 Ağustosta toplandı.³²¹ CHP'nin adayı İsmet İnönü 451 oydan 388'ini alarak yeniden Cumhurbaşkanı seçildi. DP'nin adayı Fevzi Çakmak ise 59 oy alabildi.³²² Yeni kabineyi kurmakla görevlendirilen Recep Peker 7 Ağustos'ta yeni hükümeti kurdu³²³

İlginç bir nokta, CHP'nin hiçbir hukuksuzluğa sapsadan da iktidarını koruyabileceği bazı matematiksel verilerle ortadayken anti-demokratik yöntemlere başvurmasıdır. Seçimlerde DP 63 ilin ancak 39'unda teşkilatlanmıştı, 16'sında ise hiç aday göstermedi. Girdiği illerde bütün milletvekilliklerini kazansa bile bu sayı 273 ediyordu. DP iktidar için o zaman meclisin salt çoğunluğu olan en az 233 Milletvekilliğini kazanmak zorundaydı.³²⁴ Bunun uygulanan çoğunluk sistemiyle imkânsızlığı açıktır.

Seçimlerden sonra iktidar partisi tansiyonu düşürmeye çalışırken muhalefet sürekli gerilimi yükseltmekteydi. Bayar'ın amacı hem iktidarı sıkıştırmak hem de parti içinde infiale sebep olan 21 Temmuz atmosferini dağıtmaktı. Bunun için iki yöntem geliştirdi. Birincisi “Ben iddia ve itham ediyorum ki seçime fesat karışmıştır.”³²⁵ şeklindeki söylemlerle ve seçimleri protesto amacıyla Temmuz'da İzmir'de, Ağustos ayında Ankara'da yaptığı mitinglerle³²⁶ Demokrat Parti kitlesini nispeten yumuşatarak bir arada tutmaktır.

İkincisi, sorunu Meclis gündemine getirerek partideki muhtemel kopmaların önüne geçmektir. Ahmet Tahtakılıç'ın 1989 yılında yayınladığı “Dönüşü Olmayan Yol” isimli eserinde yer verdiği bilgilere göre³²⁷ DP Meclis Grubu'nun ilk toplantısının ana gündemi 1946 seçim hileleri, Meclis'in ve Cumhurbaşkanı'nın meşruiyeti tartışmalarıdır. Toplantıda alınan kararları şu üç maddede özetlenebilir;

1-CHP güdümünde kamu görevlilerinin çoğu seçimlerde her türlü baskı ve hileye başvurmuştur.

2-Mecliste seçim tutanaklarına yapılan itirazlar sonuna kadar savunulacaktır.

3- DP Meclis başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı için ayrı ayrı aday gösterecektir.³²⁸

³²⁰ https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf Seçimin Umumi Neticesi (erişim tarihi: 26.08.2018).

³²¹ “Millet Meclisi Bu gün Açılıyor”, *Cumhuriyet*, 05.08.1946.

³²² “Meclis Açıldı”, *Cumhuriyet*, 07.08.1946.

³²³ “Yeni Kabine Kuruldu”, *Cumhuriyet*, 07.08.1946.

³²⁴ Koraltan, 2013: 137; Yücel, 2001: 55; Akbaş, 2008: 381; “1946 Seçimleri Bilançosu”, *Yeni Sabah*, 21.02.1949.

³²⁵ “Celal Bayar'ın Beyanatı”, *Yeni Sabah*, 25.07.1946.

³²⁶ Cerrahoğlu, 1996: 22.

³²⁷ Tahtakılıç toplantı tutanaklarının asıllarının Yüksek Mühendis Muzaffer Binici'de fotokopilerinin kendisinde olduğunu belirtmektedir.(Tahtakılıç, 1989: 121)

³²⁸ Tahtakılıç, 1989: 121-124.

21 Temmuz seçimlerindeki usullerinin bir rejim krizin sebep olduğunu gören ilk kişilerden biri olan Bayar artık demokrasi idealine inanmayan ya da bunun Demokrat Parti'yle olmayacağını düşünen birçok kişinin Demokrat Parti'den kopabileceğini öngörüyordu. Gerçekten de seçim sonunda DP çevrelerinde konuşulan senaryolardan biride seçimlerin iptalini istemek kabul edilmezse toptan istifa ederek meclisten çekilmek olarak öne çıkmaktaydı.³²⁹ Zaten parti içinde de herkes kendi yaklaşımına göre harekete geçmişti bile. Mareşal, Bayar'a İnönü Hükümetini "bir alay askerle devirebileceğini" söylemiştir.³³⁰ 21 Temmuz Seçimlerine kadar parti merkezinde ve Ankara'da bir kez görünen Yusuf Kemal Tengirşenk, Genel İdare Kurulu toplantılarına katılarak sahne almaya başlamıştı.³³¹ Aldoğan da "Görülüyor ki Halk Partisi Genel Başkanı aynı zamanda devlet şefi olduğu için 1946 milletvekili seçimleri demokrat parti aleyhine neticelendirildi. Seçimlerin yenilenmesi ve bu seçimlerin yenilenmesinden evvel behemehâl halk partisi genel başkanı olan zatın devlet başkanlığından çekilmesi veya bunun aksi bizim için ilk hedeftir."³³² Sözleriyle İnönü'ye ve seçim usullerine tepkisini dile getiriyordu.

1946 seçimlerinden sonra Demokrat Parti'nin Meclis'ten çekilmesini isteyen bir kesimde özellikle partinin kuruluş sürecinde kurucularla yer yer yakın çalışan sol kesimin önde gelen isimleri Zekeriya Sertel ve Cami Baykut'tur. Tevfik Rüştü Aras aracılığıyla Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'i de etkilemişlerdi. Öner ve İstanbul teşkilatı "Sine-i Millete Avdet" sloganıyla Meclis'e girmemek kararını açık açık dillendiriyordu.³³³

Bu bağlamda 21 Temmuz Seçimlerinin konumuz açısından asıl önemi uygulanan anti-demokratik yöntemlerin Demokrat Parti'de ilk hizipleşmelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlaması³³⁴ ve İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'i muhalif bir figür olarak ortaya çıkarmasıdır. Kenan Öner, 1946 Seçimlerinde iktidar karşıtı İstanbul basınını etkili bir propaganda aracı olarak kullanıp, parti teşkilatlarından kişilerin milletvekili olmasını engellemiş ve Vali Lütfi Kırdar'a yaptığı demokratik baskılarla da İstanbul'daki 5 milletvekili dışında bütün milletvekilliklerini DP ye kazandırmıştır.³³⁵ Tabii ki bu başarılarının yanına sineyi millete dönüş şiarını da ekleyen Öner, sonraki dönemde parti içi muhalefetin lideri olarak sivrilmekte zorlanmayacaktır.

³²⁹ "Demokrat Parti Seçimin Feshedilmesini İsteyecek", *Cumhuriyet*, 24.07.1946.

³³⁰ Çaylak, 2007: 22.

³³¹ Ağaoğlu, 2011a:46.

³³² "İnönü Beyannamesi ve Demokratlar", *Yeni Sabah*, 19.02.1948.

³³³ Ağaoğlu, 2011a:46.

³³⁴ Aydın, 2014: 271.

³³⁵ "Kenan öner" *Kudret*, 09.03.1949; Nutku, 1979: 24-25.

Kurucular ve Genel İdare Kurulu Meclis'e girmemenin hiçbir siyasal getirisi olmayacağını, üstelik kendilerini halkın gözünde ihtilalci konumuna sürükleyeceğini ileri sürerek bu fikre karşı çıkmaktaydı. Sonuçta Demokrat Parti, muhalif unsurlarının bütün karşı koymalarına rağmen meclise girme kararı almıştır. Bu karardan dolayı solcu Cami Baykut Bayar'ı "Çankaya eteklerine kadar gelmiş ihtilali durdurmakla" suçlayacaktır.³³⁶

21 Temmuz Seçimleri sonunda meclisten çekilmeme kararının alınması, muhalefet yılları boyunca demokratların parti içi muhalefetine kuruculara karşı kullanacakları önemli bir argüman olmaya başlayacaktır.

2.2 İnsan Hakları Derneği ve Parti İçi Muhalefet

Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde marjinal sol hareketle yakın bir dirsek teması söz konusudur. Kurucuların partinin kuruluş aşamasında programı hazırlamak amacıyla Tan Matbaasında Tevfik Rüştü Aras, Zekeriya-Sabiha Sertel, Adnan Adıvar, Sadrettin Celal ve Esad Adil'le toplantılar yaptıkları bilinmektedir.³³⁷ DP yöneticileri açısından bu görüşmelerde bütün muhalefeti CHP'ye karşı tek cephede toplama gayesi söz konusuysa, marjinal sol kesime göre ise 1945-1946 konjonktüründe "burjuva özgürlük" hareketlerini desteklemek daha rasyonel görünmekteydi. Solcuların bu yaklaşımının ideolojik boyutunu 1928 yılında yapılan 6. Komitern de "Pragmatik Doktrinin", kabul edilmesi oluşturur. Doktrin, batılıların Orta Doğu hâkimiyetlerine son vermek gayesiyle bu bölgedeki burjuva özgürlük hareketlerini desteklemeyi öngörmekteydi.³³⁸ Zaten komünist teşekküllerin Rusya'da da demokratik kanalları kullanarak iktidara geldikleri Türkiye'deki Komünistler tarafından bilinmekteydi.³³⁹ Bu sebeple otoriter tek parti yönetimi altında ideolojilerini geliştiremeyeceklerinin farkında olan solcular, Celal Bayar'dan Fevzi Çakmak'a kadar herkesle ve her grupta ittifak kurarak kendilerine alan açmaya çalışmışlardır.

Sol kesim bu amaçla Sabiha Sertel'in Tan'daki köşesinin de adı olan "Görüşler" adıyla çıkarılan derginin yayın hayatına başlamasıyla harekete geçti. Derginin 1 Aralık 1945'te yayımlanan ilk sayısında Sabahattin Ali, Behice Boran, Cami Baykut'un yazılarına yer verildi. Gelecek sayılarda ise Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Tevfik Rüştü Aras'ın yazılarına yer verileceği yer alıyordu. Bundan birkaç gün sonra sıkıyönetim uygulamasına devam edilen İstanbul'da üniversite öğrencilerinin başını çektiği grup Tan gazetesini yağmaladı. Sol eğilimli Görüşler, La Turquie ve Yeni Dünya'nın baskı makinaları

³³⁶ Ağaoğlu, 1972, 71. Ağaoğlu, 2011a:46.

³³⁷ BCA, 030.10/79.524.18.2.(04.06.1945).

³³⁸ Ginat, 1996: 321.

³³⁹ "Ortaya Çıkan Hakikatler Karşısında Demokrat Parti Meselesi", *Tanin*, 08.02.1947.

paramparça edildi. Berrak ve ABC dergileri de bu sırada tahrip edildi.³⁴⁰ Tan Olayı'nın gerçekleştiği 4 Aralık 1945 tarihiyle DP'nin kuruluş süreci arasında iki önemli bağlantı söz konusudur. Birincisi bu olayın Bayar'ın CHP'den istifasından 2 gün sonra gerçekleşmesidir. İkincisi olay akşamı Bayar'ın Çankaya Köşkü'nde İnönü ile DP'nin kuruluş şartları ile ilgili toplantı halinde bulunuyor olmasıdır. Tabii burada verilen mesaj açıktır. Çok partili sisteme geçilen konjonktürde sol ideolojiye Türkiye'de yaşam hakkı tanınmayacağı, DP eğer var olmak istiyorsa ideolojik bağlamda CHP'nin yörüngesinde kalmalıydı. Bu mesaj Demokrat Parti kurucuları tarafından çok iyi alınmış ve sol kesimle araya mesafe konulmuştur. Ancak Demokrat Parti'de Mareşal'in başını çektiği bir grup mesajı almamakta ısrarlıydı.

İnönü'nün çok partili hayatı işaret eden 19 Mayıs 1945 nutkundan sonra Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapılarak sınıf esasına dayalı cemiyetler kurulabileceği hükmü getirilmişti. İşte bu değişiklik sol kesimi ve Demokrat Parti içinde 1946 Seçimleri sonrasında Meclis'ten çekilmeme sebebiyle kuruculara ağır eleştiriler yönelten muhalif unsurları bir dernek kurmak için harekete geçirecektir.

Derneğin kuruluş öyküsü Cami Baykut ve Zekeriya Sertel'in Mareşal'e, seçimde uygulanan yöntemlerden dolayı meclisin gayri meşru olduğu dolayısıyla Demokrat Partili milletvekilleriyle meclisten çekilmeleri gerektiğini ifade eden mektuplarıyla başlar. Mektupta kurucular CHP'nin oyuncağı olmakla ve "millete ihanetle" suçlanmaktaydılar.³⁴¹ Mektup eski Dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras vasıtasıyla Mareşale ulaştırıldı ve Mareşal tarafından da yazarlara karşı "sönmez muhabbet hisleriyle" kabul edildi.³⁴²

Demokrat Parti Meclis'ten çekilmeyince de parti içi muhalefetle bir araya gelen sol kesimin önde gelen isimleri 18 Ekim 1946 tarihinde İnsan Hakları Derneği'ni kurdular.³⁴³ DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in yazıhanesinde kurulan derneğin kurucuları; Zekeriya-Sabiha Sertel, Cami Baykut, Mareşal Fevzi Çakmak, Kenan Öner, Sadık Aldoğan ve Kudret gazetesinin sahibi eski Viyana Büyükelçisi Hamdi Arpag'dır.³⁴⁴ Cemiyet'in politik bir amacının olmadığı, sadece milletin dertleri ve şikâyetleriyle ilgileneceği, hastalara doktor, adalet arayanlara avukat sağlayacağı belirtilse de³⁴⁵ dernek aslında baştan aşağı politik bir oluşumdur. Zira Cemiyet hak ve özgürlüklerin korunacağını, BM Anayasasında yer alan insan

³⁴⁰ Özdemir, 2014: 203; Yücel, 2001: 51.

³⁴¹ "Ortaya Çıkan Hakikatler Karşısında Mareşal Fevzi Çakmak Nezdinde Verilen Karar V", *Tanin*, 06.02.1947; "Ortaya Çıkan Hakikatler Karşısında: Cami Baykut ile Zekeriya Sertel'in Mareşal Fevzi Çakmak'a Yazdıkları Mektup III", *Tanin*, 04.02.1947; "İç İşleri Bakanının Fevzi Çakmak'a Cevabı", *Tanin*, 31..01.1947.

³⁴² "Ortaya çıkan hakikatler karşısında: Cami Baykut ile Zekeriya Sertel'in Mareşal Fevzi Çakmak'a Yazdıkları Mektup ve Mareşalin Kabul Tarzı IV", *Tanin*, 05.02.1947.

³⁴³ Baban, 2009: 100-101; Aydın, 2014: 271; Akbaş, 2008: 390.

³⁴⁴ Tinal, 2000: 118-119.

³⁴⁵ Çaylak, 2007: 23; Aydın, 2014: 271; Akbaş, 2008: 390.

haklarının yaygınlaşmasını sağlayacağını, faşizme ve diktatörlüğe bulaşmayan herkese açık olduğunu ilan etmişti.³⁴⁶ Diğer taraftan dernek kurucularının politik karakterleri bir yana 1946 Türkiye’inde insan haklarını savunan her grubun siyasallaşması kaçınılmazdı. Nitekim bu derneğin kuruluşundan bir gün sonra Tokat milletvekili Nazım Poroy’un başkanlığında Nihat Erim, Sıddık Sami Onar, Feridun Cemal Erkin, Zeki Mesut Aslan katılımıyla iktidara yakın “Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını Koruma Türk Grubunu” kurmuşlardır.³⁴⁷ Başgil’in “kimi kime şikayet edecekler” eleştirilerini yönelttiği grup³⁴⁸ iktidarın İnsan Hakları Derneğine karşı bir hamlesiydi. Bunun yanında grubun batıya, CHP’nin demokrat ve insan hakları yanlısı olduğu izlenimi vermek gayesi olduğu da barizdir.

İnsan Hakları Derneği’nin DP İl Başkanı Kenan Öner’in Karaköy Palastaki yazıhanesinde yapılan ilk toplantısında Mareşal Fevzi Çakmak Başkan, Tevfik Rüştü Aras’ta Genel Sekreter seçilmiştir. Bu toplantı sırasında içeriye giren Ankara Hukuk Fakültesi öğrencisi Bekir Berk “kızıl ideoloji sahipleriyle ismi etrafında hürmet yaratmış” Mareşalin nasıl bir arada bulunabildiğini sormuştur. Bundan sonra da basında ve suçlayıcı yayınlar yapılması konuyu kamuoyuna mal etmiştir. Demokrat Parti yönetimi derneğin kurucuları arasında yer alan Öner ve Aldoğan’ın dernekten ayrılmalarını istemiştir. Bunun üzerine Öner, dernekle hiçbir ilgisinin bulunmadığını açıklamak zorunda kalmıştır.³⁴⁹

İnsan Hakları Derneği’nin kuruluşunun konumuz bağlamında öne çıkan birinci sonucu; parti içi muhalefetin Mareşal, Öner ve Aldoğan gibi liderlerinin ortaya çıkması ve birlikte hareket etmeye başlamasıdır. İkinci sonucu ise başından beri Demokrat Partiyle Mareşal’in arasını açmaya çalışan CHP’nin bu olayla Mareşalin daha fazla üstüne giderek radikalleştirmesi ve parti içi muhalefetin koruyucusu haline dönüştürmesidir. İktidarın stratejisi Mareşal Fevzi Çakmak kartını muhalefetin elinden almaya çalışmaktır. Çünkü İnönü’nün tarihsel kişiliği karşısında Milli Mücadelenin bir başka kahramanı olarak sadece Mareşal bir denge unsuru olabilirdi. Bu amaçla iktidar partisi çok partili hayata geçtikten sonra Mareşali kendi saflarına çekmeye çalışmış, hatta Saraçoğlu üç defa evinde olmak üzere toplam beş defa kendisini ziyaret ederek onu CHP’ye davet etmiştir.³⁵⁰ Ancak Mareşal, Genel Kurmay başkanlığından alınmasının kırılganlığıyla bu teklifleri kabul etmemiştir. Bayar’ın yaptığı teklifi kabul ederek Demokrat Parti saflarından müstakil olarak milletvekili

³⁴⁶ Artvinli, 2007: 29.

³⁴⁷ Nutku, 1979: 32; Aydın, 2014: 271.

³⁴⁸ Tinal, 2000: 119.

³⁴⁹ Tinal, 2000: 120.

³⁵⁰ Tahtakılıç, 1989: 119; Akbaş, 2008: 373; Öner, 1948: 70.

seçilmiştir.³⁵¹ Mareşal'in 1946 seçimlerinde İstanbul'da 194.701 oyla DP genel başkanı Celal Bayar'ında önünde en fazla oyu alarak milletvekili seçilmesi³⁵² halkta karşılığını bulmuştu. Vali Lütfi Kırdar'ın bizzat evine giderek mazbatasını kendisine takdim etmiş³⁵³ olması ise bürokrasi üzerindeki ağırlığını göstermesi bakımından önemliydi.

İktidar, Mareşal'in bu etkisini önlemek için onun üzerine gitmiş, solcuların kendisine yazdığı yukarda bahsedilen mektup ortaya çıkarılmış, mecliste bizzat İçişleri Bakanı Sökmensüer tarafından komünistlikle suçlanmıştır. Mareşal suçlamalar karşısında böyle bir mektubun içeriğini hatırlamadığını³⁵⁴ kendisinin Müslüman olduğunu ve dininin komünistleri desteklemeye müsaade etmeyeceğini açıklamıştır.³⁵⁵ Bütün bu suçlamalar karşısında DP kurucularının Çakmak'ın yanında durmaması onu Demokrat Parti'den ciddi şekilde uzaklaştırmıştır. Bu da parti içinde muhaliflerin eleştiri konularından biri olmuştur.

2.3 Parti İçi Muhalefetin Oluşumunda Önemli Bir Aşama: Demokrat Parti I. Kongresi

Demokrasinin teoride herkesin katılımına açık olması ve içinde barındırdığı eşitlik potansiyeli onun diğer sistemlere göre en büyük üstünlüğüdür. Siyasal parti kongreleri de demokrasilerde demokratik sürece katılımın önemli araçlarından biridir. Kongreler tabandan seçimle gelen delegenin aktif katılımı için bulunmaz fırsatlar sunarlar. Delegeler-oy verme dışında- pasif, sıradan seçmene göre daha ideolojik, daha yüksek gelir seviyesine sahip ve “siyasal yeterlilik duyguları”³⁵⁶ gelişmiş partililerdir. Dolayısıyla siyaseti etkileyebileceklerine dair büyük özgüven duyarlar. İşte kongre ve delegelerin bu özellikleri parti içi muhalefet için uygun koşullar anlamına gelir.

Kongrelerin genel olarak iki temel özelliği bulunmaktadır. İlki; partinin merkez ve taşra teşkilatlarının faaliyetlerinin incelendiği, gelecek için planlamaların yapıldığı, partinin program ve tüzüğünü incelenip kabul edildiği toplantılardır.³⁵⁷ Diğeri, program ve tüzük çerçevesinde partiyi yöneten lider, Genel İdare Kurulu ve Merkez Disiplin Kurulu üyelerinin seçildiği platformlar olmalarıdır.

Demokrat Parti Tüzüğü'nün geçici 47. Maddesinde yer alan hükme göre genel kongrenin parti kurulduktan 1 yıl sonra yapılması gerekiyordu. Bu hüküm gereği DP I. Büyük

³⁵¹ Tahtakılıç, 1989: 120.

³⁵² Öner, 1948: 126; “İstanbul'da Netice Dün Gece Saat 3'te Belli Oldu”, *Cumhuriyet*, 24.07.1946; Rahmi Akbaş bu rakamı 194.836 olarak vermektedir. (Akbaş, 2008: 382).

³⁵³ “Mareşali Ziyaret”, *Cumhuriyet*, 27.07.1946.

³⁵⁴ “Ortaya çıkan hakikatler karşısında: Cami Baykut ile Zekeriya Sertel'in Mareşal Fevzi Çakmak'a Yazdıkları Mektup ve Mareşalin Kabul Tarzı IV”, *Tanin*, 05.02.1947; “Bayar Cami Baykurt'a Liderlik Teklif Etmiş”, *Kudret*, 24.05.1949; Akbaş, 2008: 388.

³⁵⁵ Akbaş, 2008: 389.

³⁵⁶ Roskin vd., 2013: 151-156.

³⁵⁷ Tuncay, 2000: 188; Karpas, 1996: 182.

Kongresi kuruluşundan tam bir yıl sonra 7 Ocak 1947 tarihinde Ankara’da Anafartalar Caddesi’ndeki Yeni Sinemada en küçük bir hatanın kongrenin iptaline sebep olacağı endişeleri içinde toplanmıştır.³⁵⁸ Ancak iktidarın yaklaşımı beklenenden çok olumlu olmuştur. İktidarın demokratik yaklaşımının en önemli sebebi Amerikan ve İngiliz basın ataşeleriyle beraber birçok yabancı delegasyonun kongreye katılacak olmasıdır.³⁵⁹ Kongreye iktidar partisi de davet edilmiş³⁶⁰ hatta İnönü’nün kongreye katılacağı şayiaları bile çıkmıştır.

Kongre teşkilatlar tarafından seçilen 906 delegenin katılımıyla oldukça özgürlükçü bir havada gerçekleştirilmiştir. Kongreyi Fransa’da ihtilal sonrası oluşan Milli Meclise benzetenler çıksa da³⁶¹ kongredeki hava daha çok II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasındaki manzarayı çağrıştırmaktaydı. Gerçekten de özgürlük coşkusu 23 Temmuz Devrimi sonrasında ki kadar yoğundur. Bir zamanlar Jön-Türkler nasıl “istibdat” rejiminden kurtulmanın sevinciyle ilk fırsatta büyük kutlamalar yaptılarsa şimdide tek parti rejiminin baskısını yıllarca yaşamış kitlelerin temsilcileri yakaladıkları ilk fırsatta yoğun coşku yaşamaktaydı. Kongreyi kendi ifadesiyle “müstakil bir gazeteci” sıfatıyla takip eden Orhan Mete; kongrede sık sık delegelerin gözyaşlarını tutamadıklarını, yapılan heyecan dozu yüksek ve özellikle iktidara sert eleştiriler yönelten konuşmacıların delegeler tarafından dakikalarca ayakta alkışlandığını aktarmaktadır.³⁶² Samet Ağaoğlu da kendisi ve Mükerrer Sarol’un Ana Davalar Komisyon’unda halk ayaklanmasının bile düşünülebileceğini gündeme getirdiklerini ifade eder.³⁶³

Celal Bayar kongreyi açış konuşmasında daha sonra Hürriyet Misakını oluşturacak anayasaya uymayan kanunların kaldırılması, seçim kanunun değiştirilmesi ve devlet başkanlığıyla hükümet başkanlığının birbirinden ayrılması taleplerini sıralamıştır.³⁶⁴ Konuşmada “Türk milletinin Müslüman olduğu bunun zorla değiştirilemeyeceği” ifadeleri ilerde Demokratların CHP’nin geleneksel laiklik anlayışından farklı politikalar geliştirebileceğini göstermesi bakımından önemliydi. Konuşmada tek parti iktidarının baskıları ise hiçbir yoruma mahal bırakmayacak şekilde şöyle açıklanıyordu;

³⁵⁸ BCA, 30.10/65.406.16, 4. 07.01.1947; “Demokrat parti kongresi toplandı”, *Tanin*, 08.01.1947; Koraltan, 2013: 141; Eroğlu, 2013: 31; Cerrahoğlu, 1996: 23; “D.P. kongresi Bugün Toplanıyor”, *Cumhuriyet*, 07.01.1947.

³⁵⁹ “Bugünkü Toplantıda Neler Olacak”, *Cumhuriyet*, 07.01.1947.

³⁶⁰ “Demokratların Büyük Kongresine Hazırlıklar”, *Cumhuriyet*, 03.01.1947.

³⁶¹ Yücel, 2001: 59; Ağaoğlu, 2013: 43.

³⁶² Mete, 1947:22.

³⁶³ Ağaoğlu, 2011a: 45.

³⁶⁴ BCA, 30.10/65.406.16, 4. 07.01.1947; “Kongredeki Hararetili ve Heyecanlı Görüşmeler”, *Cumhuriyet*, 08.01.1947.

Herkesçe bilinen bir hakikattir ki partimiz bir yıllık hayatında halk partisi teşkilat ve mensuplarıyla değil daha ziyade hükümet kuvvetleriyle mücadele etmek zorunda bırakılmıştır.³⁶⁵ Bir parti için diğer partilerle siyasi mücadelelere girişmek gayet tabiidir. Fakat herhangi bir partinin amme salahiyet ve kuvvetlerinin elinde bulunduran idare cihazının her türlü tazyiklerine karşı koymak mevkiinde kalması ileri bir siyasi tekâmül safhasındaki memleketlerde asla görülmeyen hususiyetlerdendir.³⁶⁶

Demokrat Parti I. Kongresi Türkiye'nin alışık olmadığı kadar demokratik bir havada devam ediyordu. Kongrenin bu tablosunu yaşanan şu olay gözler önüne sermektedir; Konya delegesi Himmet Ölçmen CHP'nin Atatürk'ün büyük maksadını gerçekleştiremediği için mezun veremediğini belirten sözleri karşısında, kongre başkanı Ölçmen'i uyararak sadede gelmesini istemiştir. Delegeler ise buna şiddetle karşı çıkmış, hatip delegelerin "dilediğin gibi konuş, şimdiye kadar söyleyemeyen milyonların namına konuş, sabaha kadar istersen yine konuş"³⁶⁷ sözleri arasında konuşmasına devam etmiştir.

Beş gün devam eden ve isteyen her delegenin dilediği gibi ve dilediği kadar konuştuğu DP I. Kongresi elbette parti içi muhalefete de geniş imkânlar sunmaktaydı. Cumhurbaşkanı'nın seçim usulünden, 1946 Seçimleri sonrasında meclisten çekilmemeye, milletvekili adaylarının belirlenme usulünden Genel İdare Kurulu seçimlerine kadar partinin genel politikaları ve parti içi politikalarıyla ilgili geniş bir skalada birçok eleştiri yapılmıştır.³⁶⁸

1946 seçimleri sonrası meclisten çekilmeme karşısında yapılan eleştirilerde ve İnsan Hakları Derneği'nde örgütlenmesinde gördüğümüz gibi parti içinde kurucuların yönetiminden rahatsız olan bir kitle zaten hazırды. Nitekim Kongrenin hemen başında başkanlık seçimleriyle beraber söz konusu parti içi muhalefet harekete geçmiştir. Kongre başkanlığına parti merkezi Manisa Milletvekili F. Lütü Karaosmanoğlu'nu aday gösterirken, muhalefetin adayı İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'di. Yapılan oylamada özellikle İç Anadolu ve Karadeniz delegelerinin de desteğiyle başkanlığı Öner kazandı.³⁶⁹ Muhalefet yıllarında Demokrat Parti'de parti içi muhalefet bu açıdan bakıldığında Ege-İstanbul kavgasıdır. Ege grubu; Menderes, Köprülü, Koraltan, Karaosmanoğlu, R. Şefik İnce, Celal Ramazanoğlu, Samet Ağaoğlu'ndan³⁷⁰ oluşan ağır toplarıyla liderlik yolunda Menderes'in önünü açmaya çalışırken, İstanbul ise Kenan

³⁶⁵ Bu konuda çarpıcı bir örnekte; Celal Bayar'ın 8 Nisan 1947 tarihli Altınova ve Bergama ziyaretlerinde jandarma çavuşları ve Nahiye Müdürleri tarafından halkın evlere tıklması ve dışarı çıkarılmamasıdır.(BCA, 030.10/65.406.1,1. 09.04.1947).

³⁶⁶ "Celal Bayar'ın Nutku", *Cumhuriyet*, 08.01.1947; Toker, 1998:96.

³⁶⁷ Mete, 1947: 22.

³⁶⁸ "D.P. kongresi Dün Çok Hararetle Oldu", *Cumhuriyet*, 09.01.1947

³⁶⁹ Teksoy, 2010: 56.

³⁷⁰ Ağaoğlu, 2013: 44

Öner'i öne çıkarmaya çalışmaktaydı.³⁷¹ Kongrede başkanlığa Kenan Öner'in seçilmesi ilk raundu İstanbul'un kazandığı anlamına geliyordu.

Kongrede birçok konu ele alınmış enine boyuna tartışılmıştır. Bunlardan önemli başlıklara bakalım; Cumhurbaşkanı'nın seçilme usulü ile ilgili tartışmalarda Balıkesir delegesi Sıtkı Yırcalı cumhurbaşkanlarının aynı zamanda milletvekili olmaları sebebiyle bir partiye yakınlık duyduğunu, bununla tarafsızlığına gölge düşürdüğünü dolayısıyla halktan 2. Seçmenlerinde katılımıyla seçilmesi gerektiğini³⁷² belirten o günün koşullarında oldukça ilginç bir öneri sunmuştur. Cumhurbaşkanı'nı tek dereceli seçimine karşı çıkan Ragıp Kurt halkın en iyiyi seçme noktasında oyların çokluğundan dolayı zafiyet gösterebileceğini söyleyince kıyamet kopmuştur. "Millet en iyisini seçer, konuşmayı öğren" itirazlarıyla karşılaşınca hemen geri adım atmak zorunda kalmıştır.³⁷³

Kongrede kurucularla, parti içindeki yaşlı politikacıların öne sürdüğü genç kuşaktan partinin önde gelen isimleri arasındaki önemli bir tartışma da Genel İdare Kurulu üye sayısı ile ilgilidir. Kongreye gelinceye kadar Genel İdare Kurulu, Kurucularla beraber İnce, Tengirşenk, Tunca'dan oluşan 7 kişilik bir kurul olarak çalışmıştı. Kurucular şimdi bu grubun yanına Tahtakılıç ve Karaosmanoğlu'nu da ekleyerek yollarına devam etmek istiyorlardı. Kurucular, özellikle Menderes ve Köprülü kendi otoritelerinin devamı için bu sayının muhafaza edilmesini savunurken Emin Sazak, Kenan Öner gibi yaşlı kanattan politikacılar Kurucuların Genel İdare Kurulundaki tahakkümünü yıkmak, Samet Ağaoğlu ve Osman Bölükbaşı gibi genç kuşaktan politikacılar ise Genel İdare Kuruluna girebilmek amacıyla sayının 15'e çıkarılmasını istiyorlardı.³⁷⁴ Özellikle Menderes ve Köprülü delegelerin parti müfettişleri Bölükbaşı ve Ağaoğlu'na delegenin gösterdiği ilgiden oldukça rahatsızlardı.³⁷⁵ Bu ikiliyle konuşarak onları Genel İdare Kurulu seçimine girmemeleri konusunda ikna ettiler.³⁷⁶ Ancak Menderes- Köprülü ikilisinin yine genç kuşaktan Ahmet Tahtakılıç ve Ahmet Oğuz için kulis yaptığını gören Bölükbaşı ve Ağaoğlu Genel İdare Kurulu üyeliğine aday olmuş, Ağaoğlu kazanmıştır.³⁷⁷

I. Büyük Kongredeki önemli tartışma konularından biride milletvekili adaylarının belirlenme usulüdür. Genel merkez, milletvekili adaylarının belirlenmesi konusunda ciddi salahiyet kullanmak isterken, partinin taşradan delegeleri bunun partiyi CHP'lileştireceği

³⁷¹ Ağaoğlu, 2013: 44; Çaylak, 2010: 54.

³⁷² "Demokrat kongresi", *Tanin*, 10.01.1947.

³⁷³ "Demokrat Parti Kongresinin 3. Gününde Heyecanlı Geçti", *Cumhuriyet*, 10.01.1947 "Demokrat Kongresi", *Tanin*, 10.01.1947.

³⁷⁴ Çaylak, 2010: 56-57.

³⁷⁵ Çaylak, 2010: 57.

³⁷⁶ Artvinli, 2007: 33.

³⁷⁷ Cerrahoğlu, 1996: 24.

gerekçesiyle reddetmektedir. Erzurum delegelerinden Muzaffer Zeren “Biz diyoruz ki Halk partisi üç kişi arasında kendi kendine seçtiği adayları milletvekili yapıyor. Bu suretle millet meclisinde millet temsil edilmiyor.” diyerek ret gerekçesini ortaya koymuştur. İzmir delegesi de bu hükmün “milli iradeye indirilen bir darbe olacağını” ifade etmiştir.³⁷⁸

Buna karşın Bayar yaptığı ikna edici şu konuşmayla uzlaşmayı sağlamıştır;

Bence iki milletvekili tipi vardır. Birisi intihap dairesini çok iyi tanıyan, ihtiyaçlarını çok çok iyi müdafaa ve takip eden milletvekili tipi, diğer millet ölçüsünde, hatta dünya ölçüsünde düşünen ve bu sahalarda fikir faaliyeti gösteren milletvekili tipidir. Görüyorum aday tipi muhitten merkeze doğu bir cereyana tabi tutulmak isteniliyor. Bence illerin hakları baki kalmak üzere genel merkezde söz ve karar hakkı bırakılması fakat bu salahiyyetin bir mutlakıyet manasında kabul edilmemesi lüzumlu ve faydalıdır. Genel merkez sizin göstereceğiniz adayları saygı ile karşılar sizde memleket ve dünya meseleleri önünde vusulü bulunan ve merkez tarafından aday gösterilen kimselere aynı saygıyı gösterirseniz genel merkezle kucaklaşmış olursunuz.³⁷⁹

Bu konuşmadan sonra milletvekillerinin % 80’nini yerel teşkilatlar %20’sini Genel İdare Kurulu’nun belirlemesi konusunda anlaşılmıştır.

En kritik konuların görüşüldüğü Ana Davalar Komisyonu parti içi muhalefetin kongrede en yoğun yaşanacağı platform olacaktır. Ana Davalar Komisyonu Celal Bayar’ın kongrenin başında yaptığı konuşmada demokrasinin geliştirilmesi için ne yapılabileceğine ancak kongrenin karar verebileceğini söylemesi üzerine Aydın delegesi Ethem Menderes’in önerisiyle kurulmuştur. Bu komisyon Adnan Menderes başkanlığında idarenin tarafsızlığı, seçim kanunu, anayasa aykırı kanunların kaldırılması ve devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması gibi önemli konuları görüşecekti.³⁸⁰ Komisyonunda delegeler iki ayrı gruba ayrılmıştı. Kurucuların tarafındaki grupta, grubun liderliğini de yapan Adnan Menderes’in yanı sıra Hulusi Köymen ve Refik Şevket İnce öne çıkmaktaydı. Kenan Öner’in sözcülüğünü yaptığı parti içi muhalefeti oluşturan radikal grupta ise şu isimler yer almaktaydı; Samet Ağaoğlu, Osman Kapanı, Osman Bölükbaşı ve İsmet Bozdağ.³⁸¹ Kuruculara yakın grup komisyondan daha mutedil kararlar çıkararak iktidara karşı hukuk içinde kalarak mücadele etmeyi öne çıkarırken, Muhalif grubu daha müfrit yolları denemekten, iktidara karşı ihtilal mantığıyla sert politikalar geliştirilmesinden yanaydılar. Kenan Öner’in, Ana Davalar Komisyonu’nda yaptığı konuşmada yer verdiği şu ifadeler radikal kanadın amacını açık

³⁷⁸ “Demokrat Partinin Büyük Kongresi”, *Tanin*, 11.01.1947

³⁷⁹ “Demokrat Partinin Büyük Kongresi”, *Tanin*, 11.01.1947.

³⁸⁰ Goloğlu, 2013: 185; Şeyhanlioğlu, 2011: 178.

³⁸¹ Çaylak, 2007: 23; Anadol, 2003: 56.

etmektedir; “hiçbir namussuzluk da namuslu yere çıkılmaz iktidar seçimlerin ırzına geçmiştir. Demokrat partiye lütfedilen milletvekillerimiz veled-i zina gibi ortalıkta gezemezler sine-i millete dönelim ve iktidarın gayrimeşru olduğunu ilan edelim.”³⁸²

Sonuçta komisyon uzun tartışmaların ardından;

1-Devlet başkanlığıyla parti başkanlığının ayrılması,

2-Anayasaya aykırı kanunların yürürlükten kaldırılması,

3- Seçim kanunun değiştirilmesi.³⁸³

hükümlerini içeren Hürriyet Misakı şartlarını kabul etmiştir. Kongre daha sonra Genel İdare Kuruluna Hürriyet Misakı gerçekleşmediği takdirde meclisten çekilme yetkisi verecektir.³⁸⁴

Hürriyet Misakı kesinlikle Adnan Menderes’in zaferiydi. Menderes radikal kanadın isteklerini kongrenin kabul edebileceği en esnek sınırlara kadar yumuşatmıştır. Kenan Öner daha sonra İstanbul teşkilatının önemli isimlerinden Emrullah Nutku’ya Menderes’in bu başarısını “Bu gün hayatımın en muvaffak konuşmasını Ana Davalar Komisyonu’nda yaptım. Ama itiraf edeyim ki Adnan’ın parlak cümleli konuşmaları benimkini bastırdı.”³⁸⁵ Celal Bayar da Menderes’in komisyondaki başarısını takdir ederek “ana davalar Komisyondaki bu çalışmalar ile gösterdiği ehliyet onun politikadaki yerine daha o gün tayin etmişti” demiştir.³⁸⁶ Ana Davalar Komisyonu’ndaki Menderes grubunun başarısının bir anlamı da İstanbul’a karşı Ege’nin ikinci raundu almış olmasıdır.

Kongrede yaşanan diğer önemli bir gelişmede Mareşal Çakmak’ın Bayar’ın yerine genel başkanlığa getirilme çabasıdır. Bu çabayı örgütleyenler Mustafa Kentli ve emekli General Rasim Aktuğ’dur.³⁸⁷ Bu kişilerin nazarında 1946 Seçimlerinin sonuçlarını kabul etmek İnönü’ye boyun eğmek, davaya ihanet anlamına geliyordu. Mustafa Kentli partiden istifa ettikten sonra yaptığı ifşaatta kongre sırasında Mareşal’in evinin Kâbe gibi ziyaretçi akınına uğradığını belirtmiş, kongrede Kenan Öner’in bir oldu-bitti ile Mareşal’i partinin başına geçirmek istediğini açıklamıştır.³⁸⁸ Kentli’nin bu açıklamalarına karşı, Öner’in ya da Mareşal’in sonradan hiçbir tekzipte bulunmaması bu girişimin düşünüldüğü ihtimalini güçlendirmektedir.

³⁸²Anadol, 2003:56.

³⁸³ BCA, 30.10/65.406.16, 4. 07.01.1947; Nutku, 1979: 48; Yücel, 2001: 62-64.

³⁸⁴ Karpat, 1996: 182.

³⁸⁵ Nutku, 1979: 50.

³⁸⁶ Anadolu, 2003:56.

³⁸⁷ Çaylak, 2007: 25.

³⁸⁸ Çaylak, 2007: 26.

Samet Ağaoğlu'nun ifadeleriyle hürriyet hasreti, şahıs idaresine, zümre hâkimiyetine son verme arzusuyla³⁸⁹ toplanan Demokrat Parti I. Büyük Kongresi 5 günlük çalışmanın ardından dağılmıştır. Bayar, kongrede 548 delegenin 541'nin oyunu alarak genel başkan seçilmiştir. Kongre 15 kişilik Genel İdare Kurulu'na en fazla oy alandan başlayarak; Emin Sazak, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, R. Şevket İnce, F. Lütfi Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Y. Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Samet Ağaoğlu, Celal Ramazanoğlu ve Hasan Dinçer'i seçmiştir.³⁹⁰ 11 kişiden oluşan Merkez Haysiyet Divanı'na ise yine oy sırasına göre; A. Rahman Münib Berkan, O. Nuri Köni, F.Hulusi Demirelli, Necati Erdem, Kenan Öner, H. Şevket İnce, Enis Akaygen, Hulusi Köymen, Sadık Aldoğan seçilmiştir.³⁹¹ Kongrede Kurucuların hazırladığı parti programı hemen hemen hiç tartışılmadan kabul edildi.³⁹² Tahtakılıç bunu istibdada ve haksızlığa karşı mücadele şiarıyla hareket eden Demokrat Parti delegelerinin programı ve tüzüğü önemsememesine bağlamaktadır.³⁹³

Kongreyle DP tam bir siyasi parti hüviyetine kavuşmuş oluyordu. Bayar'ın kongreyi açış nutkunda belirttiği gibi “kuruluş ve müteşebbis heyetler devri aşılarak parti bütünüyle teşekkül ve teessüs etmiş oluyordu.”³⁹⁴

Kongrenin İktidar-muhalefet ilişkileri ve Demokrat Parti iç bünyesine dönük önemli sonuçları olmuştur. Kongrede Hürriyet Misakının kabulüyle iktidar muhalefet ilişkileri gerilmiştir. İktidar kanadı Hürriyet Misakındaki tehditlerle parlamenter sistemin yürümeyeceğini muhalefetin gizli niyetler taşıdığını düşünüyordu.³⁹⁵ Bayar da yaptığı yurt gezilerinde iktidarın baskılarını halka şikâyet etmekteydi.³⁹⁶ Kongre sonrasında sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması ve DP'nin seçim kanunu teklifinin reddi tansiyonu daha da yükseltti.

Kongre de muvazaa iddiaları, 21 Temmuz seçimlerinden sonra sine-i millete dönme, İnsan Hakları Derneği'nin kurulmasında görülen parti içindeki ilk muhalif hareketlenmeleri biraz daha keskinleştirmiştir. Parti içi muhalefetin önde gelen isimleri, özellikle iktidarla ilgili eleştirilerinde delegeden büyük destek gördüklerine şahit olunca daha da radikalleşmişlerdir. Söz konusu radikalleşmeye tipik iki örnek, Aldoğan ile Bölükbaşı'nın kongrede büyük alkış alan konuşmalarıdır. Aldoğan'ın konuşmasının önemli bir pasajı şudur;

³⁸⁹ Tahtakılıç, 1989: 127. Mete, 1947: 31-32; Çaylak, 2010: 54.

³⁹⁰ Sayarı, 2008: 81; Teksoy, 2010: 58-59.

³⁹¹ Teksoy, 2010: 59; Çaylak, 2007: 24; Aydın, 2014: 272.

³⁹² Karpat, 1996: 161.

³⁹³ Tahtakılıç, 1989: 114.

³⁹⁴ Mete, 1947: 5.

³⁹⁵ “Ankara’da Siyasi Hava Pek Fırtınalı”, *Tanin*, 16.01.1946.

³⁹⁶ Karpat, 1996: 160.

23 sene evvelki köy ile bugünkü köy arasında fark yoktur. Devletin bakkal zihniyetiyle çalışmasının bazı neticeleri ile karşı karşıyayız. 18 milyon insan cemiyeti hayatının iktisadî düzenlerinin nimetlerinden mahrumdur. Sosyal bir inkılap yapılmadıkça hürriyet sıfırın üstüne çıkamayacaktır. 23 senede değişen şey sadece şekildir. Üst tarafı eski hamam eski tas. Bunu hepimiz anlıyoruz fakat anlaması lazım gelenler anlamıyor.³⁹⁷

Osman Bölükbaşı'nın konuşmasının iktidara eleştiri dozunun yükseldiği bölümü ise şöyledir:

Türkiye’de bir mücadele cereyan etmektedir. 18 milyon bu mücadelenin içindedir. Bu hakikati görememek düpedüz gaflettir. İktidar partisi kendisini bu millete vasi tayin edilmiş sanıyor ve milleti bir türlü büyümeyen bir çocuk zannediyor. Millet rüştünü ispat etmiştir, o kadar ki milletin vesayetine C.H.P muhtaçtır.³⁹⁸

Bu tarz retoriği yüksek konuşmalarla delegeden büyük destek alan, ilerde parti içi muhalefetin önde gelen isimleri olacak şahıslar, Demokrat Parti tabanının kendi yanlarında olduğunu düşünerek bu konuşmaları parti içinde ve dışında 1950 Seçimlerine kadar sürdüreceklerdir.

Kongrenin parti içi muhalefet açısından değerli bir başka yönü ise Ege-İstanbul çatışmasında görüldüğü gibi hizipleşmelere kaynaklık etmesindedir. Partiyi bir yıl içinde parçalanmaya götürecek olan Menderes-Köprülü hizbi ile bunun karşısında yer alan Kenan Öner hizbi arasındaki çatışma bu kongreyle iyice belirginleşmiştir.

Parti kongresinin bir sonucu da milletvekili seçilememesinin ardından Genel İdare Kuruluna da seçilemeyen Bölükbaşı'nın bu durumu Menderes-Köprülü hizbinin ayak oyunlarına bağlayarak partiden biraz daha uzaklaşmış olmasıdır. Partinin en önemli figürlerinden olan Bölükbaşı, 12 Temmuz beyannamesinden sonra partiden tamamen kopmuştur.

2.4 Demokrat Parti'den İlk Kopuşlar

Demokrat Partiden ilk kopmalar bireysel düzeydeki muhalif başkaldırılarıdır. Demokrat Parti'den kitle halinde ayrılımların yaşanacağı 1948 yılının ilk aylarından önce Mustafa Kentli ve özellikle Osman Bölükbaşı'nın istifaları kaydedilmeye değerdir.

³⁹⁷ Çaylak, 2010: 54.

³⁹⁸ Çaylak, 2010: 55; Bölükbaşı I. Kongre’de yaptığı bir konuşmada söylediği iddia edilen “23 senedir kızıl sultan” tarafından yönetildiği şeklinde ki sözlerini tekzip etmiş ve sadece II. Abdülhamid’i ima ederek “taçsız tahtsız sultanlara da” karşı olduğunu, “23 senelik idarenin adı ile tadının” farklı olduğunu söylediğini açıklamıştır. (“Tahrikçilere Zaruri Bir Cevap”, (Kuvvet, 17.01.1947).

2.4.1 Mustafa Kentli'nin İstifası

DP'de kuruculara başkaldırarak istifa eden ilk kişi İzmir Haysiyet Divanı üyesi ve partinin tanınmış hatiplerinden olan Dr. Mustafa Kentli'dir.³⁹⁹ Başından beri Kuruculara karşı güvensizlik duyan Mustafa Kentli, Dörtlülük Takrir'in verilme amacını II. Dünya Savaşı sonrası koşullarda partide küçük bir reform yapmak olarak açıklamakta, kurucuların halkın tazyiki sonucu kendilerini bir hürriyet mücadelesinin önünde bulduklarını düşünmektedir.⁴⁰⁰ Kentli'yi önemli kılan bir husus da Kuruculara parti içi demokrasi bağlamında yaptığı eleştirilerdir. Kentli, Kurucular tarafından her muhalif girişimin parti içinde Çerkez Ethem Hareketi'ne benzetilerek boğulmaya çalışıldığını ve bunun DP'yi çok kötü bir sona hazırladığını⁴⁰¹, yine Kurucuların ülkeye demokrasi getiremeyeceklerini çünkü her şeyden önce demokrasiyi parti içinde uygulamadıklarını düşünmekteydi.⁴⁰² Kentli'nin bu düşünceleri oldukça rasyonel ve doğruluğunu tarihsel acı olaylarla ispatlamış olgulardır. Bunların parti içinde çok erken sayılabilecek bir tarihte görülüp dile getirilmesi aslında Kurucular için bir şanstı. Ancak Kentli'nin eleştirileri maalesef dikkate alınmamıştır.

Kentli, kendine göre, sorunu kökten çözmek amacıyla partide bir lider sorunu olduğunu iddia etmiştir. Arkadaşları, emekli General Rasim Aktuğ ve Mühendis Harun İlmen'le, Mareşal Fevzi Çakmak'ı partinin başına geçirmek için harekete geçmişlerdir. Hatırlanacağı gibi I. Büyük Kongre'de bunu denemişler ancak başarısız olmuşlardı. Bu sefer kurucuların en güçlü olduğu İzmir kongresinde, İl Genel İdare Kurulu'na seçilmeye çalışarak buradan girişecekleri bir hareketle Bayar'ı devirip Mareşali genel başkan yapmaya çalışmışlardır. Fakat Menderes-Köprülü hizbinin şiddetli tazyikiyle karşılaşmışlardır. Adnan Menderes bu konunun halli için İzmir'i birkaç defa ziyaret etmek zorunda kalmıştır.⁴⁰³ Parti içi muhalefetin açıktan ilk örneği olarak değerlendirebileceğimiz Kentli ve arkadaşlarının başkaldırısı direkt olarak partinin liderini hedef alan bir saldırdır. Daha sonra sıklıkla örnekleri görülecek olan siyasi realiteden oldukça uzak parti içi muhalefetin ilk salvosudur ve başarısız olmuştur.

2.4.2 Osman Bölükbaşı'nın İstifası

Nancy Üniversitesinden matematik diploması alarak yurda dönen Osman Bölükbaşı, Kandilli Rasathanesi Müdürü Fatin Gökşen'in asistanı oldu. Aynı zamanda Haydar Paşa

³⁹⁹ Teksoy, 2010: 143; Çaylak, 2007: 25.

⁴⁰⁰ "Mustafa Kentli DP'de Buhranın sebepleri", *Yeni Sabah*, 01.04.1948.

⁴⁰¹ Çaylak, 2010: 100.

⁴⁰² Çaylak, 2010: 100.

⁴⁰³ "Demokrat Partide Bir Lider Buhranı Baş Gösteriyor", *Tanin*, 11.02.1947.

Lisesi'nde matematik öğretmenliği yapmaya başladı. Bölükbaşı, siyasete girmesinde etkili olan olaylardan birinin İstanbul Üniversitesi asistanlık sınavında kendisine haksızlık yapılması olduğunu anlatır.⁴⁰⁴ Bu olaydan sonra Kırşehir'e döner ve siyasete girmek için beklemeye başlar. Nihayet Demokrat Parti'nin kurulmasıyla beklediği fırsatı elde etmiştir. Hocası tarafından “ağzı iyi laf yapar, Orta Anadolu'yu çok iyi bilir” sözleriyle Köprülü'ye önerildi ve DP'ye kabul edildi.⁴⁰⁵ Bölükbaşı profesyonel olarak 500 lira maaşla partinin ilk müfettişi oldu. Böylece Bölükbaşının 28 yıl sürecek fırtınalı siyaset hayatı başladı.⁴⁰⁶

Şerif Mardin'den başlayarak birçok sosyal bilimci DP'nin kuruluşunu demokrat çevrenin bürokrat merkeze başkaldırısı olarak ele alır. Çevrenin siyasal seçkinlerinin tipik davranış kalıplarını Bölükbaşı'nda görmek mümkündür. Batıda eğitim almasına rağmen aynı eğitimi almış bürokrasinin ve aydınların elitist anlayışından oldukça uzaktı. Halka kolaylıkla dokunabiliyor, onunla rahat duygudaşlık kurabiliyordu. Şehirlerin büyük tüccarlarından çok, işçi ve esnafına, köylerin ağasından ziyade köylüleriyle iletişim kurabilen Bölükbaşı, kuruluş yıllarında Demokrat Parti'nin özellikle Orta Anadolu ve Karadeniz'deki teşkilatlanmasında çok önemli rol oynamıştır.⁴⁰⁷

Bölükbaşı gittiği yerlerde iktidar partisine karşı sert konuşmalar yapıyor, bürokrasiyle çatışmaktan kaçınıyordu. Bu sebeple gittiği yerlerde sık sık tutuklanırdı. Bunlardan biri 1946 yılında Tokat'ın Zile ilçesinde gözaltına alınmasıdır.⁴⁰⁸ Bir diğeri 21 Temmuz Seçimlerinde aday olduğu Yozgat'ta seçim usulsüzlüğü dolayısıyla yaptığı itirazlar, hücumlar sonunda tutuklanmasıdır. 26 Temmuz'da Sorgun Cezaevinde yataken Bayar, çektiği telgrafta “Demokrasi uğrunda ki mücahedesini taktirle karşılıyoruz.” diyerek kendisine destek olmuştur.⁴⁰⁹ Yani Bölükbaşı için cefasını çekmiş, kelimenin tam anlamıyla “1946 demokratıdır.”⁴¹⁰

Bölükbaşı'nın partiden kopma süreci 1946 genel seçimlerine kadar götürülebilir. Demokrat Parti Bölükbaşı'nın memleketi Kırşehir'de seçime girmediği için Bölükbaşı seçimlerde Yozgat'tan milletvekili adayı olmuş fakat kazanamamıştır. Seçimde usulsüzlük yapıldığı iddialarında bulunmuş yukarıda belirtildiği gibi hapis cezasına çarptırılmıştır. Sonuçta Meclis'e girememiş olması Bölükbaşı'nda büyük bir kırılma yaratmıştır. Partiden

⁴⁰⁴ Baban, 2009: 472; Artvinli, 2007: 24.

⁴⁰⁵ Artvinli, 2007: 23; Alçora, 2015: 324.

⁴⁰⁶ <http://arsiv.sabah.com.tr/2002/01/21/g09.html> (erişim tarihi: 25.08.2018)

⁴⁰⁷ Mardin, 2011a: 62-63; Ağaoğlu, 2011b: 47-48.

⁴⁰⁸ Artvinli, 2007: 26

⁴⁰⁹ Bölükbaşı, 1949: 6.

⁴¹⁰ Baban, 2009: 476; “1946 Demokrati” tabiri Demokrat partinin kuruluş yılında iktidarın büyük baskılarına rağmen demokrat partili olan ve öyle kalan partililer için kullanılır. Bu kişiler 1946 Demokrati olmayı büyük bir övünç vesilesi saymışlar sonraki yıllarda da kendileriyle ilgili bu tabiri kullanmaktan hoşlanmışlardır.

kopma sürecindeki ikinci büyük kırılma ise I. Büyük Kongredir. Bölükbaşı I. Kongrede çok istediği Genel İdare Kuruluna seçilememesini kurucuların komplosu olarak değerlendirmiş ve bu durumu hiçbir zaman sindirememiştir.⁴¹¹ Öte yandan Bölükbaşının büyük kongredeki konuşmaları, kongre başkanlık seçiminde Kenan Öner'i desteklemesi, Genel İdare Kurulu'na girmek için delegelerle yaptığı görüşmeler sırasında, kurucularla ilgili “ne de olsa hamurları tek parti yönetiminde yoğrulmuş” türü söylemleri Menderes-Köprülü hizbini oldukça rahatsız etmişti. Kongreden sonra Köprülü, Bölükbaşı'nı da hedef alan “müfrit ve mübalağalı” konuşanları eleştiren bir yazı yazdı.⁴¹² Bunun üzerine Bölükbaşı, DP müfettişlik görevinden istifa ettiğini bildiren şu mektubu 21 Ocak 1947 tarihinde Bayar'a gönderdi;

Demokrat Parti'nin kurulduğu ilk günlerde bir tesadüf beni karşınıza çıkardı. Müşterek ideal uğruna her şeyimi feda, hatta hayatımı istihkar ederek bir seneden beri cephe altında çalıştım ve yoruldum. Davamız karanlık ve tehlikeli günlerini geçirmiş ve millete mal olmuştur. Sayın Fuat Köprülü'nün dünkü makalesinde temas ettiği, müfrit ve mübalağalı konuşanlara bu merhalede ihtiyaç kalmadığı anlaşılmıştır. Normal günlerin istilzam ettiği evsafa elemanlar bulmak imkânı daima mevcuttur. Demokrasi davasının basit bir neferi kalmak üzere bir seneden beri fahriyen yaptığım müfettişlik vazifemden affımı saygılarımla dilerim.⁴¹³

Mektupta öne çıkan hususlar kırgınlık ve sitemdir. Bölükbaşı, Demokrat Parti'nin halkta taban bulmasıyla herkesin şimdi partiye yakınlık duyduğunu ancak zor günlerde cephe hattında kendisinin bulunduğunu belirterek kırgınlığının sebebini ortaya koymaktadır.

Bu istifa Demokrat Parti Genel İdare Kurulu tarafından kabul edilmedi. Bölükbaşı, derhal Bayar tarafından teşkilatları teftiş ve mitingler için Antep'e gönderildi. Ancak buradaki konuşmalarının parti mensuplarında merkez yönetimi aleyhine menfi etki yaptığı şayiaları üzerine 18 Haziran 1947 tarihli Genel İdare Kurulu kararıyla bir ay izinli sayıldı.⁴¹⁴

Bölükbaşı'nın Demokrat Parti'den ayrılmasında son ve kritik aşama ise 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanmasıdır. Çünkü 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra muvazaa iddiaları oldukça yoğunlaşmıştı. Demokrat Parti içindeki müfritlerin gözünde parti Kurucular tarafından İnönü'ye teslim edilmişti. Bütün bunlar da parti içi muhalif unsurlara geniş bir hareket alanı sunmaktaydı. Elbette bunların başında da Bölükbaşı geliyordu. 22 Temmuz tarihinde 12 Temmuz Beyannamesi'ni görüşmek üzere toplanan “küçük istişari kongrede” konuşma fırsatı bulamayan Bölükbaşı, muvazaa iddialarını milletvekillerine, gazetecilere, DP

⁴¹¹ Ağaoğlu, 2011b: 48.

⁴¹² Çaylak, 2010: 68.

⁴¹³ Ağaoğlu, 2013: 448; Çaylak, 2010: 68.

⁴¹⁴ Çaylak, 2010: 69.

teşkilatlarından da gördüğü herkese açıkça söylemeye başlamıştı. Kongreden hemen sonra da ikinci kez parti müfettişliğinden yazdığı mektupla istifa etmiştir. DP'nin parti içi muhalefet tarihinin önemli belgelerinden biri olan mektubun bazı pasajları şöyledir;

Harcı vefakârlık olan bir dava içinde kaderlerini birleştirmiş olan ve göğüslerinde madalya yerine karanlık günlerin hatıralarını ve ıstıraplarını taşıyan insanlar arasına itimatsızlığın girmesi ve hele davanın asaletine kendi aralarında riayeti unutacak kadar değişmiş olmaları karşısında, birbirlerinden ayrılmaları kadar tabii ve tabii olduğundan daha acı bir şey düşünemiyorum...

Siyaseti her türlü fenalığı meşru kılan bir saha telakki eden bir zihniyeti tasfiye ederek, onun yerine şövalye ruhunu ikame edeceğimiz düşüncesiyle ben ve benim gibi düşünen birçok memleket evlatları bu davaya atılmıştır. Bugün ıstırapla görüyorum ki siyasetin bu klasik manası benim gibileri tasfiye edecek kadar kuvvetli olduğunu ispat etmiştir...

Büyük davaların tarihinde, o davaların en idealist mümessillerinin daha dava muvaffak olmadan, hususi maksat sahiplerinin entrika fırtınaları içinde boğuldukları ve onlara el uzatan vefakar arkadaşların görülmediği, tarihi bilenlerce malumdur. “Tarih bir tekerrürdür” diyenlerin yanılmadıklarını ben de bugün anlamış bulunuyorum.

Duyduğum ıstırapın gerçek sebebi, ömrümü harcamaya karar verdiğim bir dava için zararlı olduğum hükmünü sizlere verdirmeye muvaffak olanların, bu davaya ihanet teşkil eden zihniyetlerinin Demokrat Parti’de hakim olmak istidadını gösterdiği ve tasfiyesini istediğimiz bir zihniyetin kendi içimizde yaşamakta olduğunu müşahade etmemdir.

Tesadüflerin bu dava da mücadelesiz kahraman ve bir damla ter dökmeden dava ve söz sahibi yaptığı entrikacıları, hususi maksat sahiplerini dinleyen ve en yakın arkadaşlarına müdafaa hakkı tanımadan hüküm veren hürriyet, hak ve haysiyet davası yolcularının bir adaletsizliğin aleti olduklarını ve entrikaları yapanlar kadar manen mes’ul olduklarını her insaf sahibi müşahade etmek zorundadır.

Yalnız müfritleri dinleyerek zahiri sebeplerle hüküm veren bir hakim in adaletsizliğine isyan etmek kudretini kendinde bulamayanların, bir milletin hak ve haysiyeti için mücadele ettiklerini iddia etmelerini bu millet gülünç bir siyaset oyunu olarak karşılar. Bu itibarla, siyaset oyunlarında nimet ve iltifat toplamak için bu davaya atılmadığını ve omuzlarını sadece hakkın yükselmesi için bir basamak yapacak bir adam olduğumu, hiç olmazsa kendi vicdanıma karşı isbat etmek vazifemi yerine getirmeye karar verdim⁴¹⁵

Mektupta ilk dikkat çeken nokta, Bölükbaşı'nın birinci mektubunda olduğu gibi, haksızlığa uğrama düşüncesinin verdiği yoğun duygusallıktır. İkinci olarak karanlık günleri beraber aşıttan sonra parti merkez yönetiminin değiştiği dile getirilmektedir. Parti yönetiminin şövalye ruhunu unutarak siyasetin makyavelist yönüne kaydığı vurgulanmaktadır. Üçüncü olarak kendisinin dava için zararlı olduğu düşüncesini parti yönetimine aşıl原因ların aslında CHP zihniyetini partiye egemen kılmak isteyen “hainler

⁴¹⁵ Ağaoğlu, 2013: 445-447; Çaylak, 2010: 71-72

“olduğudur. Burada iktidar partisindeki despotik yönetimin Demokrat Partiye hakim olmaya başladığı uyarısı yapılmaktadır. Bu uyarı, Demokrat Parti’nin muhalefet yılları boyunca muhalif unsurların dile getireceği “Kurucuların CHP’deki otoriter zihniyeti Demokrat Partiye taşıdıkları” eleştirilerinin ilk defa açıkça partinin etkili isimlerinden biri tarafından dile getirilmiş olması bakımından önemlidir. Dördüncüsü, partide hiçbir emeği olmayan entrikacıların yönlendirmeleriyle hareket eden parti yöneticilerinin, partide suçlananlara karşı müdafaa hakkı dahi vermediği dolayısıyla bu durumdan entrikacılar kadar sorumlu oldukları öne çıkarılmasıdır. Beşincisi, yine parti içi muhalefetin sürekli kullanacağı partideki istifaların, iktidarın talebiyle gerçekleştirildiği iddialarına yine ilk defa burada yer verilmesidir.

Bölükbaşının parti müfettişliğinden istifası karşısında Bayar “Baba evladız birbirimizden ayrılmayız. Bu davayı beraber yürüteceğiz istifanızı kabul etmiyorum.” sözleriyle bu istifayı geri çevirmiş ikinci defa kabul etmemiştir.⁴¹⁶ Öte yandan Osman Bölükbaşı’nın istifalarının kabul edilmemesini, partinin “kendisine mahkum olduğu şeklinde” yanlış yorumladığı görülüyor. Nitekim Bölükbaşı, parti yönetimine karşı eleştirilerini daha da yoğunlaştırmış ve 12 Temmuz Beyannamesi’yle başlarının Bayar tarafından İnönü’ye sunulduğunu, Celal Bayar’ın 12 Temmuz Beyannamesiyle İnönü’nün etkisinde kaldığını oysa demokratların memlekette büyük davaları başarmak için doğduğunu, liderin hiçbir tesir altında kalmaması gerektiğini iddia etmeye başlamıştır.⁴¹⁷ Bütün bunlardan haberi olan Bayar ise çıktığı Kırşehir gezisine kendisinin yerine bölgeden başka birini dahil edince Bölükbaşı bu davranışı “kendisini anayurdunda dahi küçük göstermek isteyen tek parti zihniyetinin delili” olarak tanımlayarak yine istifa etti.⁴¹⁸

İstifasından sonrada DP ile ilişkileri bir şekilde devam eden Bölükbaşı 20 Eylül 1947’de Bayar’la uzun bir toplantı yapmış, Yozgat’taki dava duruşmasına yakasında DP rozetiyle gitmiş ve Kudret Gazetesi’nde DP’yi savunan bir makale bile kaleme almıştır.⁴¹⁹ DP’nin bu tavrının altında yatan sebep; başta Yozgat olmak üzere taşra teşkilatlarından genel merkez üzerinde mektup, telgraf ve ziyaretlerle oluşturulan baskı ve ihracı sonrası Bölükbaşı’nın yaratabileceği muhalefetten çekinilmesidir. Bütün bunların bir sonucu olarak Bölükbaşı’nın istifası ancak 3-4 Ekim 1947’de basına duyurulmuştur.⁴²⁰

⁴¹⁶ Bölükbaşı, 1949: 2.

⁴¹⁷ BCA, 030.10/65.406.1. -1. (23.07.1947); BCA, 30.01/65.406.16. -4. (07.01.1947); Bölükbaşı, 1949: 5.

⁴¹⁸ Ağaoğlu, 2011b: 51; <http://arsiv.sabah.com.tr/2002/01/21/g09.html>. (erişim tarihi, 23.06.2018.)

⁴¹⁹ “Kördüğüm ve Milli Hâkimiyet Kılıcı”, *Kudret*, 23.09.1947; Çaylak, 2010: 80.

⁴²⁰ Çaylak, 2010: 80.

5 Ocak 1948’de Yozgat delegeleriyle beraber bir kez daha Bayar’la görüşen Bölükbaşı, bu toplantıdan da bir neticeye ulaşamamıştır. Nihayet Bayar; “Ayrılan yolunuz açık olsun”⁴²¹ telgrafiyla konuyu tamamen kapatmıştır. Biten sadece Bölükbaşı’nın Demokrat Parti macerasıdır, siyaset serüveni daha uzun yıllar devam edecektir. Nitekim Bölükbaşı önce Demokrat Parti’den ayrılan diğer muhaliflerle birlikte Millet Partisi’ni kurmuş, 1950 Genel Seçimlerinde Kırşehir’de en fazla oyu alarak CHP’den Halil Sezai Erkut, DP’den Osman Şevki Çiçekdağ ve Amiral Rıfat Özdeş’i geçip 1. sıradan milletvekili seçilmiştir.⁴²² Bölükbaşı, 1950’de Millet Partisi (MP), 1954’te Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP), 1957’de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi(CKMP) ile sürekli mecliste yer almıştır.⁴²³ Ancak Bölükbaşı’na siyasi hayatı boyunca CHP döneminde olduğu gibi Demokrat Parti iktidarında da göz açtırılmayacak onu seçenler toplu şekilde cezalandırılacaktır. Kendisini milletvekili seçen Kırşehir ilçe yapılacak ve Kırşehir Spor küme düşürülecektir.⁴²⁴

Türk siyasi tarihinin en renkli siyasetçilerinden biri olan Bölükbaşı, Düzce’de aralıksız sekiz saat konuşarak rekor kırmış, meydanlarda coşkuyla dinlenmiş fakat kendisine aynı oranda oy verilmemiştir. Bu durum Türkiye siyasetine “Bölükbaşı Sendromu” olarak geçmiştir. "Bu halk, meydanlarda dinler, sandıkta konuşur."⁴²⁵ sözüyle durumu yine en güzel kendisi özetlemiştir.

2.5 DP’nin Parçalanma Süreci

2.5.1 Kenan Öner’in İstifası

DP kurulduktan hemen sonra büyük merkezlerde teşkilatlanmaya başlamıştı. İstanbul il başkanlığı için Bayar’ın düşündüğü kişi Yusuf Ziya Öniş’ti. Fakat Öniş’in bu teklifi reddederek partiyi sadece maddi olarak destekleyebileceğini ifade etmesiyle bu görev, talepte bulunan Kenan Öner’e verildi. Deli dolu bir kişiliğe sahip “ihtiyar kaplan” lakaplı Öner kendini “siyasetin cahili, doğruluk ve samimiyetten başka bir şey bilmeyen ”biri olarak tanımlamaktadır. Tabii ki bu özelliklerine egosantrizm ve kavgacılığı da eklemek gerekir. Egosunun boyutu konusunda Demokrat Parti’ye girişinde yaşadığı muvazaa endişelerini “kurucuların böyle bir niyetleri olması halinde İstanbul için kendisi gibi “ahlakı ve hüviyeti herkesçe bilinen” birini tercih etmeyeceğini düşünerek aştığını söylemesi yeterince ortaya

⁴²¹ Çaylak, 2010: 83

⁴²² BCA, 030.10/77.512.-4. (22.5.1950).

⁴²³ Alçora, 2015:324.

⁴²⁴ <http://arsiv.sabah.com.tr/2002/01/21/g09.html>. (erişim tarihi, 23.06.2018.)

⁴²⁵ <http://www.ortadogugazetesi.net/makale.php?id=26079>, (erişim tarihi, 23.06.2018)

koymaktadır.⁴²⁶ Meşhur kavgacılığına gelince bu yönünü H. Cahit Yalçın'ın 1909 yılında yazdığı laiklik ve din konularını işlediği bir makaleden dolayı girdiği tartışma ve Hasan Ali Yücel'le komünistlik davası nedeniyle mahkeme performansından dolayı herkes bilmektedir.⁴²⁷ Kendisi de bu özelliğinin fazlasıyla farkındadır. Dostu M. Şevket Esendal, kendisine İspanya Büyükelçiliğini teklif ettiğinde Öner ona gülerek “yoksa İspanya’ya savaş mı ilan edeceğiz ”cevabını verir.⁴²⁸

14 Şubat 1946’da Demokrat Parti İstanbul il teşkilatını kurarak⁴²⁹ göreve hızlı bir başlangıç yapan Öner’in parti içi hareketlenmelere sebep olması da fazla gecikmedi. İstanbul teşkilatını kurduktan üç gün sonra Tasvir’e verdiği mülakatta “Laiklikle dinsizlik arasındaki farkı idrak ederek yobaz ve derviş tahakkümünün yenilmesine meydan bırakmamak kaydı mutlakı ile halkın dini tedrisatına yol açmak.” ifadeleri iktidar yanlısı basında irtica endişelerinin doğmasına yetti.⁴³⁰ Tabii bu ifadeler muhalefet partisinde de derhal hareketlenmelere sebep oldu. Bayar, Köprülü’yü hemen İstanbul’a gönderdi. İstanbul’da bir basın toplantısı yapıldı ve Öner durumu röportaj sırasında söylediklerinin partiye teklif edip kabul ettirdiği şeyler olmadığını sadece kendi görüşlerini yansıttığını “halkın dini tedrisatına yol açmak demedim halkın dini hissiyatını rencide etmemek dedim” şeklinde tevil etti. Köprülü bu toplantıda komünist rejimlerdeki parti komiseri gibi, Öner’in başında duruyordu. Bu durumu hiçbir zaman hazmedemeyen Kenan Öner, ilk fırsatta Köprülü’yle çatışacaktır.⁴³¹ Öner ve Köprülü’nün kibirli kişiliklerinin alevlendirdiği bu çatışma Aydın’dan Mükerrerrem Sarol’un, Ankara’dan Orhan Köprülü’nün İstanbul teşkilatına gönderilmesiyle daha da alevlenmiş, Öner açısından dayanılmaz bir hal almıştır. Nihayet Öner 1947 Aralık ayı sonunda İstanbul İl Başkanlığından istifa edecektir. Bu istifa bir yangın gibi partinin bütün organlarını saracaktır. Böylece Öner-Köprülü ihtilafı, Genel İdare Kurulu ve Meclis Grubu arasındaki çatışmanın sebebi ve başlangıcı⁴³² partiyi parçalanmaya götüren önemli bir amil olacaktır.

Kenan Öner’in il başkanlığından istifa mektubu parti içi muhalefetin niteliğini göstermesi açısından DP, parti içi muhalefet tarihinin en önemli belgelerinden biridir. Mektubun önemli pasajları şunlardır:

⁴²⁶ Öner, 1948: 10.

⁴²⁷ Kenan Öner H. Cahit Yalçın'ın Haziran 1909’ da yazdığı bir makalede devletin temelini askerlik ve din olarak açıklarken Yalçın'ın şimdi aşırı laik tavırlarını eleştirmekteydi. (BCA, 030.01/132.858.3, 13, “Derviş Vahdeti Halifeleri”, *Ulus*, 05.01.1949, no:9878.)

⁴²⁸ Ağaoğlu, 2011a: 68.

⁴²⁹ Öner, 1948: 13; Nutku: 1979: 14.

⁴³⁰ Öner, 1948: 17.

⁴³¹ Toker, 1998: 92-93.

⁴³² “Buhranın Hakiki Saikleri” , *Yeni Sabah*, 12.02.1948.

Teşekkülünden itibaren bir sene kadar tam bir ahenkle millet ve memlekete çalışmış olmanın verdiği huzura benliğimi teslimde devam ederken, Sayın Kurucu Fuat Beyefendinin çocuğunda beliren acayıplığı desteklemek için İstanbul’u şerefleştirmesinden beri bozulan bu ahengi iadesi için, şikayet bile etmeden, uğraşıp durduğum halde, bu muhterem Kurucunun infialini ortadan kaldırmak imkansızlığını göre göre şaşkın bir hale gelmişken, müşarünileyhinin, yine kongre devresinin yaklaşmasından istifadeye kalkarak, aynı faaliyeti tekrarlamaya kalkması yetmiyormuş gibi, bir de ortaya ya o, ya ben meselesini öğrenmiş bulunuyorum.

Bütün bu telkinlerin sahibi olan bu acayıp Kurucunun son günlerindeki faaliyeti ihanete yaklaştığı ve şımartılmış bir çocuk gibi, parti üzerinde hâkimiyet ve imtiyazı mazharı himaye ve takdir oldukça, gayenin tahakkuku ümidini kırıp parçaladığı, bilhassa son günlerde efendisini sevindirebilmek için faziletli insanları müteessir ederek uzaklaştırmak siyasetinin alıp yürümesi ve hatta parti içinde zümre tahakkümünün baş göstererek, her hareketin bu zihniyet tesiri altında kalması, ivazsız ve ihtirassız çalışanlar üzerinde kalp kırıcı ve ümit ezici bir tesir yapacağından şüphe eden bile bulunmadı. Bir seneden beri Demokrat Parti, Kurucuların elinden çıkarak millete mal edilmiş bulunduğu halde, modası geçen bu vasfı siper gibi kullanmaların zihniyet ve faaliyetleri, parti mensuplarını kalem hürriyetinden de mahrum edecek surette yeni tecellilere makes olması ve partinin kendine umumi bir hattı hareket yerine, günlük vakıalara göre daima değişen birbirine benzemez düşünceler tatbik etmekle de kalmayarak, üç ayda bir olsun parti teşkilatına direktif bile vermeden pek indi ölçülerle mensupları müfrit ve mutedil gibi ikiye ayırdıktan sonra Halk Partisi kadar Demokrat Parti’nin de efendisi haline getirilen İnönü’yü memnun edebilmek için, bu hayali müfritlerin tekfir, tevbih ve partiden uzaklaştırma gibi muamelelere layık görülmesi yetmiyormuş gibi, faraza fuzuli bir salahiyetle hesaba davet olunan Aldoğan hakkında Kurulumuzda yapılan incelemenin, kimsenin malumatı olmadan yine Kurucu profesör tarafından Nihat Erim’e müjdelenerek ilk önce Ulus gazetesiyle aleme ilan edilmesi gibi hareketlerin de samimiyetine veya tesadüfe hamiline imkan kalmamış bulunuyor.

Gazetelere intikal eden ve bugüne kadar tezkib edilmekle sıhhati teyid edilen Yusuf Kemal ‘in Genel Kurul’dan istifası, bana bu fırsatı vermiş oldu. Bu havadis ümit ve tahminim gibi doğru ise, bu kurulun ilk gelen yedek azası ben olduğum için, bu vazifeyi tercih etmiş görünerek, Başkanlıktan uzaklaşmak sureti ile bir aksi tesir doğurmadan, iki sene evvelki hayatıma avdet kararını vermiş bulunuyor, böyle yapmakla da başta İnönü ve partisi ile aramızda fazilet ve hamiyetli geçinmek fırsatını bulan profesör de nefes almak imkanını temin etmiş olacağını biliyorum.

Fuat Beyefendiye efendisi nezdinde yeni muvaffakiyetler fırsatı verecek hizmetim bundan ibaret kalmayacaktır. İstanbul teşkilatında sapmadan tatbik ettiğim demokrasi prensiplerini, ilk ve son defa müşarünileyh hesabını ihlal ederek, başta mahdum bey olmak üzere bura teşkilatını ellerine vermek istediği kimlerse, onlar lehine faaliyet ve hatta tahakküme girişerek muvaffakiyetlerine çalışacağım. Bu hareketimle kimin memleket ve parti için hayırlı olduğunu isbat edebilirsem, kazanacağım işte bu olacaktır.⁴³³

⁴³³ “Kenan Öner’in İstifaname Sureti Basına Verildi”, *Cumhuriyet*, 12.02.1948

Öner'in 27 Aralık 1947 tarihinde il başkanlığından istifa etmesine rağmen bu durum genel merkez tarafından yaklaşık 10 gün gizli tutulmuştur. DP İdare Kurulu'nun 7 Ocak 1948 tarihinde yaptığı uzun bir toplantıdan sonra⁴³⁴ Celal Bayar'ın gazetecilere istifanın bir hakikat olduğunu açıklamasıyla kamuoyuna duyurulmuştur.⁴³⁵ Mektupta öne çıkan başlıca üç nokta, Köprülü ile Öner arasındaki kişisel husumet, partiye yönelik muvazaa iddiaları ve Öner'in parti içi muhalefetin öne çıkan diğer isimleriyle istifasını ilişkilendirme çabası olduğu söylenebilir. Dikkatli bir üslupla ele alındığı anlaşılan mektupta, Öner'in Köprülü'nün oğlu Orhan'dan duyduğu rahatsızlığı açıktır. Orhan Köprülü ve Mükerrerem Sarol, Menderes-Köprülü ikilisinin İstanbul teşkilatında Öner'in başına diktikleri isimlerdir. İstifasında Öner, sadece Köprülü'nün oğlundan söz ederek hedefini genişletmek istememektedir. Çünkü Sarol demek, Menderes demektir.

Mektupta muvazaa iddialarıyla ilgili dikkat çeken husus ise ,Öner'in bu iddiaları Köprülüyle direkt irtibatlandırırken diğer Genel Kurul üyelerine bu suçlamayı ima yoluyla yapmasıdır. Bu durum Osman Bölükbaşı'nın partiden istifa sürecinde 12 Temmuz Beyannamesi, dolayısıyla parti merkez yönetimine yaptığı eleştirilere benzemektedir. Ancak Bölükbaşı'nın istifasıyla, Önerin ki arasında dramatik bir fark bulunduğu çok geçmeden Genel İdare Kurulu ve Meclis Grubundaki muhaliflerin harekete geçmesiyle anlaşılabacaktır. Zaten mektupta Öner'in parti içi muhalefetin öne çıkan iki ismi Yusuf Kemal ve Sadık Aldoğan'a sahip çıkması sonrasında daha da şiddetlendireceği savaşın hazırlığı niteliğindedir.

Mektupta dikkat çeken asıl konu Öner'in muhalefetinin herhangi ideolojik ya da doktriner bir temele dayanmamasıdır. Şahsiyat(sen-ben) kavgası, hizipleşme ve politik ihtiraslardan ileri gitmemesidir. Zaten Öner'de istifasının genel idare kurulunun partiyi sevk ve idaresi ile ilgili herhangi bir fikir ihtilafından kaynaklandığına ilişkin yazılı ya da şifahi bir kanaat bildirmemiştir.⁴³⁶

Kenan Öner, DP içindeki en saygın isimlerden biridir. Özellikle 1946 Genel Seçimlerinde Vali Lütfi Kırdar'a yaptığı baskıyla İstanbul'da DP'ye 18 milletvekili kazandırmış böylece partili herkesin taktirini kazanmıştı.⁴³⁷ Bu sayede I. Büyük Kongre'de Menderes-Köprülü hizbinin başını çektiği Ege Grubu'nu alt ederek kongre başkanlığını elde etmişti. Bu sebeple Öner'in istifası üzerine DP teşkilatlarından istifanın kabul edilmemesiyle

⁴³⁴“Kenan Öner'in İstifası”, *Yeni Sabah*, 08.01.1948.

⁴³⁵ “Kenan Öner'in DP İl Başkanlığından İstifası ”*Yeni Sabah*,07.01.1948.

⁴³⁶ “K. Önerin İstifası hakkındaki Yorum”, *Kudret*, 09.01.1948.

⁴³⁷ “İstanbul'da Netice Dün Gece Saat 3'te Belli Oldu”, *Cumhuriyet*, 24.07.1946; Ağaoğlu, 2011a: 69; Yapılan pazarlık sonunda CHP 5 milletvekiline razı olmak zorunda kalmıştır. Bu isimlerKazım Karabekir, H. Cahit Yalçın Recep Peker, Hamdullah Suphi, Cahit Toydemir gibi CHP'nin ağır toplarıdır. Tabii Öner bunların peşini bırakmayacak basına verdiği beyanatta bu kişilere “şerefınız böyle zulüm ve sahtekârlıkla mecliste sandalye kapacak kadar küçülmemişse derhal istifanızı bildiriniz” şeklinde hakaretlerde bulunacaktır. (Öner, 1948: 140.)

ilgili genel merkeze ve Öner'e birçok telgraf yağmaya başlamıştır. Örneğin; DP Beşiktaş Teşkilatı ilçe başkanı Misbah Münib Uras imzasıyla parti genel başkanlığına gönderilen telgrafta "partimizin inkişafında yüksek kabiliyetiyle temayüz etmiş ve bütün delegelerin sevgisini kazanmış başkanın istifasının kabul edilmemesi isteniyordu."⁴³⁸ Beyoğlu, Üsküdar, Beşiktaş, Bakırköy, Eyüp, Kadıköy, Adalar ve Sarıyer ilçe başkanlarının Kenan Öner'e çektikleri telgrafta ise "sizi hayat ve mukadderatını kurucularından bulduğunuz partimize vakf etmiş bir arkadaş olarak tanıdığımız için istifa hakkındaki kararınızı salahiyyetiniz harici telaki ediyoruz. Kararınızı yetkili İl kongresinin taktirine bırakmanızı en derin sevgilerimizle rica ederiz"⁴³⁹ deniyordu. Buna karşılık Kenan Öner kendisinin şahıslardan çok fikirlerle ilgilendiği istifasını kendisi ve memleket için faydalı gördüğünü⁴⁴⁰ ifade ederek istifasındaki kararlılığı ortaya koyuyordu.

Öte yandan Celal Bayar istifanın partide yaratacağı sarsıntıları ve kopmaları engelleyecek bir yaklaşım geliştirmiştir. DP'nin birçok ocağından merkeze çekilen telgraflara bizzat kendisi verdiği cevapta;

Telgrafınızı partimize hizmet etmiş arkadaşlara karşı gösterilmesi tabii bulunan bir vefa eseri telakki ederek memnun olduk. Ancak istifa kabule muallak bulunmayan bir hakkın kullanılması demek olduğundan tüzüğümüz istifaların tekemmülünü kabule talik etmiş değildir. Bu itibarla yeni bir karar almak arkadaşımıza aittir.⁴⁴¹

Sözleriyle Kenan Öner'in yeni bir karar alabileceğini söyleyerek Öner'in dönüşü için açık kapı bırakmıştır.⁴⁴² Buna ilaveten Bayar Enis Akeygen ve Emin Sazak'ı, Kenan Öner'le görüşmeleri için İstanbul'a göndermiştir.⁴⁴³ Ancak Öner bu aracılara istifasını gerektiren sebeplerin hiçbirinin ortadan kalkmadığını bu ziyaretin Bayar tarafından da yapılsa istifa sebepleri ortadan kalkmadıkça reddedeceğini açıklamıştır.⁴⁴⁴

Öner, İstanbul İl Kongresi'nden iki gün önce 16 Ocak'ta 1948'de bu defa DP'den de istifa etmiştir.⁴⁴⁵ Öner, istifasının yer aldığı mektupta polemik yüklü bir dil kullanarak partinin 4-5 kişinin tahakkümüyle yönetildiği ve İnönü'nün CHP'nin olduğu gibi DP'nin de efendisi

⁴³⁸ "Profesör Kenan Öner Ne Sebeple İstifa Etti? *Tasvir*, 07.01.1948.

⁴³⁹ "Kenan Öner'in İstifası", *Yeni Sabah*, 08.01.1948.

⁴⁴⁰ "Kenan Öner'in Yeni Sabah'a Demeci", *Yeni Sabah*, 08.01.1948.

⁴⁴¹ "K. Önerin istifası hakkındaki yorum" *Kudret*, 09.01.1948.

⁴⁴² "Kenan Öner'in İstifası", *Yeni Sabah*, 08.01.1948.

⁴⁴³ "Kenan Önerin İstifasının Akisleri" *Yeni Sabah*, 09.01.1948.

⁴⁴⁴ "Kenan Önerin Bayar'a Cevabı", *Yeni Sabah*, 29.01.1948; Nutku, 1979: 77.

⁴⁴⁵ Goloğlu, 2013:293.

haline getirildiğini iddia etmiştir.⁴⁴⁶ Öner'in İstanbul Kongresinden hemen önce istifa etmesi kongrede kendi yandaşlarını harekete geçirerek ikilik çıkarma gayreti içinde olduğunu göstermektedir. Ancak hiçbir şey Öner'in beklediği gibi gelişmeyecektir.

Kongre öncesinde Demokrat Parti Beşiktaş İlçe Başkanı Misbah Münif Uras Celal Bayar'a bir mektup yazarak Kenan Öner'in DP il kongresinden evvel bir kısım ilçe başkanlarını evine davet ederek "kongre günü 39 delegenin kongreyi terk etmelerini bu suretle genel merkezin son hareketini tenkit etmiş olacaklarını", kongre sonrasında ise Mareşal, Bölükbaşı ve Bayur'la yeni bir parti kuracaklarını ifade etmiştir.⁴⁴⁷

Kenan Öner bu iddialara verdiği cevapta; "Muhbiri sadık Misbah'a atfı olunan bu asılsız ihbarın, Refik Koraltan'la Park otelde ve partide baş başa hazırlandığını" belirterek reddetmiştir.⁴⁴⁸ Buna ek olarak "mütehakkimler partiden ayrılırsa tekrar partili arkadaşlarımla çalışmağa hazırım" açıklamasıyla kurucuları zor durumda bırakmak istemiştir. Yusuf Hikmet Bayur da sert bir açıklama yaparak iddiaları reddetmiş ve DP'nin bu ruh haliyle iktidara geçmesinin zarar olacağını belirtmiştir.⁴⁴⁹ Oysa tüm bu karşı çıkışlara rağmen Uraz'ın iddiaları doğrudur. Çünkü Öner partiden istifasından sonra büyük bir acemilikle basına yeni bir parti kurarak mücadeleye devam edeceğini, bunları yıkmak için gerekirse Recep Peker ve Kerim İncedayı'yla bile ittifaka gideceğini açıklamıştır.⁴⁵⁰ Peker ve İncedayı isimlerinin Demokrat Parti teşkilatlarında yaratacağı infial açıktır. Kenan Öner hırsına yenik düşmeye devam etmektedir.

Bütün bu gelişmeler üzerine Genel İdare Kurulu 9 Şubat 1948 akşamı basına verdiği tebliğde Kenan Öner'in Partiyi yıkmak İçin Mareşal ve Hikmet Bayur'la çeşitli toplantılar yaptığını açıklamıştır.⁴⁵¹

Bu koşullar altında 18 Ocak 1948'de toplanan İstanbul Kongresinde Parti içi muhalefetin reaksiyonu merak ediliyordu.⁴⁵² Celal Bayar'ın salona girişte alkışlarla karşılanması, Kurucular açısından oldukça rahatlatıcı bir gelişmeydi.⁴⁵³ Nitekim Öner'in istifası bazı delegelerin itirazları dışında ciddi bir muhalefetle karşılaşmamıştır. Öner lehine konuşan Beyoğlu delegesi Selahattin Karayavuz'un "Kenan Öner İsmi İstanbul'dan

⁴⁴⁶ Mektubun Tamamı İçin (Bkz. *Yeni Sabah*, 17.01.1948); "Kenan Öner'in İstifaname Sureti Basına Verildi", *Cumhuriyet*, 12.02.1948; "Kenan Öner'in İstifa Mektubu Açıklandı." *Yeni Sabah*, 12.02.1948.

⁴⁴⁷ "Kenan Öner'in Partiyi Yıkmak İçin Yaptıkları", *Cumhuriyet*, 10.02.1948; "Kenan Öner'in Mühim Açıklaması", *Yeni Sabah*, 11.02.1948; Çaylak, 2010: 89; Aydın, 2010: 280.

⁴⁴⁸ "Kenan Öner'in Mühim Açıklaması", *Yeni Sabah*, 11.02.1948.

⁴⁴⁹ "Hikmet Bayur D.P' nin Hücumuna Cevap Veriyor", *Cumhuriyet*, 10.02.1948.

⁴⁵⁰ Nutku, 1979: 81.

⁴⁵¹ "Kenan Öner'in Partiyi Yıkmak İçin Yaptıkları", *Cumhuriyet*, 10.02.1948.

⁴⁵² "C. Bayar Ve Arkadaşları Bu Sabah Şehrimize Geliyor", *Tasvir*, 15.01.1948.

⁴⁵³ "DP İl Kongresi Dün Toplandı", *Yeni Sabah*, 18.01.1948; "D. Parti İl Kongresi Bugün Toplanıyor", *Tasvir*, 17.01.1948.

İskenderun'a Kadar bir Peygamber ismi gibi dolaşıyor" şeklindeki abartılı sözlerinin tepkiyle karşılanması üzerine sözlerini geri almıştır.⁴⁵⁴ Kongrede başka bir delegede şahsi politika sebebiyle ummanlara sığmayan Öner'in kaybedildiğini ifade etmiştir⁴⁵⁵

Öner'in istifası münferit bir hareket miydi yoksa Misbah Uras'ın mektubunda yer aldığı gibi partiyi ele geçirmeyi amaçlayan daha sistematik bir hareketin başlangıcı mıydı? İkinci seçeneğin doğru olduğu anlaşılmaktadır. Bu tezi güçlendirecek birkaç veri şöyle sıralanabilir;

Birincisi; I. Kongre'den beri partinin başına geçeceği şayiaları yayılan Mareşal'inve Öner'le beraber yeni bir parti kuracağı iddia edilen Bayur ve Bölükbaşı'nın Öner'in istifasından hemen sonra harekete geçmeleridir. Bayur "DP acele tasfiyeye muhtaçtır, Bayar gibi konuşanlar ancak yeni bir istibdat idaresi kurabilirler. Demokrasi iddiasında bulunanlar Öner ve Aldoğan'ı başları üstünde taşıması gerekirdi"⁴⁵⁶ derken Çakmak da "Kenan Öner Bey demokrasi alanında meydan muhaberesi kazanmış bir adamdır."⁴⁵⁷ sözleriyle Öner'e destek olmuştur. İkincisi; Mareşal'in eşi Nebahat Çakmak ile kızı Nigar Çakmak, Öner'in il başkanlığından istifasından sadece iki gün sonra "Devlet başkanıyla yapılan görüşmelerden hiçbir müsbet sonuç çıkmaması ve bu gün içinde bulunduğumuz durum ve şartların da ilerisi için hiçbir netice vaat etmemesi"⁴⁵⁸ gerekçesiyle Demokrat Parti Çankaya Ocağından istifa etmeleridir. İçinde bulunulan şartların partinin teşkilatlanmasını tamamladığı halkta iyice taban bulduğu ve iktidara doğru yürüdüğü⁴⁵⁹ bir konjonktürü işaret ettiğini düşünülürse, Mareşal'in eşi ve kızının da bu organizasyonun bir parçası haline geldiği yorumu rahatlıkla yapılabilir. Üçüncüsü; ilerde ayrıntılarıyla görüleceği üzere, Öner'in istifasından iki hafta sonra Meclis Grubu ve Genel İdare Kurulu'ndaki muhalif unsurların bir yerden düğmeye basılmış gibi Köprülü'yü hedef alarak Kuruculara karşı saldırıya geçmeleridir.

Bu saptamalardan sonra Kenan Öner'in amacının kesinlikle partiyi ele geçirmek olduğu söylenebilir. Öner'e yakın isimlerden olan Emrullah Nutku da İstanbul Teşkilatındaki hizipleşmelerin arka planını bütün çıplaklığıyla ortaya koyduğu Siyasi Hatıralarında; Öner'in amacının partide büyük bir ikilik çıkararak olağanüstü büyük kongreyi toplattırıp kurucuları devirmek olduğunu ifade eder.⁴⁶⁰

⁴⁵⁴ "DP'liler Maaş Zammı İstediler Mi" *Yeni Sabah* 19.01.1948; Nutku, 1979; 81.

⁴⁵⁵ "D.Partinin Kongresi Dün Münakaşalı Geçti", *Tasvir*, 19.01.1948; Nutku, 1979; 81.

⁴⁵⁶ "Hikmet Bayur'un DP Kurucularına ihtarı", *Yeni Sabah*, 30.01.1948.

⁴⁵⁷ "Önerin istifası için Mareşal ne diyor", *Yeni sabah*, 09.01.1948.

⁴⁵⁸ Ağaoğlu, 1972: 160.

⁴⁵⁹ BCA, 030.01/45.273.9, 2.

⁴⁶⁰ Nutku, 1979: 77.

2.5.2 Maaş Zamları Meselesi

1947 yılının sonlarında Meclis'te 5142 ve 5143 sayılı milletvekillerinin aylıklarının ve yolluklarının artırılmasını öngören kanun teklifleri görüşülüyordu.⁴⁶¹ Konumuz bağlamında bu yasa teklifleri üç açıdan önemlidir. İlki; DP'de alttan alta devam eden radikal ve mutedil unsurlar arasındaki çatışmanın bu vesileyle daha net olarak ortaya çıkması. İkincisi; Köprülü'nün Meclis Grup Başkan Vekilliğinden düşürülmesiyle maaş zamlarının Genel İdare Kurulu ve Meclis Grubu arasında çatışma halini almasıdır. Sonuncusu ise kanunun, kurucular tarafından parti içi muhalefeti tasfiye araçlarından biri haline getirilmesidir.

Meclisteki maaş zamları görüşmelerinde, iktidar partisi milletvekillerinin yanında, sonradan Demokrat Parti'deki parti içi muhalefetin önemli isimleri olacak milletvekilleri de fikir beyan etmişlerdir. Nitekim bunların en çarpıcı simalarından biri olacak Ahmet Tahtakılıç, demagoji yüklü bir konuşma yapmak istemediğini söylese de tam da bu minvaldeki konuşmasında “öncelikle hakimsiz, hekimsiz, öğretmensiz kazaların ikmal edilmesi” gerektiğinden, bir yılda milletvekillerinin tamamının alacağı toplam 1 milyon zammın az görülebileceğini fakat bu paranın devlet yönetiminde doğru kullanılmasıyla bazı yaraların sarılabileceğini ifade etmiştir.⁴⁶² Sonraki dönemde DP'den ihraç edilecek olan Hasan Dinçer de yaptığı konuşmada “Geçim zorluğuna müptela olan sadece biz değiliz. Bu milletin hangi ferdi var ki bizim gibi geçim derdi yaşamasın.”⁴⁶³ sözleriyle fikirlerini ifade etmiştir.

Teklif hakkında olumlu görüş bildiren az sayıdaki milletvekilinden biri olan Meclis İdare Heyeti üyesi Sivas Milletvekili Muttalip Öker, milletvekillerinin memurlardan daha kötü durumda olduğunu, baremin ancak 2. derecesindeki memurlar kadar maaş alabildiğini söylemiştir⁴⁶⁴.

Teklif hakkında oldukça entelektüel bir konuşma yapan CHP'li Feridun Fikri Düşünsel, rasyonel ekonomik gerekçelerle kanunun gerekliliğini savunmuştur. Düşünsel, Kazanç Vergisi, Muvazene Vergisi, Hava Kurumu Vergisi çıkarıldıktan sonra maaş ve yolluk zamlarından milletvekillerinin maaşlarına yansıyan miktarın 163 lira olduğunu yaptığı ayrıntılı hesapla ortaya koymuştur⁴⁶⁵.

⁴⁶¹ Goloğlu, 2013:251.

⁴⁶² TBMMTD, D.8, T.2, C.8, B.20, s.157-158, 12.12.1947.

⁴⁶³ TBMMTD, D.8, T.2, C.8, B.20, s. 158, 12.12.1947; Olumsuz görüş bildirenlerden diğer konuşmacılardan Adnan Menderes ekonomik savurganlıktan CHP'li konuşmacılardan Vedat Dicleli ödeneklerde yeterince kısıtlama yapılmadığından yakınmış, Muhittin Baha Pars ise tasarruf için kırtasiyeciliğin önlenmesini istemiştir. (Goloğlu, 2013: 252).

⁴⁶⁴ Goloğlu, 2013: 252.

⁴⁶⁵ TBMMTD, D.8, T.2, C.8, B.20, s.160, 12.12.1947.

Metin Toker'in maaş zamlarıyla ilgili yaptığı hesaplamalar Feridun Fikri Bey'i haklı çıkaracak niteliktedir. Buna göre:

	Zamdan Önce	Zamdan Sonra
Aylık:	588,53	752,50
Mesken Bedeli:	90	90
Yolluk:	125	250
Toplam Tutar:	803,53	1092,50

Görüldüğü gibi Toker'in hesaplamalarına göre de maaş farkları yaklaşık olarak 289 liradır.

Demokrat Parti Muğla milletvekili Mithat Sakaroğlu'nun genel merkeze maaş zamları konusunda gönderdiği mektuptan anlaşıldığına göre, maaş ve yolluk zamları yıllık 3400 liradır.⁴⁶⁶ Bu aylara bölündüğünde yaklaşık 283 lira yapmaktadır. O dönem milletvekili maaşlarının yaklaşık 600 lira olduğunu düşünürsek, verilen bu rakamlarla bir maaşın yarısı, hatta Düşünsel'in hesaplarına göre yaklaşık 3,5'te biri kadar bir artışa denk gelmektedir. Peki, bu kadar yaygara bu cüzi sayılabilecek artışlar için midir? Kuşkusuz bu sorunun cevabı hayırdır. Bu gürültü siyasal partilerin politik hesaplarıyla ilgilidir.

Maaş zamları meselesi ilk defa İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi sonrasında kendisiyle Doğu vilayetleri gezisine katılan Demokrat Parti milletvekili Nuri Özsan'dan konuyu partisine iletmesini istemesi sonucunda Demokrat Parti'nin gündemine gelmiştir. İnönü'nün amacı kamuoyunda prestij kazanmaya başlayan muhalefet partisini halk nezdinde zor durumda bırakmak, güç ekonomik koşulların yaşandığı bir ortamda muhalefetin eleştirilerini engellemek ve en önemlisi de muhalefetin iç bünyesini zayıflatmaktır. Bu plan başarılı olsa artık mecliste bütçe ile ilgili eleştirinin çok zor olacağı bir atmosfer yaratılmış olacaktı.⁴⁶⁷ Ekonomik sıkıntıları, kendi maaşına zam yapan bir vekilin dile getirmesinin ahlaki zorluğu düşünüldüğünde İnönü'nün planının politik açıdan oldukça rasyonel olduğu söylenebilir.

İnönü'nün bu planının Demokrat Parti yöneticileri tarafından başlangıçta öngörülemediği anlaşılmaktadır. Çünkü maaşların ve yollukların artırılmasına dair kanun teklifi, CHP milletvekilleri tarafından verilmekle beraber DP'li Fikri Apaydın ve Haydar Alan tarafından da imzalanmıştı. Ancak yine de DP doğru bir manevrayla kanun teklifi Meclis

⁴⁶⁶ "Demokrat Partide Geniş Bir Tasfiye mi ?", *Yeni Sabah* 18.02.1948.

⁴⁶⁷ "Yeni Mebus Zamları", *Yeni Sabah*, 07.01.1948.

gündemine geldiğinde karşısında durmuştur. Parti adına konuşan Osman Nuri Koni ve Necati Erdem, bütçede tasarruf taraftarı olduklarını, bütçenin hiçbir bölümüne yapılacak eklentiye kabul etmeyeceklerini bu nedenle hayır anlamına gelen kırmızı oy vereceklerini ifade etmişlerdir.⁴⁶⁸ Demokrat Parti'nin bu tavrına rağmen, teklif Meclis'te 66 ret oyuna karşı 231 kabul oyuyla yasalaşmıştır.⁴⁶⁹

Ocak ayının hemen başında Yeni Sabah gazetesinde yer alan bir haberde şu ifadelerle yer veriliyordu: “Halkın ekseriyete itimadı büsbütün kaybolmuştur. Muhalefet ise aleyhte oy vermek ve artan ödeneklere el sürmemekle Türk Milletinin takdirini kazanmıştır.”⁴⁷⁰ Gazetenin bu ifadeleri şüphesiz 1948 başında DP'nin içindeki realiteden çok uzaktı. Zira DP'den yalnız Kemal Silivri'li'nin evet oyu vermesine ve meclis görüşmelerinde teklife karşı gösterilen olumsuz tavra rağmen yine de kanun teklifinin hazırlanma ve görüşülmesi sırasında geçtiği iddia edilen konuşmalar kamuoyunda ve DP'deki parti içi muhalefette büyük rahatsızlıklara yol açmıştı. DP milletvekili Kemal Silivri'li, ocak ayındaki İstanbul Kongresinde yaptığı konuşmada, Köprülü'nün kendisine “Biz kırmızı oy verelim, aleyhte⁴⁷¹ konuşmayalım nasıl olsa ekseriyet CHP'de bizde paraları alırız” dediğini ifade etmiştir. Benzer şekilde meclis görüşmelerinde parti adına konuşan Osman Nuri Köni de Bayar ve Köprülü'nün kendisine “maaş zamlarına karşı meclis kürsüsünde yüzeysel muhalefet yapması fazla ileri gitmemesi” konusunda uyarıldığını iddia etmiştir.⁴⁷²

Köprülü bu iddialara verdiği cevapta, zamlara sonuna kadar karşı olduğunu bunu da DP milletvekillerinin yakından bildiğini, CHP önde gelenlerine, Şemsettin Günaltay da dahil, bu hareketin kendi partileri hesabına zararlı olduğunu belirttiğini ifade etmiştir.⁴⁷³ Ancak suçlamalar oldukça ağırdır ve şayiaların ardı arkası kesilecek gibi değildir. DP kurucularının tabanda oluşan tepkiyi önleyebilmek için bir formül bulmaları gerekiyordu. Keza bulunan formül gerçekten çok ustaca oldu. Buna göre DP'li milletvekillerinin zamları partiye vermeleri öngörülmüştür. Yani DP milletvekilleri maaş ve yolluk farklarını doğrudan doğruya Celal Bayar'a teslim edeceklerdi. Liste tamamlanınca maaş ve yolluklarını partiye bırakan

⁴⁶⁸ TBMMTD, D.8, T.2, C.8, B.20, s., 12.12.1947; Goloğlu, 2013: 253-254; Toker, 1998:213.

⁴⁶⁹ Toker, 1998:213; Maaş zamları meselesi 1949 yılının Mart ayında tekrar meclis gündemine gelmiş, Eskişehir milletvekili Abidin Potoğlu ve iki arkadaşı tarafından verilen ve maaş ve yolluk ücretlerine zam yapılmasını öngören 1757 sayılı kanuna ek 5142 sayılı kanunun kaldırılması amacı taşıyan teklifin reddedilmesiyle bu sayfa kapanmıştır. (TBMMTD, D.8, T.3, C.17, B.58, s.1-12, 14.03.1949; “Milletvekili Ödeneklerinin Tenzili Mecliste Reddedildi”, *Cumhuriyet*, 15.03.1949.

⁴⁷⁰ “Yeni Mebus Zamları”, *Yeni Sabah*, 07.01.1948.

⁴⁷¹ “DP'liler Maaş Zammı İstediler Mi”, *Yeni Sabah*, 19.01.1948.

⁴⁷² “Ahmet Kemal Silivri'li 'den Sonra Bir DP Milletvekili Daha İtham Ediyor.”, *Yeni Sabah*, 26.02.1948.

⁴⁷³ “Milletvekili Aylıklarının Artırılması ve D.P.”, *Cumhuriyet*, 20.01.1948; “Fuat Köprülü'nün Kemal Silivri'liye Cevabı”, *Yeni Sabah*, 20.01.1948.

vekiller toplanarak paraların ne yapılacağıyla ilgili karar vereceklerdi.⁴⁷⁴ Kenan Öner'in istifasından beri kuruculara yönelik eleştirilerini iyice sıklaştırmış olan parti içi muhalefetin önemli unsurlarının bu formüle sıcak bakması pek mümkün görünmüyordu. Nitekim beklenen ses çok geçmeden geldi. Kudret gazetesinde yer alan habere göre, Mareşal maaş zamlarını verem cemiyetine bırakıyordu.⁴⁷⁵ Sadık Aldoğan; "Ben bu işlerde kimseden emir ve akıl alabilecek yapıda değilim onlar ne yaparlarsa yapsınlar ben zamları Kızılay'a ve Verem Savaş Derneğine vereceğim"⁴⁷⁶ açıklamasıyla Mareşal'i takip etti. Genel merkeze parayı vermeyenler arasında adı geçen Muğla milletvekili Mithat Sakaroğlu parayı Muğla teşkilatına harcadığını belirtmiştir.⁴⁷⁷

Bu sırada Son Posta Gazetesinden Selim Ragıp Emeç maaş zamlarını partiye vermeyen milletvekillerini parti disiplini öne çıkaran şu sözlerle eleştirmekteydi; "Bir parti, sanki her isteyen istediğini yapabileceği bir yaran ve akran topluluğu imiş gibi, bir diğeri de hiç kimseden hiçbir suretle talimat ve nasihat almaya ihtiyacı bulunmadığını pervasızca beyan edebilmektedir."⁴⁷⁸

Parti içi muhalefetin parti içi disipline pek uymaya niyeti yoktu. Üstelik bunu büyük bir pervasızlıkla ve öngörüsüzlükle yapmaktaydı. Çünkü zamlar II. Dünya Savaşı yıllarının kötü ekonomik koşullarının etkisinin özellikle alt-orta sınıfın tahammül sınırlarını zorladığı, devlet memurlarının aylıklarının geçimlerini karşılamaya yetmediği bir ekonomik konjonktürde yapılmıştı ve kamuoyunda ciddi bir tepkiye sebep olacak nitelikteydi. Üstelik zamlarla ilgili meclis görüşmelerinde hayır oyu verilmesine rağmen bu parayı iade etmeme ciddi bir ahlaki sorun olarak kamuoyunun gözünden kaçmazdı.

Parti içi muhalefeti oluşturduğu artık açıkça belli olmaya başlayan Mareşal, Aldoğan ve Sakaroğlu gibi kişilerin yukarda yer verilen açıklamaları DP yöneticilerine bulunmaz bir fırsat sağladı. Genel Başkan Celal Bayar, 14 Şubat 1948 tarihinde yaptığı açıklamada 54 milletvekilinin 19'unun mecliste hayır oyu vermesine rağmen halen yollukları partiye vermediklerini belirterek bu milletvekillerine yönelik suçlamaları kamuoyuyla paylaşmaya başladı.⁴⁷⁹ Parti içi muhalefetin tam bir siyasi körlükle maaş zamları meselesini bir alt başlıkta ayrıntıları görüleceği üzere Genel İdare Kurulu ve Meclis Grubu arasındaki çatışmada bir araç

⁴⁷⁴ "Maaş Zamları", *Akşam*, 08.02.1948.

⁴⁷⁵ "Mareşal Zammı Verem Cemiyetine Bıraktı", *Kudret*, 08.01.1948.

⁴⁷⁶ "Ödenek Zamları DP'de Yeniden Mesele Oldu", *Cumhuriyet*, 16.02.1948; "Mebus Zamları Yüzünden Çıkan Bir Mesele", *Yeni Sabah*, 16.02.1948.

⁴⁷⁷ "Demokrat Parti'de Geniş Bir Tasfiye mi?", *Yeni Sabah* 18.02.1948.

⁴⁷⁸ "Demokrat Partinin Mebusları Üzerindeki Hakkı Büyüktür", *Son Posta*, 19.02.1948.

⁴⁷⁹ "Zamları Vermeyen D.P. Milletvekilleri", *Cumhuriyet*, 15.02.1948; "D.Parti Milletvekillerinin Ödenek Ve Yolluk Farkları", *Tasvir*, 15.02.1948.

olarak kullanmaya kalkması, kendisinin rahatlıkla tasfiyesinin zeminini hazırlayacaktır. Çünkü bu konu kamuoyunun tasfiyeleri yadırgamaması için bulunmaz fırsattı.

2.5.3 Genel İdare Kurulu ve Meclis Grubu Arasında Çatışma

1948 yılının şubat ayına gelindiğinde Demokrat Parti'deki güç merkezleri belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştı. Bunlardan ilki; büyük tecrübesi ve genel başkan sıfatıyla Celal Bayar, ikincisi; asıl gücünü Genel İdare Kurulundaki çoğunluğundan ve partinin kurucusu olmanın onurundan alan Menderes-Köprülü Hizbi idi. Son olarak da Kenan Öner'le bağlantılı, Genel İdare Kurulu'ndaki muhalif unsurlar ve Meclis Grubu'ndaki muhalif milletvekilleri vardı. Şubat-Mart-Nisan 1948 tarihlerinde en yoğun çatışma son iki grup arasında gerçekleşecektir. Ancak Celal Bayar'ın kısa bir tereddüitten sonra tavrını Menderes-Köprülü hizbinden yana koymasıyla bu grubun mutlak zaferiyle sonuçlanacaktır.

Muhalif milletvekilleriyle Menderes- Köprülü hizbi arasındaki çatışmada ilk hamle, DP Meclis İdare Kurulu'ndan Hakkı Gedik, Hazım Bozca, Fikri Apaydın, Osman Nuri Köni'nin istifasıyla muhaliflerden gelmiştir. Kenan Öner, istifalarla hiçbir ilişkisi olmadığını açıklasa da Köni'nin DP'den istifa mektubunu Bölükbaşıyla birlikte gören iki kişiden biri olması⁴⁸⁰ ve istifa eden bu grupta yakın ilişkileri, istifalarda Öner'in parmağının olduğunun açık kanıtıdır. Ayrıca Öner iddiaları, 5 Şubat 1948'de Beşiktaş ilçe başkanı Misbah Münif Ural'ın Bayar'a yazdığı ve Öner'in Ankara'ya giderek, içinde Mareşal, Hikmet Bayur, Osman Nuri Köni'nin de bulunacağı bir parti kuracağı görüşlerinin yer aldığı mektupla da uyumludur.⁴⁸¹

İstifaları görüşmek üzere 4 Şubat 1948 tarihinde toplanan Grup İdare Kurulu, Meclis İdare Kurulunda çoğunluğun kaybolduğu gerekçesiyle kurulun tamamının yeniden seçilmesine karar vermiştir.⁴⁸² Muhaliflerinin bu hamlesinin hedefi grup başkan vekilliğinden istifa etmeyen Fuat Köprülü idi. Bunda Köprülü'nün milletvekillerine karşı pek de sır olmayan düşünce ve davranışlarının büyük etkisi vardır. Köprülü'nün kendileri hakkında; "Bunlarda kim oluyor, bizim sayemizde mebus oldular. Onların elini bile sıkmaya tenezzül etmem" dediğini yakinen biliyorlardı. Milletvekilleri de Köprülüye tepkilerini her fırsatta gösteriyorlardı. Bunların iddialarına göre, Fuat Köprülü CHP Genel Başkanı ile sürekli temas halindeydi. Partinin bazı sırlarını ve alınan kararları önceden halk partisine vermektedir. Yine Halk Partisi Genel Başkanı DP'de kalmasını istemediği kişiyi Fuat Köprülü kanalı ile tasfiye etmekteydi. Köprülü, Kenan Önerinde istifasının temel müsebbidir. Nitekim grupta idare

⁴⁸⁰ Osman Nuri Köni'nin İstifası ve Kenan Öner", *Yeni Sabah*, 09.03.1948; Nutku, 1979: 85.

⁴⁸¹ "Kenan Öner'in Partiyi Yıkma İçin Yaptıkları", *Cumhuriyet*, 10.02.1948; Aydın, 2010: 280-81.

⁴⁸² "Demokrat Partide Buhran", *Akşam*, 08.02.1948; Goloğlu, 2013:293.

heyeti başkan vekilliği için yapılan seçimlerde ilk oylamaya katılan 45 kişiden sadece biri, ikinci oylamaya katılan 39 kişiden yine biri Köprülü lehine oy kullanmıştır. Hakkındaki iddialara cevap vermesi için toplantı tehir edilmesine rağmen Köprülü, sonraki toplantılara katılıp kendini savunmamıştır.⁴⁸³ 6 Ağustos 1946 yılında Celal Bayar'ın grup başkanı seçildiği oylamada rahatlıkla Başkan Vekili seçilen Köprülü'nün⁴⁸⁴, Kasım 1947'de yapılan Grup Başkan Vekilliği koltuğunu, seçimlerde 38 oydan 21'ini alarak da olsa koruyabilmiş olması,⁴⁸⁵ son oylamada aldığı 1 oyla birlikte düşünüldüğünde, Köprülü'nün performansının milletvekillerinin düşüncelerinde zamanla nasıl dramatik bir değişikliğe sebep olduğu açıkça görülür. Köprülü'nün devrildiği seçimlerde Celal Bayar Grup Başkanı Fuat Hulusi Demirelli Başkan Vekili seçilmiştir.⁴⁸⁶ Bu seçimler, parti içi muhalefetin güçlü olduğu Meclis Grubu'yla Kurucuların hakim olduğu Genel İdare Kurulu arasındaki kızışan kavgada kartların artık açık oynanmaya başlandığının göstergesiydi. Çünkü Köprülü Meclis Grubu'nun operasyonu tasfiye edilmişti.

Köprülü'ye karşı girişilen bu hamleye karşı, Genel İdare Kurulu'nda güçlü olan Menderes-Köprülü Hizbi harekete geçmiştir. Bunların iddiasına göre, Meclis İdare Kurulundan istifa etmeyenlerin yerine de seçim yapıldığı için seçimler tüzüğe aykırıdır ve iptal edilmelidir. Celal Bayar'ın kısa bir tereddüitten sonra Meclis Grubuna karşı tavrını Menderes-Köprülü hizbinden yana koymasıyla kurul Meclis İdare Heyeti seçimlerini tüzük hükümlerine aykırı bularak 7 Şubat 1948 tarihinde 3 muhalif oya karşı 9 oyla geçersiz saymıştır. Tüzük hükümlerine aykırı bulunan seçimle başkanlığa seçilen Celal Bayar istifa etmiştir.⁴⁸⁷ Bu oylamada hayır oyları Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer tarafından verilmiştir.⁴⁸⁸ Bu seçimlerin önemi Genel İdare Kurulundaki parti içi muhalefetin ilk defa görünür olmaya başlamasıdır.

Genel İdare Kurulu kararını halkın oylarıyla seçilmiş milletvekilleri kendi haklarına yapılmış bir tecavüz olarak görmekteydi. Milletvekilleri Celal Bayar'a; "Biz sizin şahsınıza hiçbir zaman muarız değiliz, bilakis bataklıktan kurtulmanız için çaba harcıyoruz" demişlerdi.⁴⁸⁹ Bu sözlerin Meclis Grubu açısından samimiyetini gösteren önemli bir veri, iptal edilen İdare Heyeti seçimlerini yenileme kararına uyarak yaptığı seçimde, Celal Bayar'ı oy

⁴⁸³ "Ahmet Kemal Silivri'li 'den Sonra Bir DP Milletvekili Daha İtham Ediyor", *Yeni Sabah*, 19.02.1948.

⁴⁸⁴ "DP Meclis Grubu Dün Toplandı", *Cumhuriyet*, 07.08.1946.

⁴⁸⁵ Pancaroğlu, 2006:7.

⁴⁸⁶ "Demokrat Partide Buhran", *Akşam*, 08.02.1948; Cerrahoğlu, 1996: 33.

⁴⁸⁷ "Demokrat Parti Meclis Grubu İle Genel İdare Kurulu Arasında İhtilaf Çıktı", *Tasvir*, 06.02.1948; "Gece Yarısından Sonra Neşredilen Tebliğ", *Tasvir*, 06.02.1948; Goloğlu, 2013:295; "DP Grup Başkanlığı", *Yeni Sabah*, 08.02.1948.

⁴⁸⁸ Nutku, 1979: 86.

⁴⁸⁹ "DP'deki ihtilafın iç yüzü", *Yeni Sabah*, 09.02.1948.

birliğiyle grup başkanlığına seçmiş olmasıdır.⁴⁹⁰ Celal Bayar'ın şahsı üzerinden bir uzlaşma sağlanmış gibi görünmektedir. Neşredilen tebliğde, Genel İdare Kurulu ve Meclis Gurubu arasındaki ayrılığın hukuki bir mütalaadan kaynaklandığı bildiriliyor, Demirelli'nin 2. başkanlığa yeniden seçildiği, sükûnetin sağlandığı ifade ediliyordu.⁴⁹¹ Fakat Köprülü'ye karşı girişilen bu hamleye karşı Menderes ve Köprülü hizbi çoktan İzmir'e hareket etmişlerdi.⁴⁹² Bu hareket Bayar'a karşı başkaldırı anlamına geliyordu. Bayar için iki seçenek görünüyordu. Ya Ankara'da kalarak Meclis Grubu'ndan yana tavır alacak ya da İzmir'e giderek Menderes-Köprülü hizbine katılacaktı. Kuşkusuz bu noktada Bayar'ın kararı Demokrat Parti'nin geleceğini belirleyebilecek potansiyel taşımaktadır. Bayar ne karar verirse versin partinin parçalanacağı mutlaklıdır. Ancak hangi kanadın partiyi iktidara taşıyacağı sorusu muhtemelen Bayar'ın tereddüt safhasında cevabını düşündüğü bir sorudur. Bayar'ın cevabı Menderes-Köprülü grubundan yana olacaktır. İzmir'e giden Bayar, Grup Başkanlığından ikinci defa istifa edecektir. Burada yaptığı açıklamada ise partisinin bu badireden “daha güçlenmiş ve şuurlanmış olarak çıkacağını, bazı kimseler tarafından yapılmış olan isnatların tesirlerini ortadan kaldıracak bir hal sureti bulmak ve genel başkanlığı daha iyi yapabilmek”⁴⁹³ gayesiyle grup başkanlığından istifa ettiğini belirtmekteydi. Bayar'ın açıklamalarında halen bir uzlaşma arayışı dikkat çekmektedir. Ancak Menderes-Köprülü Grubu'nun durmaya niyeti yoktur.

2.5.3.1 Birinci İhraç Dalgası

Menderes-Köprülü Hizbi İzmir'de parti içi muhalefete karşı yoğun propaganda faaliyetinde bulunup, Celal Bayar'ı da yanlarına aldıklarından emin olduktan sonra ,partinin en üst yönetim organı Genel İdare Kurulunu harekete geçirmişlerdir. Sadık Aldoğan, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu, Osman Nuri Köni ve Ahmet Kemal Silivrili partiden ihraç istemiyle bu kurul tarafından Haysiyet Divanına verilmiştir.⁴⁹⁴ DP Haysiyet Divanı sekiz saat süren uzun toplantıdan sonra Afyon Milletvekili Sadık Aldoğan, İstanbul milletvekili Osman Nuri Köni, İstanbul Milletvekili Ahmet Kemal Silivrili, Muğla Milletvekili Necati Erdem ve Muğla Milletvekili Mithat Sakaroğlu'nu partiden ihraç etmiştir.⁴⁹⁵

⁴⁹⁰ “D.P. deki İhtilaf halledildi”, *Tasvir*, 12.02.1948.

⁴⁹¹ “Demokrat Partide Çıkan İhtilaf Bertaraf Edildi”, *Cumhuriyet*, 12.02.1948

⁴⁹² Aydın, 2014: 280.

⁴⁹³ “Celal Bayar Parti Grubu Başkanlığından İstifa Etti”, *Tasvir*, 27.02.1948; “D.P İdare Kurulunun Beklenen Kararları”, *Kudret*, 28.02.1948.

⁴⁹⁴ “D.P. Haysiyet Divanına Verilen 4 Milletvekili”, *Cumhuriyet*, 10.03.1948; “D. Parti Cezri Kararlarını Alıyor”, *Kudret*, 10.03.1948; Tuna, 2005: 55.

⁴⁹⁵ “Demokrat Partide Tasfiye Başladı”, *Tasvir*, 11.03.1948; “Demokrat Partide Tasfiye Başladı”, *Cumhuriyet*, 11.03.1948; “DP'den Çıkarılan Millet Vekilleri”, *Yeni Sabah*, 11.03.1948; “Yeni Parti İçin Henüz Teşebbüs Yok” *Akşam* 11.03.1948; “D.P. Haysiyet Divanı Kararı”, *Kudret*, 11.03.1948.

Haysiyet Divanı Başkanı Şevket İnce yaptığı açıklamada; DP'yi “mukaddes bir davanın bayraktarı” olarak tanımlamış ve “partiler kadar partililerinde nitelikli olması gerektiğini, kurulduğu günden beri demokratların hasımlarını dışarda aradığını fakat manzaranın son zamanlarda değiştiğini”⁴⁹⁶ belirtmek suretiyle oldukça soyut ifadelerle ihraçları savunmuştur.

Haysiyet Divanı adına yapılan açıklamada Aldoğan ve Sakaroğlu'nun ihraçlarının gerekçeleri bir hayli ilginçtir. Aldoğan'ın suçlanmasında iki temel nokta öne çıkmaktadır;

1- Basında yer alan bazı yazıları dolayısıyla parti merkezine çağırılmasına karşın, Ege gezilerinde kendisi ve meclis grubu aleyhine kamuoyu oluşturmaya çalışan Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu, Şevket İnce ile karşılaşmamak için merkeze gelmemek,

2- Savunmasını gönderdiği yazıda “partinin ideolojisinin belli olmadığını ve bu yüzden partililerin nereye gittiklerini bilmediklerini, İnönü'ye satıldıklarını düşündüklerini” şeklindeki ifadelerle parti yönetimini haksızca eleştirmesi.⁴⁹⁷

Sonuçta Divan; Aldoğan'ı parti disiplinini ihlal ettiği, partinin birlik ve beraberliğine kast edici hareketlerde bulunduğu gerekçesiyle Tüzüğün 17.maddesinin A,B,D fıkraları,16 maddenin B bendi gereğince 10 Mart 1948 tarihinde oy birliğiyle partiden ihraç etmiştir.⁴⁹⁸

Peki, bu ihraçlar gerçekten hukuki miydi, yani Demokrat Parti tüzüğüne uygun muydu? Aldoğan'ın en çok eleştirildiği ve Haysiyet Divanı'nın da ele aldığı 19 Şubat 1948 tarihli Yeni Sabah gazetesinde yayımlanan “İnönü Beyannamesi ve Demokratlar” başlıklı makalesini ele alalım. Makalede Aldoğan; Demokrat Parti'nin asıl davasının “milletin başına örülmüş halk partisi altında gizlenen koyu bir diktatörlüğün devrilmesi “olduğunu ve Demokrat Parti Yönetimi'nin bu yönde politikalarda yetersiz kaldığını” vurguluyordu. 1946 seçimlerinin Milli Şeflik altında yapıldığı dolayısıyla seçimlerde yapılan yanlışlardan Milli Şef'in sorumlu olduğu yer alan dikkat çekici başka bir noktaydı.⁴⁹⁹

Aldoğan'ın makalesindeki eleştiriler oldukça makuldü. Bunlar Demokrat Parti'de her platformda defalarca tekrarlanan eleştiriler olmasına rağmen, daha önce Aldoğan'ın ihracına gerekçe gösterilen tüzük hükümlerinde olduğu gibi ne “parti kurulları kararlarına aykırı

⁴⁹⁶ “D.P. Haysiyet Divanı Kararı”, *Kudret*, 11.03.1948.

⁴⁹⁷ “Sadık Aldoğan Hakkındaki Haysiyet Divanı Kararı”, *Kudret*, 14.03.1948.

⁴⁹⁸ D.P. Haysiyet Divanı Kararı”, *Kudret*, 11.03.1948; “Sadık Aldoğan Hakkındaki Haysiyet Divanı Kararı”, *Kudret*, 14.03.1948; Aldoğan'ın ihracına gerekçe gösterilen tüzük hükümleri şöyledir: 17. madde: “a) Parti programına tüzük hükümlerine ve bu esaslara uygun olarak parti genel idare kurulu ve diğer parti kurulları ve teşkilat kademeleri tarafından verilen kararlara aykırı hareket etmek, b) (a) fıkrasındaki esaslara uymayan neşriyat yapmak veya bu yoldaki neşriyatı tahrik etmek, d) umumiyetle siyasi hayatta memleket ve parti bakımından nezahat ve sevgiyi bozacak hareketlerde bulunmak. 16. Madde: b) Çıkarma” Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.

⁴⁹⁹ “İnönü Beyannamesi ve Demokratlar”, *Yeni Sabah*, 19.02.1948.

neşriyat “olarak görülmüş ne de parti içinde “nezahat ve sevgi”⁵⁰⁰ bağlarını bozduğu suçlamalarıyla karşılaşmıştı. Üstelik daha önceki bazı toplantılarda yaptığı konuşmalardan çok daha yumuşaktı. Örneğin; Aldoğan Kadıköy Yel Değirmeni Demokrat Parti Ocağı’nda; “onlar ya sözlerinde duracaklar yahut ta bu herifleri telin edeceğiz. Bunlar 24 yıldan beri millete verdikleri sözleri tutmamışlardır. Milletin kanını emmişleredir. Bunların kollarını bacaklarını keseceğiz kanlarını içeceğiz. Beni bu sözlerimden kimse men edemez.”⁵⁰¹ şeklinde üslubu daha sert kabul edilebilecek konuşmalar yapmış fakat partiden ihracı gündeme bile gelmemişti. Ancak şimdi parti içinde denklem ciddi bir şekilde değişmişti. Zira Parti içi muhalefetin, birkaç koldan parti içi iktidarı ele geçirmek için harekete geçmesine, Kurucular ihraç mekanizmasını harekete geçirerek cevap veriyordu.

Aldoğan’ın, partinin ideolojisiz olduğu eleştirisinin de haklılık payını vurgulamak gerekir. Zira I. bölümde demokratik pragmatizm olarak tanımladığımız Demokrat Parti ideolojisi, felsefik bir temele dayanan tutarlı bir ideoloji olmaktan ziyade konjonktürel şartların ürettiği zorunlulukların bir sonucuydu. Aldoğan’ın eleştirisi parti içi muhalefetin ideoloji bağlamında yaptığı nadir eleştirilerden biri olarak ayrıca dikkate değerdir.

Sakaroğlu ise 26 Şubat 1948 tarihinde Yeni Sabah gazetesinde yayımlanan “Ahmet Kemal Silivri’den Sonra Bir DP Milletvekili Daha İtham Ediyor” başlıklı haber nedeniyle suçlanmaktadır. Haberde, özellikle Köprülü’nün maaş zamları konusundaki suçlamalarına cevap veren Sakaroğlu, Kemal Silivri’nin, Köprülüden duyduğunu iddia ettiği; “Hem red oyu veririz hem de paraları cebe indiririz” sözüne gönderme yapmaktaydı. Aynı zamanda Osman Nuri Köni’nin maaş zamları konusunda “sudan muhalefet” yapmasının yine Köprülü ve Bayar tarafından telkin edildiği şeklindeki açıklamaları da hatırlatmaktaydı.⁵⁰² Bu çerçevede Sakaroğlu ile ilgili Haysiyet Divanı’nın iki temel ihraç gerekçesi yer almaktaydı;

1-Sakaroğlu’nun Parti Merkez Yönetimi’nin, Genel İdare Kurulu ve Meclis Grubu arasındaki ihtilafın bittiğine dair açıklamalarına rağmen Menderes ve Köprülü’nün Ege gezilerinde kendileri aleyhine propaganda yaptıklarını ileri sürmesi,

2- Parti içindeki düzeni bozucu ve tahkir içeren haberlerle parti içinde yapması gereken muhalefeti, gazete sütunları vasıtasıyla kamuoyu önünde yaparak parti disiplinine aykırı davrandığı.⁵⁰³

Bu gerekçelerle Sakaroğlu da Tüzüğün 17. Maddesinin B,D ve 16.maddenin B bendi gerekçe gösterilerek partiden ihraç edilmiştir.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ “Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.

⁵⁰¹ “Sadık Aldoğan Tekzip Ediyor”, *Cumhuriyet*, 16.07.1947.

⁵⁰² “Ahmet Kemal Silivri’den Sonra Bir DP Milletvekili Daha İtham Ediyor.”, *Yeni Sabah*, 26.02.1948.

⁵⁰³ “Aldoğan ve Sakaroğlu D.P. den Niçin Çıkarıldı”, *Tasvir*, 14.03.1948.

Gerekçelerin hukuksuzluğu açıktır. Köprülü ve Menderes gerçekten Ege gezilerinde Sakaroğlu'nun da aralarında bulunduğu milletvekillerini “ödenekçiler” olarak suçlayarak ağır ithamlarda bulunmuşlardır. Muhalefeti gazete sütunlarında ve kamuoyu önünde yapma eleştirilerine gelince, Menderes-Köprülü ikilisinin CHP'den ihraç sürecindeki gerekçeyle tıpatıp benzerliği dikkat çekicidir. Değişen sadece gazete isimleridir. 1945 Eylülünde gerekçe, CHP'de parti içi muhalefetin yayın organı gibi çalışan Vatan Gazetesi iken 1948 Mart ayında söz konusu olan DP'de parti içi muhalefetin yayın organı Yeni Sabah gazetesidir. Anlaşılan Kurucular siyasal mekteplerinin izlerini yeni partiye taşımışlardır. Parti içi muhalefet açısından asıl talihsizlik ise bu alışkanlıklarını sürekli hale getirecek olmalarıdır.

Diğer ihraçlara gelince Osman Nuri Köni, Kenan Öner'le yakın ilişkileri ödeneklerin mecliste görüşülmesi sırasında Köprülü'nün kendisine yaptığını iddia ettiği telkinler dolayısıyla zaten ihraçtan önce partiden istifa etmişti.⁵⁰⁵ Kemal Silivrili milletvekili maaş zamları oylamasında kırmızı(kabul) oyu verdiğini açıklayan tek milletvekili olduğu gerekçesiyle ihraç edilmiştir. Necati Erdem de grupta Köprülü'nün Başkan Vekilliği'nden düşürüldüğü tartışmalarındaki muhalefeti⁵⁰⁶ nedeniyle ihraçtan kurtulamamıştır.

2.5.3.2 İkinci İhraç Dalgası

10 Mart 1948'de 5 milletvekilinin ihracıyla aynı gün parti içi muhalefetin Genel İdare Kurulu'ndaki Hizbi harekete geçerek partiden istifa ettiler. Bu üyeler Enis Akeygen, Emin Sazak, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç ve Hasan Dinçer'dir.⁵⁰⁷ İstifanamelerinde ise “bütün ricalarına ve muhalefetlerine rağmen Genel İdare Kurulundaki çoğunluğun parti içinde sevgi ve saygıyı yok edecek ahlaklı siyaseti ortadan kaldıracak adımlar attığı” suçlamalarında bulunmuşlardır.⁵⁰⁸

İstifalar üzerine Genel İdare Kurulu yayımladığı bildiride; “Bir zamandan beri sistemli ve maksatlı bir şekilde hareket eden Genel İdare Kurulunun 6 üyesi Haysiyet Divanının 5

⁵⁰⁴ “Sakaroğlu Hakkında Haysiyet Divanı Kararı”, *Kudret*, 14.03.1948; 17. Madde: “a) Parti programına tüzük hükümlerine ve bu esaslara uygun olarak parti genel idare kurulu ve diğer parti kurulları ve teşkilat kademeleri tarafından verilen kararlara aykırı hareket etmek, b) (a) fıkrasındaki esaslara uymayan neşriyat yapmak veya bu yoldaki neşriyatı tahrik etmek, d) umumiyetle siyasi hayatta memleket ve parti bakımından nezahat ve sevgiyi bozacak hareketlerde bulunmak. 16. Madde: b) Çıkarma”. (“Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946).

⁵⁰⁵ Köni'nin istifası sonrasında kendisine bir telgraf çeken DP Kadıköy ve Üsküdar teşkilatları “parti listelerinde ismini gördükleri için milletvekili seçimlerinde kendisine oy verdiklerini” dolayısıyla oyların partiye ait olduğunu ve “eski hakimlik şerefine dayanarak” milletvekilliğinden de istifa etmesi gerektiğini bildiriyorlardı. (“Milletvekilliğinin Manası Bu Mu”, *Yeni Sabah*, 11.03.1948; “Üsküdar Demokratlarının Osman Nuri Köni'ye Çektikleri Telgraf”, *Cumhuriyet*, 09.03.1948).

⁵⁰⁶ “DP Meclis Grubu Dün Toplandı”, *Cumhuriyet*, 07.08.1946.

⁵⁰⁷ “Genel İdare Kurulunun 6 Üyesi Kuruldan Çekildiler”, *Cumhuriyet*, 11.03.1948; “Genel İdare Kurulundan 6 Üye Derhal İstifa Etti”, *Yeni Sabah*, 11.03.1948.

⁵⁰⁸ “Demokrat Partide Tasfiye Başladı”, *Tasvir*, 11.03.1948.

milletvekili hakkında verdiği kararlardan sonra Genel İdare Kurulu üyeliğinden İstifa etmişlerdir. Kurul yedek üyeleri göreve çağırmıştır ve görevinin başındadır”⁵⁰⁹hususlarına yer vermiştir. Açıklamada Genel İdare Kurulunun istifalar karşısında parti kurullarına ve teşkilatlarına güven verme çabası içinde olduğu dikkat çekmektedir. İstifa eden altı milletvekilinin tüzüğe aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle Haysiyet Divanı’na verilmesi⁵¹⁰ise parti içinde yer alan muhalif unsurlara karşı gözdağı anlamı taşıyordu. Ancak muhalefet oldukça sistematik hareket etmekte ve geri adım atacak gibi gözükmemektedir. Bu istifalardan bir gün sonra bu sefer Meclis Grubu harekete geçerek 11 Mart’ta yaptığı seçimle Celal Bayar’ın istifasıyla boşalan Grup Başkanlığına Fuat Hulusi Demirelli’yi, Grup Başkan Vekilliğine de Ahmet Tahtakılıç’ı getirdi.⁵¹¹ Bunun yanında bir de tebliğ yayınlayarak partiden çıkarılan milletvekillerine ait kararları tüzüğe aykırı ve tatmin edici bulmadığını bildirdi.⁵¹²Yeni grup Başkanı Demirelli partiden çıkarılan milletvekillerine isnat edilen kötü niyet vasfını reddederek “aynı partiye mensub politika adamları arasında içtihat farkı olabilir fikir ihtilaflarının altında kötü niyet iddiası doğru değildir.” açıklamasını yaptı.⁵¹³

Parti içi muhalefete yakın basında bu arada boş durmuyor Genel İdare Kurulu’nu gayr-ı meşru ilan etmek için elinden geleni yapıyordu. Bu bağlamda Kudret gazetesinde Kurul seçimleri, Abdülhamid’in ayan azası seçmesine benzetilerek⁵¹⁴ istifa eden altı üyenin yerine getirilen üyeleri Büyük Kongre tarafından seçilmemiş oldukları gerekçesiyle karalanmaktaydı.

Yeni Sabah’ta ise şu yorumlar yapılıyordu;

Gayemiz ne bir ihtilal nede bir şiddet politikasıdır. Yegâne emelimiz DP’yi ilham direktifi Çankaya’dan alan kimselerin elinden kurtarmaktır. DP kurucuların himmetiyle iskelet haline getirilmek CHP’nin oyununa maske edilmek isteniyor. Haysiyet divanının İhraç kararları partiyi yıkacak mahiyettedir. Parti içinde de korkunç bir tedhiş başlamıştır.⁵¹⁵

Yine, Yeni Sabah gazetesinden A. Cemalettin Ardıçoğluda A. Emin Yalman’ı tezvirat ve iftiralarıyla DP’deki fesadın büyümesinde önemli etkiye sahip olmakla suçlamaktaydı.

⁵⁰⁹ “DP’den Çıkarılan Milletvekilleri”, *Yeni Sabah*, 11.03.1948; “Genel İdare Kurulundan 6 Üye İstifa Etti.”, *Kudret*, 11.03.1948.

⁵¹⁰ “D.P Genel İdare Kurulunun Terörü 6 Milletvekili Daha Haysiyet Divanına Verildi.”, *Yeni Sabah* 18.03.1948.

⁵¹¹ “D.P. Grubu İhraç Kararlarını Tanımıyor”, *Cumhuriyet*, 12.03.1948; “Grup Genel İdare Kuruluna Karşı Cephe Alıyor.” *Yeni Sabah* 12.03.1948; “D.Partide Cerayan Eden Yeni Olaylar”, *Kudret*, 12.03.1948.

⁵¹² “Demokrat Parti Genel İdare Kuruluyla Parti Meclisi Grubu Arasındaki İhtilaf Şekilleniyor”, *Akşam* 12.03.1948; DP Meclis Kurulunun Protestosu”, *Yeni Sabah* 12.03.1948.

⁵¹³ “Parti Meclis Grubunun Kanaati”, *Yeni Sabah*, 16.04 1948.

⁵¹⁴ “Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Meşru Değildir.” *Kudret*, 17.06.1949

⁵¹⁵ “Peşimizde Kara Gölgelemler Dolaşıyor”, *Yeni Sabah* 14.03.1948.

Ayrıca kurucuların ancak kongreyi davet eder ve kararlarını kongreye kabul ettirirlerse haklı olacaklarını savunmaktaydı.⁵¹⁶

Kurucular, Demokrat Parti’de en zor günlerini yaşıyordu. Parti merkez yönetimi Genel İdare Kurulu’nun muhalif üyeleri, meclis grubu ve muhalefete yakın basın tarafından kuşatılmışlardı. Buna karşı en büyük avantajları partinin en önemli organları Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı’nı ellerinde bulundurmalarıdır. Bu kurullar eliyle parti içi muhalefetin kuşatmasına karşı en iyi bildikleri yöntem olan ihraç ve gözdağı politikalarıyla tam bir huruç harekâtına giriştiler.

Genel İdare Kurulu 13 Mart 1948 tarihinde 10, 15 ve 22 saatlerinde üç uzun toplantı yaptı. Bu toplantılardan sonra, Haysiyet Divanı da toplanarak önceki gün divana verilmiş olan Afyon Milletvekili Hazım Bozca ve Çanakkale Milletvekili A. Rıza Kırsever’i dinlemiş ve neticede Hazım Bozcai partiden çıkarmıştır. A. Rıza Kırsever’in partiden ihracına ise gerek görmemiştir.⁵¹⁷ Kudret ve Yeni Sabah gazetelerine göre, Hazım Bozca’nın ihraç kararının sebebi 4 Şubat 1948 tarihli Meclis Grubu toplantısında, Köprülüye en yoğun eleştirileri yapmasından sonra kurucuların istediği tarzıyı vermemesidir.⁵¹⁸

Kurucuların ihraç makinesi gibi çalışan merkez Haysiyet Divanı, 25 Mart 1948’de Hamit Şevket İnce başkanlığında, Kemal Özçoban, İhsan Şerif özgen, Ahmet Veziroğlu, Eyüp Sabri Hayiroğlu, Enis Behiç Koryürek, Sacit Başak’la tekrar toplanmıştır. Toplantı sonucunda Genel İdare Kurulu’ndan istifa eden Emin Sazak, Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Ahmet Tahtakılıç, Y. Kemal Tengirşenk’in partiden ihracına karar verilmiştir.⁵¹⁹ İhraçların hemen sonrasında Bayar, Erzincan’da yaptığı konuşmada partisinde nizamı bozan hareketlerin bertaraf edildiğini söylese de⁵²⁰ Demokrat Parti’deki çalkalanma durulacağı benzemiyordu. Zira Demokrat Partinin Meclisteki milletvekili sayısı 41’e düşmüştü.⁵²¹

Haysiyet Divanı partiden ihraç edilen milletvekilleriyle ilgili şu gerekçeleri ileri sürmüştür:

⁵¹⁶ “Kurucular Bizce Ne Vakit Haklı Olurlar “ , *Yeni Sabah* 21.03.1948.

⁵¹⁷ “Dün Bir Milletvekili Daha DP’den Çıkarıldı”, *Cumhuriyet*, 13.03.1948; “Hazım Bozca’nın Parti’den İhracına Dair”, *Tasvir*, 13.03.1948; “Hazım Bozca’nın ihracı parti içi muhalefet tarafından şahsi sebeplere bağlanılmaktadır. Fuat Köprülü’nün MG 2. Başkanlığından alınıp 2. Başkanlığa Fuat Hulusi Demirelli’nin seçildiği toplantıda Köprülüye en çok hücum edenler arasında Hazım Bozca’da vardı. Kurucuların istediği tarzıyı vermeyince partiden atılmıştır. (“1 D.P.M Vekilini Daha İhraç Etiler “ , *Yeni Sabah*, 13.03.1948).

⁵¹⁸ “Diğer İhraç Edilenler Hakkındaki Gerekçeler”, *Kudret*, 14.03.1948; “1 D.P.M Vekilini Daha İhraç Etiler “ , *Yeni Sabah*, 13.03.1948.

⁵¹⁹ “Altı Milletvekili Daha DP’den Çıkarıldı”, *Cumhuriyet*, 25.03.1948; “DP’den Son Olarak Çıkarılan Mebuslar.”, *Yeni Sabah*, 08.04.1948; “D.P 6 kurban daha Verdi.”, *Yeni Sabah*, 25.03.1948.

⁵²⁰ “Celal Bayar Erzincan’da Mühim Bir Nutuk Söyledi”, *Tasvir*, 25.03.1948.

⁵²¹ “Dün 6 Milletvekili Daha İhraç Edildi”, *Tasvir*, 25.03.1948; Yaşar, 2014: 506.

“Partimiz mensupları arasındaki uhuvvet ve dayanışmayı ihlal ve tahrip her gün biraz daha muvaffakiyet yolunda ilerleyip millet göğsüne kök salarak yükselmekte bulunan partimizin manevi şahsiyetini tahkir kastıyla

1- Partililerimiz arasında sevgi ve saygı bulunmadığını

2-Tenkid hakkını tamamen ortadan kaldıracak mahiyette bir ekseriyet tahakkümü bulunduğunu

3- Aramızda doğruluk ve ahlak prensiplerine dayanan milli bir halk hâkimiyeti imkânı bırakılmadığını

4-Millet ve tarih önünde mesul olmaktan çekindiklerini söyleyerek 10.03.1948 tarihinde genel başkanlığa verdikleri bir istifa name ile GİK üyeliğinden ayrıldıklarını bildiren, Partimizi yıkmak amacıyla genel kurula sunmazdan evvel gazeteler vasıtasıyla umum efkâra duyurmuşlardır. İddialarında hiçbir delil ve vaka yoktur. Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akeygen, O. Nuri Köni isimli milletvekillerinin Tüzük 17. Madde A,B,D fıkraları 16.md. B bendi uyarınca DP azalımının çıkarılmışlardır.⁵²²

Daha sonrada basına DP’den ihraç edilen 6 milletvekilinin ihraç gerekçelerini anlatan bir bildiri dağıtılmıştır. Buna göre milletvekilleri; partinin 4 kurucusu ve Genel İdare Kurulunun diğer üyelerinin ve partinin siyaset tarzını Türk milleti için kutsal kabul edilen demokrasi idealleri karşısında zan altında bırakacak açıklamalar yapmaları ve gösterişli bir eda ile hep birlikte istifa etmeleri ihraçların temel nedenidir.⁵²³

İhraçlardan sonra tam bir propaganda savaşı başlamıştır. İhraç edilenler, kurucuları partiden ayrılanlara saldırmaktan dolayı CHP’yi unutmakla, Aldoğan ve Sazak’ı, Saraçoğlu ve Uran’dan daha tehlikeli ve merdut olarak görmekle suçluyorlardı⁵²⁴ Kuruculara yakın çevreler ise istifa eden milletvekillerinin haysiyet divanında hesap veremeyecekleri için partiden istifa ettikleri propagandası yapıyorlardı.⁵²⁵ Bu sırada Kuruculardan Refik Koraltan parti içi muhalefeti Çerkez Ethem’e benzeterek hainlikle suçlamış, kendilerinin normal davrandığını partiden çıkartılanlar için üzgün olmadığını ifade etmiştir.⁵²⁶ Osman Bölükbaşı, Koraltan’a; “(Muhalefeti) Çerkez Ethem’in ihanetiyle kıyaslayanlara, bu benzerliği demokrasi mücadelesinde 12 Temmuz beyannamesine sığınmış olan sayın kurucuların hareketlerinde görmek mümkündür” sözleriyle cevap vermiştir.⁵²⁷

Bu sırada Demokrat Parti içindeki mücadeleyi daha ortada bir yerden izleyen Tasvir gazetesi yazarlarından Cihat Baban; sıkıyönetimin kaldırıldığı, Polis Salahiyetleri

⁵²² “D.P 6 kurban daha Verdi.”, *Yeni Sabah*, 25.03.1948.

⁵²³ “DP’den Son Olarak Çıkarılan Mebuslar.”, *Yeni Sabah*, 08.04.1948.

⁵²⁴ “Demokrat Parti Olsun Acımıyorlar mı “, *Yeni Sabah*, 25.03.1948.

⁵²⁵ “D.P.de İntizar Eden Kararlar”, *Kudret*, 09.03.1948.

⁵²⁶ “Demokrat Parti Vilayet Teşkilatından Galeyan .” *Yeni Sabah*, 26.03.1948; “Osman Bölük Başı’nın Refik Koraltan’a Cevabı, “*Yeni Sabah*, 27.03.1948.

⁵²⁷ “Osman Bölük Başı’nın Refik Koraltan’a Cevabı, “*Yeni Sabah*, 27.03.1948.

Kanunu'nun değiştirildiği, baskıcı valilerin görevden alındığı, seçim kanununun demokratik çerçevede değişme yoluna girdiği, kısaca Hürriyet Misakı'nın gerçekleşmeye başladığı bir dönemde parti içinde bölünmeye hayıflanmaktaydı.⁵²⁸

Diğer taraftan Genel İdare Kurulu, parti merkezinde şiddetlenen çatışmanın teşkilatlara sirayet etmesinin önüne geçmek amacıyla çeşitli tebliğ ve tamimler yayınlama başlamıştır. Bu tebliğlerden birinde “Bu nümayişçi toptan istifa, partinin çözüldüğü intibabını uyandırmak için yapılmıştır... Grup tebliğini çıkaranlar bu yolda giderlerse partimizi temsil vasfını kaybedeceklerini açıklamak lazımdır...”⁵²⁹ ifadelerine yer veriliyordu.

Genel İdare Kurulu, il idare kurullarına gönderdiği başka bir tamimde ise Kenan Önercilerin titizlikle incelenerek parti teşkilatlarından uzaklaştırılmaları yönünde talepte bulunmuştur. Parti il idare kurullarının ocaklara ve bucaklara kadar böyle bir araştırma yaptığı bilinmektedir.⁵³⁰

Kurucularla parti içi muhalifler arasında her ihraç sonrası olduğu gibi yükselen gerilim, kış tatilini bitirip 12 Nisan 1948'de toplanan TBMM'de partiden çıkarılan milletvekillerinin Demokrat Parti sıralarına oturmasıyla yeniden alevlenme eğilimi göstermiştir.⁵³¹ Bu hareketleriyle ihraç edilen vekiller Haysiyet Divanı kararlarını tanımadıklarını göstermek istiyorlardı. Ancak bu tavır uzun süreli olmamış, küçük bir protesto olarak kalmıştır.

20 Nisan 1948 tarihinde yapılan Meclis Grubu Toplantısı, kurucuların parti içindeki savaşı kazandıkları anlamına geliyordu. Çünkü bu toplantıda Meclis Grubu, Genel İdare Kurulu'nun partiden çıkarılan milletvekillerini Haysiyet Divanına vermesini ve divanın ihraç kararının tüzüğe uygun olduğunu kabul etmiştir. Meclis Grubu, partiden ihraç edilen Başkan Vekili Ahmet Tahtakılıç'ın yerine Eskişehir Milletvekili Abidin Potoğlu'nu; Grup İdare Amirliği azalıklarına da Kayseri Milletvekili Kâmil Güntaş ve Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine 16 milletvekili grubu terk etmiştir.⁵³² Böylece 27 Aralık 1947'de Kenan Öner'in İstanbul İl başkanlığından istifasından 21 Nisan 1948 tarihine kadar geçen yaklaşık 4 aylık sürede Demokrat Parti 6'sı aynı zamanda Genel İdare Kurulu üyesi olmak üzere 27 milletvekilini kaybetmiş oluyordu. Ancak bu durum kurucular açısından sadece niceliksel bir kayıptı ve partiyi daha homojen hale getirdiği için avantaj

⁵²⁸ Baban, “Kırılan Ümitler”, *Tasvir*, 16.03.1948.

⁵²⁹ “Demokrat Parti Buhranın İçyüzünü Açıkladı”, *Cumhuriyet*, 14.03.1948; “D.P. Merkezinin Grup Tebliğine Cevabı”, *Kudret*, 14.03.1948.

⁵³⁰ “D.P. deki Tasfiye Geniş Bir Mahiyet Alıyor”, *Tasvir*, 16.03.1948.

⁵³¹ “BMM Bu Gün Açılıyor”, *Akşam*, 12.04.1948; “D.P. Sıralarında Hiç Değişiklik Olmadı.”, *Yeni Sabah*, 13.04.1948.

⁵³² “DP Meclis Grubu Dün Toplandı”, *Yeni Sabah*, 21.04.1948.

olarak bile kabul edilebilirdi. Çünkü parti merkez yönetimi kuruluş yıllarının keşmekeşinden programını ve ilkelerini kabullenmemiş⁵³³ milletvekillerinden kurtulduğu gibi meclis grubunu da yanına almış oluyordu. Bu sayede disiplinli bir siyasal parti hüviyetine kavuşmuş ve monolitik bir blok olarak 1950 seçimlerine kilitlenmiştir.

16 Mayıs 1948 Pazar günü 30 bin kişinin katılımı ile yapılan DP'nin İstanbul mitingi kamuoyu çoğunluğunun kurucularla parti içi muhalefet arasındaki çatışmada, kurucuların yanında yer aldığının açık göstergesidir.⁵³⁴

2.6 Müstakil Demokratlar Grubu'nun Kuruluşu

Demokrat Parti'nin 2 Mart 1948 tarihinde yapılan Ankara Kongresi, kuruculardan Bayar, Menderes, Köprülü ve 10 Mayıs'ta Müstakil Demokratlar Grubunu(MDG) kuracak olan Ahmet Tahtakılıç ve Ahmet Oğuz'un birlikte katıldığı son büyük toplantıdır.⁵³⁵

Celal Bayar'ın kongredeki konuşmasının ana teması, partinin iç konjonktürüne uygun olarak parti içi muhalefetin iddialarına cevap niteliği taşımaktaydı. Bayar'ın sözlerindeki şu cümleler kritiktir;

DP'nin kuruluşundan beri iktidar partisinin onu boğmak için faaliyetlerin delilleri meydandadır. Üç ay evvel, antidemokratik kanun yok diyenler bugün bu kanunların değiştirilmesi yolundadırlar...Pek yakında gereken kararları prensipler dairesinde alacağız ve lazım gelen hareketi pervasızca yerine getireceğiz.⁵³⁶

Görüldüğü üzere konuşmada parti içi muhalefetin temel iddiasını teşkil eden, kurucuların, İnönü'nün güdümünde hareket ederek parti içi muhalefeti tasfiye ettikleri suçlamalarına karşı Bayar; iktidarın kendilerine karşı uyguladığı yer yer tedhişe varan uygulamalarına gönderme yapmaktadır. Muhalefetin iddialarının aksine, yakın zamana kadar bütün kanunların demokratik olduğunu savunan iktidarın artık bu kanunları değiştirme yoluna girdiğini vurgulamaktadır. “Pek yakında gereken kararları prensipler dairesinde alacağız ve lazım gelen hareketi pervasızca yerine getireceğiz” cümlesi ise parti içi muhalefetin diğer unsurlarına olduğu gibi bu toplantıda bulunan ve muhalif kimlikleriyle bilinen Tahtakılıç ve Oğuz'a da açık bir gözdağıydı.

⁵³³ BCA, 030.01/45.273.9, 2

⁵³⁴ Pazar Gün ki Ders “; *Cumhuriyet*, 18.05.1948; “30 bin Demokratın yaptığı protesto, *Yeni Sabah* 17.05.1948.

⁵³⁵ “İl Kongresi, Dün Çalışmalarını Bitirdi”, *Kudret*, 04.03.1948; “DP'ninAnkara'daki Dün ki Kongresi “ *Yeni Sabah*, 03.03.1948.

⁵³⁶ “Celal Bayar Gruptaki İhtilafı açıklıyor”, *Yeni Sabah* 03.03.1948; “DP'nin Ankara'da Dünkü Kongresi”, *Yeni Sabah*, 03.03.1948.

Ancak Bayar'ın korkutma stratejisinin partiden kopmaları engelleyemeyeceği çok geçmeden anlaşılacaktır. Yukarıda ele alınan, partide gerçekleştirilen 1.ve 2. ihraç dalgalarına rağmen muhalefet dinmek bilmemekteydi. Muhalefetin son büyük dalgası Meclis Grubu'na verilen önergeyle ortaya çıktı. Önergenin sahibi Afyon Milletvekili Şahin Laçın, Köprülü'nün seçilmemesi dolayısıyla herhangi bir kişinin takibata uğrayıp uğramadığını, Celal Bayar'ın Meclis Grup Başkanlığı'ndan neden ayrıldığını, Fuat Hulusi Demirelli'nin Grup Başkanlığı'ndan neden alındığını sormaktaydı. Ayrıca Ege'de yaptıkları konuşmalarda grubu tahkir eden kurucular hakkında karar alınmasını, istemekteydi.⁵³⁷ Önergenin görüşülmesinin reddedilmesi üzerine önerge lehinde oy veren 13 milletvekili toplantıyı terk etmiş ve "büyük kongre toplanıncaya kadar gruba devam etmemeyi tensip etmiş bulunuyoruz" şeklinde bir açıklama yaparak büyük kongrenin hemen toplanmasını talep etmişlerdir.⁵³⁸ Daha sonra partinin Meclis Grubu'ndan ayrılan bu milletvekilleri, 10 Mayıs 1948'de Müstakil Demokratlar Grubu'nu kurmuşlardır. CHP'nin büyük hoşgörüsüyle karşılanan yeni gruba Meclis'te bir oda tahsis edilmiş ve çalışmalarını burada sürdürmüşlerdir.⁵³⁹ Grubun Başkanı olmayacağını, sekreterliklerini Ahmet Tahtakılıç, Hazım Bozca ve Hasan Dinçer'in yapacağını, gerçek Demokrat Partiyi kendilerinin temsil ettiğini Büyük Kongre'de Demokrat Parti'nin düşürüldüğü acıklı durumu ortaya koymak istediklerini belirtmişlerdir.⁵⁴⁰ Müstakil Demokratlar Grubu'nu kuran milletvekilleri ve seçim bölgeleri şöyledir: Ahmet Ali Çınar (Burdur), Mehmet Aşkar, Şahin Laçın, Hazım Bozca, Hasan Dinçer (Afyon), Rıza Kırseven, Behçet Gökçen (Çanakkale), Mithat Sakaroğlu, Necati Erdem (Muğla), Haydar Arslan (İçel), Ahmet Oğuz (Eskişehir), Ahmet Tahtakılıç (Kütahya), Ahmet Kemal Silivrili (İstanbul), Fethi Erimçağ (Edirne)⁵⁴¹.

Büyük bir tez canlılıkla ise başlayan Müstakiller, siyasi prim yapma adına CHP'ye karşı yer yer işin dozunu kaçırarak sert eleştiriler yapmaktaydılar. 1949 yılı başlarında grubun sekreterlerinden Ahmet Tahtakılıç Cumhurbaşkanına, Meclis'e ve hükümete hakaret ettiği gerekçesiyle meclis çalışmalarına üç oturum katılmama cezasına çarptırılmıştır.⁵⁴² Dahası Tahtakılıç, dur durak bilmeyen eleştirileri neticesinde Meclis'te Şeref Tuğ tarafından dövülmüştür. Konuyla ilgili Yeni sabah gazetesine; "bizi susturamayınca işi adi bir vakaya

⁵³⁷ Müstakil Demokratlar Grubu: Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler, Ankara, 1949, 50.

⁵³⁸ Müstakil Demokratlar Grubu Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler. Ankara, 1949, 67-68-69.

⁵³⁹ "Mecliste Müstakil Demokratlar Grubu", *Cumhuriyet*, 11.05.1948; "DP'den Ayrılan Milletvekillerinin Durumu", *Yeni Sabah*, 11.05.1948

⁵⁴⁰ Eroğul, 67-68

⁵⁴¹ Müstakil Demokratlar Grubu: Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler. Ankara, 1949, 67-68-69.

⁵⁴² "Ahmet Tahtakılıca Mecliste Verilen Ceza", *Cumhuriyet*, 05.01.1949.

çevirdiler her gün vatandaşlardan millet partililerden, üniversite gençlik gruplarından birçok mektup ve telgraf alıyorum.”⁵⁴³ açıklamasını yapmıştır.

Grubun asıl siyasal hedefi, Demokrat Partiyi ele geçirmektir. CHP’ye yapılan eleştiriler bunun stratejik hamlelerinden biridir. Bu amaçla Meclis’te kendilerine ayrılan bölümde çalışmalarını 20-25 Haziran 1949 tarihinde yapılan Demokrat Parti II. Büyük Kongresine kadar sürdüren grup üyeleri, bu zaman sarfında parti içi muhalefetin bildik iddialarını tekrarlayarak parti merkez yönetimini zayıflatmaya çalışmışlardır. Kongre sürecinde de dağıttıkları broşürler yaptıkları görüşmeler ve yayımladıkları bildirilerle delegeleri etkilemeye çalışmışlardır.

Müstakil Demokratların eleştirilerine karşı kurucular, parti bütünlüğünü koruma adına öncelikle taşra teşkilatlarını uyarmışlardır. Bayar il başkanlıklarına gönderdiği genelgede, partiden ayrılan milletvekillerinin tek parti yönetiminin devamına hizmet ettiklerinin altını çizmiştir.⁵⁴⁴ Daha sonra MDG’ye “İnönü’yle işbirliği” yaptıkları suçlamasını yöneltmişlerdir. Bu bağlamda Adnan Menderes ve Refik Koraltan 22 Kasım 1948 tarihli tebliğle, Genel İdare Kurulu’nun da onayladığı bir takriri kendi Meclis Gruplarına vermişlerdir. Bu önergede; Müstakil Grup Genel Sekreteri Ahmet Tahtakılıç, İnönü’nün 18 Kasım 1948 tarihinde verdiği ziyafete katılması dolayısıyla suçlanmakta ve MDG üyelerinin de CHP’den para aldıkları iddia edilmekteydi.⁵⁴⁵ Anlaşılan, kurucularda 1946-1950 yılları arasında Demokrat Parti’nin en büyüğü kavramı olan Muvazaaya sarılmaya başlamışlardı.

MDG bu takrire verdiği cevapta; hiçbir üyelerinin devlet başkanıyla hususi olarak görüşmediğini⁵⁴⁶, kendilerine yöneltilen muvazaa ve para yardımı iddialarının tamamen yalan olduğunu açıklamışlardır. Para yardımı iftiralarının hakaretlerine uğrayan kimseler tarafından atıldığını, İnönü’yle görüşme meselesi ile ilgili olarak ise; “Gazi koşusuna Cumhurbaşkanı tarafından davet edilen genel sekreterimiz Ahmet Tahtakılıç ve sekreter yardımcımız Hazım Bozca katılmış genel sekreterimiz cumhurbaşkanına meclise sevk edilen seçim kanununun yetersizliklerinden bahsetmiştir” açıklaması yapılmıştır.⁵⁴⁷

Kurucuların Müstakillere karşı sert politikası, partiden ihraçlarının kesinleştiği II. Büyük Kongre’nin sonuna kadar devam edecektir. Celal Bayar Kongrede yaptığı konuşmada, Müstakil Demokratlarında içinde yer aldığı parti içi muhalefeti, Demokrat Partiye cephe almış

⁵⁴³ “Tahtakılıç Hadiseyi Bize Anlattı “, *Yeni Sabah*, 02.01.1949

⁵⁴⁴ “Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Raporu”, 1949: 16-18

⁵⁴⁵ “Müstakil Demokratlar Bir Tebliğ Yayınlandı”, *Kudret*, 27.12.1948.

⁵⁴⁶ “Müstakil Demokratlar Bir Tebliğ Yayınlandı”, *Kudret*, 27.12.1948

⁵⁴⁷ “Müstakil Demokratların Tebliği, *Yeni Sabah*, 29.06.1948; “Müstakil Demokratlar İthamlara Cevap Veriyor”, *Kudret*, 29.05.1948.

ihamet şebekesi olarak tanımlayacaktır.⁵⁴⁸ II. Büyük Kongre’de Müstakil Demokratlar Grubu’nu oluşturan milletvekillerinin ihraçlarını onaylamasından sonra bu grup için Demokrat Parti sayfası tamamen kapanmıştır.

Bundan sonra basında bu milletvekillerinin Millet Partisi’ne katılacağı haberleri yer almaya başladı.⁵⁴⁹ Bu haberlerin doğruluğu Temmuz ayı başında, Müstakil Demokratlar Grubu milletvekillerinden Şahin Laçın, Mehmet Aşkar, Behçet Gökçen, Ali Rıza Kırsever, Fethi Erimçağ, Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz ve Ahmet Tahtakılıç’ın Millet Partisi’ne katılmalarıyla anlaşıldı.⁵⁵⁰ Bu isimler dışında kalan grubun altı milletvekili ise faaliyetlerini bağımsız olarak yürütmeye devam etmişlerdir.

⁵⁴⁸BCA, 490.100/204.808.2, “Celal Bayar’ın Mühim Nutku”, *Tasvir*, 21.06.1949; “D.P.G. İdare Kurulu Raporu: Partiyi Baltalamak İsteyenlerin Korktukları Açıkça Ortaya Kondu”, *Zafer*, 21.06.1949; “Genel Kurul Raporu D.P. den Çıkanları ve çıkarılanları şiddetle itham ediyor”, *Tan*, 21.06.1949.

⁵⁴⁹ “D.P. Kongresinden Sonra İlk Akisler”, *Tan*, 27.06.1949

⁵⁵⁰ Celal Bayar kongrede okuduğu GİK raporunda Müstakil Demokratların kongreden sonra Millet Partisi’ne katılacaklarını söylemişti. (Partiyi Baltalamak İsteyenlerin Korktukları Açıkça Ortaya Kondu”, *Zafer*, 21.06.1949).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PARTİ İÇİ MUHALEFET BAĞLAMINDA DEMOKRAT PARTİ II. KONGRESİ VE MUHALEFETİN PARTİ DIŞINDA ÖRGÜTLENMESİ

3.1. Parti İçi Muhalefetin Kongreye Yaklaşımı

1949 yılı ortalarına doğru yerel kongrelerini bitiren DP, II. Büyük Kongre atmosferine girmeye başlamıştı. Kongrenin havasını solumaya başlayan sadece Demokrat Partililer değildi. Müstakil Demokratlar adıyla Meclis'te örgütlenen yapıda kongre sonucunu merakla beklemekteydi. Bu siyasal konjonktür, kongre öncesinde partiden ihraç edilenlerle parti merkez yönetimi arasında yoğun tartışmalar yaşanmasına yol açacaktır. MDG'nin siyasal hedefi partiye geri dönmek, bu olmazsa yanlarında geniş bir kitleyi partiden kopararak, kurulmak üzere olan Millet Partisi'ne taşımaktı.⁵⁵¹ Parti merkez yönetiminin siyasal hedefi ise partiyi bütün bir halde 1950 genel seçimlerine taşımaktı. Bu amaçla da partiden gerçekleştiren ihraçları mutlak anlamda büyük kongreye onaylatmaları gerekiyordu.

Her iki tarafında hedeflerine ulaşmak için geliştirdikleri stratejileri daha kongre başlamadan devreye sokmaları, parti çevrelerinde gerilimi yükseltti. Bayar ve ekibinin stratejisinin bir boyutunu; iktidara karşı dış politikadan⁵⁵² ekonomiye, demokratikleşmeden Cumhurbaşkanı'nın şahsına kadar geniş bir yelpazede sert eleştiriler yaparak erken seçim taleplerini sık sık dile getirmek oluşturmuyordu.⁵⁵³ Diğer boyutunu ise MDG'yi parçalama taktiği oluşturmaktaydı. Bu amaçla Bayar, grubun lideri konumundaki Ahmet Tahtakılıç'a kongreye gelip konuşma yapması halinde lehine müdahalede bulunabileceği mesajını ilettili. Tahtakılıç Bayar'ın teklifini şu sözlerle reddetti;

Celal Bayar'ın iltimasına teşekkür ederim ancak Celal Bayar'dan değil kongreden böyle bir şey gelirse her türlü sualin cevabını vermeğe amadeyim eğer Bayar bununla ben bu müsamahayı gösteririm ama kongre şimdiden kararını vermiştir demek istiyorsa bunu da bir politika manevrasının kendisine neye mal olduğunu hatırlatmak isterim⁵⁵⁴

⁵⁵¹ "D.P. Genel Kongresi Çok Çetin Olacak", *Tan*, 16.06.1949; Goloğlu, 2013: 300.

⁵⁵² Muhalefet yılları boyunca Sovyet tehdidinin devam ettiği bir konjonktürde komünistlik suçlamalarına muhatap olmama adına hükümetin dış politikasını eleştirmekten imtina eden Demokrat Parti yöneticilerinin II. Kongre öncesinde buna yönelmeleri delegenin ihraçlar karşısında göstereceği reaksiyona karşı onları etkileme motivasyonu ile açıklanabilir.

⁵⁵³ "Bayar Dış Siyaseti Tenkit Ediyor", *Tan*, 15.05.1949; "Demokrat Parti Sert Hücumlara Başladı", *Tan*, 18.05.1949; "Bayar Genel Seçim İsteğini Tekrarladı", *Tan*, 30.05.1949.

⁵⁵⁴ "DP Kongresinde Müzakereler Hararetle Olacak", *Akşam*, 19.06.1949 ; "Tahtakılıç'ın Bayar'a Cevabı", *Kudret*, 19.05.1949

Bu yaklaşımın altında yatan temel saik, Tahtakılıç'ın parti merkez yönetiminin kongrede kendisine bağımsız konuşma fırsatı vermeyeceğini bilmesidir. Bayar'ın istediği Tahtakılıç'ın lehlerine tanıklık etmesidir. Böylece MDG'yi parçalamış olacaktı.

Parti içi muhalefet ise delegeleri etkileme adına küfürden, broşür dağıtmaya, kendilerine yakın basın-yayın organlarını ve yazarları harekete geçirmeye kadar her türlü araca başvuruyordu. Partiden ihraç edilenlerden Müstakil Demokratlar mensubu Hazım Bozca, Anafartalar Caddesi'nde bir delegeyle sohbet ederken Bayar ve kuruculara açık açık galiz küfürler edebilmekteydi.⁵⁵⁵ Bu hadise partiden ihraç edilenlerin ruh halini ve kara propagandayı nereye kadar vardırabileceklerini göstermesi açısından çarpıcıdır. Parti içi muhalefetin küfür siyasetinin son örneği bu olay olmayacaktır.

MDG mensupları kongreden önce “Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler” adıyla parti içi muhalefetin bütün iddialarının yer aldığı bir bildiri yayımladılar. Bildiride daha önce birçoğu İnönü tarafından da yalanlanan parti içi muhalefetin bildik iddiaları tekrarlanıyordu.⁵⁵⁶ Genel olarak; kurucuların İnönü'yle muvazaa yaptıkları, Üzeyir Avunduk ve Vehbi Koç'un buna aracılık ettikleri, İnönü'yü eleştirenlerin aşırı olarak damgalanarak bunların listelerinin İnönü'ye verildiği ve daha sonrada partiden atıldıkları savunuluyordu.⁵⁵⁷

Tan gazetesinden A. Naci Karacan, politikacı oyunu olarak değerlendirdiği bu broşürün halk katında iltifat görmeyeceğini öngörmekteydi.⁵⁵⁸ Gerçekten debu broşürün Demokrat Parti delegelerini hiçbir şekilde etkilemediği, kongrede delegelerin konuşmalarında broşüre olumlu anlamda hiçbir atıf yapmamasından anlaşılmaktadır. Aksine yer yer sert eleştirilere konu olmuştur. Örneğin; Kütahya delegelerinden Ömer Kuş, broşürü şöyle değerlendirmekteydi; “Tahtadan kılıçlarını çekenler-Ahmet Tahtakılıç'ı kastediyor-demokrasi davasına iktidar partisinden daha büyük fenalık ettiler. Onların Hareketleri hele çıkardıkları son broşürle büsbütün, ayrılanlardan nefret ediyorum.”⁵⁵⁹

Parti içi muhalefetin basın-yayın ayağının kongre öncesi faaliyetlerine bakıldığında ise ilk göze çarpan Kudret gazetesinin kongre başlamadan, geleneği olduğu üzere, DP aleyhine propagandaya çoktan başlamış olmasıdır. Gazete, DP Genel İdare Kurulu'nun meşru olmadığını, Abdülhamit'in ayan azası atar gibi tayin yapıldığını⁵⁶⁰, İnönü'nün DP

⁵⁵⁵ BCA, 490.100/204.808.2, “D.P. Kongresi Bugün Açılıyor”, *Vatan*, 20.06.1949.

⁵⁵⁶ “D.Parti ve Muvazaa İddiaları”, *Tan*, 16.06.1949.

⁵⁵⁷ “Müstakiller Ankara’da Bir Broşür Neşretti”, *Hürriyet*, 17.06.1949; “Müstakil D.P lilerin Broşürü Dün Neşredildi”, *Tan*, 17.06.1949; Alçora, 2015: 177.

⁵⁵⁸ “Demokrasinin Broşürü Buysa Vay Halimize”, *Tan*, 18.06.1949.

⁵⁵⁹ “Demokrat Parti Kongresinde İkinci Gün”, *Tan*, 22.06.1949.

⁵⁶⁰ “Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Meşru Değildir”, *Kudret*, 17.06.1949.

kurucularına “şirretler listesi” adında partiden tasfiye edileceklerin listesi verdiğini⁵⁶¹, bu amaçla kurucuların sahte bir haysiyet divanı oluşturduklarını⁵⁶² ifade eden, çoğunlukla spekülasyon dolu haberler veriyordu. Bütün bu iddialara da Celal Bayar’ın cevap vermemesini bunları kabul etmesi olarak okuyucusuna yansıtıyordu.⁵⁶³ Aynı gazeteden Nurettin Ardiçoğlu Müstakil Demokratların yukarda açıklanan makyavelist muhalefet anlayışını fazla uysal bularak eleştirebilmekteydi.⁵⁶⁴ İlginç olan nokta ise bu haberlerin yer aldığı Kudret gazetesinin, 17 Haziran 1949 tarihli nüshasının aynı sayfasında Kudret’in “hakkın ve hakikatin yolcusu olduğunu” ve “Millet Partisi ya da Müstakil Demokratların yayın organı” olmadıklarının ifade edilmesiydi.⁵⁶⁵ Aynı gazete kongrenin yapıldığı 20 Haziran günü delegeyi “DP Kongresini Selamlıyoruz” manşetinin yanında, “Kurucuların Yeri Halk Partisidir” şeklinde çıkmıştı.⁵⁶⁶ Yine Kudret’ten, Vasfi Reşid Sevigde kongrenin demokrasi kriterini kendisinin demokrasi anlayışını açık eden, şu ifadelerle ortaya koyuyordu; “Eğer kongre hakikaten partiye hakim ise işe bizzat el koyacaktır. Değilse Halk Partisinin o mutantan kongrelerinden herhangi biri mahiyetinde kalacak ve büyüklerine bağlılık hisleri ifade edilecek ve tazim telgrafları çekerek dağılacaktır”⁵⁶⁷ Yani kongre Sevig’in istediği kararı almaması halinde doğal olarak anti-demokratik addedilmeye mahkûmdur. Oysa Kongre, Sevig’in kriterlerinden çok farklı demokratik bir ortamda cerayan edecek ve Türk demokrasi tarihine I. Demokrat Parti Kongresi gibi yüz akı olarak geçecektir.

3.2 Kongrenin Atmosferi

DP II. Büyük Kongresi, 20-25 Haziran 1949 tarihlerinde Ankara Yeni Sergi Evi’nde yapılmıştır.⁵⁶⁸ Kongreye yaklaşık olarak 1500-1700 delege katılmıştır.⁵⁶⁹ Kongre başkanlığına E. Hayri Üstündağ seçilmiştir. İkinci başkanlıkları ise Sıtkı Yırcalı ile doğu illerinden bir

⁵⁶¹ “İnönü’nün Gizli Listesi Hakkında Yeni Malumat”, *Kudret*, 17.06.1949.

⁵⁶² “Başbakanlık Kurucuları Temize Çıkarmak İstiyor”, *Kudret*, 18.06.1949.

⁵⁶³ “Sükut İkrardan Gelir”, *Kudret*, 18.06.1949.

⁵⁶⁴ “İthamname”, *Kudret*, 17.06.1949.

⁵⁶⁵ “Biz Hakkın ve Hakikatin Yolcusuyuz”, *Kudret*, 17.06.1949.

⁵⁶⁶ “D.P. Kongresini Selamlıyoruz”, *Kudret*, 20.06.1949; “Kurucuların Yeri Halk Partisidir”, *Kudret*, 20.06.1949.

⁵⁶⁷ “Büyük Kongrenin Büyük Vazifesi”, *Kudret*, 19.09.1949.

⁵⁶⁸ “D.P. Büyük Kongresi Bu Sabah Ankara’da Açılıyor”, *Hürriyet*, 20.06.1949; “D. Parti Kongresi Bu Sabah Toplandı.”, *Akşam*, 21.06.1949; “D.P. Büyük Kongresi Dün Sabah Toplandı.” *Yeni Sabah*, 21.06.1949; “Büyük Kongre Dün Sona Erdi”, *Zafer*, 26.06.1949; “D. Parti Büyük kongresi Dün Sona Erdi”, *Tan*, 26.06.1949; “D.P. büyük kongresi bu sabah Ankara’da toplandı”, *Hürriyet*, 20.06.1949; D.P. Büyük Kongresi Bu Sabah Açılıyor”, *Tan*, 20.06.1949.

⁵⁶⁹ “D.P. Büyük Kongresi Dün Toplandı”, *Yeni Sabah*, 21.06.1949; Refik Koraltanda delege sayısını 1400’e varan şeklinde vermiştir.(Koraltan, 2013: 143).

ikinci başkan seçtirmek amacıyla diğer adayların feragatiyle Erzurum delegesi Memiş Yazıcı seçilmişlerdir.⁵⁷⁰

Siyasal parti kongrelerinin alışagelmış olan vasfı, parti üst yönetiminin kongreye hakim olması ve istediği kararları aldırmasıdır. DP kongresinde bu anlamda herhangi bir görüntü söz konusu değildir.⁵⁷¹ Hürriyet Gazetesi'nin biraz abartılı iddiasına göre sadece Genel İdare Kurulu raporuyla ilgili 100'den fazla delege kongrede söz almıştır.⁵⁷² Kongrenin dördüncü günü sabah oturumunda, kongreyi yöneten başkan Sıtkı Yırcalı'nın daha gerçekçi ifadesine göre o ana kadar (yani ilk üç günde) toplam 120 delege konuşma yapmıştı.⁵⁷³ Bütün bunlara kongrede işçilere grev hakkı tanınacağına vaat edilmesi⁵⁷⁴, Genel İdare Kurulu raporundan iktidara karşı ilişkilere kadar, her şeyin özgürce eleştirilebilmesini ve yapılan her kademedeki seçimlerde delegelerin oylarını özgürce kullanabilmesini eklendiğinde DP'nin I. Kongresi'nde olduğu gibi bu kongrede de demokratik havanın hakim olduğunu söylenebilir.

Kongrede demokratik havayı göstermesi açısından kongre sırasında yaşanan şu olay önemlidir; milletvekillerinin belirlenme şekliyle ilgili, genel merkezle teşkilatlar arasında elektrikli tartışmaların yapıldığı bir sırada, Celal Bayar'a söz verilmesine itiraz eden bir delegenin; "Kıfayeti müzakere teklifi verilmiştir. Benim Celal Bayar'dan ne farkım var" sözleri üzerine Kongre Başkanı Sıtkı Yırcalı'nın takririn reye konmadığı, bu sebeple genel başkana söz verebileceğini açıkladıktan sonra Celal Bayar'a söz verebilmesidir.⁵⁷⁵

Kongreye kadar DP'nin içinden MDG adıyla TBMM içinde birlikte hareket eden, fakat bir programı ve tüzüğü olmayan siyasal parti hüviyetinde bir grup çıkmıştı. Partiden ihraç edilen ve Millet Partisi'ni kurma girişimlerine devam eden Kenan Öner Grubu da bir yandan kara propagandaya devam etmekteydi. Yukarıda belirtildiği gibi kongre öncesinde bu gruplar partiden ihraçların Büyük Kongre tarafından onaylanmaması için yoğun bir çaba içine girmişlerdi. Kongrede bu faaliyetlere rağmen özgürlükçü bir ortamın varlığı kuşkusuz, kurucular açısından büyük bir riske işaret ediyordu. Fakat Celal Bayar'ın kongre salonuna girişte delegeler tarafından coşkuyla ayakta alkışlanmasından⁵⁷⁶ kongre sonuna kadar alınan

⁵⁷⁰ D.P Kongresi: Demokrat Parti 2. Kongresini Aksettiren Bir Röportaj Serisi, 1949: 12; "Dünkü Toplantı", *Akşam*, 21.06.1949; Parti içi muhalefetin yayın organı Kudret gazetesine göre Birinci oylamada Üstündağ ve Yırcalı eşit oy almıştır. Yırcalı'nın feragat talebi reddedilerek tekrar seçim yapılmış ve Üstündağ seçilmiştir. Mehmet Memiş ise seçilmesini Doğu delegesi olmasına borçludur. Diğer adaylar böylece bir jest yapmış oluyorlardı. ("Demokrat Parti Büyük Kongresi", *Kudret*, 21.05.1949; Koraltan, 2013:143).

⁵⁷¹ "D.P Kongresi Hangi Hava İçinde Açıldı", *Zafer*, 22.06.1949.

⁵⁷² "D. Parti kongresinin İkinci Günü Çok Hararetli Münakaşalarla Geçti", *Hürriyet*, 22.06.1949.

⁵⁷³ "Yumuşak Muhalefet Ezilmeye Mahkûm Olur. Memleket Bizden Hareket Bekliyor.", *Kudret*, 24.05.1949.

⁵⁷⁴ "D.Parti Büyük Kongresi Dün Sona Erdi", *Tan*, 26.06.1949.

⁵⁷⁵ BCA, 490.100/204.808.2, "Büyük Kongre Dün Sona Erdi", *Zafer*, 26.06.1949.

⁵⁷⁶ "D.P. Büyük Kongresi Dün Toplandı", *Yeni Sabah*, 21.06.1949; "Kongreden İntibalar: Celal Bayar Ayakta Alkışlandı", *Akşam*, 21.06.1949.

riskin ne kadar rasyonel olduğu görülecekti. Bu durum Önerciler ile Müstakil Demokratların gazetelerde yayımladıkları çeşitli beyanname, dağıttıkları broşürler ve şifahi olarak delegeler üzerinde yaratmak istedikleri menfi çabaların yeterince etkili olmadığını gösteriyordu.⁵⁷⁷

3.3 Kongrede Parti içi Muhalefetin Yoğunlaştığı Ana Başlıklar

3.3.1 Genel İdare Kurulu Raporu

Genel İdare Kurulu, Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi'nde seçimle belirlenmiş 15 üyeyle oluşturulmuştu. Partinin büyük kongresinden sonra en önemli yönetim organı olarak çalışmalarını sürdürmüştü. I. ve II. Büyük Kongreler arasındaki yaklaşık iki buçuk yıllık sürede aktif olarak çalışmış, iktidara ve parti içi muhalefete karşı geliştirilen politikaların merkez üssünü oluşturmuştu. Genel İdare Kurulu raporuyla söz konusu politikaların gerekçeleri kongreye sunulacaktı. Rapor genel manada parti içi muhalefetin bütün iddialarına cevap verdiği için Demokrat Parti tarihinin en önemli belgelerinden biridir. Raporun yaklaşık ¾'ü parti içi muhalefetin iddialarına verilen cevaplardan oluşur.

Rapor daha okunmadan büyük tartışmalara sebep olmuştur. Kurucular tarafından organize edildiği anlaşılan ve genel başkan, Genel İdare Kurulu Haysiyet Divanı, seçimlerini muhtelif komisyonların vereceği raporların müzakeresinden önce yapılmasını öngören 8. gündem maddesi, kongrede havayı elektriklendiren gelişme olmuştur. Bu konu hakkında bazı muhalif delegeler çeşitli görüş bildirimlerinde bulunmuşlardır.

Öyle ki İstanbul delegesi Veysel Güven; “Gündem kül olarak ele alınmalıdır. Genel kurul faaliyeti hakkındaki komisyon raporları okunup tasdik edilmeden kendileri ibra edilmeden nasıl seçime geçebilirler? Bunun hazırlanması hata olmuştur. Tashih edilmelidir” derken; Ankara delegesi Osman Şevki Çiçekdağ; “her şeyden evvel tüzüğe göre hareket edilecektir edilmesi lazımdır. Genel idare kurulunun gündem tespitine salahiyeti yoktur. Gündemi ancak kongre belirleyebilir. Bir suiniyet sezilmektedir. Genel idare kurulu izahat versin” demiştir.

Ankara delegesi Abdullah Gedikoğlu ise; “İdare Kurulunun iki yıllık icraatlarını didik didik etmeden kongrenin yeni seçim yapmasının mümkün olmadığını” vurgulamıştır.

Delegelerden Muharrem Tunçay; “komisyon raporları üzerinde münakaşa yapılmaz sonra seçime gidilmezse, buna demokrasi denemez. Şimdi seçime geçilecek olursa partinin kendi kendini inkâr edeceği anlamı taşır” sözleriyle tepkisini dile getirmiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷⁷ BCA, 490.100/204.808.2, “D.P. Kongresi Bugün Açılıyor”, *Vatan*, 20.06.1949.

Eleştirilerin yoğunlaşması üzerine söz alan Refik Şevket İnce: “davamız bir nizam davasıdır. Bizden buna muhalif bir hareket beklenebilir mi? Riyaset divanından hadise hakkında bir tebliğ yapılmadan müzakere ediliyor. Yapılan bir hata varsa düzeltilir.” sözleriyle gerilen ortamı sakinleştirmeye çalışmıştır. Yine Genel İdare Kurulundan Samet Ağaoğlu söz alarak; “büyük kongremiz partimizin en büyük organıdır. Siz her şeye mutlak hakim ve nazım mevkidesiniz. Fakat seçimlerin geri bırakılması delege arkadaşların ayrılması karşısında az delegeyle yapılabileceği gerekçesiyle öne alınmıştır ”dedi. Ancak bu sözler kongreyi tatmin etmemiştir. Sonuçta seçimlerin kongre sonuna bırakılmasına ittifakla karar verildi.⁵⁷⁹

Bu tartışmalardan sonra Genel Başkan Bayar tarafından okunabilen Genel İdare Kurulu raporunun konumuz bağlamında ki önemli pasajlarına bakalım;

Teşkilatımızın, partimizi her türlü tehlikede korunmak hususunda gösterdiği uyanıklık ve genel kurulumuzca vaktinde alınan kati tedbir ve kararlar sayesinde bozguncuların bütün gayret ve ümitleri boşa çıktı. Bunun üzerinedir ki iktidarın demokratik inkişafa tekrar taraflar görülmek mecburiyetinin duyduğuna şahit oluyoruz. Bazı kabine değişiklikleri oluyor ve nihayet Günaltay Hükümeti oldukça sarıh taahhütlerle iş başına geliyor. Ancak büyük kongremizin toplanacağı tarih yaklaştıkça bozgunculuk tahrikleri de şiddetleniyor. Bozguncu unsurlar bizden ayrıldıkları ve hatta birçokları yeni parti kurdukları halde Demokrat Parti ile uğraşmaktan ve bilhassa büyük kongremizde bir bozgun havası estirebilmek için gayretlerini son haddine çıkartmaktan geri kalmıyorlar. Sarıh Taahhütlerine rağmen hükümetin aylardan beri intizar vaziyetinden bir türlü çıkamamasının sebebini işte bundan aramak icap eder anlaşıyor ki bozguncu cephe nasıl kongremizde bir sarsıntı husule getirebileceği ümidine bağlanmışsa hükümet de bereket hattını tayin için kongremizin neticesini beklemektedir.

Bu zevatın kurdukları veya katılmaya öteden beri tasarladıkları sözde hakiki ve ciddi Muhalefeti hakikate partimize cephe almış bir ihanet şebekesi olarak vasıflandırılmakta asla hata yoktur. Bu şebekenin ilk günden beri demokratik inkişafımıza en ağır darbeler teşkil edecek mahiyette olan fesat ve tezvir teşebbüslerinden hiçbirini ihmal etmemiş ve etmemekte ve bu suretler de yalnız ve yalnız memleket ve demokrasi düşmanlarını sevindirmekte oldukları muhakkaktır. Takdir buyuracağınız veçhile maksat ve niyetleriyle siyasi ve ahlak bakımından durumları ne kadar ağır ise başvurdıkları mücadele metotları ile kullandıkları lisanın siyasi adap ve nezahetten tamamı ile uzak olması bakımından umumi efkâr önünde hak kazandıkları hükümde o kadar ağırdır. Bu yüzden memleket ve demokrasimiz hesabına büyük bir teessür duymaktayız.

⁵⁷⁸ BCA, 490.100/204.808.2, “Büyük Kongre Dün Sona Erdi”, *Zafer*, 26.06.1949; “Demokrat Parti Kongresi” , *Kudret*, 21.06.1949.

⁵⁷⁹ BCA, 490.100/204.808.2, “Büyük Kongre Dün Sona Erdi”, *Zafer*, 26.06.1949; “Demokrat Parti Kongresi” , *Kudret*, 21.06.1949.

Partimiz böylece siyasi hayatta eşine rastlanması mümkün olmayan mahiyet ve seviyede hücumlara maruz kalırken diğer taraftan iktidarda bizi ihtilal metotlarına başvurmakla yeniden suçlandırmak ve bu suretle adeta tehdit altında bulundurmak istiyorlar.

Bir cepheden muvazaa iftiraları diğerinden ise ihtilal metotlarıyla çalışmakta olduğumuz isnadları. Bu iki taraflı isnad ve hücumların hakikatle hiçbir alakası olmadığı meydandadır.

Hakikat ancak yüksek memleket menfaatlerinin telkin ve programımızın tesbit ettiği yolda azimle yürümekte olduğumuzdan ibarettir. Ne o iftiralar, ne bu tehditler bizi yolumuzdan ayırmamıştır.⁵⁸⁰

Metin incelendiğinde tecrübeli bir politikacı olan Celal Bayar'ın, yaklaşan 1950 seçimlerinde iktidar olabilmenin yolunun, kuruculara karşı, partide güç merkezi oluşturabilecek kişilerin ve grupların tasfiyesiyle daha homojen hale gelen partisini tek parça olarak seçime sokabilmekten geçtiğini anlamış olduğu gözükmemektedir. Bu amaçla konuşmasında sürekli olarak partisinin genel merkez yönetimiyle teşkilatlar arasında özdeşim kurmuş, parti içi muhalefetle de iktidar partisi arasında işbirliği olduğunu vurgulamıştır. İktidarın Demokrat Parti'nin ihtilal metotları uyguladığı suçlamaları kadar, muhalefetin muvazaa isnatlarına da göğüs germek zorunda kaldıklarını açıklamıştır. Başarılı bir retorikle de CHP'nin ve parti içindeki muhalif unsurların aynı gayeye hizmet ettiklerine dikkat çekerek parti politikalarındaki başarısızlıklar, CHP ile işbirliği yapan parti içi muhalefete yıkılmakta, doğal olarak muhalefeti hain ilan etmektedir.

Özellikle Günaltay Hükümeti'nin demokratikleşme konusundaki açık vaatlerine rağmen işi yavaştan almasını parti içi muhalefetin bölücü tavırlarına bağlamakta, hükümetin bu konudaki politikalarının kongrenin kararına bağlı olacağını açıklamaktadır.

Konuşmada Bayar; “Bu harekete katılanlar hakkındaki hükmünüze gelince partimizde maddi manevi alakaları çoktan kesilmiş olduğuna göre, onlar hakkındaki yüksek hükmünüz sadece manevi bir ceza mahiyetinde kalacaktır ”sözleriyle delegelere tasfiyelerin hukuki süreçlerinin tamamlandığını belirterek saflarını belirleme noktasında açık bir uyarıda bulunmuştur

MDG mensupları raporda yer alan suçlamalar üzerine basın yayın yoluyla harekete geçerek kurucuları, Hürriyet Misakı yerine 12 Temmuz Beyannamesi'ni kabul etmekle ve partide müfrit mutedil ayrılığı yaratmakla suçlamışlardır. Buna ek olarak Müstakil Demokratların hiçbirinin maaş zamlarını şahıslarına tahsis etmedikleri hatırlatılarak rapora itiraz edilmiştir.⁵⁸¹

⁵⁸⁰BCA, 490.100/204.808.2, “Celal Bayar'ın Mühim Nutku”, *Tasvir*, 21.06.1949; “D.P.G. İdare Kurulu Raporu: Partiyi Baltalamak İsteyenlerin Korktukları Açıkça Ortaya Kondu”, *Zafer*, 21.06.1949.

⁵⁸¹ “Celal Bayar'ın Okuduğu G.K. Raporu Yüz Kızartıcıdır”, *Kudret*, 21.05.1949.

Kongrede de rapora çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştirilerden biri, Ali Çetin'den gelmiştir.⁵⁸² Temmuz Beyannamesi ile Hürriyet Misakı'nın tam olarak gerçekleştirilmemesini parti içi muhalefetin yıkıcı faaliyetleriyle açıklayan Genel İdare Kurulu raporuna karşı çıkan Çetin, bu durumun ancak iktidarın makyavelist politikalarıyla açıklanabileceğini ve parti başkanı ile Cumhurbaşkanı görevlerinin aynı kişide toplanmasının doğal bir sonucu olduğunu vurgulamıştır.⁵⁸³ İstanbul delegelerinden Alaattin Nasuhoğlu da raporda, memleketin; “içtimai, mali, iktisadi” meselelerine yer verilmediği gerekçesiyle eleştiride bulunmuştur.⁵⁸⁴

Rapora eleştirilerin yoğunlaştığı noktalardan biride partiden ihraç edilenlere bu kadar yer ayrılmasıdır. Delegenin beklediği Hürriyet Misakı'nın niçin gerçekleştirilmediğinin açıklanması⁵⁸⁵ ve iktidar partisiyle mücadele gündemin diğer yoğun maddelerini oluşturmaktaydı. Bu bağlamda Genel İdare Kurulu raporu kongrede biçimsel ve içerik açıdan sistemli bir sorgulamaya tabi tutulmuş ciddi tepkilerle karşılanmıştır.⁵⁸⁶

Hatay delegesi Sırrı Hocaoglu, Müstakil Demokratların sürekli tenkit edilmesine itiraz ederek; “Bir uyuz keçi bulduk. Taşlayabildiğimiz kadar taşlayalım iktidar partisi iktidarda kalmak için böyle umacılar çıkarabilir Fakat bizim mücadele hedefimiz iktidar partisi olmalıdır” beyanatında bulunmuştur.⁵⁸⁷

İstanbul delegesi Mükerrer Sarol da Genel İdare Kurulu raporunun birkaç gün önceden delegelere dağıtılmamasını eleştirerek hükümetten program görüşmelerden önce hükümet programını incelemek üzere isteyen bir partinin bu tutumundaki çelişkiye dikkat çekmiştir.⁵⁸⁸

İzmir delegesi Osman Kapani rapordaki “Halk Partisi içinde demokrasi ve hürriyet fikrini samimi olarak benimsemiş pek çok vatandaşları bulunduğu kani olmamağa sebep yoktur.”⁵⁸⁹ cümlelerinin sarf edildiği bölüme itiraz ederek şu eleştirileri yöneltmiştir.

Raporda halk partisi içinde bazı dürüst kimselerin bulunduğu ima edilmektedir. Ben bu fikre iştirak etmiyorum. Eğer Halk Partisi saflarında iyi niyetli dürüst vatandaşlar varsa milletin elim vaziyetini niçin görememekteler? İktidara yaslanıp haksızlara göz yummaktan başlıca ne yapmaktadır milletin çektiği ıstırapları görmemek için kör, işitmek, içinde sağır olmak lazımdır. Eğer bütün bu hakikatleri görüp de harekete geçmiyorsa vatan perverlik nerede kalır? Bu sebeple rapordaki bu ibarenin tashihini istiyorum. Halk partisinde 35'ler 105'ler diye bir tebrik yapmak lüzumsuzdur. Çünkü hepsi aynı

⁵⁸² “Zafer Büyük Kongrede: Hatipler Adalet Bakanına Şiddetle Hücum Ettiler”, *Zafer*, 22.06.1949.

⁵⁸³ D.P Kongresi: Demokrat Parti 2. Kongresini Aksettiren Bir Röportaj Serisi, 1949: 33.

⁵⁸⁴ “Bayar'ın Nutku”, *Yeni Sabah*, 25.06.1949.

⁵⁸⁵ “C. Bayar'ın Kongredeki tenkitlere cevabı”, *Hürriyet*, 24.06.1949.

⁵⁸⁶ BCA, 490.100/204.808.2, “Kongrede Hararetli Konuşmalar”, *Vatan*, 23.06.1949.

⁵⁸⁷ “Zafer Büyük Kongrede: Hatipler Adalet Bakanına Şiddetle Hücum Ettiler”, *Zafer*, 22.06.1949.

⁵⁸⁸ BCA, 490.100/204.808.2, “Celal Bayar'ın Mühim Nutku”, *Tasvir*, 21.06.1949; “D.P.G. İdare Kurulu Raporu: Partiyi Baltalamak İsteyenlerin Korktukları Açıkça Ortaya Kondu”, *Zafer*, 21.06.1949.

mayadandır. Fakat millet hizasına gelmek zorunda kalacaktır. Aksi halde enkaz alanında gezilmekten onları hiçbir kuvvet kurtaramaz.⁵⁸⁹

Kongrede Genel İdare Kurulu raporu 23 Haziran 1949 tarihinde Bayar'ın ifadesiyle %90'la kabul edilmiştir.⁵⁹⁰ Ancak ihraçlara karşı bunun gündemde tutulmasına dahi karşı çıkacak kadar ilgisiz olan delegenin bu yaklaşımının sadece söylem düzeyinde kaldığı çok geçmeden ortaya çıkacaktır.

3.3.2 Parti İçi Muhalefetin Tasfiyesinin Komisyon Görüşmeleri

Demokrat Parti, II. kongreye Meclis Grubu'nun yaklaşık yarısını, Genel İdare Kurulu'nun 15 üyesinden 6'sını kaybederek gelmişti.⁵⁹¹ Şimdi kongrenin ihraçlara vereceği tepki merak konusuydu. Kongrenin 22 Haziran tarihindeki oturumunda partiden ihraçları görüşecek komisyon toplanacaktı. Kongrenin üçüncü gününe tekabül eden bu tarihteki delegelerin konuşmalarını Kudret Gazetesi'nden şöyle aktarılmaktaydı;

Tahta Kılıç'a dair Ankara Delegatesi Fahri Başkan; "Tahtakılıç, Çankaya da bir konferans vermişti. Polis vazife ve salahiyet konunun tabedilen 18. Maddesinden bahsediliyordu C.H.P milletvekillerini kast ederek aynen şöyle demişti Bu dört yüz ile uğraşmaktansa baştaki ile anlaşmaya ve bu muvazaa ise kabulüne razıyım işte bu tahta kılıç 15 gün sonra partiden çıktı" şeklinde eleştiriler getirmekteydi.

Afyon delegeesi Gündüz Kaynak "Bunlar Afyon'da demokrat partiyi yıkmak için ellerinden geleni sarf ettiler fakat bu çalışmaları boşa çıktı. Yapayalnız kaldılar. İtimat reylerimize ihanet eden mızıkçılar gurubunu şimdi afyon hemşeriliğinden de affetmiş bulunuyoruz" demektedir.

Çorum delegeesi Ziya Sebes "partiye suikast yapmak isteyenleri bir daha isimlerini anılmamasını" teklif ediyordu.⁵⁹²

Delegelerin bu konuşmalarından sonra kürsüye gelen Haysiyet Divanı reisi Hamit Şevket İncede alkışlarla karşılanan şu konuşmayı yapmıştır;

Partiyi bağrından delmek isteyen bir zümre karşısında irkildik. Baktık tehlike var; Parti ıstırabını sesleniyordu. Ani ve seri ameliyat lazımdı. Cerh ve kırbayı derhal kaldırmak lazım dedik. Tam bir

⁵⁸⁹ D.P. Büyük Kongresinin 3'ncü günü", *Kudret*, 22.06.1949.

⁵⁹⁰ "D.P. idare kurulu raporu dün kabul edildi", *Tan*, 24.06.1949; "Celal Bayar'ın Kongrede Tenkitlere Verdiği Cevap", *Kudret*, 24.05.1949.

⁵⁹¹ Eroğul, 2013: 62; II.Büyük kongre toplandığı sırada DP'nin 54 milletvekilinden 24'ü ayrılmış ya da ihraç edilmiş, Yunus Muammer Alakant ve Ali Rıza Alemdaroğlu'nun katılımıyla milletvekili sayısı 32 olmuştur. (Goloğlu, 2013:350).

⁵⁹² D.P. Büyük Kongresinin 3'ncü günü", *Kudret*, 22.06.1949.

huzuru vicdanla hiçbir tesir altında kalmadan sadece Allah'ın sesine baktık. Ferdin, başkanın, liderin, kardeşin, arkadaşın tesirinde kalmadık. Çünkü dava vatan davası idi bu davayı elinde bayrak olarak tutanda Demokrat Parti idi. Vatana faydalı olmayanların temizleyecektik, bu kararı aldık sizin bu günkü kararınızı görüyorduk. Yapılan muamele tam ve isabetli idi.⁵⁹³

Yukarıda yer verilen ve ihraç edilenleri eleştiren sert konuşmalarının yanı sıra partiden ihraçları gerçekleştiren hukuki mercii olan Haysiyet Divanı başkanının konuşmasının da alkışlar ve bravo sesleriyle karşılanması ihraçlar konusunda parti yönetiminin delegeleri ikna ettiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak ihraçları görüşüp kararı bağlayacak komisyondaki hava bundan oldukça farklı olacaktır.

İhraçların görüşüldüğü komisyon, Eskişehir Milletvekili Süreyya Evindik başkanlığında toplanarak ihraçları oyladı. Sonuç tam bir sürprizdi ihraçlar tek bir oy farkla kabul edilmişti. Vazgeçmeye niyeti olmayan muhalifler komisyonda kuruculardan yana olan grubu hazırlıksız yakaladıkları bir sırada, ihraçların tekrar oylanmasını istediler. Oylama yapılırsa, kararın bu sefer muhaliflerin lehine çıkacağını anlayan komisyon başkanı, Sıtkı Yırcalı'nın yönlendirmesiyle bu öneriyi, oylamaya sadece bir gün önce katılanların oy kullanması şartıyla kabul etti. Evindik'in amacı ihraçlar konusunda oylama dahi yapmadan oylamanın yapılıp yapılmayacağını bir gün önceki komisyon delegelerinin oyuna sunup, ret kararıyla bu sayfayı bütünüyle kapatmaktı. Bu zekice taktiği anlayamayan muhalifler bir gün önceki komisyonun ihraçların görüşülmesini dahi reddetmesiyle⁵⁹⁴ bu sayfayı kapatmak zorunda kaldılar.

Böylece kurucular derin bir nefes aldı. Çünkü ihraç edilen muhalif unsurların partiye dönmesi, kurucular açısından büyük hezimet anlamına gelirdi. Bu kararları tanımamak Bayar'ın Genel İdare Kurulu raporunda tanımladığının aksine sadece “manevi bir ceza mahiyetinde”⁵⁹⁵ kalmayacak, parti içinde büyük bir karmaşaya sebep olacaktı. İhraçların reddi kararı uygulanmazsa en yüksek karar organı olan Büyük Kongre'nin kararını uygulamayan parti yönetimi meşruiyetini yitirebilirdi. Bu da başından beri partiyi ele geçirmeyi amaçlayan muhalefete yeni imkanlar yaratabilirdi.

Sonuç bir oyla kazanılsa da Kurucuların hanesine yazılması gereken büyük bir başarıdır. Bu sonuçla 1946 seçimlerinden itibaren, daha çok bireysel ve klik düzeyinde, 1948 yılının Ocak ayından itibaren ise cephe savaşı şeklinde devam eden parti içi iktidar

⁵⁹³ “Zafer Büyük Kongrede: Hatipler Adalet Bakanına Şiddetle Hücum Ettiler”, *Zafer*, 22.06.1949.

⁵⁹⁴ “Misli Görülmemiş Facia”, *Kudret*, 23.05.1949; “Korkunç Bir Karar”, *Kudret*, 23.05.1949; “Demokrat Parti Kongresi Muvaffakiyetle neticelendi”, *Tan*, 26.06.1949; “Facianın Son Perdesi İndi”, *Kudret*, 24.05.1949.

⁵⁹⁵ BCA, 490.100/204.808.2, “Celal Bayar'ın Mühim Nutku”, *Tasvir*, 21.06.1949; “D.P.G. İdare Kurulu Raporu: Partiyi Baltalamak İsteyenlerin Korktukları Açıkça Ortaya Kondu”, *Zafer*, 21.06.1949.

mücadelesini kurucular kesin olarak kazanmıştır. Kongre delegelerinden Muammer Çakmak durumu veciz şekilde şöyle tespit etmektedir; “Tarih bu işe başlar kavgası adını verecektir genel kurul bu harbi kazanmıştır.”⁵⁹⁶

Parti merkez yönetiminin bu başarısı, kongrenin son günü yapılan partinin üst kurullarının ve genel başkanının seçimine de yansiyacaktır. Celal Bayar oylamaya katılan 907 delegenin 901’nin oyunu alarak yeniden genel başkanlığa seçilmiştir.⁵⁹⁷ Partinin en önemli kurulu olan Genel İdare Kurulu seçimlerini⁵⁹⁸ kurucuların istediği adaylar kazanmıştır.⁵⁹⁹ Yeni kurul üyeleri, aldıkları oy sırasına göre şunlardır; Refik Koraltan (803), Adnan Menderes (792), F.Lütfi Karaosmanoğlu(755), Fuat Köprülü(743), Refik Şevket İnce(635), Samet Ağaoğlu(621), Sıtkı Yırcalı(575), Hulusi Köymen(499), İhsan Şerif Özgen(473), Üzeyir Avunduk(451), Nuri Özsan(448), Celal Ramazanoğlu(423), Kamil Gündeş(386), Kemal Özçoban(301).⁶⁰⁰ Sonuç kurucuların kesin zaferiydi. Çünkü Genel İdare Kurulu’na parti içi muhalefete yakın isimler seçilemediği gibi seçilen yeni üyeler kuruculara daha yakın Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, Üzeyir Avunduk, Nuri Özsan, Celal Ramazanoğlu, Kamil Gündeş, Kemal Özçoban gibi isimlerden oluşmaktaydı.

Genel İdare Kurulu yedek üyeliklerine ise aldıkları oy sırasına göre şu isimler seçilmiştir; Osman Kapani(263), Osman Kavrak(232), A. Rıza İncealemdaroğlu(227), Kemal Zeytinoğlu(223), Zeki Ertaman(197), Zühtü Velibeşe(195), Muhtar Başkurt(189), Osman Şevki Çiçekdağ(181), Cemal Tunca(169), Halil Atalay(153), Muammer Alakant(137), Mustafa Nazlı(137), Hakkı Gedik(134), Hasan Polatkan(134).⁶⁰¹

Bu sonuçlarla CHP kökenli daha eski kuşaktan politikacılar, büyük çoğunluğu partiye sonradan katılan tecrübeli siyasetçilere ve genç kuşaktan siyasete DP’de başlamış olanlara kesin bir üstünlük sağlamış oluyorlardı. Kuruluşuyla beraber başlayan DP’yi kuruculardan kurtarma yani ele geçirme girişimi kesin bir yenilgiye uğratılmış oluyordu. Tasfiyenin kongre tarafından onaylanmasıyla birlikte Demokrat Parti’nin artık parçalanamayacağını anlayan iktidar muhalefetin iç işlerine daha fazla müdahale edemeyecektir.⁶⁰² Daha önemlisi kurucular parti içi muhalefetten kurtulmuşlar ve 1950 Seçimleri öncesinde partide tesanütü sağlamışlardır.

⁵⁹⁶ “İkinci Gün”, *Yeni Sabah*, 23.06.1949.

⁵⁹⁷ “Celal Bayar Yeniden Genel Başkanlığa Seçildi”, *Tan*, 26.06.1949.

⁵⁹⁸ “Yeni Genel İdare Kurulu”, *Zafer*, 25.06.1949; “D.P. Genel kurulu seçimi dün yapıldı”, *Tan*, 25.06.1949; “Kongre Bayar Ve Kuruculara Tam İtimadını Teyit Etti”, *Zafer*, 25.06.1949; Goloğlu, 2013:353.

⁵⁹⁹ “Kongre Bayar Ve Kuruculara Tam İtimadını Teyit Etti”, *Zafer*, 25.06.1949.

⁶⁰⁰ “D.P. Kongresi”, *Yeni Sabah*, 25.06.1949; Kudret Gazetesi’de yaklaşık olarak aynı sonuçları vermekle beraber Celal Bayar’ın 917, Refik Koraltan’ın 732 oy aldığı görüşündedir. “Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Seçimleri Neticelendi”, *Kudret*, 25.06.1949.

⁶⁰¹ “Kongre Bayar Ve Kuruculara Tam İtimadını Teyit Etti”, *Zafer*, 25.06.1949

⁶⁰² “Kongreden Alınan Neticeler”, *Zafer*, 27.06.1949.

3.3.3 Genel Merkez ve Taşra Teşkilatları Arasında Çatışma

Kongrede parti merkez yönetimiyle taşra teşkilatları arasında iki önemli konuda tartışma çıkmıştır. Birincisi milletvekili adaylarının kimin tarafından nasıl ve ne oranda belirleneceğidir. Genel İdare Kurulu kongreden milletvekili adaylarının %20 sini belirleme yetkisinin kendisine verilmesini isterken, taşra teşkilatları ise bu yetkinin tamamen teşkilatlarda olmasını ve bunun genişletilerek Ocak ve Bucaklara da teşmil edilmesi gerektiğini, aksi durumun taşra teşkilatının hareket serbestisinin engellenmesi anlamına geleceğini savunuyorlardı.

Bu konuda gerilimli ortamı yumuşatmak amacıyla genel merkez adına söz alan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, kendilerinin gösterecekleri adayları en alt kademedен başlayarak teşkilatlara soracaklarını bildirmiştir. Devamında ise Genel İdare Kurulu'na bu yetkinin verilmesinin parti menfaatine olduğunu vurgulamıştır. Buna itiraz eden Hüseyin Ural isimli delege parti etrafında dalkavukların oluşacağını belirtmiştir.

Karşılıklı tartışmalar devam ederken Celal Bayar şu konuşmayı yapmıştır;

İntihabı yapıp ekseriyeti sağladıktan sonra bir devlet idare edeceğiz. O devlete ait elemanları intihap etmek ihtiyarındayız. Arkadaşlarımızın kendi memleketlerinde liyakat sahiplerini seçeceklerinden eminiz. Ancak bu kendi muhitlerine inhisar edecektir. Mahalli teşkilatı Genel İdare Kurulundan tefrik etmeye ne lüzum vardır. Biz sizden ayrı bir kuvvet miyiz? Sizden imtiyaz mı istiyoruz? Hepimiz aynı maksada koşuyoruz...Ben nispetin üzerinde değilim. Maksat tanınmamış insanların seçilmesinin teminini sağlamaktır. Bu masum arzuyu umarım heyetiniz memlekette deriğ etmez. Arkadaşlar İşler meclise gelse ve başarısız olsa kimi sorumlu tutacaksınız mahalli teşkilatı mı? Genel İdare Kurulunu mu ?⁶⁰³

Bayar konuşmasının devamında tekrar ayrıcalık istemediğini rejisiyonelliğin (yerelcilik) doğru olmadığını, amaçlarının maksadın en iyi şekilde tahakkuk ettirilmesini sağlamak olduğunu belirterek delegeyi ikna etmiştir. Neticede kongre uzun tartışmalar sonunda bu öneriyi kabul ederek milletvekili adaylarının %20'sini Genel İdare Kurulu'nun belirlemesine karar vermiştir.⁶⁰⁴

Görüldüğü gibi ezici çoğunluğu yerel teşkilatlardan gelen delegelerin, kendi yetkileri konusundaki hassasiyetleri ve kıskançlıkları burada ön plana çıkmıştır. Ancak yine de milletvekillerinin %20'sini Genel İdare Kurulu'nun belirlemesi teklifini Celal Bayar'ın

⁶⁰³ BCA, 490.100/204.808.2, "Büyük Kongre Dün Sona Erdi", *Zafer*, 26.06.1949; "Demokrat Parti Kongresi", *Kudret*, 21.06.1949; "D.Parti Büyük Kongresi Dün Sona Erdi", *Tan*, 26.06.1949.

⁶⁰⁴ BCA, 490.100/204.808.2, "Büyük Kongre Dün Sona Erdi", *Zafer*, 26.06.1949; "Demokrat Parti Kongresi", *Kudret*, 21.06.1949; "D.Parti Büyük Kongresi Dün Sona Erdi", *Tan*, 26.06.1949.

konusmasından sonra kabul etmeleri⁶⁰⁵ rasyonel gerekçelerin güvendikleri bir siyasi figür tarafından dile getirilmesi halinde demokratik olgunlukla uzlaşmaya açık olduklarını gösterir.

Tartışma konularından ikincisi ise olağanüstü kongrenin nasıl toplanabileceği ile ilgilidir. Bu konuda yetkinin mutlak anlamda genel başkana verilmesine karşı çıkan bazı delegeler, Genel Başkan, Genel İdare Kurulu'ndan ve illerden gelecek temsilcilerden oluşacak heyetin 2/3'nün oyuyla ancak büyük kongrenin toplanabileceği kararının verilmesini sağlamışlardır.⁶⁰⁶ Taşranın bu hamlesine karşı, merkez yönetimi delege sayısını düşürerek cevap vermiştir. Eski tüzükte her ilden 3 delege ile üye sayısı 2 bini geçen iller için her fazla 2 bin üye için 1 delege esası geçerliyken(md.7), kongrede yapılan yeni düzenlemeyle her ilden yine 3 delegeye ek olarak üye sayısı 5 bini geçen yerlerde her fazla 5 bin üye için 1 delege seçilmesi usulü getirilmiştir.⁶⁰⁷ Bu düzenlemeyle partinin delege sayısı şimdiki sayısının yaklaşık yarısına iniyordu. Karar, II. Büyük Kongre'nin demokratik havasına ters düşmektedir. Çünkü siyasal partilerde çok sesliliğin vazgeçilmez koşullarından biri olan siyasal katılımı kısıtlamıştır.

3.3.4 İktidarla İlişkiler

1950 Seçimleri öncesi DP'nin bütünlüğü için büyük bir tehdit oluşturan parti içi muhalefet tasfiye edilmişti. Ancak partinin kuruluşundan bu güne, var olan muhalefetin tasfiyesi parti içi muhalefetin sona erdiği anlamına gelmiyordu. Yukarda Genel İdare Kurulu raporunda ve milletvekili adaylarının belirlenme yöntemi tartışmalarında görüldüğü gibi II. Büyük Kongre, tasfiye edilen parti içi muhalefetten bağımsız yoğun yeni bir parti içi muhalefetin görüldüğü bir platform olmuştur.

Yeni parti içi muhalefetin eskisinden yapısal önemli bir farkı vardı. II. Büyük Kongre'ye kadar partiyi ele geçirme amacı taşıyan ve hedefine ulaşmak için her türlü aracı kullanmaktan çekinmeyen yıkıcı muhalefetin tersine, kongredeki parti içi muhalefet, yapıcı, eleştirel, demokratik ve yol göstericidir. Kongrede eleştirilerin en yoğunlaştığı konu, 21 Temmuz Seçimleri, Hürriyet Misakı ve 12 Temmuz Beyannamesi'nin ağırlık merkezlerini oluşturduğu iktidarla ilişkilerdir.⁶⁰⁸

Bazı delegelerin bu konudaki yaklaşımlarına bakılacak olursa şöyle örnekler verilebilir; İzmir delegesi Osman Kapani Halk Partisi'nin seçimlerdeki vaziyetini imtihanında

⁶⁰⁵“Program ve Tüzükte Yapılan Değişiklikler”, *Zafer*, 26.06.1949; “D.Parti Büyük Kongresi Dün Sona Erdi”, *Tan*, 26.06.1949.

⁶⁰⁶BCA, 490.100/204.808.2, “Büyük Kongre Dün Sona Erdi”, *Zafer*, 26.06.1949.

⁶⁰⁷BCA, 490.100/204.808.2, “Büyük Kongre Dün Sona Erdi”, *Zafer*, 26.06.1949; Demokrat Parti Program ve Tüzüğü, 1949: 12.

⁶⁰⁸ “12 Temmuz Beyannamesini Unutalım”, *Zafer*, 25.06.1949.

kopya yapmaya hazırlanan talebelere benzeterek fakat Demokrat Parti'nin bu imkânı onlara asla vermeyeceğini ifade etmiştir. Konuşmasını tehdit içeren şu sözlerle bitiriyordu Kapanı;

Önümüzdeki seçimlerde 21 Temmuz maskaralıklarını hortlatan eller kırılacaktır. Hayatlar tehlikeye girmeden hile yapılamayacaktır. Hilebazların boynuna bir numaralı vatan haini levhasını asıp köy köy kasaba kasaba dolaştırılacağız. Biz ihtilal metotlarına müracaat etmedik etmeyeceğiz sadece sandık başlarında hainlere karşı meşru müdafaa hakkımızı kullanacağız.⁶⁰⁹

Bursa delegesi Hamza Başdemir de “seçim sandıklarını namusumuz gibi koruyacağız buna burada söz veriyorum”⁶¹⁰ demektedir.

Adana delegesi Reşat Güçlü ise “bu genel kurul hiçbir şey yapmamış olsa bile bu kadar mücadeleden sonra partiyi ayakta tutması kâfidir”, diye söze başlamış ve dış siyasetle hükümetin prensipte destekleneceğini, fakat tatbikatta desteklenmeyeceğini anlatmıştır.

Yozgat delegesi Cengiz Başaran da “milli dava kaybedildi” sözleriyle Hürriyet Misakı'nın gerçekleştirilemediğini dile getirmiştir.⁶¹¹

Günün en sert konuşmasını İstanbul delegesi Arif Hanoğlu yaptı. Müstakillere; “partiye hançer vurdular” diye çatmakla başlayan Hanoğlu, bir delegenin 12 Temmuz Beyannamesi'ni yakma teklifine karşılık şunları söylemiştir;

Hayır arkadaşlar bu beyannameyi yakmayacağız onu muhafaza edeceğiz çünkü o borçlar kanun gereğince tahsil lazım gelen bir borç senedidir. Bir borç senedi ödenmezse bu haysiyetsizlik, şerefsizlik, namussuzluk olur. Benim karşıma topla tüfekte bile gelseler hakkımdan ve yolumdan dönmem. Bugün Hamit ikinci devrindeki istibdadın hatırlandığın, Fakat biz, insanı uçayaklı sehpanın altına almasını da biliriz.⁶¹²

Maraş delegesi Refik Gürgeli, aynı zamanda görme engelli olması dolayısıyla kongrede ayrı bir ihtimam görmüştü. Kürsüye çıktığında büyük ilgi uyandıran şu konuşmayı yaptı:

Buraya gelirken vesikalarını valilerden değil milletten almış olan belgeleri hürmetle selamlarım. Millet hediye bekliyor, fakat Halk Partisi ve hükümlerinden iyilik beklemek şeytandan hayır beklemeye benzer. Şef sistemini berhava etmek Türk milletinin elindedir. Millet 12 Temmuz'a inanmamış ve

⁶⁰⁹ “D.P. Büyük Kongresinin 3'ncü günü”, *Kudret*, 22.06.1949.

⁶¹⁰ BCA, 490.100/204.808.2. (23.06.1949).

⁶¹¹ “Kongrenin Üçüncü Gününde Kurucular İtham Ediliyor”, *Kudret*, 23.06.1949.

⁶¹² “Demokrat Parti Kongresinin İkinci Gününde Bir Delege Haykırıyor”, *Kudret*, 22.06.1949.

güvenmemiştir. Seçim sandıkları başında çektiğimiz ıstırabı benim gibi bir ama görür, böyle bağrıışan gözü görenler nasıl bağırırlar, varın tasavvur edin.⁶¹³

İktidarla ilişkiler söz konusu olunca ortam, bir siyasal parti kongresi havasından çabucak çıkarak, demokrasi dışı yöntemlerle iktidarı ele geçirmeye çalışan “marjinal ihtilalci örgüt” toplantısı görüntüsüne bürünebilmektedir. Siyasal hadiselerle rahatlıkla “namus şeref davası” gibi bakılabilmekte “üçayaklı sehpalardan” söz edilebilmektedir. En güçlü alkışı iktidara en sert sözlerle çatan en fazla ajitasyon yapan delegelerin alması, durumun kırılğanlığını gösteren başka bir veridir. Yani parti içi muhalefetin tasfiyesinden sonra da söz konusu iktidar olunca Demokrat Parti’de değişen bir şey söz konusu değildir. İktidara karşı herkes halen fazlasıyla serttir. Delegelerin bu radikal tutumu kurucuları da aşırı politikaya yöneltecektir.

Delegelerin radikal yaklaşımlarının taşrada görüp yaşadıklarıyla yakından ilgisi vardır. İlk gençlik yıllarını ve yetişkinliklerini tek parti iktidarında geçirmiş bu insanlar, hürriyetsizliği ve baskıyı sonuna kadar yaşamış kimselerdir. Tek parti iktidarının vali, kaymakam ve jandarma baskısını deneyimleriyle yaşamışlar ya da bu baskıyı hemen yanı başlarında görerek derinden hissetmişlerdir. Dolayısıyla iktidar ile demokratik usullerle mücadele edilebileceğine çok azı inanıyordu.

Burada yanıtlanması gereken soru, delegelerin eleştirilerinde haklılık payı olup olmadığıdır? Bir siyasal parti merkez yönetiminin kısa ölçekli başarı kriterlerinden biri, şüphesiz iki büyük kongre arasında belirlenen objektif hedeflere ne kadar ulaşabildiğiyle ölçülebilir. DP yönetimi; bu açıdan ele alındığında başarısız olduğu söylenebilir. Çünkü I. Büyük Kongre’nin parti yönetimine verdiği en önemli görev olan Hürriyet Misakı çerçevesinde anti-demokratik kanunların kaldırılması, iktidarın anayasaya uymasının sağlanması ve cumhurbaşkanlığıyla parti başkanlığının ayrılması konularında bir ilerlemeden eser yoktur. Bu gerçeği çok iyi bilen Bayar, Genel İdare Kurulu raporunda şu savları ileri sürmüştür;

1- Seçim kanunu ve Polis Salahiyetleri Kanunu’nda küçük tadillerin yapılması, İstanbul ve çevresindeki sıkıyönetimin kaldırılması suretiyle basın yayının kısmen rahatlatılması ve 12 Temmuz Beyannamesi’nin kabul edilmesi, Hürriyet Misakı yolunda atılmış adımlardır.

2- Hürriyet Misakı’nın tam olarak gerçekleştirilememesinin sebebi, partide bozgunculuk yaparak tek parti zihniyetine ümit veren parti içi muhalefettir.⁶¹⁴

⁶¹³ “Kongrenin Üçüncü Gününde Kurucular İtham Ediliyor”, *Kudret*, 23.06.1949.

Ancak şu gerçeğin altını çizmek gerekir. İki kongre arasında Demokrat Parti yönetiminin, Hürriyet Misakında belirtilen demokrasi ilkelerine iktidar partisi başta olmak üzere herkesi alıştırması, Nadir Nadi'nin deyiimiyle “demokrasinin alfabesi” haline getirmesi, Türk demokrasisine büyük bir katkıdır.⁶¹⁵

Gerek Hürriyet Misakı'nın gerçekleşmesi yolunda hiçbir somut adım atılamaması, gerekse kongrede iktidara karşı yapılan sert eleştiriler, Ana Davalar Komisyonunda, “Millî Andın” kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur.⁶¹⁶ Kongre’de tespit edilen Hürriyet Misakının ruhuna sadık kalarak hazırlanan bu ant⁶¹⁷, iktidar çevrelerine göre “Linç Kanunu” ya da “Husumet Andı” olarak tanımlanmıştır. Milli Ant’ın metni şöyledir:

1-Seçim kanununun ve seçimlerle alakalı hükümlerin vaazından maksat millet iradesinin serbestçe tecellisini teminden ibarettir. Mevzu kanunlara ve müesses nizama aykırı hareket bir nevi kuvvet darbesi, millet ve vatandaş haklarının iptali neticesine varacağından buna meydan verilmesi memleket için büyük zarar ve tehlikeleri mucip olacaktır. Bu hale müsaade edilmemesi için haklarına tecavüz olunan bütün vatandaşların meşru müdafaa halinde kalmaları ve haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanununun müeyyidelerine dayanarak korumaları kaçınılmaz bir zaruret olacaktır. Bu hususların rey sahibi bütün partilere ve Türk Umumi efkârına bildirilmesi ayrıca bu yoldan hükümet ve vazifelerinin keyfiyetten haberdar edilmeleri zaruri görülmüştür.

2-Ancak tek parti zihniyetinin Halk Partisi iktidarının kanunların iflası pahasına da olsa devamını kararlaştırılmış olanlar kongremizin bu karara bu kararı almış olmasını ihtilale teşvik mahiyetinde tefsir etmeye kalkışabilirler.

Hâlbuki ihtilal, mevcut ve müessese içtimai ve siyasi nizamın cebren değiştirilmesine matuf bir hareket olup, yukarıda tavsif edilen hareketler ihtilal tarifinin tamamıyla şumulü dışında meşru hakların ve meşruiyetin müdafaası mahiyetindedir. Bu itibarla vatandaş siyasi hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına ve milli hâkimiyet esaslarına herhangi bir suretle engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakkı olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz. Aksi yolda teşebbüs edenlerin ise milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi mesuliyele mahkûm olacaklar muhakkaktır.”⁶¹⁸

⁶¹⁴ BCA, 490.100/204.808.2, “Celal Bayar’ın Mühim Nutku”, *Tasvir*, 21.06.1949; “D.P.G. İdare Kurulu Raporu: Partiyi Baltalamak İsteyenlerin Korktukları Açıkça Ortaya Kondu”, *Zafer*, 21.06.1949.

⁶¹⁵ “Bir Yıl Dönümü”, *Cumhuriyet*, 09.01.1949

⁶¹⁶ “Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi Dün Sona Erdi”, *Kudret*, 26.05.1949; Yeni Sabah gazetesinde kongre öncesinde yer alan bir haber DP çevrelerinde İkinci kongre öncesinde delegeler arasında bu konunun konuşulduğunu göstermektedir. Habere göre Kırklareli delegelerinden Ömer Lütfü Sönmez Müstakil Demokratlar yayınladığı bildiriye karşı çıkarak broşürü hiç dost doğru bulmadığını bunların bu suretle Halk Partisi’ne hizmet ettiğini söyleyerek “biz kurultayda milli ant meselesini ortaya atacağız bir tek ryan bile çalınmaması için alınacak tedbirlerin tatbiki için kadın erkek bütün demokratlar and içerek seçim oyunlarının önüne geçebiliriz” demiştir. “Demokrat Parti Kurultayı Yarın Toplanacak”, *Yeni Sabah*, 19.06.1949.

⁶¹⁷ “D. Parti Kurultayı Dün Kapandı”, *Yeni Sabah*, 26.06.1949.

⁶¹⁸ BCA, 030.01/40.241.16.-4-5.(29.05.1949); “Kongrenin dünkü celsesinden notlar”, *Hürriyet*, 24.06.1949; Seçimleri İfsad Edenler Milletin Husumetine Maruz Kalacaklardır”, *Zafer*, 26.05.1949.

Hukuki açıdan oldukça problemlili olan bu metin muğlak anayasaya uyma ve ihtilal karşıtı vurgusuna rağmen, halkı yöntemi belli olmayan bir mücadeleye çağırıyordu. Tabii ki bu ifadeler hükümet tarafından “İsyana teşvik” olarak yorumlandı.⁶¹⁹ Kuşkusuz, bu da 1950 Seçimlerine giderken iktidar-muhalefet ilişkilerinde yeni bir bunalım demektir.

3.4 Büyük Kongrede ki Parti İçi Muhalefetin İktidar-Muhalefet İlişkilerine Etkisi

II. Büyük Kongre’de delegelerin sert muhalefedinin bir sonucu olarak Milli And’ın kabul edilmesi, Günaltay Hükümeti’nin kurulmasıyla oldukça yumuşayan⁶²⁰ iktidar muhalefet ilişkilerinin tekrar gerilmesine yol açmıştır. Ulus gazetesinden Yavuz Abadan, iktidar çevrelerinin fikrini de yansıtan kongre değerlendirmesinde şunları ifade etmektedir; “DP Umumi kongresinden hatırdaki kalan intiba taşkın mizaçlı birçok delegenin bir propagandayı pervasızca halk efkârına telkine kalkmalarından ibarettir.”⁶²¹ Gerçekten de konuşmalarda fazlasıyla asıp kesmekten kurulacak idam sehpaşlarından, darağaçlarından söz edilmiştir.⁶²²

Milli Andın yayımlanmasının iki temel sebebi vardır. Birincisi; 1950 Seçimlerine gidilirken hükümetin, seçimleri demokratik şartlarda yapmasını temin etmektir. Çünkü Demokrat Parti’nin 21 Temmuz usulleriyle yapılacak bir seçimde iktidara gelme şansı söz konusu değildir. Konumuzla yakın ilgisi dolayısıyla bizi asıl ilgilendiren ikinci sebep ise, parti içi muhalefet faktörüdür. Kongrede yoğun muhalefet parti yönetimini şu sebeplerle Milli Andı kabule zorlamıştır:

1- Kurucular; kongrede merkez yönetimiyle az çok uyum içinde olan taşra teşkilatlarının, konu iktidarla ilişkiler olunca nasıl radikalleşebildiğine yakından şahit olmuşlardır.

2- Kongrede partiden ihraçlar komisyonda tek oyla kabul edilmişti. Üstelik sonrasında yeni oylama isteği politik manevralarla geçirilebilmişti.

3- Millet Partisi etrafında örgütleneceği belli olan, partiden ihraç edilen ya da ayrılan Kenan Öner, Mareşal Fevzi Çakmak, Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz gibi önde gelen isimlerin DP tabanı üzerindeki etkisi.

Öte yandan Demokratik bir seçim kanunu yapmaya iktidarı zorlamak ve 1950 seçimlerine Demokrat Parti’yi monolitik bir siyasal parti olarak sokabilmek amaçlarıyla

⁶¹⁹Hükümet veya memurların isyan üretmek için eleştirilmesidir. Roskin v.d., 2013: 111; Milli And ile Ağustos 1793’te kabul edilen Fransız Anayasasının 35. Maddesi arasındaki benzerlik çarpıcıdır. Bu madde “Hükümet, halkın haklarını çiğnediği zaman ayaklanma halk için ve halkın her bölümü için en kutsal ve zorunlu görevdir.” (Duclos, 1987: 18).

⁶²⁰ “Ankara’daki Siyasi Mahfillerin Tefsirleri”, Akşam, 26.06.1949; “D.P teklifi hükümetin kanaatine aykırıda olsa kabul edilecek”, *Hürriyet*, 10.04.1949.

⁶²¹ BCA, 490.100.204.808.2, Abadan, “Bir Kongrenin Bilançosu”, *Ulus*, 28.06.1949.

⁶²² “Hükümet Kardeş Kanı Akmasına Müsaade Etmeyecek Mütteyakkız Bulanacak”, *Akşam*, 26.06.1949.

yayımlanan Milli Ant'ın mevcut hukuk normlarını zorlayan üslubu, Demokrat Parti'nin kapatılmasını gündeme getirmiştir. CHP çevreleri tarafından görüşüne başvurulana Yargıtay 1. Başkanı Halil Özyörük bu konuda; “Bu karar karşısında DP kapatılabilir. İş Yargıtay’a gelirse Yargıtay’ca da aynı görüş uygulanır” şeklindedir. Adalet Bakanı Fuat Sirmen de aynı görüştedir. Fakat CHP Genel Başkanvekili Hilmi Uran ve Başbakan Şemsettin Günaltay farklı görüşteydiler⁶²³. O yüzden hukuki yollara başvurmazdılar. Bakanlar kurulu, bildirinin daha çok siyasi yönünü ön plana çıkaran şu bildiriye yayımladı;

Milli And adı altında ilan olunan karar Hükümetçe incelenmiş ve bu kongre kararı delalet ettiği zihniyet bakımında, bir hukuk ve nizam devleti mefhumu ile telifi asla kabil olmayacak mahiyette görünmüştür.

Muğlak bir üslupla yazılmış olan bu karar vatandaşların seçimlerde meşru müdafaa halinde kalabileceklerini ve bu taktir de haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanunu müeyyidelerine dayanarak korumalarının kaçınılmaz bir zaruret olacağını söylemekte ve vatandaşlara bu türlü bir haksızlığa karşı bilfiil harekete geçmek yolunu göstermektedir. Bu göre seçim hakkını ihlal edildiğini gören veya zanneden her vatandaş yalnız kendi takdirine dayanarak kanun bu işe memur ettiği kimselerin işine karışacak, onları kendi takdir ve arzusuna göre iş görmeye zorlayabilecektir. Karar vazifeli devlet memurlarını milli husumete maruz kalmakla tehdit etmekte ve oy sahibi vatandaşları korku ve baskı altına almayı istihdaf eylemektedir.

Herhangi bir hareketin haksız olup olmadığı herhangi bir kanunun Anayasaya uygun bulunup bulunmadığını hakkında her vatandaş ve her parti kendi kanaat, düşünce ve menfaatine göre karar vermeye kalkışır ve bu kararını bizzat tatbiki yeltenirse bundan devlet nizamı değil, ancak devleti süratle yıkıma götürececek bir anarşi doğar.

Demokrat Partiyi idare edenlerin ve bu parti kongresini vatandaşlar arasında husumet duygularını uyandırmak ve buna bir de milli vasfını takmak istemesi anlaşılmasın bir zihniyetin ifadesidir. Hükümet hürriyet rejimini memlekete tam manası ile yerleşmesine var gayret ile çalışır ve bütün muhalefet guruplarının bu yolda işbirliğini temine uğraşırken bilhassa son zamanlarda memlekette bir huzursuzluk havası yaratmak tertipleriyle karşılaşmış bulunmaktadır.⁶²⁴

Milli Husumet Andı'nın tahrik edici üslubuna rağmen hükümetin beyannamesi oldukça mutedil kabul edilebilir. Zira Tek partili sistemin kuruluşundan itibaren muhalefete karşı en ılımlı ve Türkiye'yi demokratikleştirme yolunda en gayretli hükümet olarak kabul edilmesi gereken Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin şaşkınlığı beyannameye yansımıştır.

⁶²³ Goloğlu, 2013: 353.

⁶²⁴ BCA,030.01/40.241.16. -11.(28.06.1949); “Hükümet Dün Bir Tebliğ Neşretti”, *Akşam*, 26.06.1949; “Hükümet dün akşam bir beyanname neşretti”, *Hürriyet*, 28.06.1949; “İktidar’ın Tehdit Beyannamesi”, *Kudret*, 28.06.1949

Kendisi ülkede çoğulcu demokratik yapıyı yerleştirmeye çalışırken⁶²⁵ DP'nin seçimlerde haksızlığa uğradığını düşünen herkese, devlet memurlarına ve hükümete karşı provokatif ifadelerle isyan çağrısı yapması anlaşılmaz bulunuyordu.

Hükümet kamuoyundaki beklentinin⁶²⁶ aksine muhalefete karşı sert tedbirler alınacağı haberlerini yalanlıyordu.⁶²⁷ Bu noktada Başbakan Günaltay'ın demokrat bakışının etkisi yadsınamaz. Günaltay 1949 yılı bütçe görüşmelerinde, muhalefetin her türlü eleştirilerini büyük olgunlukla karşılamış; “Bir tarihçi sıfatıyla sizi temin ederim ki bu milletin istikbali için sağlam ve samimi esaslara müstenid bir demokrasi birinci şarttır” sözleriyle bunu ispatlamıştır.⁶²⁸ Üstelik partisi içinden yoğun muhalefete⁶²⁹ rağmen bunları yapabilmiş olması, Türkiye'nin demokratikleşmesi bağlamında önemli kazanımlar sağlamıştır.

Celal Bayar, iktidarın beyannamesine karşı aşağıdaki beyannameyi yayınlarak cevap vermiştir;

Hükümetin ifadesine bakılırsa memlekette bir tedhiş havasının hakim olduğuna ve vatandaşların derin bir endişe içinde bulunduklarına hükümetin huzur ve sükunu iade için böyle bir beyanname neşrine zaruret hissettiğine hükmetmek icap edecektir ki, buna bu memleketin havasını teneffüs eden hiç kimsenin inanacağı kabul edilemez.

Gerek genel kurul raporundan gerek bu hususta tespit edilen kongre görüşünden fiili harekete kıyam ve tedhiş hareketine geçilmek gibi manalar çıkarmak tamamıyla imkânsızdır. Bunların açık manası tek parti zihniyetinin idamesinde ısrar olunduğu ve önümüzdeki seçimlerde 21 Temmuz metotlarının tatbikine çalışıldığı takdirde hasıl olacak ciddi vaziyeti bir defa daha hatırlatarak ve mesuliyetine de iştirak ederek iktidarı bugünkü yanlış yoldan tahzir etmekten ibarettir.

Seçim kanununun demokrat partice alabildiğine istismar edildiği iddiası eğer partimizin 21 Temmuz'dan sonra emniyetli bir seçim kanunu elde etmek için giriştiği ve maalesef hemen hiçbir müspet netice elde edemediği mükerrer teşebbüslerden dolayı ileri sürülüyorsa bunun ne kadar haksız olduğu izaha bile değmez.

Vatandaşın siyasi haklarını anayasa ve ceza kanunu hükümlerince müdafaa etmesi bahsinde hükümet beyannamesinde hukuki ve nizami devlet tabiri siper alınarak yürütülen mantık cidden gariptir. Orada

⁶²⁵Bu sırada Akşam gazetesinde hükümet çevrelerine dayanılarak yayınlandığı söylenen; “Demokrasi ve Hürriyet rejiminin yerleşmesini Günaltay hükümeti başlıca gaye edinmiştir... Bugünkü hükümet içinde demokratik cereyanın gerilemesine razı olacak tek bir bakan dahi yoktur. Hükümetin tek amacı demokratik hareketimizi durdurmak değil inkişaf ettirmektir” şeklindeki haberler Türkiye’de yaklaşan seçimler öncesi demokrasi adına gerçekten umut verici olmuştur. (“Hükümetin Beyannamesi İyi Tesir Yaptı”, Akşam, 29.06.1949).

⁶²⁶ “Karacan demokrasiye paydos mu?”, *Tan*, 28.06.1949.

⁶²⁷ Hükümetin tebliği”, *Tan*, 28.06.1949.

⁶²⁸ “Yeni Kabine Dün Kuruldu”, *Cumhuriyet*, 17.01.1949; “Şemsettin Günaltay Başbakan Oldu”, *Cumhuriyet*, 17.01.1949.

⁶²⁹ “Müfritler Yeni Kabineyi İnfial İle Karşıladılar”, *Cumhuriyet*, 17.01.1949; “Halk Parti Müfritlerinin Dünkü Kuvvet Tezahürü”, *Cumhuriyet*, 17.01.1949; “C.H.P. Müfritleri Yeniden Harekete Geçti”, *Cumhuriyet*, 06.01.1949.

yürütülen bu garip mantıka göre, yapılan kanunsuzluklar ne kadar ağır olursa olsun bütün vatandaşlara mütevekkilane boyun emekten başka bir şey kalmıyor demektir.

İşte bu mantıktır ki 21 Temmuz seçimlerinde hakim olmuş ve bir baştan bir başa bütün memlekette yapılan kanunsuz hareketlerin hepsi hem mukabelesiz hem cezasız kalmıştır.

Bu gün memlekette bir endişe hüküm sürüyorsa bu demokrat partinin takip etti siyasette değil yalnız ve yalnız iktidara eski zihniyetin hakim olmasından ve 21 Temmuz usullerin tekrarına teşebbüs olunması ihtimalinden doğmaktadır.⁶³⁰

Beyannameye bakıldığında Demokrat Parti yönetiminin, Milli Ant demokratik normlara uygun bir metinmiş gibi değerlendirdiği görülmektedir. Beyannamede öne çıkan şu hususlar bu yaklaşımı doğrulamaktadır;

1- Hükümet beyannamesine gerek olmadığını hatta bunun hükümet ciddiyetiyle bağdaşmadığının vurgulanması,

2- Hükümetin Milli And'ın yayımlanmasının toplumda endişe ve tedhiş havasına yol açtığı iddiaları reddedilerek, asıl hükümetin, hukuk ve nizam devleti kavramlarını siper alarak vatandaşların kendilerine karşı yapılacak bütün haksızlıklara itirazlarını engellemeye çalıştığının belirtilmesi

Görüldüğü gibi, açıkça yürürlükteki anayasaya göre Demokrat Parti'nin kapatılmasına yol açabilecek böyle bir metinden sonra bile hükümetin esnek bir beyanname yayımlaması, ciddiyetsizlik olarak değerlendiriliyordu. Hükümetin amacının hukuk ve düzen kavramlarıyla haksızlıklara itirazların önüne geçmeye çalıştığı iddia ediliyordu. Ancak hükümetin sağduyulu yaklaşımına muhalefet daha sonra ayak uydurmaya başlayacak ve Milli And'ın II. Kongre'de kabul edilmesinin Türk politik yaşamında yol açtığı kaos aşılarak 1950 Genel Seçimlerine gidilecektir. Tabii hükümetin temposuna Demokrat Parti'nin uymasının sebebi, Milli And'ın yayımlanmasıyla istediklerini almış olmasıdır. Zira hem hükümete gerekli mesaj verilmiş hem de partiden ihraçların teşkilatlarda yol açacağı muhtemel kopmaların önüne geçmiştir.

3.5 Partiden İhraç Edilenlerin Dışarıda Siyasal Örgütlenmesi

3.5.1Öz Demokratlar Partisi'nin Kurulması

Afyon, Demokrat Parti'nin muhalefet yılları boyunca, kuruculara karşı bir muhalefet merkezi gibi çalışmıştır. Partinin Meclis Grubu'nda Afyon Milletvekilleri Sadık Aldoğan, Hazım Bozca ve Şahin Laçın kuruculara karşı, muhalefetin önde gelen isimleridir. Bu

⁶³⁰ BCA, 30.01/40.241.16.-2-3. (29.06.1949); Celal Bayar hükümete cevap veriyor", *Hürriyet*, 29.11.1949; "Demokrat Partinin Tebliğe Cevabı", *Zafer*, 29.06.1949; "Bayar Kuvvetli ve Kararlı Konuştu", *Zafer*, 30.06.1949; "Celal Bayar'ın Hükümete Cevabı", *Akşam*, 29.06.1949.

isimlerin tamamı önceki bölümlerde gördüğü gibi ya partiden ihraç edilmiş yada ayrılmak zorunda bırakılmışlardır. Partinin il teşkilatının da milletvekillerinden geri kalan bir yanı yoktu. Genel Merkeze karşı çeşitli kararlar almış ve bunları uygulamışlardır. Örneğin, Aldoğan ve Bozca'nın partiden ihracından sonra yapılan Afyon İl Kongresi'ne, orada bulunan Menderes ve Cemal Tunca'nın itirazlarına rağmen kongre kararıyla katılmışlar, bunun üzerine Menderes ve arkadaşları kongreyi tanımayarak orayı terk etmek zorunda kalmıştır.⁶³¹ Bu uygulamalar sonucunda, Afyon İl Başkanı Halil Hilmi Bozca, Haysiyet Divanı'na verilmiştir.⁶³²

Demokrat Parti'den bahar aylarında gerçekleştirilen ihraçlardan sonra Afyonkarahisar'da 27 Ağustos 1948 tarihinde, Öz Demokratlar Partisi adında yerel bir parti kurulmuştur. Partinin kurucuları; Hüseyin Haşim Tiryakoğlu, Halil Hilmi Bozca, Yusuf Mazhar Eren'dir. Partiyi kuranlar, "Hakiki ve Temelli" Demokrat Partinin kendileri olduğunu savunuyorlardı. İktidarın ilk başlardaki zulümlerine beraber göğüs gerildikten sonra CHP'nin kaleyi içten fethederek Demokrat Parti kurucularını muvazaaya ikna ettiğini, "hamiyet sahipleri yeni partiler gruplar" kurduğunu, Öz Demokratların da bunlardan biri olduğunu iddia ediyorlardı.⁶³³

Öz Demokratların kurucuları, parti programı ile tüzüğünü de hazırlamışlardır. Parti programında ilginç olan ilçe ve bucakların halk tarafından seçilen kişiler tarafından yönetilmesi ve ikinci bir meclis talepleridir.⁶³⁴ İkinci meclis talebi CHP'nin 1959 kurultayında "İlk Hedefler beyannamesinde" yer almış ve 1961 Anayasasıyla uygulamaya konulmuştur.

Buna karşın Parti teşkilât kurmamış, belirli bir dönem Müstakil Demokratlar Grubu'yla birlikte hareket etmiştir. Daha sonra her iki grup da Millet Partisine katılmış ve "birleşik muhalefet beyannamesi" adı altında bir de beyanname yayınlamışlardır. Müstakillerden Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer, Rıza Kırsever ve Öz Demokratların Genel Başkanı Hüseyin Haşim Tiryakoğlu, Millet Partisi'nin Genel İdare Kurulu'na seçilmişlerdir.⁶³⁵

3.5.2 Millet Partisi'nin Kuruluşu

1948 yılının Şubat ayından başlayarak DP'den partinin kurucularıyla anlaşamayıp kendi rızalarıyla ayrılanların ve ihraç edilenlerin Mareşal'i de ikna ederek yeni parti

⁶³¹Teksoy, 2010: 140.

⁶³² "Refik Koraltan'ın Dünkü İfşaatı", *Tasvir*, 22.03.1948; "D.P Genel İdare Kurulunun Afyondaki Hezimetini", *Yeni Sabah* 20.03.1948; Halil Hilmi Bozca, partiden ihraç edilen Afyon milletvekili Hazım Bozca'nın babasıdır.

⁶³³ <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/197552> (erişim tarihi: 19.07.2018)

⁶³⁴ <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/19755257> (erişim tarihi: 27.07.2018).

⁶³⁵ "Müstakil Demokratlar Millet Partisine Katıldı", *Cumhuriyet*, 06.07.1949.

kuracakları haberleri basında geniş bir şekilde yer bulmaya başladı.⁶³⁶ Yeni partinin umdelerinin milliyetçilik ve liberallik olduğu program konusunda, kurucular arasında mutabakat sağlandığı bile yazılıyordu.⁶³⁷ Kenan Öner'e atfen şu haberler yapılıyordu; Programın ana hatları çizilmiştir. Yeni parti 10 güne kadar işe başlayacaktır. Yeni partide kurucular yoktur. Partiyi halka taktim ediciler vardır. Bunlar arasında Sayın Mareşal, Hikmet Bayur, Osman Nuri Köni, Mustafa Kentli emekli General Cafer Tayyar, Cevat Gücün, Osman Bölükbaşı'nı saymak mümkündür."⁶³⁸

Öner'in açıklamasında kurucular ismine mesafeli yaklaşılmasının sebebi, DP'nin kurucularına duyulan antipatiyle ilgili olduğu kadar, kurulacak yeni partinin ilk hedeflerinden birinin Demokrat Parti olacağının ilk işareti olarak kabul edilebilir.

Basının yeni parti konusundaki haberlerinde haklı olduğu, Mareşal Fevzi Çakmak⁶³⁹ imzasıyla 6 Temmuz 1948 tarihinde iç işleri bakanlığına verilen Millet Partisi'nin kuruluş dilekçesiyle anlaşıldı. Millet Partisi böylece resmi olarak teşekkül etmiş oldu.⁶⁴⁰

Mareşal Fevzi Çakmak, partinin fahri başkanı, Yusuf Hikmet Bayur⁶⁴¹ genel başkanı, Osman Nuri Köni genel başkan vekili, Mustafa Kentli genel sekreteri oldu. Toplam 33 kişi olan kurucuların diğer önemli isimleri ise şunlardı: Kenan Öner, Osman Bölükbaşı ve Sadık Aldoğan.⁶⁴² Kurucu kadronun ortak özellikleri, hepsinin DP'de parti içi muhalefetin lider kadrosunu oluşturmasıdır. Onursal başkan ve genel başkan⁶⁴³ DP listelerinden bağımsız

⁶³⁶“Yeni Bir Siyasi Parti”, *Tasvir*, 28.02.1948; “Yapılan İstişareler Sonunda Mareşalin Rızası Elde Edildi.”, *Yeni Sabah*, 04.05.1949.

⁶³⁷ “Yeni Partinin Umdeleri Milliyetçilik ve Liberalliktir.”, *Akşam*, 09.05.1948.

⁶³⁸ “Yeni Parti 10 Güne Kadar İşe Başlıyor.”, *Akşam*, 08.05.1948; “Üçüncü Parti yakında Kuruluyor”, *Yeni Sabah*, 03.06. 1948; Son telgraf gazetesinde yer alan şu habere bakıldığında gazete partinin liderinin Öner olduğundan emindir;“Kenan Öner, Kendisine müstakbel Partisini liderinin kim olacağını soran gazetecilere: Bizim Partide önceden adı belli lider olamaz ! Cevabını vermiştir. Fakat, Görünen köye Kılavuz istemez ki, bu siyasi birleşmenin hakiki ve fiili lideri Önerdir göstermelik olarak, belki bir başka zatın adı, lider olarak yarın, Öbür gün ilan edilecektir. Ancak Partinin gidişatını sevk ve idare edecek olan elbette ki daima Bay Önerdir.” (“Muhalefet Bizatihi Bir Fikir Değildir “, *Son Telgraf*, 06.05.1948).

⁶³⁹Mareşalin Partinin fahri başkanı olacağı Mayıs ayından itibaren artık netleşmeye başlamıştı. “Yeni Parti”, *Tasvir*, 06.05.1948.

⁶⁴⁰ “Millet Partisinin Beyannamesi”, *Son Posta*, 23.07.1948; “Millet Partisi Teşekkül Etti”, *Kudret*, 06.07.1948; Goloğlu, 2103: 303; Yunus Nadi Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde partinin ismine yönelik şu eleştirilere yer vermekteydi “siyaset dünyasında vaka sıfat olarak milli veya milliyetçi kelimesini kullanarak teşekküller vardır. Milli sosyalist, milli Katolik, milliyetçi liberal gibi adlar altında çalışan partilere her yerde rastlıyoruz . fakat bir vatan sınırları içindeki bütün halk topluluğunu temsil etmek iddiasını taşıyan inhisarcı bir millet partisi ancak birkaç günden beri ve yalnız bizde kurulmuştur, şimdi bu partiye göre, yurdumuzdaki öteki partilere göre yurdumuzdaki öteki partiler millettten sayılmayacak mıdır?” “Birkaç Nokta”, *Cumhuriyet*, 24.07.1948).

⁶⁴¹Hikmet Bayur CHP içinde önemli muhaliflerden biriydi. Tüzüğün gruptan çıkarılan milletvekilinin meclisten de çıkarılacağını öngören 112. maddesi gerekçe gösterilerek ihraç edilmişti. Hikmet Bayur'un önce CHP meclis grubunda 22 Ocak 1946 tarihinde yapılan açık oylamada 1 ret 3 çekimser 280 kabul oyuyla gruptan çıkarılmasına karar verilmiştir. Daha sonra bu karar 24 Ocak 1946 yılında parti divanı tarafından onanmıştır. (BCA, 490.10/6.28.19. 25.01.1946; “Hikmet Bayur Partiden Çıkarıldı”, *Cumhuriyet*, 23.01.1946 “Hikmet Bayur İçin Dün Verilen Karar”, *Ulus*, 23.01.1946).

⁶⁴² “Millet Partisi Teşekkül Etti”, *Kudret*, 06.07.1948; Goloğlu, 2103: 303.

⁶⁴³ Hikmet Bayur 1946 genel seçimlerinde milletvekili seçilememiştir.

milletvekili adaylarıdır. Öner, DP'nin eski İstanbul il başkanı, Köni ve Aldoğan eski DP milletvekili, Bölükbaşı ve Kentli de DP listelerinden milletvekili adayı olup kazanamayan isimlerdi.⁶⁴⁴

Mareşal, parti kurulduktan sonra “Mareşalin Millete Tarihi Beyannamesi” başlığı altında, parti içi muhalefetin yayın organlarında⁶⁴⁵ geniş bir şekilde yer alan bir beyanname yayımlanmıştır. Beyannamenin şu pasajı partinin kuruluş gayesini açıklamaktadır: “Bugünkü gidiş vatanımızı uçurumlara sürüklüyor, millet hâkimiyeti laftan ibaret kalıyor, iktidarı elinde tutan küçük bir zümre istediğini yapabiliyor, halk her gün daha fakir ve perişan bir duruma giriyor. İşte bu sebeptir ki bizlerin insanlık haklarımızı müdafaa edecek ciddi, samimi ve ivazsız bir muhalefetin vücuduna ihtiyaç görülüyor.”⁶⁴⁶

Bu beyanname ile Mareşal, şimdiye kadar siyasetin kıyısından dolaşarak da olsa korumayı başardığı siyaset üstü konumunu kaybediyordu.⁶⁴⁷ Bir siyasal partinin fahri başkanı sıfatıyla, iktidar partisini cepheden hedef alarak siyasetin açıkça tarafı oluyordu.

Mareşalin beyannamesinde iki vurgu “zümre hâkimiyeti” ve “tavizsiz muhalefet” öne çıkmaktadır. Hatırlanacağı üzere bu argümanlar Demokrat Parti içi muhalefetinin, partinin kuruluşundan Millet Partisi'nin kuruluşuna kadar, kuruculara karşı da sürekli öne sürdükleri eleştirilerdir. Millet Partisi'nin diğer önemli simalarının açıklamaları da DP parti içi muhalefetinin politikalarının aynen MP'de devam ettirileceğinin göstergesidir. Örneğin; Sadık Aldoğan'ın bir makalesinde yer alan şu ifadeler Millet Partisi'nin CHP'yi ve DP'yi aynı anda hedef aldığını göstermektedir;

Ne CHP ne de DP zimamdarları şefi ve şef siteplerini ortadan kaldırmak istemiyorlar bundan bahsetmekten şiddetle çekiniyorlar. Hatta bu çekinme korku halini bile alıyor. Millet partisnin ilk hedefi şef ve onun adamlarının sahneden uzaklaştırılması olduğuna göre bu seçim yenileme kararının canlanması için devamlı bir siyasi mücadeleyi göze almaktadır. Bu siyasi mücadelenin ne vakit muvaffakiyete münker olacağı kestirilemez ancak bizim için ilk hedef budur. İşte millet partisi bu gayeye erişmek için siyaset mücadelesine atılmış bulunuyor. Davamız istisnasız bütün demokrat ruhlu insanların davasıdır.⁶⁴⁸

Millet Partisi'nin kuruluşu basında geniş yankı buldu. Basın durumu yakın durdukları siyasal partinin politik perspektifinden yorumlamaktaydı. Muhalefet partisini böyleceği

⁶⁴⁴ Goloğlu, 2103: 303.

⁶⁴⁵ Millet partisi kurulduktan sonra nasıl parti içi muhalefet bu partiye transfer olmuşsa parti içi muhalefetin yayın organları da Millet Partisinin yayın organları olmuştur.

⁶⁴⁶ “Mareşalin Millete Beyannamesi”, *Kudret*, 22.07.1948.

⁶⁴⁷ “Mareşal'in Beyannamesi Münasebetiyle”, *Tasvir*, 23.07.1948.

⁶⁴⁸ BCA, 490.100/443.1832.1 (tarih yok).

gerekçesiyle, Millet Partisi'nin kuruluşuna iktidar partisiyle paralel yaklaşan Son Telgraf Gazetesi'nden Etem İzzet Benice, iktidar sözcüsü gibi konuşmaktadır;

Demokrat partisi kurucuları ve idarecileri muhalefet ve murakabe ehliyetini memleket bünyesinin ve halk sağduyusunun ihtiyacı emrinde iyi kullanmakta aciz gösterdikleri için bölüntüye uğradılar ve millet partisi karşılıklarına çıkageldi, demokrat parti eğer, kuruluş gününden itibaren yalnız sağduyuya her türlü ifrattan çekinen ve ihtiyaç ölçülerinin aslına sadık kalan bir şuur ve politika anlayışına değer vermiş bulunsaydı millet partisini kurmak yolundaki şahsi teşebbüsler ve hatta ihtiraslar kendi istikametlerinde gelişme zemini bulamazlar. Demokrat partinin 1946dan bu yana takip ettiği politika tutumu karşısında da millet partisinin teşekkülünün iyi olduğu kanaatindeyiz.⁶⁴⁹

Bu yorumların siyasal gerçeklikten ne kadar kopuk olduğu aşıkardır. Benice'nin iddialarının aksine, Millet Partisi kurucuları tamda Demokrat Parti kurucularının iktidara karşı sağduyulu politikalarını muvazaaya delil niteliğinde kabul ederek istifa etmişlerdir. Aynı gazetede şu yorumlara da yer verilmişti;

Ekserisi asabi ve küskün olan müfitler Partisinde, müşterek fikri vasıf aramak cephesine gelince: Bizce, müfritler arasında müşterek fikri vasıf, sadece müfrit muhalif oluşlardır. Dünyanın hiçbir yerinde, yalnız muhalefet tavrında ifrata varmak riski göze alınarak, siyasi Parti kurulmaz zira muhalefet, bir fikir değil, bir metodun ismidir. Bu kalıbın içine, muhteva olarak bir fikir sokmak lazımdır. Öncülerin bu yeni teşekkülünde, muhalefet kalıbının muhtevası, galiba, ifrat olacaktır.”⁶⁵⁰

MP'nin kuruluşuyla Demokrat Parti'deki, parti içi muhalefetinin sözcülüğünden bu partinin sözcülüğüne transfer olan, Kudret gazetesinden Nurettin Ardıçoğlu⁶⁵¹ “Millet partisnin kuruluşu demokratik inkılabımızda önemli bir merhaledir. Bu parti demokrasi tarihimizde hiçbir partiye nasip olmayan büyük bir siyasi doktrin ortaya koyduğuna kaniiz.”⁶⁵² sözleriyle partinin kuruluşunu kutlamaktadır.

Bu sözlere karşılık Son Posta Gazetesi'nden Selim Ragıp Emeç tamamen tersi görüşler ileri sürmekteydi:

⁶⁴⁹ “Millet” ve “Demokrat” Partileri Karşısında Halk ve Halkçılar”, *Son Telgraf*, 17.09.1948.

⁶⁵⁰ “Muhalefet Bizatihi Bir Fikir Değildir “, *Son Telgraf*, 06.05.1948.

⁶⁵¹ Ardıçoğlu'nun ne kadar iyi bir Millet Partili olduğunun göstergesi MP Genel Başkanı Hikmet Bayur ,Ali Rıza Başkan ve Nihat Kürşat'la hükümete hakareten hakim karşısına çıkmasıdır. Davada Hikmet Bayur beraat ederken diğer sanıklar 6 aya mahkum oldular. (“Hikmet Bayur ve Arkadaşları Davası “ , *Yeni Sabah*, 13.01.1949; “Hikmet Bayur Dün Beraat Etti “, *Yeni Sabah*, 04.02.1949).

⁶⁵² “Millet Partisinin Programı”, *Kudret*, 21.07.1948; Hikmet Bayur ve Osman Nuri Köni Yeni Sabah gazetesine yaptıkları ortak açıklamada; “Millet partisi Amerikan dostluğuna, İngiliz İttifakına ve her hususta birleşmiş milletler siyasetine taraftardır” demekteydiler.(“Millet Partisinin Dış Siyaset Görüşü”, *Yeni Sabah*, 26.02.1948).

Partinin; demokrat parti tarafından şimdiye kadar iddia edilegelmiş olan esaslardan başka tek bir fikri dahi yaratabilmiş olduğunu görmeyerek, mevcudiyetini kendisine borçlu bulunduğu demokrat partiye muvazaacı diye öfkelenen ve bu öfkesinin intikamını nasıl alacağını pek bilmeyerek ve fakat bir şeyler de yapmaktan geri kalmayarak bugün ki demokratlar arası lüzumsuz iftirak ve çatlaklığa bir marifet süsü vermekle teselli bulduğuna inanıyorum.⁶⁵³

Yeni Sabah gazetesi de Millet Partisi kurucularının parti programı üzerinde tam bir mutabakata vardıklarını, Hikmet Bayur'un, Kenan Öner ile arasında bir ihtilaf olduğu iddialarını kesinlikle yalanladığını haber yapmaktaydı.⁶⁵⁴

İktidar karşıtı Tasvir'den Cihad Baban, iktidar aşkı yalnız iktidarın işine yarar, iktidar hırsıyla birbirine düşen muhalefetten halk nefret eder⁶⁵⁵ sözleriyle muhalefet partilerini uyarmaktaydı.

Cumhuriyet Gazetesinden Nadir Nadi, gazetenin objektif çizgisine de uygun düşen bir perspektifle MP'nin geleceğini öngören şu sözlerle yer vermektedir;

Sert konuşmak mücadelede yılmamak şiddetli hareketlerle hasmına saldırmak politikada bir meziyet sayılabilir. Fakat her sanatla olduğu gibi bunlar sadece gayeye varmak için birer vasıta. Politikayı ağzına geleni söylemek ibaret sananlar, bir gün dudakları arasından dökülen incilere kimsenin aldırış etmediği görülürse elbette hayretler içinde kalacaklardır.⁶⁵⁶

MP'nin siyaset stratejisine bakıldığında Nadi'nin uyarılarının dikkate alınmadığı anlaşılar. Çünkü MP'nin politikalarını belirleyen iki temel unsur CHP'ye ve DP'de diktatorya kurmakla suçladıkları parti kurucularına karşı şiddetli saldırıdır. İki partinin de millet üzerinde egemenlik kuran bir klik tarafından yönetildiği tezini işleyen MP'liler, Kenan Öner'in ifadesiyle kendilerini “zümre hâkimiyeti yerine millet hâkimiyeti için cüdale atılmış kimseler”⁶⁵⁷ olarak görüyorlardı.

İktidar ve muhalefeti özdeşleştirme ve DP kurucularının iktidar istemediklerini, İnönü'nün devlet başkanlığında iktidarla ittifak ettiklerini yaymaya çalışıyorlardı. Sadık Aldoğan, CHP ve DP kurucuları ilişkisini dönme dolap metaforuyla açıklamaktaydı. İkisinin girdiği dolaba halkın girmeyi reddettiğini, MP'nin amacının da bu dolabı durdurmak olduğunu savunuyordu.⁶⁵⁸

⁶⁵³ “Millet Partisinin Beyannamesi”, *Son Posta*, 23.07.1948.

⁶⁵⁴ “Yeni Parti Kurucularının Faaliyetleri”, *Yeni Sabah*, 09.05.1948.

⁶⁵⁵ “Mareşalin Beyannamesi Münasebetiyle”, *Tasvir*, 23.07.1948.

⁶⁵⁶ “Millet Partisi”, *Cumhuriyet*, 23.07.1948

⁶⁵⁷ “Kenan Öner Nadir Nadi'ye Cevap Veriyor”, *Kudret*, 28.07.1948.

⁶⁵⁸ BCA, 030.01.72.460.10.-2.(Tarih yok).

Duverger, çok çeşitli ve çelişik menfaatleri bir araya getiren bir siyasal partinin muhalefetiyle, serkeş mizaçlı birkaç kişiyi ve açıkça belirlenmiş özel menfaatleri bir araya getiren partinin muhalefetin nitelik açısından oldukça farklı olacağını belirterek ikincisinin muhalefetinin daha demogojik ve radikal olacağını vurgular.⁶⁵⁹ Millet Partisi'nin politik nosyonu Duverger'in çizdiği bu çerçeveye tam olarak oturmaktadır. Çünkü, retorigi yüksek bir dille iktidara ve muhalefete sert şekilde yüklenmekle DP'nin teşkilatlarını ve seçmenlerini kazanabileceklerini düşünüyorlardı. Bir başka deyişle, Parti içinde liderlik mücadelesini kuruculara karşı kaybeden parti içi muhalefet, şimdide ayrı bir siyasal parti adı altında örgütlenerek DP'nin tabanını kendi partilerine çekerek kurucuları alt etmeye çalışıyorlardı. Bu bağlamda Kenan Öner, DP üyelerine şöyle seslenmektedir; “Demokrat Partide çalışmakta devam edenlerin bizlerden göreceği muamele sevgi ve saygıdan ibaret olacaktır. Memleketi Demokrat partiden değil başındaki efendilerden, kuruculardan kurtarmak herkes için bir borç hatta vazife mahiyetindedir.”⁶⁶⁰ Görüldüğü üzere Öner'in düşüncelerindeki naiflik çok açıktı. Bir zamanlar Demokrat Parti saflarında kuruculara karşı geliştirdikleri sert söylemleri, Millet Partisi çatısı altında daha da radikalleştirerek kurucularla Demokrat Parti kitlesi arasında bir ayrışmaya dönüştürebileceklerine inanıyorlardı.

Demokrat Partililer, parti içinde Millet Partisi Kurucularının niyetlerini bizzat tecrübe ederek yaşamışlardı. Bu sebeple MP'nin kurulacağı şayialarının yayıldığı 1948'in Nisan-Mayıs aylarında partiden kopmaları önlemek amacıyla iki ayaklı bir strateji geliştirdiler. Bir yandan Genel İdare Kurulu vasıtasıyla teşkilatlarına sürekli tamimler yayınlamış, diğer yandan da yurt genelinde teşkilatlarla çeşitli mitingler, toplantılar yaparak iktidara ve Millet Partisi'ne karşı sert politikalar geliştirdiler.⁶⁶¹

Millet Partisi'nin kuruluşu dolayısıyla Demokrat Parti Başkanlığı tarafından, Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar imzasıyla partinin İl İdare Kurulu Başkanlıklarına 26 Temmuz 1948 tarih ve 103 sayısıyla yayımlanan aşağıdaki tamimin şu pasajı, stratejinin birinci ayağına güzel bir örnek teşkil eder;

Demokrat Parti içinde ihtilâf yaratmaya çalışanların hakiki çehresi meydana çıktı: Esas gayelerine eriştiler, partilerini kurdular. Biz, aramızda yaratılmak istenilen bozguncu havanın ancak bu maksadı istihdaf ettiğini ve Demokrat Parti'yi muhtelif parçalara ayırarak, kolaylıkla yutulabilecek bir lokma haline getirilmek istenildiğini daha bidayette görmüş ve müteaddit tamimlerimizle hakikati teşkilâtımıza

⁶⁵⁹ Duverger, 1962: 165.

⁶⁶⁰ “Yeni Parti ile DP'nin Münasebeti”, *Yeni Sabah*, 07.05.1948.

⁶⁶¹ “Partiler Arasında Mücadele Başlıyor”, *Yeni Sabah*, 07.05.1948.

bildirmiştik. Bugün, görüşlerimizin isabetinin hâdisler teyid eylediği için, bu mevzua tekrar avdet etmeyi lüzumsuz addetmekteyiz.⁶⁶²

Demokrat Parti'nin stratejisinin ikinci ayağı kapsamında ise 16 Mayıs 1948 tarihinde İstanbul'da 30 bin kişinin katılımıyla bir miting gerçekleştirilmiştir. Mitingde Celal Bayar, seçim emniyetinin sağlanmasıyla ilgili “işî temelinden halletmek kararında ve azmindeyiz bir şeyden pervamız yoktur” sözlerinden sonra, milletin çektiği sıkıntıdan ve seçim emniyetinin sağlanmasından söz etmiştir. Mitingin oldukça kalabalık geçmesinin yanında, Celal Bayar ve kurucuların söylediklerinin halktan tasvip görmesi⁶⁶³, iktidar partisinin olduğu kadar parti içi muhalefetine kendine ders çıkarması gereken bir durum arz etmekteydi. Yine bu çerçevede düzenlenen Çeşme mitinginde, Celal Bayar muvazaa iddialarını reddederek Millet Partisi'ne sert eleştiriler yönelmiştir.⁶⁶⁴

Demokrat Partinin yukarda açıklanan başarılı stratejisinin yanında Millet Partisi açısından siyasette iki zorluk daha mevcuttu. Birincisi iktidar aşırı hareketleri kolaylıkla Millet Partisi'yle ilişkilendirerek bu partiyi mahkum edebilmekteydi. Bu konuda tipik bir örnek; 4 Nisan 1949 mecliste Arapça ezan okunmasıdır. Ezanı okuyanlar dinleyiciler arasına karışmış tarikatçılıktan mahkûm Osman Yaz ve Muhittin Ertuğrul isimli iki sabıkalıdır. Ulus Gazetesi bu münasebetle kolayca Millet Partisi'ne saldırabilmiştir. Buna karşılık Hikmet Bayur komünizm ve irtica hareketinden iktidarın sorumlu olduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁵ Diğer, MP yöneticilerinin muvazaa ile suçladıkları DP yöneticileri gibi tek parti iktidarının yönetiminin kadrolarında yer almaları ve siyasal tutarsızlıklarıdır. Nadir Nadi bu durumu; “Bunlar bu yaşa kadar üç yıl gibi kısa bir zamanda birkaç defa parti değiştirmişler ve bunu yaparken harikulade karakterlerinin bükülmezliği ile övünmüşlerdir.”⁶⁶⁶ şeklinde tespit etmektedir.

3.6 Millet Partisi'nden Hapishaneye Parti İçi Muhalefet

DP, Parti içi muhalefetine MP çatısı altında örgütlendikten sonra Vatan gazetesinden Faik Fenik'in deyiimiyle “CHP'yi bile kamuoyunda mazlum ve gadre uğramış bir parti

⁶⁶² Ağaoğlu, 2013: 619-621.

⁶⁶³ “D. Parti'nin İstanbul ve İzmir'deki Mitingleri”, *Akşam*, 17.05.1948; “30 bin Demokratın yaptığı protesto, *Yeni Sabah* 17.05.1948; Demokratların Mitingi”, *Akşam*, 16.05.1948; Cumhuriyet gazetesi 16 Mayıs 1948 tarihli DP'nin İstanbul mitingini ve Bayar'ın söylediklerini halk tarafından tasvibinin seçimlerde adli teminat şartının kabul edilmesi gerektiğinin önemli bir işareti saymaktadır. (Pazar Gün ki Ders”, *Cumhuriyet*, 18.05.1948).

⁶⁶⁴ “Çeşme Söylevi” *Kudret*, 25.08.1948; “Demokrat Partinin Çeşme Mitingine Büyük Ehemmiyet Atfediliyor”, *Kudret*, 18.08.1948.

⁶⁶⁵ “Büyük Millet Meclisinde Arapça Ezan Okuyanlar”, *Akşam* 06.02.1949; “Dün Mecliste Okunan Arapça Ezan “ *Yeni Sabah*, 05.02.1949; “ M. Meclisindeki Ezan Hadisesinin Akisleri “ , *Yeni Sabah*, 07.02.1949.

⁶⁶⁶ “Birkaç Nokta”, *Cumhuriyet*, 24.07.1948.

konumuna” getirerek kuvvetlendirmekteydi.⁶⁶⁷ Tabii ki iktidardan daha fazla nefreti, eski parti arkadaşları olan DP’lilere duymaktaydılar. Buna güzel bir örneklik teşkil eden olay, İnönü ve Bayar’a suikast düzenleneceği ihbarıyla yaşanmıştır.

Suikast teşebbüsü ithamları Millet Partisi Milletvekili Reşat Aydın’ın Kasım 1949 tarihinde bir tren yolculuğunda karşılaştığı DP Genel Başkanı Celal Bayar’a söylediği, MP’li Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna hakkındaki iddialara dayanmaktadır.⁶⁶⁸ Daha sonra Başbakan ile Milli Emniyet Teşkilatı Başkanı Naci Perker’e⁶⁶⁹ tekrarlanan bu iddiaya göre, sözü edilen kişiler önce Demokrat Parti Genel Başkanı Bayar’a suikast düzenleyecekler, daha sonra çıkan karışıklıkta Cumhurbaşkanı İnönü’yü de ortadan kaldıracaklar ve Mareşal’in yayımlayacağı bir beyanname ile iktidarı devirerek yönetimi tamamen ele geçireceklerdir.⁶⁷⁰

İddiaların başlangıçta hükümet tarafından ciddiye alınmadığı, ancak aynı iddiaların General Kazım Özalp’a, Celal Bayar tarafından yinelenmesi üzerine harekete geçildiği anlaşılmaktadır. Celal Bayar bu iddialarla beraber, Fuat Arna’nın çok para harcadığına dikkat çekerek, “eğer bu parayı Milli Emniyet’ten almıyorsa nereden aldığı anlaşılmaz bir şeydir. Komünistlerin bunlardan istifade etmesi mümkündür”⁶⁷¹ sözleriyle komplonun dış bağlantısı olabileceğine vurgu yapmıştır.

Hükümetin bir tebliğiyle kamuoyuna yansıyan suikast iddiası, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından soruşturulmaya başlanmış⁶⁷², MP Genel İdare Kurulu üyesi Fuat Arna ile Osman Bölükbaşı hemen tutuklanarak ceza evine gönderilmişlerdir.⁶⁷³ Ankara’da suikast teşebbüsünde adı geçen Osman Bölükbaşı’nın, İstanbul’da ise Nuri Leflef ve İzzet Mühürdaroglu’nun evlerinde arama yapılarak toplanan evraklar, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına teslim edilmiştir.⁶⁷⁴ Sadık Aldoğan’ın dokunulmazlığının kaldırılması Meclis’ten istenmiştir.⁶⁷⁵

⁶⁶⁷ “Hürriyet Gayri Mes’ullerin Küfür Rejimi Değildir.”, *Vatan*, 15.09.1948.

⁶⁶⁸ BCA, 030.01/132.858.6, 13, “Sokak Ortasında Bir Hadise”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198; “D.P. yi Yıkma İçin Tertipler”, *Yeni Sabah*, 30.11.1949; “İnönü ve Celal Bayar’a karşı suikast”, *Hürriyet*, 17.11.1949.

⁶⁶⁹ “Sadık Aldoğan’ın Teşrii Masuniyeti”, *Yeni Sabah*, 23.11.1949.

⁶⁷⁰ “İnönü ve Bayar’a karşı tertip edilen bir suikast meydana çıkarıldı”, *Tan*, 17.11.1949; “İnönü ve Celal Bayar’a karşı suikast”, *Hürriyet*, 17.11.1949; “Sadık Aldoğan’ın Teşrii Masuniyeti”, *Yeni Sabah*, 23.11.1949; Bölükbaşı, 1949: 3-4; Barutçu, 2001: 920.

⁶⁷¹ BCA, 030.01/132.858.6, 13, “Bay Bayar Ne Söylemiş”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198; “Millet partisi dün kavgalı bir toplantı yaptı”, *Tan*, 27.11.1949.

⁶⁷² “Suikast İhbarı İle İlgili Sorular”, *Yeni Sabah*, 26.11.1949.

⁶⁷³ “Osman bölükbaşı ve Fuat arna dün Ankara’da tevkif edildiler” *Hürriyet*, 17.11.1949.

⁶⁷⁴ BCA, 030.01/132.858.6, 13, “Karma Komisyonunda”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198; Sadık Aldoğan milletvekili olduğu için yasalara göre üstünün ve evinin aranması Anayasanın 17. Maddesinin 2. Fıkrasına göre suçtu. İlgili maddenin “ üstüne suç atılan bir milletvekili kamutayın kararı olmadan sanık olarak sorgulanamaz ve yargılanamaz” şeklindeki sarıh hükmünü hatırlatan Aldoğan mecliste bu konuda açıklama yapması için Başbakan ve Adalet bakanına sorular sormuştur. (“Suikast İhbarı İle İlgili Sorular”, *Yeni Sabah*, 26.11.1949).

⁶⁷⁵ “Suikast İhbarı Tahkikatı Sona Erdi”, *Yeni Sabah*, 22.11.1949.

Bu gelişmeler üzerine Reşat Aydın'ın ihbarın altında kendi imzası bulunmadığını, aksine imzanın Naci Perker'e ait olduğunu açıklamıştır. Ancak gerek Bayar ile Perker'in açıklamaları gerekse hükümet tezkeresi, Aydın'ı doğrulamamaktadır. Aydın'ın güvenirliliği konusunda kendisiyle uzun yıllar beraber çalışmış, olayın yaşandığı dönemde hiçbir siyasi partiye üye olmayan Emin Sazak; "Reşat Aydın meclise sokulmuş çiban gibidir. Ben bugüne kadar mecliste ne C.H.P'li, ne D.P'li ne M.P'li milletvekillerinin, nede hademelerin ve kapıcıların bu adam hakkında iyi söylediklerine şahit olmadım"⁶⁷⁶ değerlendirmesinde bulunmuştu. Bu ise soru işaretlerini bir kat daha artırmıştı.

Bölükbaşı ve Arna, hapse girmelerinden 5 gün sonra, Ankara Cumhuriyet savcılığının haklarında yeterince kanıt bulunmadığı gerekçesiyle, resen verdiği kararla tahliye oldular.⁶⁷⁷ Aynı gün Bölükbaşı ve Arna, yanlarında Akşam Gazetesi muhabiri Nizam Payzın, Millet Partisi'nden Nurettin Arıçoğlu ve Millet Partisi ocak başkanlarından Yalçın Uraz olduğu halde, Bölükbaşı'nın itfaiye meydanındaki evine giderken Sağlık Bakanlığı durağında Celal Bayar'la karşılaştılar. İlk konuşan Yalçın Uraz, "işte sahte suikast tertibine ismi karışan budur." diyerek, Bayar'a hakaret etmiştir. Daha sonra kalabalığın artmasıyla söze karışan Fuat Arna, küfürlerle Celal Bayar'ı sahte kahraman ilan etmiştir.⁶⁷⁸ Kendisinin Ruslardan para aldığı, iddialarını ağır hakaretlerle yalanlamıştır. Bölükbaşı ise yeni iddiaların yer aldığı şu ithamlarda bulunmuştur;

İnönü'yü öldürmek üzere vaktiyle Erzurum'dan gelen mektubu hasıraltı etmiştin. Şimdi de bize bir tuzak olarak kurulan tertipte baş artist rolünü alarak Kazım Özalp'e belki muhafaza tedbirleri alırlar demek suretiyle Hem İnönü'ye kur yapıyorsun hem bizleri vurmak istiyorsun, hem de kendini suikastlara hedef olan büyük bir devlet adamı ve hürriyet kahramanı fırsatını kazanıyorsun. Bütün bu hakikatleri ifşa edeceğim.

Yaşananlar üzerine Celal Bayar da çok korkmuş bir vaziyette yutkunarak oradan uzaklaşmıştır. Sonunda hükümetin konuyla ilgili tezkeresini geri istemesi, mahkemenin sanıklar hakkında beraat kararı vermesi ve Sadık Aldoğan'ın dokunulmazlığının kaldırılması talebinden vazgeçilmesi, olayın tamamen komplo ve iftiradan ibaret olduğunu göstermiştir.⁶⁷⁹

Siyasal partilerin 1949 Kasım ayında iç politik gündemin bir numaralı konusu olan bu meseleye tamamen makyavalist bir anlayışla yaklaştıklarını görmekteyiz. İktidar partisinin

⁶⁷⁶ BCA, 030.01/132.858.6 -13 (Tarih yok).

⁶⁷⁷ "Suikast sanıkları tahliye edildi", *Tan*, 22.11.1949.

⁶⁷⁸ BCA, 030.01/132.858.6, 3-4, "Celal Bayar'ın Uğradığı Tecavüz", *Ulus*, 22.11.1949.

⁶⁷⁹ "İhbar Ve İftira", *Yeni Sabah*, 24.06.1949; "Suikast İhbarı Tahkikatı Sona Erdi", *Yeni Sabah*, 22.11.1949; "Sadık Aldoğan'ın Teşrii Masuniyeti", *Yeni Sabah*, 23.11.1949; "Aydın'ın Masuniyetinin Ref'i Meclisten İstendi", *Yeni Sabah*, 24.11.1949.

olaya bulaşmak niyetinde olmadığı anlaşılmaktadır. İhbar başlangıçta Başbakan'ın yanında yapılmasına rağmen, hükümet konunun üstüne gitmediği gibi, ilk fırsatta Sadık Aldoğan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasıyla ilgili tezkereyi geri çekmiştir.⁶⁸⁰Buradan hareketle, iktidarın muhalefet partileri arasındaki çatışmanın kendi çıkarları açısından daha doğru olacağını düşündüğünü söylenebilir.

Asıl çatışma muhalefet partileri arasında, daha doğru bir deyimle, DP kurucularıyla MP çatısı altında örgütlenen eski DP parti içi muhalefetinin önemli isimleri arasında gerçekleşmiştir. Olayda dikkati çeken önemli nokta; eski DP'li, yeni MP Genel İdare Kurulu üyesi Bölükbaşı ve Arna'nın, Celal Bayar'a parti rekabetiyle açıklanamayacak düşmanca tavırlarıdır. Bunun sebebi DP yıllarına dayanan kin ve nefretleridir. Partide “başlar kavgasını” kaybeden dolayısıyla partiyi ele geçirme hayalleri suya düşenler, yakaladıkları ilk fırsatta F. Osman Menteşoğlu'nun “Millet Partisi içinde küfür Ordinaryüsleri mevcuttur.”⁶⁸¹ saptamasını doğrular nitelikte bir performans sergilemişlerdir.

Kişisel intikam duygularının yanında bu hadiseden hemen sonra, genel başkanları Hikmet Bayur'un da katılımıyla Osman Bölükbaşı'nın evinde toplantı yapan MP'liler, olayı tamamen pragmatik mütalaalarla mağdur edebiyatının bir parçası ve muvazaa iddialarının yeni bir delili olarak ele almışlardır. Yani DP'yi yıpratma adına, olayı propaganda vesilesi saymış ve araçsallaştırmışlardır.

Reşat Aydın'ya dava açılmasını öneren MP'lilere Bölükbaşı “Bizim asıl meşgul olacağımız başkalarıdır. Bir milyar sarf etsek bu kadar propaganda yaptıramazdık.” sözleriyle DP'yi işaret etti. Bu fikirleri Bayur ve partinin avukatı Nihat Akpınarlı da tastik ettiler.⁶⁸² Sonrasında basına verdiği demeçte, Bölükbaşı şunları ifade etmiştir;

Bir facia olarak tertiplenen fakat aktörlerinin ve rejisörlerinin akılsızlığı yüzünden bir komedyaya olarak nihayetlenen bu suikast oyununa “millet partisine tuzak” adını takmak çok uygun olur.İftira silahı geri tepmiş aktörü yaralamış sarsıntıdan perde yırtılmış kuklanın ipini tutanların başları gözük müştür.18 milyonluk bir seyirci kütlesi hükmünü şimdiden vermiştir.⁶⁸³

⁶⁸⁰ Aldoğan'ın Teşrii masuniyeti”, Tan, 23.11.1949; “Sadık Aldoğan'ın Teşrii Masuniyeti Kalkmıyor”, Yeni Sabah, 23.11.1949; “D.P. yı Yıpratmak İçin Tertipler”, Yeni Sabah,30.11.1949.

⁶⁸¹BCA, 030.01/132.858.5,2,“Zaman İçinde Bir Taktir Bir Maşallah”, *Ulus*, 12.10.1949; Ulus muhabirinin Celal Bayar'a hakaretemiz sözlerinizin altını imzalar mısınız? sorusuna “hay hay” diyerek ve “Bizler sözümüzü imzamızla tasdik ederiz Biz polis romanlarında olduğu gibi plaklara ses verenlerden alanlardan değiliz” sözleriyle övünerek olumlu cevap vermiştir. (BCA,030.01/132.858.6, 4, “Millet Partililer Memnun”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198.); Son Posta Gazetesi'nden Selim Ragıp Emeç'te MP'yi “öfke partisi” olarak tanımlamaktadır.(“Millet Partisinin Beyannamesi”, Son Posta, 23.07.1949).

⁶⁸² BCA,030.01/132.858.6, 4, “Millet Partililer Memnun”, *Ulus*, 22.11.1949.

⁶⁸³ BCA,030.01/132.858.6, 8, “Bölükbaşı Ne Diyor”, *Ulus*, 22.11.1949.

Millet Partililer bu olayı da bir şekilde muvazaaya bağlamışlardır. Fuat Arna, olayı Bayar'ın iktidarla anlaşarak gizlice tertiplemediği bir hadise⁶⁸⁴ şeklinde tanımlamaktaydı. Tahtakılıç ise, “Celal Bayar, İnönü'ye kur yapıyor, İnönü'ye yaranmak için Reşat Aydın'ı tarafından ileri sürülen suikast haberini söylüyor, iki parti birlikte hareket ediyorlar hani birde muvazaa yok derlerdi.. Bundan ala muvazaa mı olur?”⁶⁸⁵ sözleriyle Arna'yı desteklemiştir.

DP'nin konuya yaklaşımı bir zamanlar parti içi muhalefeti oluşturan unsurların şimdi başka bir siyasal parti altında örgütlenseler de Demokrat Parti'ye karşı iktidarla birleşerek “manevi suikast düzenledikleri”, ihanet ettikleri yönündedir.⁶⁸⁶ Bu bağlamda Bayar'a yapılan saldırı, partinin çeşitli kademelerinde şiddetle protesto edilmiştir.⁶⁸⁷ Daha sonra gerilimin frekansını düşürme politikası geliştirilmiştir. Bu bağlamda Bayar, Kazım Özalp'e verdiği bilgilerin savcılıkta ifade edilmesini bir zühul(dalgınlık) eseri sayarak tekzip etmiştir.⁶⁸⁸ Karma komisyonda Sadık Aldoğan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasına karşı çıkmıştır.⁶⁸⁹

3.7 Yeniden Parti İçi Muhalefet Merkezi Olarak İstanbul

Demokrat Parti'nin II. Büyük Kongresi'nde “Milli And'ın” kabul edilmesiyle yükselen siyasi tansiyon, 1949 yılının sonbaharına doğru kaybolmaya başlamıştı. CHP'nin yavaş yavaş demokratik rejimlerde iktidarın özgür seçimlerle belirleneceğini kabul etmeye, yani oyunu kuralları içinde oynamaya alıştığı görülmektedir. Buna güzel bir örnek olarak DP İzmir Kongresi'nde iktidara yönelik sert eleştirilerde bulunan Osman Kapani'nin, genel merkeze –ilginç bir şekilde- Bitlis teşkilatı tarafından şikayet edilmesi ve bunun üzerine de genel sekreter adına, Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu'nun; “Demokrasi hayatında bu gibi konuşmak ve yazışmalara sık sık rastlayacağız. Bu bakımdan matbuata verilen geniş serbesiyetin önüne geçilmesi imkansızdır. Bize düşen vazife fazla ileri gitmeden kendi gazetelerimizle halkı aydınlatmaktır.”⁶⁹⁰ şeklinde verdiği cevap gösterilebilir. Siyasal iklim demokratik bir seçim için gerçekten de uygundu. Ancak Demokrat Parti'ye iktidara

⁶⁸⁴ BCA,030.01/132.858.6, 8, “Fuat Arna Ne Diyor”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198.

⁶⁸⁵ BCA,030.01/132.858.6, 8, “Millet Partililer Memnun”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198.

⁶⁸⁶ “Bayar ifşa ediyor”, *Hürriyet*, 30.11.1949.

⁶⁸⁷ “Bayar'a yapılan çirkin tecevüz protesto edildi”, *Tan*, 26.11.1949.

⁶⁸⁸ BCA,030.01/132.858.6, 4, “Fuat Arna Ne Diyor”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198; *Ulus* gazetesine göre Celal Bayar'ın savcılığa gönderdiği mektup hakkında savcı General Özalp'in fikrini sormuş o meseleyi aklında kaldığı gibi naklettiğini Bayar'ın komünistlerden ve Fuat Arna'dan bahsettiğini hatırladığını belirtmiştir. (BCA,030.01/132.858.6, 4, “Fuat Arna Ne Diyor”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198; “Celal Bayar Savcılığa Mühim Malumat Verdi”, *Hürriyet*, 18.11.1949.

⁶⁸⁹ “Demokrasiye Yapılan Suikast”, *Zafer*, 23.11.1949; Barutçu, 2001: 928.

⁶⁹⁰ BCA, 490.01/459.1884.3. 25.02.1949; Benzer bir örnekte Balıkesir CHP teşkilatından genel sekreterliğe gönderilen ve Başbakan Günaltay'a Balıkesir gezisi sırasında Balıkesir Postası isimli yerel gazetesinin hakaret ettiği iddialarına verilen cevaptır. Söz konusu cevapta gazetesinin ifadelerinde Halk Partisi'ni tahkir edecek bir husus bulunmadığı açılacak bir davada mahkemenin müsbet bir karar vermeyeceği ifade edilmektedir. (BCA, 490.01/249.498.1, 1. 30.11.1949).

gelebilmek için seçimlerin adil ve tarafsız yapılacağına dair hukuki bir güvence gerekiyordu. Bunun içinde gerekli zemin, Demokrat Parti yöneticilerinin uyguladığı akılcı politikalarla zaten oluşturulmuştu. Bu bağlamda 21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerinde iktidarın uyguladığı despotik usuller ustaca kullanıldı, seçim güvenliği “manevi asayişsizlik” vesilesi, “vatanın selameti” “millet davası” gibi kavramlarla adeta ulusal bir güvenlik meselesi haline getirildi. 1946 Genel Seçiminden sonra yapılan belediye ve ara seçimlere girilmeyerek⁶⁹¹ iktidarın meşruiyeti sürekli tartışmaya açıldı. Son olarak da DP, Ocak 1949’da “istişari kongreyle” yasal düzenlemeler yapılmazsa seçimlere katılmayacağını açıkladı.⁶⁹² Bu ısrarlı ve tutarlı politikalar sonunda seçimlerin adli kontrol altında yapılmasını öngören yeni seçim kanunu, Şubat 1950’de iktidar partisine kabul ettirildi⁶⁹³

Yukarda açıklanan siyasal ve hukuksal açılardan demokratik konjonktür, Demokrat Parti için iktidara yürüyüşün artık çok da zor olmadığı bir iklimi işaret ediyordu. Tabii buda eskisi kadar iç bünyeyi sarsacak büyüklükte olmasa da parti içi iktidar mücadelelerine yol açtı. Bunlardan en önemlisi, Köprülü-Menderes hizbiyle il başkanı Esat Çağa’nın başını çektiği İstanbul teşkilatı arasında gerçekleşmiştir.

Esat Çağa, 1948 İstanbul Kongresinde 67 oyla başkan seçilen A. Münip Berkan’dan sonra, 46 oyla il idare kuruluna seçilmiş, sonra da genel sekreterliğine getirilmiştir.⁶⁹⁴ Berkan’ın ölümü üzerine ise Temmuz 1949’da İstanbul il başkanlığına seçilmiştir.⁶⁹⁵

Çağa, parti içinde iktidara karşı sert politikalar uygulanmasını savunan, bir nevi Kenan Öner çizgisini takip eden muhalif kişilerden biri olarak tanınmaktaydı. Esat Çağa’nın Parti’nin II. Büyük Kongresi’nde yaptığı konuşmada; Meclisten çekilmek gerektiğini, iktidar partisinin sözden anlamayacağını, milletvekillerinin milletin bağrına avdet etmekle “aradıkları istinatgâhı orada bulacaklarını”⁶⁹⁶ ifade eden sözleri muhalif politik yaklaşımının açık göstergelerinden biriydi. Dikkat edilirse 1949 Haziranında artık genel seçimlere bir yıldan az bir sürenin kaldığı kesitte DP içinde hala Kenan Öner muhalifliği devam ediyor gibidir.

Muhalefetin tasfiyesiyle parti içinde iyice rakipsiz hale gelen Menderes- Köprülü hizbinin böyle bir muhalif odağa, hem de İstanbul gibi, 1946 Seçimlerinde Demokrat Parti’ye 18 milletvekili kazandırmış ve milletvekili sayısı bu seçimlerde 30’a çıkmış olan Türkiye’nin

⁶⁹¹ “Demokrat Partinin Verdiği Karar Millete Hayırlı Olsun”, *Tasvir*, 20.07.1948; , “Demokrat Parti ve Seçimler”, *Yeni Gazete*, 20.07.1948.

⁶⁹² Barutçu, 2001: 945.

⁶⁹³ “Günaltay Hükümeti Vaadini Yerine Getirdi”, *Ulus*, 11.02.1950.

⁶⁹⁴ Nutku, 1979: 83-85.

⁶⁹⁵ Nutku, 1979: 121.

⁶⁹⁶ D.P. Büyük Kongresinin 3’ncü günü”, *Kudret*, 22.06.1949.

en büyük seçim çevresinde tahammül etmeleri pek olası görünmüyordu. Üstelik bu hizip için ne pahasına olursa olsun İstanbul'da kendilerine mutlak anlamda bağlı bir yönetim, Kenan Öner'den beri ciddi bir psikolojik bariyerdi. Dolayısıyla Esat Çağa'nın neye mal olursa olsun tasfiye edilmesi gerekiyordu. Oysa bu tasfiyenin tüzük hükümleri gereğince yani yasal yollarla yapılması mümkün görünmüyordu. Çünkü Çağa, siyasetin dolambaçlı yollarına tenezzül etmeyen ve Emrullah Nutku'nun ifadesiyle “dert babası”⁶⁹⁷ kişiliğiyle İstanbul teşkilatında çok sevilen bir şahsiyetti.

İstanbul'un en büyük kongrelerinden biri olan Eminönü İlçe Kongresi'ni Çağa taraftarlarının kazanması Menderes-Köprülü hizbini harekete geçirmiştir. Menderes'in İstanbul'da emir eri gibi çalışan İstanbul İl İdare Kurulu üyesi Mükerrerem Sarol ve partinin İstanbul Müfettişi Hüsnü Yaman, Eminönü Kongresi'ni, sahte zabıtlarla ikinci bir kongre daha yapılmış gibi göstererek iptal ettirdiler. Hâlbuki ikinci bir kongre için ne kimse toplanmış nede herhangi bir karar alınmıştı. Daha vahimi, Genel İdare Kurulu'nun durumu tespit etmek için İstanbul'a gönderdiği üç kişilik heyet Sarol taraftarlarının yaptığı düzmece kongreyi geçerli sayarak Çağa taraftarlarının kazandığı Eminönü kongresini geçersiz saymıştır.⁶⁹⁸ Kuşkusuz bu heyet Menderes-Köprülü hizbinin güdümündeydiler ve hukuku katleden bu kararı onların direktifleriyle aldılar. Bu noktada Refik Koraltan'ın “kendilerinin parti bütünlüğünü sağlamak adına, zaman zaman görevlerini suiistimal ettiklerini” belirttiği açıklamasını hatırlamak yerinde olacaktır.⁶⁹⁹ İktidara demokrasi konusunda dört yıl boyunca yoğun eleştiriler yöneltenlerin, parti içi iktidarlarının ciddi bir risk taşımadığı koşullarda bile ne kadar demokratik oldukları ortadadır. Üstelik parti içinden de bu gayr-i meşru uygulamaya başta Genel Başkan Bayar olmak üzere hiçbir ciddi tepki gelmemiştir. Anlaşılan Türk siyasal kültürünün “iktidarı ele geçiren haklıdır” vasfıyla şekillenen otoriter ayağı Demokrat Parti içinde hükmünü en hoyrat şekilde devam ettirmektedir.

Çağa, bu kararı kabul etmeyerek direndi. Ayrıca genel kurul tarafından sebep gösterilmeden il idare kurulundan alınan Sait Şamil ve Emin Nihat'ın görevlerine iade edilmedikleri takdirde istifa edeceğini Bayar'a bildirdi. Bayar Çağa'ya istifasını gizli tutmasını birkaç gün içinde İstanbul'a geleceğini bildirdi. Fakat Bayar yerine Genel İdare Kurulu üç kişilik bir heyet gönderdi.⁷⁰⁰ F. Lütfi Karaosmanoğlu, R. Şevket İnçe ve Celal Ramazanoğlu'ndan oluşan bir bu heyet Esat Çağa'nın istifasını kabul etmiş ve il kurulu toptan

⁶⁹⁷ Nutku, 1979: 131.

⁶⁹⁸ Baban, 2009: 34; Nutku, 1979: 135-136.

⁶⁹⁹ “Refik Koraltan'ın Dünkü İfşaatı”, *Tasvir*, 22.03.1948.

⁷⁰⁰ “D. P İl başkanının istifasından sonra”, *Yeni Sabah*, 01.03.1950

fes edilmiştir.⁷⁰¹ Ardından Nihat Reşat Belger başkanlığında Sani Yaver, Enver Atakan, General A. İhsan Sabis, Mithat Berker, Şükrü Kerimzade, Hayri Yavuz ve Firüzan Tekin'den oluşan yeni il idare kurulunu oluşturmuştur.⁷⁰²

Bu gelişmeler üzerine Esat Çağa, 27 Şubat 1950 tarihinde basına şu istifa demecini vermiştir;

Genel Kurul'un, büyük dava ile uğraşacak yerde, kendilerine mensup ve İstanbul teşkilatının uşak menzilesine indirmek gayreti güden, bir hizbin menfaatlerini korumak gibi küçük hesaplarla aldığı kararların millet ve parti menfaatlerine zararlı olduğunu da düşünmemesi, yararların takdirinde acze veya maksadı mahsusa delalet eder. Parti içinde kanun ve tüzük yerine keyfi ve teşkilatın iradesi yerine genel kurula intisabı hakim kılmağa çalışan zevatın iddialarında samimi olduklarını, halka karşı, müdafaa etmek artık vicdana aykırıdır. Manevi mesuliyetten kurtulmak için başkanlıktan ve idare kurulundan istifa ettim.⁷⁰³

Esat Çağa basınla yaptığı bir görüşmede de il başkanlığından istifasının gerekçesini, Kenan Öner'in il başkanlığından beri İstanbul teşkilatında var olan Genel İdare Kurulu Hizbinin yıkıcı faaliyetlerine bağlamaktadır. Kendisinin defalarca bu grupla uzlaşmak ve parti bütünlüğü içinde çalışmak istediğini hatta bu konuda genel kuruldan da yardım istediğini, fakat Genel İdare Kurulu'nun yardım etmemesi dolayısıyla bunu başaramadığını vurgulamıştır.⁷⁰⁴

Bu sırada Demokrat Parti'nin 3 Mart 1950 tarihinde yapılması gereken il kongresinin 10 Mart'a ertelendiği açıklanmıştır. İstanbul ilçe teşkilatları da yeni kurulu tanıdıklarını açıklamışlardır.⁷⁰⁵ Bütün bunlara hukuksuzluklara ve istifasına rağmen Esat Çağa, partide ikiliğin devam ettiği iddialarını yalanlayarak⁷⁰⁶ büyük bir siyasi olgunluk ve nezaket göstermiştir. Buna rağmen Demokrat Parti Genel İdare Kurulu yayımladığı tebliğle, bir takım menfi ruhlu tahrikçilerin parti içinde bozgunculuğa çalıştığını söyleyerek genel kurul düşmanlığı yapan bu kimselere, ikinci kongrede parti içi muhalefetin sonunu hatırlatıyordu.⁷⁰⁷ Anlaşılan Demokrat Partiye tamamen hakim olan Menderes-Köprülü hizbinin yeni politikasının temel aracı korkutma ve gözdağıdır.

⁷⁰¹ "D.P. deki İhtilaf Patlak Verdi", *Ulus*, 01.03.1950

⁷⁰² "Fevzi Lütfi'nin beyanatı", *Akşam*, 01.03.1950; "D.P. İl Başkanının istifasından sonra", *Yeni Sabah*, 01.03.1950.

⁷⁰³ Nutku, 1979: 138-139.

⁷⁰⁴ "Esat Çağa başkanlıktan niçin çekildiğini açıklıyor", *Akşam*, 01.03.1950.

⁷⁰⁵ "D. Parti İl teşkilatlarındaki ihtilaf dün gece halledildi", *Yeni Sabah*, 02.03.1950.

⁷⁰⁶ "D. P İstanbul teşkilatının çalışmaları", *Yeni Sabah*, 04.03.1950.

⁷⁰⁷ "D. Parti dün gece bir tebliğ neşretti", *Akşam*, 05.03.1950.

Demokrat Parti'nin 1950 İstanbul İl Kongresi, teşkilattaki çeşitli çalkantılar sebebiyle 10 Martta yapılamamış ancak Mart sonunda toplanabilmiştir. Esat Çağa taraftarları kongre salonuna alınmamıştır. Delegelerin son bir tepki örneği olarak, merkezin gözde isimlerinden Fethi Lütfi Karaosmanoğlu, başkanlık seçimini kaybetmiştir.⁷⁰⁸ Ancak bu kongreyle yeni yönetim oluşturulmuş ve son muhalefet odağı da böylece tasfiye edilmiştir.

Öte yandan Bayar'ın Esat Çağa'yı beğendiği ve görevini sürdürmesini istediği bilinmekteydi. Cihat Baban, Bayar'ın kendisine şunları ifade ettiğini söyler; “Ben bu adamlarla baş edemiyorum. İstanbul'u yine allak bullak ettiler. Esat Çağa'yı bul seçimlere gidiyoruz, İstanbul'da parçalanmayalım. Fedakarlık etsin bu adamlarla mücadeleyi bıraksın. Ben onu nerden milletvekili isterse yaparım.” Dediklerini belirtmektedir. Baban, bunları Esat Çağa'ya ilettiğinde “milletvekilliği istemiyorum mücadeleyi Bayar'ın arzusuyla terk ediyorum cevabını aldığını” ve kendisinin not defterini alarak “Parti menfaatini şahsi mülahazalar üstünde tuttuğum için mücadeleden vazgeçiyorum ve meydanı muarızlarıma bırakıyorum” diye yazarak istifa ettiğini belirtmiştir.⁷⁰⁹ Baban'ın anlattıklarından, Bayar'ın da Köprülü-Menderes hizbine karşı söz geçiremediği anlaşılmaktadır. Bu noktada şu soru akla gelmektedir; Acaba 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden önce, partide ipleri tamamen ele geçiren bu hizbin seçimlerden sonra Bayar'ı Cumhurbaşkanı yapması, onu icranın başından uzaklaştırarak aktif siyasetin dışına atma operasyonu muydu?

24 Mart 1950 tarihinde 8. Dönem TBMM dağıldı. Hükümet 1950 Genel Seçimlerinin 14 Mayıs tarihinde yapılacağını açıkladı. Seçimlere Demokrat Parti, Bayar'ın deyimiyle, “Teşkilatı Esasiye Kanunun üstünde”⁷¹⁰ kabul ettiği demokratik seçim kanununu iktidara kabul ettirmiş⁷¹¹ ve partiden bozguncu unsurları ihraç etmeyi başarmış olarak giriyordu. Seçimler sonucunda Demokrat Parti oyların %55.2'ünü elde ederek 416 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi %39.6'sını alarak 69 milletvekili, Millet Partisi %4.3 oranıyla sadece 1 milletvekili, Bağımsızlar %0.6 ile 1 milletvekili kazanmışlardı.⁷¹² Sonuç, Türkiye demokrasisi ve Demokrat Parti açısından bir zaferdi. Çünkü, ülkeyi yıllarca tek başına yönetmeye alışmış CHP “beyaz devrimle” iktidarı Demokrat Partiye devretmiş oluyordu. Demokrat Parti'nin iktidarını Samet Ağaoğlu, 1946 yılında başlayan demokrasi inkılabının devletin idare rejimini demokrasi rejimine göre yeniden kurtarmak fırsatını

⁷⁰⁸ “İstanbul D.P. Kongresi”, *Ulus*, 31.03.1950.

⁷⁰⁹ Baban, 2009: 35.

⁷¹⁰ Ağaoğlu, 2013: 606.

⁷¹¹ Günaltay Hükümeti Vaadini Yerine Getirdi”, *Ulus*, 11.02.1950.

⁷¹² [http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007\(erişim tarihi: 26.08.2018\).](http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007(erişim tarihi: 26.08.2018).)

vermesi⁷¹³ bakımından değerli bulmaktaydı. Menderes te 14 Mayıs zaferini “Artık dünün tek parti sistemi bir daha avdet etmemek üzere tarihe karışmıştır. Emniyetle ifade edebilirim ki hiçbir şahıs, zümre veya parti millet iradesine dayanmadan icrayı hükmedemeyecektir.”⁷¹⁴ sözleriyle karşılamıştır.

Sonuç CHP açısından ise kısmi bir başarı olarak kabul edilebilir. Ülkeyi yıllarca tek parti iktidarıyla yönetmiş ve II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki SSCB tehdidi dolayısıyla 1939-1949 yılları arasında bütçesinin önemli bir kısmını savunma harcamalarına ayırmış bir iktidar partisi için %39.6’lık oy hiç de azımsanmayacak bir orandır. Milletvekili sayısı arasındaki dramatik fark tek türlü çoğunluk sisteminden kaynaklıdır. Seçimin en büyük kaybedeni sadece Kırşehir’den Osman Bölükbaşı’nı meclise gönderebilen Millet Partisi’dir. Demokrat Parti’de parti içi iktidarı ele geçirmek için geliştirdikleri siyasal gerçeklikten kopuk, radikal ve yer yer üslupsuz politikalarını Millet Partisi’nde sürdürenler, Demokrat Parti’den sonra millettten de gerekli cevabı almışlardır.

⁷¹³ BCA, 490.01/204.808.4. -1. (30.08.1950).

⁷¹⁴ BCA, 490.01/204.809.2. -2. (02.10.1950).

SONUÇ

Modern devletler, partiler devleti olduğu gibi modern demokrasilerde partiler demokrasisidir. Bir ülkede demokrasinin niteliği ise iktidar-muhalefet ilişkileri, muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin olgunluğuyla ilintili olduğu kadar, partilerin parti içi muhalefete karşı demokratik yaklaşımlarıyla da bağlantılıdır. Bir siyasal partide, parti içi muhalefet karar alma süreçlerine katılma, önemli mevkilere seçilme olanaklarına ne kadar sahipse o siyasal parti, o kadar demokratiktir. Liderlerin rolü ve seçilme usulü, parti merkez yönetimiyle parlamento kanadı ilişkileri, siyasal katılımın demokratik ilkelere göre düzenlenmiş olması, bu noktada kritik parametreleri oluşturur.

Her ülkenin siyasal kültürünün kendine özgülüğü, demokrasi ve parti içi muhalefet kültürüne de yansır. Bu bağlamda demokrasinin sınıfsal bir mücadele sonunda ortaya çıkmaması ve siyasal kültüründe var olan otoriter-ataerkil öğelerin etkisiyle demokratikleşme serüveni oldukça sancılı süreçler yaşayan Türkiye'nin, parti içi muhalefet pratikleri de inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. II. Meşrutiyet'in başındaki özgürlükçü atmosferde İttihat Terakki içinde parti içi muhalefetin nitelikli örnekleri görülmüş, Hizb-i Cedid gibi oluşumlar parti içinde muhalefetlerine devam edebilmişlerdir. Ancak 1913 yılında İttihat Terakki'nin tek parti diktatörlüğünü kurmasıyla bu süreç sona ermiştir.

Cumhuriyetin ilanının hemen sonrasındaki demokratik atmosfer içinde, CHP'de parti içi muhalefet harekete geçerek parti dışında örgütlenmiş, TpcF fırkasını kurmuştur. Ancak bu parti Takrir-i Sükun kanunuyla kapatılmış ve Türkiye'de yeniden tek parti iktidarı kurularak demokrasinin de parti içi muhalefetinde imkanları sınırlandırılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında dış dinamiğini SSCB tehdidinin, iç dinamiğini ise güçlenen yeni sınıflara iktidara gelebilmelerine uygun araçları sunma zorunluluğunun oluşturduğu siyasal konjonktür, Türkiye'de çoğulcu demokratik sisteme geçilmesini zorunlu kılmış, bunun sonucunda Demokrat Parti kurulmuştur. Kuruluşundan sonra Demokrat Parti açısından temel güçlüğü tek parti iktidarına karşıtlık ortak paydasında bir araya gelen geniş kitleleriyle, iktidarın rejim kaygılarını aynı anda giderecek politikalar geliştirme zorunluluğu oluşturmuştur. Bu dilemma Demokrat Parti'nin programına da yansımıştır. Altı oku çeşitli tevillerle yorumlayan parti, iktidarın ve kendi kitlelerinin kaygılarını giderecek “demokratik pragmatizm” olarak tanımlanabilecek, oldukça esnek bir ideoloji geliştirmiştir. Bu akışkan ideoloji Demokrat Parti'nin varlığını sürdürebilmesinde başat faktör olduğu gibi, parti içi muhalefet içinde geniş imkanlar barındırmıştır. Çünkü bu ideolojinin birinci boyutunu oluşturan “demokrasi” çok partili hayata geçişte kutsal bir kavramdır ve parti yönetiminin her

oligarşik yönelimi, bu kavramın sağladığı meşruiyetle parti içi muhalif unsurların sert eleştirilerine maruz kalmıştır. İdeolojinin ikinci boyutunu oluşturan “Pragmatizm” ise parti için hem iktidarla ilişkilerini yürütebilmenin, hem de sınıflar koalisyonuna ve geniş halk kitlelerine dayanan tabanını bir arada tutabilmenin aracına dönüşmüştür. Özellikle iktidara karşı pragmatik politikalar izlenmesi parti içi muhalefetin sert eleştirilerine kaynaklık etmiştir.

Demokrat Parti tüzüğüyle parti içi demokrasi arasında da bir dilemmadan söz etmek mümkündür. Parti tüzüğünde Genel İdare Kurulu’na tanınan teşkilatları, teftiş ve tüzüğü yorumlama yetkisi parti içi demokrasiyi sınırlayan bir unsur olmuştur. Buna karşılık yine tüzüğe göre büyük kongre delegelerinin tabandan seçim yoluyla gelmeleri, parti içi muhalefete geniş olanaklar sunmuştur. Tüzüğün sağladığı hukuki zeminde merkezden bağımsız olarak seçilen delegeler, büyük kongrelerde parti yönetimini sık sık sert bir şekilde eleştirmiş, böylece de parti yönetimi, parti politikalarını tabandan gelen delegelerin yaklaşımlarını da dikkate alarak yeniden belirlemek zorunda kalmışlardır.

Demokrat Parti, 21 yıl tek parti iktidarıyla ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı geniş bir hoşnutsuz heterodoks kitleyi etrafında toplamıştır. Bu kompleks yapının monolitik bir yapı olarak varlığını sürdürebilmesi oldukça güçlü. Nitekim 21 Temmuz 1946 Seçimleriyle beraber parti içinde muhalif unsurlar harekete geçmiş ve seçimlerde iktidarın uyguladığı despotik usûlleri gerekçe göstererek meclise girilmemesi gerektiğini savunmaya başlamıştır. Marjinal sol tarafından da desteklenen bu grup amaçlarına ulaşamayınca bu defa da Mareşali de yanlarına alarak İnsan Hakları Derneği çatısı altında örgütlenmişlerdir. Parti içi muhalefet tarihi açısından bu girişimlerin önemi; ilk defa muvazaa iddialarının bir parti içi muhalefet aracı haline getirilmesi ve Mareşal, Kenan Öner ve Sadık Aldoğan gibi muhalefete liderlik edecek kişilerin öne çıkmaya başlamasıdır.

Demokrat Parti tarihi açısından, İstanbul İl Başkanı Kenan Öner’in Ocak 1948’de partiden istifası gerçek bir milattır. Bu tarihe kadar bireysel ve klik düzeyde devam eden parti içi muhalefet, organize hareket etmeye başlamıştır. Muhalefetin 1948 Ocak ayı başında tüm unsurlarıyla harekete geçmesinin temel sebebi ise Demokrat Parti’nin halkta tam olarak karşılık bulduğunun, iktidara yürüdüğüünün görülmüş olmasıdır. Yani parti içi muhalefet, Türkiye’de iktidar olmanın yolunun Demokrat Parti’de parti içi iktidara sahip olmaktan geçtiğinin farkına varmıştı. Öneristlere Meclis Grubundaki ve Genel İdare Kurulu’ndaki muhalif unsurların katılmasıyla, parti parçalanma sürecine girmiştir.

Öner’in istifasıyla yaklaşık aynı günlere denk gelen maaş zamları meselesi, Demokrat Parti’deki gerilimi bir kat daha arttırmıştır. Meclisteki maaş zamları oylamasında hayır oyu vermelerine rağmen, aldıkları maaş zamlarını partiye iade etmeyenler, kuruculara isyan

bayrağı açmışlardır. Bu irrasyonel tavır toplumun büyük ekonomik sıkıntılar yaşadığı bir dönemde kuruculara artık parti içinde önemli bir güce ulaşan muhalefeti tasfiye etmek için bulunmaz bir fırsat sunmuştur. Bunu göremeyen Mareşal, Aldoğan ve Sakaroğlu gibi parti içi muhalefetin önde gelen isimlerinin sudan sebepler ileri sürerek zamları iade etmemeleri, büyük bir siyasi körlük olarak Demokrat Parti tarihindeki yerini almıştır. Maaş zamları, kurucular tarafından partiden ihraçların meşru araçlarından birine dönüştürülerek partiden ilk ihraçlar gerçekleştirilmiş, bu konuda teşkilatlardan bazı serzenişler dışında tabandan ciddi bir tepki gelmemiştir. Ancak, ihraçlar parti merkezinde tam bir infial etkisi yaratmış, Demokrat Parti'nin parçalanmasıyla sonuçlanmıştır. Önce Genel İdare Kurulu'ndaki muhalif unsurlar, ihraçlara istifa ile tepki göstermişlerdir. Bunun üzerine Merkez Haysiyet Divanı bunları da partiden ihraç etmiştir. Artık iyice sistematik hareket eden parti içi muhalefetin bu defa da Meclis Grubu'ndaki unsurları harekete geçmiş ve peş peşe istifalar yaşanmıştır. Böylece parti içindeki çatışma Genel İdare Kurulu, Meclis Grubu çatışmasına dönüşmüştür. Bundan sonra parti içi muhalefetin sert politikaları sonucu Meclis Grubu'nun ve partinin büyük kongreden sonra en büyük yönetim organı Genel İdare Kurulu'nun yaklaşık yarısını kaybeden Demokrat Parti adeta ortadan ikiye ayrılmıştır.

Demokrat Parti, parti içi muhalefetiyle ilgili yapılması gereken bir saptamada kurucuların her siyasal hamlesini araçsallaştırma konusunda oldukça mahir olduklarıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin siyasal tarihinde güdümlü SCF tecrübesi ve partinin kuruluş sürecinde iktidar partisinin teşvik edici tutumu parti içi muhalefetin en önemli argümanı olan muvazaa iddialarına yol açmıştır. Muvazaanın yanına kurucuların CHP'li siyasal geçmişlerini ve 12 Temmuz Beyannamesini de ekleyerek bu üç unsuru muhalefet yılları boyunca parti içi iktidarı ele geçirmenin araçları olarak kullanmışlardır. Parti içi muhalefetin yoğun performansıyla 1947 yılı içinde Demokrat Parti'den ilk kopuşlar Mustafa Kentli'nin ihracı, Osman Bölükbaşı'nın istifasıyla yaşanmaya başlanmıştır. Bu ayrılıklar daha çok bireysel çıkışlar düzeyinde kaldığı için partide ciddi sarsıntılara yol açmamıştır. Ancak Bölükbaşı'nın istifa mektuplarında dile getirdiği, kurucuların CHP'deki tahakküm zihniyetini Demokrat Partiye taşıdığı ve 12 Temmuz Beyannamesinin bir muvazaa vesikası olduğu parti içi muhalefet tarafından sürekli tekrarlanan mottolara dönüşmüştür.

Demokrat Parti'nin muhalefet yıllarında gerçekleştiği iki büyük kongre parti içi muhalefetin en yoğun yaşandığı platformlar olmuştur. Bu açıdan kongreler Türk siyasal tarihi açısından olduğu kadar, Demokrat Parti'nin parti içi muhalefet tarihi açısından da tarihsel değere haizdir. Bu kongreler ile Cumhuriyet döneminde ilk defa muhalif bir parti kongre yapmış ve kongreler alışlagelmiş CHP kongrelerinden oldukça farklı nitelikte

gerçekleşmiştir. CHP kongreleri, seçimlerden sonra delegeleri endokrine etmek amacıyla yapılırken, DP kongreleri kelimenin tam anlamıyla demokratik hava içinde, isteyen istediği kadar konuşabildiği bir özgürlük platformlarına dönüşmüştür. Bu atmosfer, parti içi muhalefete geniş olanaklar sunmuştur.

I. Büyük Kongre'ye kadar parti içi muhalefet henüz kesin çizgileriyle netleşmemiş, muhalif liderler tam olarak ortaya çıkmamış olmasına rağmen kongrede, dağınık da olsa yoğun bir muhalefet söz konusudur. Delegeler iktidarla ilişkilerden milletvekillerini belirleme usullerine, cumhurbaşkanının seçilme yönteminden, Meclis'ten çekilmeye kadar, kuruculara sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Bu tartışmalarla muhalefet yıllarında çatışmanın ana eksenlerini oluşturan Menderes -Köprülü hizbiyle Kenan Öner hizbi,Ege-İstanbul çekişmesi olarak ta okuyabileceğimiz şekilde iyice belirginleşmiş ve partinin bölünmesinde etkili olacak iki kutbu oluşturmuşlardır.

I. Büyük Kongre sırasında parti içi iktidarı ele geçirmek için Mustafa Kentli ve arkadaşları tarafından Celal Bayar'ın yerine Mareşali geçirme girişimi de yaşanmış fakat başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Hukuk dışı bir operasyon olarak nitelendirebileceğimiz bu teşebbüs, parti içi muhalefetin kurucuları devirmeye yönelik ilk hamlesi olması sebebiyle de önemlidir. Kongrede altı çizilmesi gereken önemli bir gelişme de, parti içi muhalefetin önemli isimlerinden biri olacak, Osman Bölükbaşı'nın Genel İdare Kurulu üyeliğine seçilememesidir. Bölükbaşı'nın seçilememesini kurucuların bir komplosu olarak yorumlaması, 1947 sonbaharında partiden ayrılmasında önemli bir parametre olmuştur.

I. Büyük Kongre'yle ilgili parti içi muhalefet bağlamında yapılacak en önemli çıkarsama ise partinin siyasal varlığını devam ettireceği 27 Mayıs 1960 Darbesine kadar devam edecek kamplaşmalara kaynaklık etmiş olmasıdır.

II. Büyük Kongre'nin en önemli kararı partiden ihraçların onaylanması olmuştur. Demokrat Parti'nin en yüksek karar organı olan büyük kongrenin bu kararıyla ihraç edilen parti içi muhalefetin partiyle hiçbir hukuki bağı kalmamıştır. Böylece 1948 başlarından itibaren Demokrat Parti içi iktidarını ele geçirmeye çalışan muhalefet için Demokrat Parti sayfasının kapanmıştır. II. Büyük Kongre'den sonra partiyle bağı kesilen bu unsurlar, Afyon'da kurulmuş olan Öz Demokratlar Partisi'nin ve Müstakil Demokratlara mensup bazı unsurların katılımıyla Millet Partisi çatısı altında monolitik bir blok olarak bir araya gelmişlerdir. Millet Partisi'nde de rijit politik yöntemi sürdüren bu topluluk 1950 genel seçimlerinde gerekli dersi almıştır.

II. Büyük Kongre'de öncekiyle kıyaslandığında daha yapıcı ve demokratik bir parti içi muhalefetin ortaya çıktığı dikkat çekilmesi gereken bir noktadır. İktidarla ilişkiler konusunda

yer yer radikalleşebilen bu unsurlar kongrede parti merkez yönetimine sert eleştiriler de yöneltilmişlerdir. İhraçlar sonunda partiyi bir arada tutmanın zorluğunu gören parti merkez yönetimi muhalif delegelerin suçlamalarının da önüne geçecek Milli And'ı kabul etmek zorunda kalmıştır. Seçimlerde yapılacak haksızlık karşısında halkı isyana çağırdığı için anayasaya göre Demokrat Parti'nin kapatılmasıyla sonuçlanabilecek bu metin iktidar-muhalefet ilişkilerinde tansiyonu oldukça yükseltmiştir. Demokrat Parti'nin kapatılması iktidar çevrelerinde ciddi ciddi tartışılmış, Şemsettin Günaltay ve Hilmi Uran'ın demokratik yaklaşımıyla parti kapatılmaktan kurtulmuştur.

Son olarak parti içi muhalefetin başarısızlık sebepleri bağlamında şu çıkarsamalar yapılabilir; Birincisi; her siyasi topluluğa belli bir tutarlılık kazandıran “ideolojiden” yoksun olmalarıdır. Bu sebeple kuruculara yönelik eleştirilerinde hiçbir zaman düşünsel eleştiri getirememişler, kişisel ihtirasların ve kinin egemen olduğu politikalar gütmüşler, hizipçilikten öteye geçememişlerdir. Parti içi muhalefetin ideolojisizliğinin tek parti döneminde, siyasetin dar kalıplara sıkıştırılarak güdükleştirilmesi ile yakın ilintisi vardır. Çorak siyasi iklimde İttihat Terakki dönemindeki Hizb-i Cedid ve liberal Prens Sabahattin grubunun, Cumhuriyetin başında TpCF'nin kurulmasına yol açan CHP içindeki parti içi muhalefetin ideolojik yönü, Demokrat Parti içi muhalefeti tarafından sistematik hale getirilememiştir.

İkincisi; parti içi muhalefetin lider kadrosu sınıfsal olarak kurucularla aynı tabandan geldiği için farklı politikalar geliştirememiştir. Kurucularla parti içi muhalefetin lider kadrosunu, sınıfsal bağlamda karşılaştırmamız bu çıkarsamamızı açıkça doğrular niteliktedir. Köprülü, eski Milli Eğitim Müsteşarı; Kenan Öner, eski Adalet Bakanlığı Müsteşarıdır. Emin Sazak, Adnan Menderes gibi toprak ağasıdır. Refik Koraltan, eski vali; Osman Nuri Köni, eski Yargıtay üyesidir. Mareşal, eski Genel Kurmay Başkanı; Celal Bayar, eski Başbakanıdır.

Üçüncüsü; parti içi muhalefetin reel politikadan uzak siyaset esnaflığı olarak tanımlayabileceğimiz politikalarıdır. İktidara ve Demokrat Partiye demagojik söylemlerle ne kadar radikal eleştiriler yöneltirlerse, halkın o kadar teveccühünü kazanacaklarını düşünmüşlerdir. Siyasal gerçeklikten kopuk bu söylemler Demokrat Parti kurucularıyla halk arasında bir ikilik yaratmaya yetmemiştir.

Dördüncüsü; Demokrat Parti Merkez yönetiminin geliştirdiği rasyonel politikalarla. Kurucular parti içi muhalefetin politik saldırılarına karşı üçayaklı bir strateji ile cevap vermişlerdir. Öncelikle I. Kongrede Hürriyet Misakı, II. Kongre'de kabul edilen Milli And örneklerinde olduğu gibi, iktidara sert bir şekilde yüklenmişlerdir. Bu sayede partinin teşkilatlarında meydana gelebilecek kopmaları önledikten sonra iktidarla gerilimi düşürmüşler ve çok partili hayatının devamını sağlamışlardır. Stratejinin ikinci ayağında ise kurucular,

parti içi muhalefetin bölünmeye yol açarak davaya ihanet ettiğini, dolayısıyla iktidarın amaçlarına hizmet ettiği tezini başarıyla işlemişlerdir. Stratejinin üçüncü ayağını ise günümüzde de gelişmiş teknoloji olanaklarına rağmen siyasal fikirleri değiştirmenin ve pekiştirmenin en etkili yolu olan yüz yüze iletişimi sonuna kadar kullanmaları oluşturur. Özellikle tabanın yoğun olduğu Ege, İstanbul ve Çukurova olmak üzere kurucular her yere yetismeye çalışarak seçmenle sokakta, teşkilatlarda ve büyük mitinglerle bir araya gelmişler, partiden kitlesel kopmaları önleyerek parti içi iktidar savaşını kazanmayı bilmişlerdir

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

BCA., 010.09/39.116.1. (02.08.1961).

BCA., 030.01/65.407.7. (06.10.1947).

BCA., 030.01/66.410.4. (04.11.1948).

BCA., 030.01/10.623.12. (29.5.1946).

BCA., 030.01/101.624.4. (09.07.1946).

BCA., 030.01/102.637.9. (11.10.1952).

BCA., 030.01/103.645.5. (29.06.1953).

BCA., 030.01/11.64.3. (17.05.1945).

BCA., 030.01/12.79.8. (21.04.1947).

BCA., 030.01/13.76.10. (tarih yok).

BCA., 030.01/132.858.3. (05.01.1949).

BCA., 030.01/132.858.6. (22.11.1949).

BCA., 030.01/40.241.16. (29.05.1949).

BCA., 030.01/45.273.9. (tarih yok).

BCA., 030.01/46.275.5. (19.06.1955).

BCA., 030.01/65.405.9. (07.04.1947).

BCA., 030.01/72.460.10. (tarih yok).

BCA., 030.10/224.510.12. (06.10.1936).

BCA., 030.10/5.26.16. (07.02.1944).

BCA., 030.10/65.406.1. (09.04.1947)- (23.07.1947).

BCA., 030.10/79.524.18. (04.06.1945).

BCA., 030.01/66.409.2.-1. (19.04.1947).

BCA., 30.01/40.241.16. (29.06.1949).

BCA., 30.01/53.315.4. (07.06.1945).

BCA., 30.10/65.406.16. (07.01.1947).

BCA., 490.01.5.27.17. (22.09.1945).

BCA., 490.01/204.808.4. (10.09.1950).

BCA., 490.01/204.809.2. (08.08.1950)- (02.10.1950).

BCA., 490.01/249.498.1. (30.11.1949).

BCA., 490.01/459.1884.3. (25.02.1949).

BCA., 490.10/165.658.1. (21.07.1947).

BCA., 490.10/6.28.19. (25.01.1946).

BCA., 490.100/204.808.2. (20.06.1949).

BCA., 490.100/204.808.2. (21.06.1949)- (26.06.1949).

BCA., 490.100/443.1832.1 (07.09.1948)- (08.08.1946).

BCA.,030.01/40.241.16. (28.06.1949).

Resmi Yayınlar

Ayin Tarihi, (Temmuz-1938), no:55, s. 133.

Ayin Tarihi, (Ağustos 1946), no: 153, s. 74-75.

TBMMTD, Devre 7, Birleşim 3, Cilt 20, s.7-9, 01.11. 1945.

TBMMTD, Devre 7, Toplantı 2, Cilt 18, Birleşim 72, s.231, 11.06.1945.

TBMMTD, Devre 7, Toplantı 2, Cilt 17, Birleşim 54, s.70, 14. 06. 1945.

TBMMTD, Devre 7, Toplantı 2, Cilt 17, Birleşim 54, s.112, 16.06.1945.

TBMMTD, Devre 7, Birleşim 3, Cilt 20, s.7-9, 01.11. 1945.

TBMMD, Birleşim 58, Oturum 1, s.205, 21.05.1945.

TBMMTD, Birleşim 2, Oturum 1, 05.11.1945.

TBMMTD, Devre 8, Birleşim 1, Oturum 1, s.8, 01.11.1949.

TBMMTD, Devre 7, İnkıta 1, Cilt 10, 29.05.1944.

TBMMTD, Devre 8, Toplantı 2, Cilt 8, Birleşim 20, s.157-158, 12.12.1947.

TBMMTD, Devre 8, Toplantı 2, Cilt 8, Birleşim 20, s. 158, 12.12.1947.

TBMMTD, Devre 8, Toplantı 3, Cilt 17, Birleşim 58, s.1-12, 14.03.1949

TBMMZC, Dönem 7, Cilt 3, Oturum 1, s.131, 23.02.1945.

TBMMZC, Dönem 7, Cilt 3, Birleşim 1, İnkıta 33, s.1-3, 15.05.1943.

Siyasal Parti Yayınları

AK Parti Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu Raporu(2004-2005) , Ankara.

D.P Kongresi: Demokrat Parti 2. Kongresini Aksettiren Bir Röportaj Serisi, Türkiye Diyanet Vakfı İSAM kütüphanesi, 1949, Ankara.

Demokrat Parti Tüzük ve Programı 1949, Doğu Matbaası, Ankara.

Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Raporu, Ankara, Güneş Matbaası, 20 Haziran 1949.

Demokrat Parti Seçim Beyannamesi, Ankara Telgraf Matbaası, 1953.

Gazete Haberleri

“1 D.P.M Vekilini Daha İhraç Ettiler “ ,*Yeni Sabah*, 13.03.1948.

“12 Temmuz Beyannamesini Unutalım”, *Zafer*, 25.06.1949.

“1946 Seçimleri Bilançosu”, *Yeni Sabah*, 21.02.1949.

“30 bin Demokratın yaptığı protesto, *Yeni Sabah* 17.05.1948.

“5 Milletvekili DP’den İhraç Edildi. *Yeni Sabah* 11.03.1948.

“A’dan Z’ye Kadar Muvazaa”, *Kudret*, 23.11.1948.

“Adnan Menderes ve Fuad Köprülü Halk Partisi’nden Çıkarıldılar”, *Vatan*, 22.09.1945.

“Ahmet Kemal Silivri’den Sonra Bir DP Milletvekili Daha İtham Ediyor.”, *Yeni Sabah*, 26.02.1948.

“Ahmet Tahtakılıca Mecliste Verilen Ceza”, *Cumhuriyet*, 05.01.1949.

“Aldoğan ve Sakaroğlu D.P. den Niçin Çıkarıldı”, *Tasvir*, 14.03.1948.

“Aldoğan’ın Teşrii masuniyeti”, *Tan*, 23.11.1949.

“Almanya-Polanya Harbi Dün Başladı”, *Vakit*, 01.09.1939.

“Altı Milletvekili Daha DP’den Çıkarıldı”, *Cumhuriyet*, 25.03.1948.

“Amerikan Görüşü”, *Ulus*, 12.10.1946.

“Ankara’da Siyasi Hava Pek Fırtınalı”, *Tanin*, 16.01.1946.

“Ankara’daki Siyasi Mahfillerin Tefsirleri”, *Akşam*, 26.06.1949.

“Atatürk’ün Varisi Yoktur. Onun Tek Varisi Türk Milletidir.”, *Akşam*, 02.10.1945.

“Atatürk’ün Varisi”, *Tan*, 01.10.1945.

“Avrupa’da Harp Başladı”, *İkdam*, 02.09.1939.

“Aydın’da Seçimden 48 Saat Önce Acı Bir Hadise”, *Cumhuriyet*, 20.07.1946.

“Aydınlının Masuniyetinin Ref’i Meclisten İstendi”, *Yeni Sabah*, 24.11.1949.

“Basın Hürriyetinin Münakaşaları”, *Yeni Sabah*, 14.06.1946.

“Başbakan C. Bayar’ın nutkuna cevap veriyor”, *Cumhuriyet*, 02.07.1947.

“Başbakanımız Dedi ki”, *Ulus*, 11.07.1947.

“Başbakanlık Kurucuları Temize Çıkarmak İstiyor”, *Kudret*, 18.06.1949.

- “Bay Bayar Ne Söylemiş”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198.
- “Bayar Cami Baykurt’a Liderlik Teklif Etmiş”, *Kudret*, 24.05.1949.
- “Bayar Dış Siyaseti Tenkit Ediyor”, *Tan*, 15.05.1949.
- “Bayar Genel Seçim İsteğini Tekrarladı”, *Tan*, 30.05.1949.
- “Bayar ifşa ediyor”, *Hürriyet*, 30.11.1949.
- “Bayar Kuvvetli ve Kararlı Konuştu”, *Zafer*, 30.06.1949.
- “Bayar Mecliste Muvazaa İsnadını Şiddetle Reddetti”, *Cumhuriyet*, 23.02.1949.
- “Bayar Tenkitlere Mühim Bir Nutukla Cevap Verdi”, *Yeni Sabah*, 24.06.1949.
- “Bayar’a tecavüz infial uyandırdı”, 23.11.1949.
- “Bayar’a Yapılan Çirkin Tecavüz Ptotesto Edildi”, *Tan*, 26.11.1949.
- “Bayar’ın Aydın Nutku”, *Kudret*, 13.10.1948.
- “Bayar’ın Nutku”, *Yeni Sabah*, 25.06.1949.
- “Bayur, ‘Çeşme Söylevi’”, *Kudret*, 25.08.1948.
- “Bir Kongrenin Bilançosu”, *Ulus*, 28.06.1949.
- “Bir Yıl Dönümü”, *Cumhuriyet*, 09.01.1949.
- “Birkaç Nokta”, *Cumhuriyet*, 24.07.1948.
- “Biz Hakkın ve Hakikatin Yolcusuyuz”, *Kudret*, 17.06.1949.
- “BMM Bu Gün Açılıyor”, *Akşam*, 12.04.1948.
- “Boğazlar hakkında Amerikan teklifi”, *Son Posta*, 09.11.1945.
- “Boğazlar Rejiminde Yapılacak Tadilat”, *Cumhuriyet*, 12.08.1946.
- “Boğazlara dair İngiliz görüşü”, *Son Posta*, 25.11.1945.
- “Bölükbaşı Ne Diyor”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198.
- “Bugünkü Toplantıda Neler Olacak”, *Cumhuriyet*, 07.01.1947.
- “Buhranın Hakiki Saikleri”, *Yeni Sabah*, 12.02.1948.
- “Bütün Cephelerde Toplar Sustu, Her Tarafta Ateş Kesildi”, *Akşam*, 15.08.1945.
- “Büyük Kongre Dün Sona Erdi”, *Zafer*, 26.06.1949.
- “Büyük Kongrenin Büyük Vazifesi”, *Kudret*, 19.09.1949.
- “Büyük Millet Meclisinde Arapça Ezan Okuyanlar”, *Akşam*, 06.02.1949.
- “C. Bayar Ve Arkadaşları Bu Sabah Şehrimize Geliyor”, *Tasvir*, 15.01.1948.
- “C. Bayar’ın Kongredeki tenkitlere cevabı”, *Hürriyet*, 24.06.1949.
- “C. Bayar’ın Milletvekilliğinden İstifası Haberi Doğru Çıktı”, *Vatan*, 29.09.1945.
- “C.H.P. Müfritleri Yeniden Harekete Geçti”, *Cumhuriyet*, 06.01.1949.
- “Celal Bayar Bugün Şehrimizden geçerek Erzincan’a Gidiyor”, *Ülke*, 23.03.1948.
- “Celal Bayar Erzincan’da Mühim Bir Nutuk Söyledi”, *Tasvir*, 25.03.1948.

- “Celal Bayar Gruptaki İhtilafı açıklıyor”, *Yeni Sabah*, 03.03.1948.
- “Celal Bayar hükümete cevap veriyor”, *Hürriyet*, 29.11.1949.
- “Celal Bayar Parti Grubu Başkanlığından İstifa Etti”, *Tasvir*, 27.02.1948.
- “Celal Bayar Yeniden Genel Başkanlığa Seçildi”, *Tan*, 26.06.1949.
- “Celal Bayar’ın Beyanatı”, *Yeni Sabah*, 25.07.1946.
- “Celal Bayar’ın Dün İstanbul’da Yaptığı Mühim Konuşma”, *Yeni Asır*, 07.09.1948.
- “Celal Bayar’ın Hükümete Cevabı”, *Akşam*, 29.06.1949.
- “Celal Bayar’ın Kongrede Tenkitlere Verdiği Cevap”, *Kudret*, 24.05.1949.
- “Celal Bayar’ın Mühim Nutku”, *Tasvir*, 21.06.1949.
- “Celal Bayar’ın Nutku”, *Cumhuriyet*, 08.01.1947.
- “Celal Bayar’ın Okuduğu G.K. Raporu Yüz Kızartıcıdır”, *Kudret*, 21.05.1949.
- “Celal Bayar’ın Partisi Yeni Bir Zihniyetin İfadesiyle Ortaya Çıkmaya Hazırlanıyor”, *Son Posta*, 25.12.1945.
- “Celal Bayar’ın Uğradığı Tecavüz”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198.
- “Cumhur Başkanımızın Dünkü Mühim ve Tarihi Nutku”, *Son Posta*, 02.11.1945.
- “Cumhurbaşkanı Millete Teminat Veriyor”, *Demokrat İzmir*, 12.07.1947.
- “Cumhurbaşkanımızın dünkü mühim ve tarihi nutku”, *Son Posta*, 02.11.1945.
- “Cumhurbaşkanının Güzel Nutku”, *Akşam*, 20.05.1945.
- “Çeşitli Partilere Rağmen Yine Tek Parti”, *Son Posta*, 19.10.1945.
- “Çeşme Söylevi”, *Kudret*, 25.08.1948.
- “Çirkin Bir Oyun”, *Cumhuriyet*, 02.10.1945.
- “Çok Şiddetli Seçim Nutukları”, *Yeni Sabah*, 04.07.1946.
- “D. P İl başkanının istifasından sonra”, *Yeni Sabah*, 01.03.1950.
- “D. P İstanbul Teşkilatının Çalışmaları”, *Yeni Sabah*, 04.03.1950.
- “D. Parti Büyük Kongresi Açıldı”, *Kudret*, 21.05.1948.
- “D. Parti Büyük kongresi dün sona erdi”, *Tan*, 26.06.1949.
- “D. Parti Cezri Kararlarını Alıyor”, *Kudret*, 10.03.1948.
- “D. Parti Dün Gece Bir Tebliğ Neşretti”, *Akşam*, 05.03.1950.
- “D. Parti İl Kongresi Bugün Toplanıyor”, *Tasvir*, 17.01.1948.
- “D. Parti İl Teşkilatlarındaki İhtilaf Dün Gece Halledildi”, *Yeni Sabah*, 02.03.1950.
- “D. Parti Kongresi Bu Sabah Toplandı.”, *Akşam*, 21.06.1949.
- “D. Parti kongresinin İkinci Günü Çok Hararetle Münakaşalarla Geçti”, *Hürriyet*, 22.06.1949.
- “D. Parti Kurultayı Dün Kapandı”, *Yeni Sabah*, 26.06.1949.
- “D. Parti Milletvekillerinin Ödenek Ve Yolluk Farkları”, *Tasvir*, 15.02.1948.

- “D. Partide Cereyan Eden Yeni Olaylar”, *Kudret*, 12.03.1948.
- “D. Partinin İstanbul ve İzmir’deki Mitingleri”, *Akşam*, 17.05.1948.
- “D.P 6 kurban daha Verdi.”, *Yeni Sabah*, 25.03.1948.
- “D.P Büyük Kongresi Bu Sabah Açılıyor”, *Tan*, 20.06.1949.
- “D.P Genel İdare Kurulunun Afyondaki Hezimetini”, *Yeni Sabah* 20.03.1948.
- “D.P Genel İdare Kurulunun Terörü 6 Milletvekili Daha Haysiyet Divanına Verildi.”, *Yeni Sabah* 18.03.1948.
- “D.P İdare Kurulunun Beklenen Kararları”, *Kudret*, 28.02.1948.
- “D.P İl Başkanının istifasından sonra”, *Yeni Sabah*, 01.03.1950.
- “D.P Kongresi Hangi Hava İçinde Açıldı”, *Zafer*, 22.06.1949.
- “D.P teklifi hükümetin kanaatine aykırıda olsa kabul edilecek”, *Hürriyet*, 10.04.1949.
- “D.P. Büyük kongresi bu sabah Ankara’da açılıyor”, *Hürriyet*, 20.06.1949.
- “D.P. Büyük Kongresi Dün Sabah Toplandı”, *Yeni Sabah*, 21.06.1949.
- “D.P. Büyük Kongresi Dün Toplandı”, *Yeni Sabah*, 21.06.1949.
- “D.P. Büyük Kongresinin 3’ncü günü”, *Kudret*, 22.06.1949.
- “D.P. deki İhtilaf halledildi”, *Tasvir*, 12.02.1948.
- “D.P. deki İhtilaf Patlak Verdi”, *Ulus*, 01.03.1950.
- “D.P. deki Tasfiye Geniş Bir Mahiyet Alıyor”, *Tasvir*, 16.03.1948.
- “D.P. Genel Kongresi Çok Çetin Olacak”, *Tan*, 16.06.1949.
- “D.P. Genel kurulu seçimi dün yapıldı”, *Tan*, 25.06.1949.
- “D.P. Grubu İhraç Kararlarını Tanımıyor”, *Cumhuriyet*, 12.03.1948.
- “D.P. Haysiyet Divanı Kararı”, *Kudret*, 11.03.1948.
- “D.P. Haysiyet Divanına Verilen 4 Milletvekili”, *Cumhuriyet*, 10.03.1948.
- “D.P. idare kurulu raporu dün kabul edildi”, *Tan*, 24.06.1949.
- “D.P. Kongresi Bugün Açılıyor”, *Vatan*, 20.06.1949.
- “D.P. kongresi Bugün Toplanıyor”, *Cumhuriyet*, 07.01.1947.
- “D.P. kongresi Dün Çok Hararetli Oldu”, *Cumhuriyet*, 09.01.1947.
- “D.P. Kongresi”, *Yeni Sabah*, 25.06.1949.
- “D.P. Kongresinde sonra ilk akisler”, *Tan*, 27.06.1949.
- “D.P. Kongresini Selamlıyoruz”, *Kudret*, 20.06.1949.
- “D.P. Meclis Grubunda Seçim Dün Yapıldı”, *Kudret*, 12.02.1948.
- “D.P. Merkezinin Grup Tebliğine Cevabı”, *Kudret*, 14.03.1948.
- “D.P. Sıralarında Hiç Değişiklik Olmadı.”, *Yeni Sabah*, 13.04.1948.
- “D.P. yi Yıkma İçin Tertipler”, *Yeni Sabah*, 30.11.1949.

- “D.P.de İntizar Eden Kararlar”, *Kudret*, 09.03.1948.
- “D.P.G. İdare Kurulu Raporu: Partiyi Baltalamak İsteyenlerin Korktukları Açıkça Ortaya Kondu”, *Zafer*, 21.06.1949.
- “D.Parti Büyük Kongresi Dün Sona Erdi”, *Tan*, 26.06.1949.
- “D.Parti ve Muvazaa İddiaları”, *Tan*, 16.06.1949.
- “D.Partinin Kongresi Dün Münakaşalı Geçti”, *Tasvir*, 19.01.1948.
- “Demokrasinin Broşürü Buysa Vay Halimize”, *Tan*, 18.06.1949.
- “Demokrasiye Yapılan Suikast”, *Zafer*, 23.11.1949
- “Demokrasiyi Getiren Parti”, *Sabah*, 24.08.2014
- “Demokrat kongresi”, *Tanin*, 10.01.1947.
- “Demokrat Parti Buhranın İçyüzünü Açıkladı”, *Cumhuriyet*, 14.03.1948.
- “Demokrat Parti Büyük Kongresi”, *Kudret*, 21.05.1949.
- “Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Meşru Değildir”, *Kudret*, 17.06.1949.
- “Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Seçimleri Neticelendi”, *Kudret*, 25.06.1949.
- “Demokrat Parti Genel İdare Kuruluyla Parti Meclisi Grubu Arasındaki İhtilaf Şekilleniyor”, *Akşam* 12.03.1948.
- “Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi Dün Sona Erdi”, *Kudret*, 26.05.1949.
- “Demokrat parti İl Başkanı Belediye Seçimlerine İştirak Edilmesi Taraftarı Olduğunu Açıkladı”, *Cumhuriyet*, 01.05.1946.
- “Demokrat Parti İle Ne Alakanız Var”, *Zafer*, 22.06.1949.
- “Demokrat Parti Kongresi Muvaffakiyetle neticelendi”, *Tan*, 26.06.1949.
- “Demokrat parti kongresi toplandı”, *Tanin*, 08.01.1947.
- “Demokrat Parti Kongresi”, *Kudret*, 21.06.1949.
- “Demokrat Parti Kongresinde 2. Gün”, *Tan*, 22.06.1949.
- “Demokrat Parti Kongresinde İkinci Gün”, *Tan*, 22.06.1949.
- “Demokrat Parti Kongresinin 3. Gününde Heyecanlı Geçti”, *Cumhuriyet*, 10.01.1947.
- “Demokrat Parti Kongresinin İkinci Gününde Bir Delege Haykırıyor”, *Kudret*, 22.06.1949.
- “Demokrat Parti Kongresinin Uyandırdığı İntibalar”, *Kudret*, 26.05.1949.
- “Demokrat Parti Kurultayı Yarın Toplanacak”, *Yeni Sabah*, 19.06.1949.
- “Demokrat Parti Meclis Grubu İle Genel İdare Kurulu Arasında İhtilaf Çıktı”, *Tasvir*, 06.02.1948.
- “Demokrat Parti Olsun Acımıyorlar mı”, *Yeni Sabah*, 25.03.1948.
- “Demokrat Parti Programı”, *Son Posta*, 08.01.1946.
- “Demokrat Parti Seçimin Feshedilmesini İsteyecek”, *Cumhuriyet*, 24.07.1946.

- “Demokrat Parti Seçimlere Giriyor”, *Yeni Sabah*, 17.06.1946.
- “Demokrat Parti Sert Hücumlara Başladı”, *Tan*, 18.05.1949.
- “Demokrat Parti Tüzüğü”, *Vatan*, 09.01.1946.
- “Demokrat Parti Ve Seçimler”, *Yeni Gazete*, 20.07.1948.
- “Demokrat Parti Vilayet Teşkilatından Galeyan .” *Yeni Sabah*, 26.03.1948.
- “Demokrat Parti’nin Yayınladığı Tamim”, *Ulus*, 15.05.1946.
- “Demokrat Parti” , *Tasvir*, 03.04.1948.
- “Demokrat Partide Bir Lider Buhranı Baş Gösteriyor”, *Tanin*, 11.02.1947.
- “Demokrat Partide Buhran ” , *Akşam*, 08.02.1948.
- “Demokrat Partide Çıkan İhtilaf Bertaraf Edildi”, *Cumhuriyet*, 12.02.1948.
- “Demokrat Partide Geniş Bir Tasfiye mi ?”, *Yeni Sabah* 18.02.1948.
- “Demokrat Partide Tasfiye Başladı”, *Cumhuriyet*, 11.03.1948.
- “Demokrat partinin Büyük Kongresi”, *Tanin*.11.01.1947.
- “Demokrat Partinin Çeşme Mitingine Büyük Ehemmiyet Atfediliyor”, *Kudret*, 18.08.1948.
- “Demokrat Partinin Dün Neşrettiği Beyanname”, *Cumhuriyet*, 11.07.1946.
- “Demokrat Partinin Mebusları Üzerindeki Hakkı Büyüktür”, *Son Posta*, 19.02.1948.
- “Demokrat Partinin Tebliğe Cevabı”, *Zafer*, 29.06.1949.
- “Demokrat Partinin Verdiği Karar Millete Hayırlı Olsun”, *Tasvir*, 20.07.1948.
- “Demokrat partisi Dün Resmen Teessüs Etti”, *Cumhuriyet*, 08.01.1946.
- “Demokrat Partisi”, *Cumhuriyet*, 09.01.1946.
- “Demokrat Partisinde”, *Akşam*, 25.03 1948.
- “Demokrat partisinin programı hazırlandı”, *Son Posta*, 23.12.1945.
- “Demokrat Partiyi Yıkmaya İmkân Yoktur”, *Kudret*, 09.02.1948.
- “Demokratların Büyük Kongresine Hazırlıklar”, *Cumhuriyet*, 03.01.1947.
- “Demokratların Mitingi” , *Akşam*, 16.05.1948.
- “Derviş Vahdeti Halifeleri”, *Ulus*, 05.01.1949, no:9878.
- “Diğer İhraç Edilenler Hakkındaki Gerekçeler”, *Kudret*, 14.03.1948.
- “DP Genel Merkezinde Toplantılar Başladı”, *Cumhuriyet*, 28.07.1947.
- “DP Grup Başkanlığı ”,*Yeni Sabah*, 08.02.1948.
- “DP İl Kongresi Dün Toplandı”, *Yeni Sabah*, 18.01.1948.
- “DP Kongresinde Müzakereler Hararetli Olacak”, *Akşam*, 19.06.1949.
- “DP Meclis Grubu Dün Toplandı”, *Cumhuriyet*, 07.08.1946.
- “DP Meclis Grubu Dün Toplandı”, *Yeni Sabah*, 21.04.1948.
- “DP’deki ihtilafın iç yüzü”, *Yeni Sabah*, 09.02.1948.

- “DP’den Ayrılan Milletvekillerinin Durumu” , *Yeni Sabah*, 11.05.1948.
- “DP’den Son Olarak Çıkarılan Mebuslar.”, *Yeni Sabah*, 08.04.1948.
- “DP’liler Maaş Zammı İstediler Mi” *Yeni Sabah* 19.01.1948.
- “DP’nin Ankara’da Dünkü Kongresi”, *Yeni Sabah*, 03.03.1948.
- “Dün 6 Milletvekili Daha İhraç Edildi”, *Tasvir*, 25.03.1948.
- “Dün Bir Milletvekili Daha DP’den Çıkarıldı”, *Cumhuriyet*, 13.03.1948.
- “Dün Mecliste Okunan Arapça Ezan “ *Yeni Sabah*, 05.02.1949.
- “Dünkü Toplantı”, *Akşam*, 21.06.1949.
- “Esat Çağa Başkanlıktan Niçin Çekildiğini Açıklıyor”, *Akşam*, 01.03.1950.
- “Facianın Son Perdesi İndi”, *Kudret*, 24.05.1949.
- “Fevzi Lütfi’nin beyanâtı” , *Akşam*, 01.03.1950.
- “Fuat Arna Ne Diyor”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198.
- “Fuat Köprülünün Kemal Silivriliye Cevabı ”, *Yeni Sabah*, 20.01.1948.
- “Gece Yarısından Sonra Neşredilen Tebliğ”, *Tasvir*, 06.02.1948.
- “Genel Başkan Umumi Seçimlere Nasıl Gidileceğini Anlatıyor”, *Demokrat İzmir*, 07.09.1948.
- “Genel İdare Kurulundan 6 Üye Derhal İstifa Etti”, *Yeni Sabah*, 11.03.1948.
- “Genel İdare Kurulunun 6 Üyesi Kuruldan Çekildiler”, *Cumhuriyet*, 11.03.1948.
- “Grup Genel İdare Kuruluna Karşı Cephe Alıyor.” *Yeni Sabah* 12.03.1948.
- “Günaltay Hükümeti Vaadini Yerine Getirdi”, *Ulus*, 11.02.1950.
- “Halk Parti Müfritlerinin Dünkü Kuvvet Tezahürü”, *Cumhuriyet*, 17.01.1949.
- “Halk Partisi Divanı Bugün Toplanıyor”, *Vatan*, 21.09.1945.
- “Hatipler Adalet Bakanına Şiddetle Hücum Etiler”, *Zafer*, 22.06.1949.
- “Hemşeri Unutma ki Yavuz Bir Milletın Evladısın” *Yeni Sabah*, 21.07.1946.
- “Hikmet Bayur D.P’ nin Hücumuna Cevap Veriyor”, *Cumhuriyet*, 10.02.1948.
- “Hikmet Bayur Dün Beraat Etti “, *Yeni Sabah*, 04.02.1949.
- “Hikmet bayur için dün verilen karar”, *Ulus*, 23.01.1946.
- “Hikmet Bayur Partiden Çıkarıldı”, *Cumhuriyet*, 23.01.1946.
- “Hikmet Bayur ve Arkadaşları Davası “ , *Yeni Sabah*, 13.01.1949.
- “Hikmet Bayur, “Hamdullah S. Tanrıövere Cevap Veriyor”, *Kudret*, 26.08.1948.
- “Hikmet Bayur’un DP Kurucularına ihtarı”, *Yeni Sabah*, 30.01.1948.
- “Hükümet Dün Akşam Bir Beyanname Neşretti”, *Hürriyet*, 28.06.1949.
- “Hükümet Dün Bir Tebliğ Neşretti”, *Akşam*, 26.06.1949.
- “Hükümet Kardeş Kanı Akmasına Müsaade Etmeyecek Mütayakkız Bulanacak”, *Akşam*, 26.06.1949.

- “Hükümetin Beyannamesi İyi Tesir Yaptı”, *Akşam*, 29.06.1949.
- “Hükümetin tebliği”, *Tan*, 28.06.1949.
- “Hükümetle demokrat parti arasındaki ihtilaf”, *Cumhuriyet*, 01.07.1947.
- “Hürriyet Gayri Mes’ullerin Küfür Rejimi Değildir.”, *Vatan*, 15.09.1948.
- “İç İşleri Bakanının Fevzi Çakmak’a cevabı”, *Tanin*, 31.01.1947.
- “İç İşleri bakanlığı seçim tarihini Dün Kesin Olarak Açıkladı”, *Ulus*, 03.07.1946.
- “İhbar Ve İftira”, *Yeni Sabah*, 24.06.1949.
- “İki Parti Arasında Geçinme”, *Ulus*, 28.05.1948.
- “İki Partiyi Uzlaştırma Teşebbüsü Şayiaları”, *Cumhuriyet*, 07.08.1946.
- “İkinci Gün”, *Yeni Sabah*, 23.06.1949.
- “İktidarın Tehdit Beyannamesi”, *Kudret*, 28.06.1949.
- “İl Kongresi, Dün Çalışmalarını Bitirdi”, *Kudret*, 04.03.1948.
- “İnönü başbakanla tekrar görüştü”, *Cumhuriyet*, 11.07.1947.
- “İnönü Beyannamesi ve Demokratlar”, *Yeni Sabah*, 19.02.1948.
- “İnönü Beyannamesi”, *Cumhuriyet*, 12.07.1947.
- “İnönü Demokrasi ve Dış İlişkiler”, *Milliyet*, 14.01.1974.
- “İnönü ve Bayar’a karşı tertip edilen bir suikast meydana çıkarıldı”, *Tan*, 17.11.1949.
- “İnönü ve Celal Bayar’a karşı suikast”, *Hürriyet*, 17.11.1949.
- “İnönü’nün Beyanatı”, *Ulus*, 12.07.1947.
- “İnönü’nün Demeci”, *Cumhuriyet*, 12.07.1947.
- “İnönü’nün Gizli Listesi Hakkında Yeni Malumat”, *Kudret*, 17.06.1949.
- “İnönü’nün Tarihi Söylevi”, *Ulus*, 11.05.1946.
- “İnönü” Atatürk ve Devrimleri Anlattı “, *Ulus*, 23.11.1963.
- “İsmet İnönü’nün Dünkü Seçim Nutku”, *Cumhuriyet*, 18.07.1946.
- “İstanbul D.P. Kongresi”, *Ulus*, 31.03.1950.
- “İstanbul’da Netice Dün Gece Saat 3’te Belli Oldu”, *Cumhuriyet*, 24.07.1946.
- “İthamname”, *Kudret*, 17.06.1949.
- “İzmit DP Kongresi”, *Yeni Sabah*, 29.01.1948.
- “K. Önerin İstifası hakkındaki Yorum”, *Kudret*, 09.01.1948.
- “Karacan demokrasiye paydos mu?”, *Tan*, 28.06.1949.
- “Kenan Öner Nadir Nadi’ye Cevap Veriyor”, *Kudret*, 28.07.1948.
- “Kenan Öner’in DP İl Başkanlığından İstifası ”*Yeni Sabah*, 07.01.1948.
- “Kenan Öner’in İstifaname Sureti Basına Verildi”, *Cumhuriyet*, 12.02.1948.
- “Kenan Öner’in İstifası”, *Yeni Sabah*, 08.01.1948.

- “Kenan Öner’in Mühim Açıklaması”, *Yeni Sabah* 11.02.1948.
- “Kenan Öner’in Partiyi Yıkmak İçin Yaptıkları”, *Cumhuriyet*, 10.02.1948.
- “Kenan Öner’in Yeni Sabah’a Demeci”, *Yeni Sabah*, 08.01.1948.
- “Kenan Öner’in Yeni Ve Mühim Beyanâtı, *Yeni Sabah* 20.02.1948.
- “Kenan öner”, *Kudret*, 09.03.1949.
- “Kenan Önerin Bayar’a Cevabı “, *Yeni Sabah*, 29.01.1948.
- “Kırılan Ümitler”, *Tasvir*, 16.03.1948
- “Kongre Bayar Ve Kuruculara Tam İtimadını Teyit Etti”, *Zafer*, 25.06.1949.
- “Kongrede Hararetli Konuşmalar”, *Vatan*, 23.06.1949.
- “Kongredeki Hararetli ve Heyecanlı Görüşmeler”, *Cumhuriyet*, 08.01.1947.
- “Kongreden Alınan Neticeler”, *Zafer*, 27.06.1949.
- “Kongreden İntibalar: Celal Bayar Ayakta Alkışlandı”, *Akşam*, 21.06.1949.
- “Kongrenin dünkü celsesinden notlar”, *Hürriyet*, 24.06.1949.
- “Kongrenin Üçüncü Gününde Kurucular İtham Ediliyor”, *Kudret*, 23.06.1949.
- “Korkunç Bir Karar”, *Kudret*, 23.05.1949.
- “Kördüğüm ve Milli Hakimiyet Kılıcı”, *Kudret*, 23.09.1947.
- “Kurucular Bizce Ne Vakit Haklı Olurlar “, *Yeni Sabah*, 21.03.1948.
- “Kurucuların Yeri Halk Partisidir”, *Kudret*, 20.06.1949.
- “Kurul Raporu D.P. den Çıkanları ve çıkarılanları şiddetle itham ediyor”, *Tan*, 21.06.1949
- “Kurultay Bugün Açılıyor”, *Ulus*, 10.05.1946.
- “M. Meclisindeki Ezan Hadisesinin Akisleri “, *Yeni Sabah*, 07.02.1949.
- “Maaş Zamları”, *Akşam*, 08.02.1948.
- “Mareşal Fevzi Çakmak’ın Yeni Beyanâtı”, *Yeni Sabah*, 23.07.1946.
- “Mareşal Zammı Verem Cemiyetine Bıraktı”, *Kudret*, 08.01.1948.
- “Mareşal’in Beyannamesi Münasebetiyle”, *Tasvir*, 23.07.1948.
- “Mareşali Ziyaret”, *Cumhuriyet*, 27.07.1946.
- “Mareşalin Beyannamesi Münasebetiyle”, *Tasvir*, 23.07.1948.
- “Mareşalin Millete Beyannamesi”, *Kudret*, 22.07.1948.
- “Mebus Zamları Yüzünden Çıkan Bir Mesele“, *Yeni Sabah*, 16.02.1948.
- “Mebuslar.”, *Yeni Sabah*, 08.04.1948.
- “Meclis Açıldı”, *Cumhuriyet*, 07.08.1946.
- “Meclisin kararları”, *Cumhuriyet*, 12.06.1947.
- “Mecliste Müstakil Demokratlar Grubu”, *Cumhuriyet*, 11.05.1948.
- “Millet Meclisi Bu gün Açılıyor”, *Cumhuriyet*, 05.08.1946.

- “Millet Partililer Memnun”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198.
- “Millet partisi dün kavgalı bir toplantı yaptı”, *Tan*, 27.11.1949.
- “Millet Partisi Teşekkül Etti”, *Kudret*, 06.07.1948.
- “Millet Partisi”, *Cumhuriyet*, 23.07.1948.
- “Millet Partisinin Beyannamesi”, *Son Posta*, 23.07.1948.
- “Millet Partisinin Dış Siyaset Görüşü”, *Yeni Sabah*, 26.02.1949.
- “Millet Partisinin Programı”, *Kudret*, 21.07.1948.
- “Millet ve Demokrat Partileri Karşısında Halk ve Halkçılar”, *Son Telgraf*, 17.09.1948.
- “Milletvekili Aylıklarının Artırılması ve D.P.”, *Cumhuriyet*, 20.01.1948.
- “Milletvekili Ödeneklerinin Tenzili Mecliste Reddedildi”, *Cumhuriyet*, 15.03.1949.
- “Milletvekilliğinin Manası Bu Mu”, *Yeni Sabah*, 11.03.1948.
- “Milli Kalkınma Partisi Faaliyete Geçiyor”, *Vatan*, 08.09.1945.
- “Milli Kalkınma Partisinin Açılış Töreni Yapıldı.”, *Son Posta*, 20.10.1945.
- “Miras Davası”, *Vatan*, 02.10.1945.
- “Misli Görülmemiş Facia”, *Kudret*, 23.05.1949.
- “Missouri Zırhlısı geldi”, *Ulus*, 06.04.1946.
- “Muhalefet Bizatihi Bir Fikir Değildir “, *Son Telgraf*, 06.05.1948.
- “Mustafa Kentli DP’de Buhranın sebepleri”, *Yeni Sabah*, 01.04.1948.
- “Muvazaa İddiasına Dair” , *Ulus*, 04.09.1948.
- “Muvazaayı Doğuran Amil Nedir” , *Kudret*, 28.08.1948.
- “Müfritler Yeni Kabineyi İnfial İle Karşıladılar”, *Cumhuriyet*, 17.01.1949.
- “Müstakil D.P lilerin Broşürü Dün Neşredildi”, *Tan*, 17.06.1949.
- “Müstakil Demokratlar Bir Tebliğ Yayınlandı”, *Kudret*, 27.12.1948.
- “Müstakil Demokratlar İthamlara Cevap Veriyor”, *Kudret*, 29.05.1948.
- “Müstakil Demokratlar Millet Partisine Katıldı”, *Cumhuriyet*, 06.07.1949.
- “Müstakil Demokratların Tebliği “ , *Yeni Sabah*, 29.06.1948.
- “Müstakiller Ankara’da Bir Broşür Neşretti”, *Hürriyet*, 17.06.1949.
- “Ortaya Çıkan Hakikatler Karşısında Cami Baykut ile Zekeriya Sertel’in Mareşal Fevzi Çakmak’a Yazdıkları Mektup III”, *Tanin*, 04.02.1947.
- “Ortaya Çıkan hakikatler karşısında demokrat parti meselesi”, *Tanin*, 08.02.1947.
- “Ortaya Çıkan Hakikatler Karşısında Mareşal Fevzi Çakmak Nezdinde Verilen Karar V” , *Tanin*, 06.02.1947.
- “Ortaya çıkan hakikatler karşısında: Cami Baykut ile Zekeriya Sertel’in Mareşal Fevzi Çakmak’a Yazdıkları Mektup ve Mareşalin Kabul Tarzı IV” , *Tanin*, 05.02.1947.

- “Osman Bölük Başının Refik Koraltan’a Cevabı”, *Yeni Sabah*, 27.03.1948.
- “Osman bölükbaşı ve Fuat Arna Dün Ankara da Tevkif Edildiler” *Hürriyet*, 17.11.1949.
- “Osman Nuri Köni’nin İstifası ve Kenan Öner”, *Yeni Sabah*, 09.03.1943.
- “Osman Nuri Köni’nin İstifası ve Kenan Öner”, *Yeni Sabah*, 09.03.1948.
- “Ödenek Zamları D.P’de Yeniden Mesele Oldu”, *Cumhuriyet*, 16.02.1948.
- “Önerin istifası için Mareşal ne diyor” , *Yeni sabah*, 09.01.1948.
- “Parti Grubunda Mühim Bir Toplantı”, *Cumhuriyet*, 12.06.1947.
- “Parti Meclis Grubunun Kanaati”, *Yeni Sabah*, 16.04 1948.
- “Partiler arasında Mücadele Başlıyor”, *Yeni Sabah*, 07.05.1948.
- “Pazar Gün ki Ders “ , *Cumhuriyet*, 18.05.1948.
- “Peker Kabinesinin İleri Demokrasisi”, *Demokrat İzmir*, 16.06.1947.
- “Peşimizde Kara Gölgeler Dolaşıyor”, *Yeni Sabah* 14.03.1948.
- “Politikada Hareket ve Heyecanlı Bir Gün”, *Cumhuriyet*, 11.07.1947.
- “Profesör Kenan Öner Ne Sebeple İstifa Etti?”, *Tasvir*, 07.01.1948.
- “Program ve Tüzükte Yapılan Değişiklikler”, *Zafer*, 26.06.1949.
- “Recep Peker Celal Bayar’a Cevap Verdi”, *Demokrat İzmir*, 03.07.1947.
- “Refik Koraltan’ın Dünkü İşsaatı”, *Tasvir*, 22.03.1948.
- “Sadık Aldoğan Hakkındaki Haysiyet Divanı Kararı”, *Kudret*, 14.03.1948.
- “Sadık Aldoğan Tekzip Ediyor”, *Cumhuriyet*, 16.07.1947.
- “Sadık Aldoğan’ın Teşrii Masuniyeti Kalkmıyor”, *Yeni Sabah*, 23.11.1949.
- “Sakaroğlu Hakkında Haysiyet Divanı Kararı”, *Kudret*, 14.03.1948.
- “Seçim Ahlakı”, *Cumhuriyet*, 11.07.1948.
- “Seçime Bir gün Kaldı”, *Cumhuriyet*, 20.07.1946.
- “Seçimleri İfsad Edenler Milletin Husumetine Maruz Kalacaklardır”, *Zafer*, 26.05.1949.
- “Siyasi Hayatımızın 43 Yılı ve C.H.P”, *Ulus*, 09.09.1963.
- “Sokak Ortasında Bir Hadise”, *Ulus*, 22.11.1949, no:10198.
- “Suikast İhbarı İle İlgili Sorular”, *Yeni Sabah*, 26.11.1949.
- “Suikast İhbarı Tahkikatı Sona Erdi”, *Yeni Sabah*, 22.11.1949.
- “Suikast sanıkları tahliye edildi”, *Tan*, 22.11.1949.
- “Sükut İkrardan Gelir”, *Kudret*, 18.06.1949.
- “Şemsettin Günaltay Başbakan Oldu”, *Cumhuriyet*, 17.01.1949.
- “Tahrikçilere Zaruri Bir Cevap”, *Kuvvet*, 17.01.1947.
- “Tahtakılıç Hadiseyi Bize Anlattı “ , *Yeni Sabah*, 02.01.1949.
- “Tahtakılıç’ın Bayar’a Cevabı”, *Kudret*, 19.05.1949.

- “Tek Dereceli Seçim”, *Yeni Sabah*, 11.06.1946.
- “Toprak Bayramı Yurdun Her Yerinde Kutlanıyor” *Akşam*, 17.06.1945.
- “Toprak Bayramını Kutlarken: Hürriyet Demokrasi Ve Parti Düşünceleri” , *Akşam*, 18.06.1945.
- “Toprak Kanunu Dün Meclisten Çıktı” , *Akşam*, 12.06 1945.
- “Toprak Kanunu Hakkında İki Büyük Şefin Sözleri”, *Akşam*, 18.06.1945.
- “Truman’ın Demeci Bir Çok Meselelere Yeni Bir Aydınlık Serpiyor”, *Akşam*, 11.08.1945.
- “Truman’ın Güzel Nutku”, *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1945.
- “Türk Ordusunun İhmal Edildiği İddiasındayız”, *Demokrat İzmir*, 07.09.1948.
- “Türkiye Birleşmiş Milletler Beyannamesine Katıldı”, *Akşam*, 25.02.1945.
- “Üçüncü Parti yakında Kuruluyor”, *Yeni Sabah*, 03.06. 1948.
- “Üsküdar Demokratlarının Osman Nuri Köniye Çektikleri Telgraf”, *Cumhuriyet*, 09.03.1948.
- “Yalancının Mumu”, *Vatan*, 06.09.1945.
- “Yapılan İstişareler Sonunda Mareşalin Rızası Elde Edildi.”, *Yeni Sabah*, 04.05.1949.
- “Yeni Belediye Meclisleri Dün Seçildi”, *Ulus*, 27.05.1946.
- “Yeni Bir Muhalefet Partisi “ , *Ulus*, 03.12.1945.
- “Yeni Bir Siyasi Parti”, *Tasvir*, 28.02.1948.
- “Yeni Genel İdare Kurulu”, *Zafer*, 25.06.1949.
- “Yeni Kabine Dün Kuruldu”, *Cumhuriyet*, 17.01.1949.
- “Yeni Kabine Kuruldu”, *Cumhuriyet*, 07.08.1946.
- “Yeni Mebus Zamları ”, *Yeni Sabah*, 07.01.1948.
- “Yeni Parti 10 güne kadar işe başlıyor.” , *Akşam*, 08.05.1948.
- “Yeni parti etrafında”, *Ulus*, 08.01.1946.
- “Yeni Parti İçin Henüz Teşebbüs Yok” ,*Akşam* 11.03.1948.
- “Yeni Parti ile DP’nin Münasebeti”, *Yeni Sabah*, 07.05.1948.
- “Yeni Parti Kurucularının Faaliyetleri”, *Yeni Sabah*, 09.05.1948.
- “Yeni Parti”, *Tasvir*, 06.05.1948.
- “Yeni Partinin Karakteri”, *Cumhuriyet*, 09.01.1947.
- “Yeni Partinin Umdeleri Milliyetçilik ve Liberalliktir.” , *Akşam*, 09.05.1948.
- “Yumuşak Muhalefet Ezilmeye Mahkûm Olur. Memleket Bizden Hareket Bekliyor.”, *Kudret*, 24.05.1949.
- “Zaman İçinde Bir Taktir Bir Maşallah”, *Ulus*, 12.10.1949, no:10157.
- “Zamları Vermeyen D.P. Milletvekilleri”, *Cumhuriyet*, 15.02.1948.

Kitaplar

- Ağaoğlu, S.(1972). *Demokrat Partinin Doğuş ve yükseliş Sebepleri Bir Soru*. Baha Matbaası, İstanbul.
- Ağaoğlu, S.(2011a). *Arkadaşım Menderes*.Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ağaoğlu, S.(2011b). *Aşina Yüzler*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ağaoğlu, S.(2013).*Siyasi Günlük: Demokrat Partinin Kuruluşu*. (yay.haz. C. Koçak), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ahmad, F.(2009). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Y. Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akbaş, R.(2008). *Mareşal Fevzi Çakmak*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Akın, R. (2001). *TBMM Devleti (1920-1923)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akyol, T. (2012). *Atatürk'ün İhtilal Hukuku*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Alçora, E. (2015). *Türkiye'de Siyasal Parti Propagandası(1946-1960)*. Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Aldoğan, S.(1947). *Halk Hakimiyeti ve Politika Hürriyeti*. Kenan Matbaası, İstanbul.
- Anadol, C. (2004). *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*.Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul.
- Aron, R.(1976). *Demokrasi ve Totalitarizm*.(Çev. V. Hatay), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Artvinli, F. (2007). *Osman Bölükbaşı Seraba Harcanmış Bir Ömür*.Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Ateş, T. (1994). *Laiklik Dünya'da ve Türkiye'de*. Ümit Yayıncılık, İstanbul.
- Aybars, E.(2003). *Atatürkçülük ve Modernleşme*. Ercan Kitapevi, İzmir.
- Aydemir, Ş.S. (2014). *Menderesin Dramı*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Baban, C. (2009). *Politika Galerisi*.Timaş Yayınları, İstanbul.
- Barutçu, F. A. (2001). *Siyasi Hatıralar*. Cilt 2, 21.Yeni Yüzyıl Yayınları, Ankara.
- Başgil, A.F. (2011). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*. Yağmur Yayınları, İstanbul.
- Bayar, C.(1997). *Bende Yazdım (Milli Mücadeleye Gidiş)*. Cilt2 2, Sabah Kitapları, İstanbul.
- Berkes, N. (2013). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*.(yay. haz. A. Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bora, T. ve Gültekingil, M. (ed.). (2005). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*.İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bozdağ, İ. (2005). *Bilinmeyen Atatürk :Celal Bayar Anlatıyor*.Truva Yayınları, İstanbul.
- Bölükbaşı, O. (1949). *Suikast İftirasının İçyüzü ve Celal Bayar*. Ankara.
- Cem, İ. (2014). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*.Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Cerrahoğlu, P. B. (1996). *Demokrat Parti Masalı*. Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. Cilt 1, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çaylak, A. (2010). *İktidar Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Hareketi*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- Demirel, A.(2012). *Tek Partinin Yükselişi*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirel, A.(2013). *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve İktidar*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Duclos, J. (1987). *Demokrasi ve Kişisel İktidar*. (Çev. K. Kurtgözü), Başak Yayınevi, Ankara.
- Duverger, M. (1974). *Siyasal Partiler*.(Çev. E. Özbudun), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Eroğlu, C. (2013). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Yordam Kitap, İstanbul.
- Ertunç, A. C. (2013). *Cumhuriyetin Tarihi*. Pınar Yayınları, İstanbul.
- Findley, C. V. (2012). *Modern Türkiye Tarihi(1789-2007)*.(Çev. G. Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Fukayama, F.(2015). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*.(Çev. Z.Dicleli), Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Goloğlu, M. (2013). *Demokrasiye Geçiş*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Güneş, İ.(1997). *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı 1920-1923*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Güvenç, B. (1995). *Kültür ve Demokrasi*. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Hale, (W). (2002). *Turkish Foreign Policy*. Frank Cass Publisher, London.
- Heper, M. (2008). *İsmet İnönü*.(Çev. S. Yalçın), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset*.(Çev. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla), Adres Yayınları, Ankara.
- Huntington, P. H. (1993). *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonunda Demokratlaşma*. (Çev. E. Özbudun), Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- İnan, S. (2006). *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*.Liberte Yayınları Ankara.
- İnönü, İ. (2003). *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950*. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:99, Ankara.
- Kapani, M. (2001). *Politika Bilimine Giriş*.Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Karpat, K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*.Afa Yayıncılık, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2003). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*.İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kışlalı, A. T. (1991). *Siyasal Sistemler*. İmge Kitabevi, Ankara.

- Kili, S. (2006). *Atatürk Devrimi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Kissenger, H. (2016). *Dünya Düzeni*, (Çev. Sinem Sultan Gül), Boyner Yayınları, İstanbul.
- Koçak, C. (2010). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçak, C. (2012). *İktidar ve Demokratlar: Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*. Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçak, C. (2013). *Tarihin Buğulu Aynası*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Koraltan, R. (2013). *Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar DP’nin Kurucusu Anlatıyor*. (Yay. Haz. K. Maman). Timaş Yayınları, İstanbul.
- Köker, L. (2013). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kurtcepe, İ ve Beden, A. (2015). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Eğitim Yayınevi, Konya.
- Kuru, A.T. (2011). *Pasif ve Dışlayıcı Laiklik ABD, Fransa ve Türkiye Örneği*. (Çev. Ç. Babaoğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Küçükömer, İ. (2013). *Düzenin Yabancılaşması*. Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. (Çev. M. Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Lewis, B. (2017). *İslam Ve Batı*. (Çev. Ç. Sümer), Akıl Çelen Kitapları, Ankara.
- Luttwak, E. (1996). *Bir Uzmanın Gözüyle Darbe*, (Çev. Edib İ. Polat), Yaba Yayınları, Ankara.
- Mahçupyan, E. (2015). *Türkiye’yi Anlamak*. Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2013a). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2013b). *Türk Modernleşmesi*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2014). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2015). *Türkiye’de Din ve Siyaset*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mete, O. (1947). *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Parti’nin 1’nci Büyük Kongresi 7 Ocak 1947*. Ticaret Dünyası Matbaası İstanbul.
- Nutku, E. (1979). *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politika’da Yitirdiğim Yıllar 1946-1948*. Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Okyar, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*. Tercüman Yayınları, İstanbul.
- Oral, C. (1975). *Demokrasi ve Siyasal Partiler*. Kemal Matbaası, Adana.
- Oran, B. (1988). *Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*. Dost Kitabevi, Ankara.
- Öner, K. (1948). *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*. Osmanbey Matbaası, İstanbul.
- Özbudun, E. (1979). *Siyasal Partiler*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 3.bs, Ankara.

- Özbudun, E.(2011). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Roskin, M.G.,Cord, R.L.,Medeiros, J.A ve Jones, W.S.(2013). *Siyaset Bilimi*.(Çev. A. Yayla), Adres Yayınları, Ankara.
- Saçlıoğlu, N. (1990). Bir Özgürlük Savaşçısı Sadık Aldoğan, (Yayın yeri ve Yayınevi Yok).
- Sarıbay, A. Y. (1997). *99 Soruda Siyasal Partiler*. Radikal Kitapları, İstanbul.
- Sarol, M.(1983). *Bilinmeyen Menderes*. Cilt 1, Kervan Yayınları, İstanbul.
- Schmitt, C. (2014). *Parlamenter Demokrasinin Krizi*. (A. E. Zeybekoğlu), Dost Kitabevi, İstanbul.
- Sencer, M. (1974). *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*. May Yayınları, İstanbul.
- Shaw, S. ve Shaw.E.K. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. (Çev. M. Harmancı), e Yayınları, İstanbul.
- Şahingiray, Ö. (1999). *Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri(1946-1950)*.Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011). *Türk Siyasal Sağının Kurumlaşması ve Demokrat Parti*. Kadim Yayınları, Ankara.
- Tahtakılıç, A. (1989). *Dönüşü Olmayan Yol*.Akademi Matbaası, Ankara.
- Tanör, B. (2006).*Kurtuluş Kuruluş*.Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Toker, M. (1998). *Tek Partiden Çok Partiye(1944-1950)*.Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Tosun, T. ve Tosun. E.T. (2010). *Türkiye’de Siyasal Parti Üyeliği ve Katılım*.Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Tuna, T.(2005). Adnan Menderes’in Günlüğü. Şule Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (2011). *Türkiye’de Siyasal Partiler*.Cilt 3,İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tuncay, S.(2000). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Tunçay, M.(2012). *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Turan, A.E.(2008). *Türkiye’de Yerel Seçimler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Turhan, M. (2000). *Siyasal Elitler*. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Usluy, A.(2012). *Kırkaltı Ruhu*. Onur Kitap, İstanbul.
- Vatandaş, C. (2015). *Cumhuriyetin Tarihi*. Pınar Yayınları İstanbul.
- Yalman, (E). (1970).Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim(1945-1970). Rey Yayınları İstanbul.
- Yayla, A. (2011). *Demokrasiyi Koruma Kılavuzu*. Liberte Yayınları, Ankara.

- Yel, (S). (2009). *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi(1923-2008)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- Yetkin, Ç. (1997). *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Yücel, S. (2001). *Demokrat Parti*. Ülke Kitapları, İstanbul.
- Zürcher, E. J. (2013). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Makaleler

- Ahmad, F. (2011). “Cumhuriyet Türkiye’inde Siyaset ve Siyasal Partiler”. Kasaba, R. (Ed.).*Türkiye Tarihi: Modern Dünyada Türkiye 1839-2010. Cilt.4*,(Çev. Z. Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul, s.229-274.
- Akandere, O.(2012). “Adnan Menderes Ve Arkadaşlarının Cumhuriyet Halk Partisinden Çıkarılması”. D. Erdoğan, T. Kabadayı, H. Üreten, G. Gündeay(Ed.). *Türk Tarihinde Adnan Menderes*.Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, Aydın, s.659-692.
- Akşin, S. (2013). “Siyasal Tarih 1908-1923”. S, Akşin(ed.).*Çağdaş Türkiye Tarihi. C.4*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Akşit, B.(1982). “Celal Bayar”. Sarol, M ve Bozdağ, İ.(yay. haz.).*100. Yaşında Celal Bayar’a Armağan*.Tercüman Gazetesi Yayını, İstanbul.
- Aydın, A.(2014). “Demokrat Partinin Kuruluşunun İlk Yıllarında Parti İçinde Meydana Gelen Hizipleşme ve Müstakil Demokratlar Grubu”.*Tarih Okulu Dergisi*, (XIX): 269-288.
- Belge, M.(2011). “Mustafa Kemal ve Kemalizm”. Bora, T. ve Gültekingil, M. (Ed.).*Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s.29-43.
- Bezci, B.(2010). “Cumhuriyet Halk Partisi”. T, Uzun(Ed.).*Türkiye’de Siyasal Partiler*. Orion Kitapevi, Ankara, s.127-162.
- Bora, T. (2012). “Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi”. Bora, T. (ed.).*Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. İletişim Yayınları, İstanbul, s.9-28.
- Çaylak, A. (2007) “1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim”. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 62(1): 18-42.
- Demirel, T. (2005). “Demokrat Parti”. Bora, T. ve Gültekingil, M. (Ed.).*Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. İletişim Yayınları, İstanbul, s.481-513.
- Dokuyan, S.(2014). “Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Partinin Kuruluşu”.*Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1): 151-169.

- Duverger, M. (1962). "Partiler ve Siyasi Rejimler". (Çev. Ergun Özbudun). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(1): 95-155
- Fukayama, F. (1989). "The End History". *The National Interest*, (Summer 1989): 2-18.
- Ginat, R. (1996). "Policy Towards The Arab World 1945-1948". *Middle Eastern Studies*, 32(4): 321-335.
- Gökçe, A.F. (2013). "Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye". *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9): 65-79.
- Güler, C. (2015). "Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte (1945-1950) Serbest Fırka Deneyiminin İzleri". *TAD*, 34(57): 291-315.
- Harris, G. (2008). "Celal Bayar". Sayarı, S. ve Heper, M. (Ed.). *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*. (Çev. Z. Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul, s.55-76.
- Heper, M. (2008). "İsmet İnönü". Sayarı, S. ve Heper, M. (Ed.). *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*. (Çev. Z. Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul, s.35-53.
- Howard, H.N. (1947). "The United States And The Problem Of The Turkish: A Reference Article". *Middle East Journal*, 1(1): 59-72.
- Huntington, S.P. (1991). "Democracy's Third Wave". *Journal of Democracy*, 2(2): 12-34.
- Karpat, H.K. (1964). "Society, Economics and Politics in Contemporary Turkey". *World Politics*, 17(1): 50-74
- Kaştan, Y. (2006). Türkiye'de Demokratikleşme Hareketleri İçinde Sivil Toplum Örgütleri (1945-1960)". *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17): 73-90.
- Kocaoğlu, B. (2007). "Atatürk Dönemi Laiklik Uygulamalarına Yönelik Bazı Toplumsal Tepkiler". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Academic Journal*, 2 (4): 1297-1307.
- Luca, A. R. 1977). "Soviet-American Politics And The Turkish Straits". *Political Science Quarterly*, 92(3): 503-524.
- Macfie, A.L. (1987). "The Straits Question At The Postdam Conference: The British Position". *Middle Eastern Studies*, 23(1): 75-82.
- Maity, A. (1954). "The Problem Of Turkish Straits". *The Indian Journal Of Political Science*, 15(2): 134-152
- Mango A. (2008). "Atatürk". Sayarı, S. ve Heper, M. (Ed.). *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*. (Çev. Z. Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul, s.13-33.
- Nişancı, E. (2002). "Neo-Patrimonyalizm ve Türk Modernleşmesi". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (5): 123-139.

- Oran, B. (1970). “Türkiye’nin Kuzeydeki Büyük Komşusu Sorunu Nedir (Türk-Sovyet İlişkileri, 1939-1970)”.*Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XXV(1): 40-93.
- Oran, B. (1981). “Atatürk’de ve Günümüzde Bağımsızlık Ve Batılılaşma Kavramları”.*AÜSBF Atatürk Özel Sayısı*, XXXXVI(14): 205-210.
- Özçelik, P. K. (2010). “Demokrat Partinin Demokrasi Söylemi”.*Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65(3): 163-187.
- Özdemir, A.U. (2014). “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türk Solunun DP ve Hükümetle İlişkileri 1945-1946”. *Atatürk Yolu Dergisi*, (55): 177-242.
- Sakal, F. (2009). “Tek Parti’nin Vatandaşları ve Ötekileştirdikleri”.*HistoryStudies*, 1(1): 134-160.
- Sayarı, S. (2008). “Adnan Menderes”. Sayarı, S. ve Heper, M. (Ed.).*Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*. (Çev. Z. Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul, s.77-100.
- Sönmez, E. (2012). “Annales Okulunun Türkiye’deki Tarih Araştırmalarına Etkisi”. Taştan, Y.K.(Ed.).*Mehmet Fuat Köprülü*.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.253-265.
- Sunay, C. (2010). “Demokrat Parti”. T, Uzun (Ed.). *Türkiye’de Siyasal Partiler*. Orion Kitapevi, Ankara, s.163-203.
- Tinal, M.(2000). “Türkiye’de Bir Sivil Toplum Örgütü: İnsan Hakları Derneği(1946)”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(10): 117-121.
- Yaşar, B.(2014). “Demokrat Parti’de Parti İçi Demokrasi(1946-1960)”, *Tarih Okulu Dergisi*, 7(18):503-541.
- Yeğen, M. (2012). “Türk Tarih Tezi Köprülü ve Togan”. Taştan, Y.K.(Ed.). *Mehmet Fuat Köprülü*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.237-251.
- Yiğit, Y.(2014). “İttihat Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi”. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XIV(28): 103-124.

Tezler

- Bozdoğan, Ceyda. (2017). *Soğuk Savaş Sürecinde Türkiye’de Komünizm Meselesi ve Komünizmle Mücadele(1945-1991)*. Basılmamış Doktora Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahraman Maraş.
- İnan, S. (2014). *Türkiye’de Demokrasinin Yapılanmasında Önemli Bir Unsur: Parti İçi Demokrasi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kirman, E. (2006). *Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuş, H. (2010). *Türkiye’de Siyasi Partilerin Gelişimi Ve 1980 Sonrası SağPartilerde Parti İçi Demokrasi Sorunu*. Selçuk Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Mutlu, O. (2008). *1982 Anayasası ve Siyasi Partiler Kanunu’na Göre Parti İçi Demokrasi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pancaroglu, A.F. (2006). *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu(1948-1977)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Teksoy, B. Y. (2010). *Demokrat Parti’de Parti İçi Demokrasi(1946-1960)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yanık, M. (2002). *Parti İçi Demokrasi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- Kardaş, C., “Osman Bölükbaşı’nın Aziz Hatırası”.
<http://www.ortadogugazetesi.net/makale.php?id=26079>, (erişim tarihi: 23.06.2018).
- Kocaoğlu, B., “CHP Teftiş Raporlarına göre Kocaeli Vilayetinde Parti Halk İlişkileri ve Partinin siyasi durumu (1940-1944).
<http://www.kocaelitarihsempozyumu.com/bildiriler2/136.pdf>. (erişim tarihi: 28.12.2018).
- Turgut, H., “Kırşehir Bölükbaşı’nı Seçince Küme Düşürüldü”.
<http://arsiv.sabah.com.tr/2002/01/21/g09.html>. (erişim tarihi: 25.08.2018).
- Uçum, M., “Türkiye Biçimi”.<http://www.serbestiyet.com/yazarlar/mehmet-ucum/turkiye-bicimi-tartismasi-664222>. (erişim tarihi: 31.10.2018).
- Yayla, A., “Demokrasi: Öz mü Usul mü”.<http://www.serbestiyet.com/yazarlar/atilla-yayla/demokrasi-oz-mu-usul-mu-823749>. (erişim tarihi: 10.04.2018).

Ek 1- Parti içi Muhalefetin Yayın Organı Kudret Gazetesi’nin II. Kongre’de Parti İçi Muhalefetin Tasfiyesini Onaylayan Komisyon Seçimlerine Tepkisini Gösteren 25 Haziran 1949 Tarihli Nüshası.

Ek 3- Celal Bayar'ın Demokrat Parti II. Kongresi'nde Okuduğu Genel İdare Kurulu Raporu'ndan Bir Bölüm

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad	Alpaslan ÖZTÜRKÇİ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Van Atatürk Lisesi (1990-1993)
Lisans Diploması	Van Yüzüncü Yıl Üniv. Tarih Bölümü (1994-1999)
Yüksek Lisans Diploması	Van Yüzüncü Yıl Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD. (2011-2013)
Yabancı Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Gevaş Uysal Lisesi/ VAN (2007-2009) Mehmet Erdemoğlu Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi / VAN (2009-2019)
E-Posta:	alpaslan6507@gmail.com